

\$3.00

ב"ה

לוח יומי הלכה למעשה

עם ליקוט שיחות-קודש ופתגמים קצרים מדא"ח

לתשעת הימים

בין המצרים חלק ב'

ראש חודש מנחם-אב - ט"ו מנחם-אב ה'תשפ"ד

יו"ל על ידי

בד"צ דק"ק קראון הייטס
כאן צוה ה' את הברכה

מהדורת קאבאטשניק

לזכות
הרה"ת ר' **מנחם מענדל** זוגתו מרת **מלכה** שיחיו
ובניהם: **אברהם, ארי' זאב וישראל איסר** שיחיו
קאבאטשניק

להצלחה רבה ומופלגה בכל
ולנחת יהודי חסידי מכל יוצאי חלציו שיחיו

לזכות

הבחור התמים **לוי יצחק** שיחיו לרגל היכנסו לעול מצות ביום הבהיר כ"ח סיון
שיגדל להיות חי"ל – חסיד ירא-שמים ולמדן
ולזכות אחיו: **מנחם מענדל ויוסף** ואחותו: חי' שיחיו
והוריו: הרה"ח הרה"ת הרב **צבי הירש** זוגתו **בת-שבע**

שיחיו **סטאליק**

לעילוי נשמת
האשה החשובה מרת **רבקה** בת צבי
הירש ע"ה
שפריצער-יוסטמן
נפטרה כ"ט תמוז תשס"ב
ת.נ.צ.ב.ה.
ע"י ולזכות בניה הרה"ת ר' **שמואל**
ויעקב שיחיו **שפריצער**
ובתה מרת **גיטל לאה** שתי' **סטאליק**
ומשפחתם שיחיו
לזכות
החיילים בצבאות ה'
מנוחה רחל ושמואל שיחיו
בן ובת שרה פעסל
לרגל יום הולדתם ט' באב וכ"ה באב
ל"שנת הצלחה"

לזכות
הרה"ת ר' **יהודה ליב** שי'
ולזכות זוגתו מרת **חנה** שתחי'
ובניהם ובנותיהם
רבקה, יצחק אלחנן, נתן, אהרן,
מאריאשא, מרים מושקא ובת-שבע
שיחיו **מרזוב**
לעילוי נשמת
הרה"ח השליח הרב **יוסף יצחק**
בן הרה"ח הרה"ת הרב **מאיר** ע"ה
איטקין
נפטרו ו' טבת תשפ"ד
ת.נ.צ.ב.ה.

לעילוי נשמת
הרה"ח הרב **שניאור זלמן**
בן הרב **יהודה אייזל** ע"ה
נפטרו עש"ק ב' אייר תשפ"ד
ת.נ.צ.ב.ה.
לעילוי נשמת
מרת חי' **רחל** ע"ה בת ר' **יששכר דוב**
הלוי שיחי'
נפטרה י"ג מנחם אב תשס"ח
ו"הקיצו ורגנו שוכני עפר" והיא
בתוכם תיכף ומיד ממש
לזכות
הבחור התמים **יוסף יצחק** שיחי'
בן חי' **רחל** ע"ה
לרגל יום הולדתו ט' באב ל"שנת
הצלחה"

ה'לוח יומי' יו"ל ע"י ה'בד"צ דק"ק קראון הייטס תשע פעמים בשנה
הכולל הלכות ומנהגים בקשר להמועדים וכו' במעגל השנה

רוצה שהקהילה שלך תהנה מהלוח היומי בקביעות?
צור קשר בטלפון: 347-465-7703 או באימייל daytodayguide@gmail.com

ההשתתפות בהוצאות הרבות של ה'לוח היומי', אפשר באמצעות האתר
www.daytodayguide.com

משרד ה'בד"צ 718-604-8000

לשעות המשרד המעודכנות

www.chcentral.org/resources/rabbonim

כמו כן אפשר לפנות לאתרא דרב

www.asktherav.com

תחת פיקוחו של המד"א וחבר ה'בד"צ הרב ברוין שליט"א

לוח יומי

הלכה למעשה

עם ליקוט שיחות-קודש ופתגמים קצרים מדא"ח

לתשעת הימים

מי בין המצרים חלק ב'

ראש-חודש מנחם אב - ט"ו מנחם-אב ה'תשפ"ד

מאת

המרא-דאתרא וחבר הבד"צ

הרב יוסף ישעי' ברוין שליט"א

בשיחת ר"ח מנ"א תשמ"ח (מסרט הקלטה): "וכאן אויך המקום להזכיר אז בנוגע צו לימוד התורה איז דאך אויך דא דער ענין שהזמן גרמא, וואס בכלל איז דאך דאס די הלכות אין שולחן ערוך, וויסען די הלכות וועגן אט די טעג. וואס לפלא הכי גדול וואס מ'האט וועגן דערויף ניט געמאכט קיין טומעל, איז געבליבן דער טומעל וועגן הלכות בית הבחירה, און קיינער דערמאנט ניט, אז לכל לראש, הלכות שהזמן גרמא איז דאס מערער ווי הלכות בית הבחירה - די הלכות ווי זיי שטייען אין שולחן ערוך, הלכות פון די ט' ימים, און פאר דערויף - די הלכות פון די ג' שבועות, כמובן וגם פשוט".

בשיחת ש"פ דברים תנש"א: ס'איז נהוג צו מקדים ומוסיף זיין. "טאמער משיח וועט זיך ח"ו פארהאלטן", ווארום "אחכה לו" שייבוא ביום זה ממש. . במילא באווארנט מען אז די החלטות טובות (פארבונדן מיט דער עבודה בזמן הגלות) איז "טאמער משיח וועט זיך ח"ו פארהאלטן". ובאמת, איז אויך נאך ביאת המשיח, וועט בלייבן און עס וועט זיין א המשך פון תורה ועבודה (והחלטות טובות) בזמן הגלות.

(1) וראה בשיחת ש"פ מסעי תשד"מ (חלקה הועתק להלן): ישנם דינים מיוחדים בנוגע להנהגה דבין המצרים, אבל דינים אלו כתובים כבר בשולחן ערוך, ספר שבועות ישנו אצל כל יהודי, ועכ"פ יכול להשיגו בקל, ויש להעמיד כל יהודי בחזקת כשרות שבועות לומד בשו"ע את פרטי הדינים השייכים לכל זמן וזמן, הלכות החג בחג, וכיו"ב בנוגע ללימוד הדינים המיוחדים לבין המצרים.

תוכן ומפתח

ו..... פתח דבר

ח..... דיני תשעת הימים

משא ומתן
קניות
בנין ונטיעה של שמחה
סעודות
כיבוס בגדים
ללבוש בגדים מכובסים
אכילת בשר ושתית יין
גזיזת צפרניים
רחיצה
לתפור בגדים

כג..... סיומי מסכתות

כה..... יום שני, א' מנחם-אב, ראש חודש

כח..... יום חמישי, ד' מנחם-אב

כח..... יום ועש"ק פרשת דברים, ה' מנחם-אב

ל..... יום שבת קודש פרשת דברים, שבת חזון, ו' מנחם-אב

שבת חזון
הבדלה

לו..... יום ראשון, ז' מנחם-אב

לז..... יום שני, ח' מנחם-אב, ערב תשעה באב

דיני סעודה המפסקת
סדר סעודה המפסקת

מא..... דברים האסורים בתשעה באב

אכילה ושתיה
רחיצה
סיכה
נעילת הסנדל
תשמיש המטה
לימוד התורה
שאילת שלום

טיול והיסח הדעת
ישיבה על הארץ
עשיית מלאכה

- ליל שלישי, ט' מנחם-אב, תשעה-באב נ
מאה ברכות
- סדר ליל תשעה באב נג
- יום שלישי, ט' אב - תשעה-באב נה
סדר תפילת שחרית
סדר תפילת מנחה
- מוצאי תשעה-באב, אור ליו"ד מנחם-אב סו
- יום רביעי, יו"ד מנחם-אב סח
- יום ועש"ק פרשת ואתחנן, י"ב מנחם-אב עא
- שבת קודש פרשת ואתחנן, שבת נחמו, י"ג מנחם-אב עא
- יום ראשון, י"ד מנחם-אב עג
- יום שני, חמשה עשר באב עג
- קיצור דיני שכחה וטעות ראש חודש ותשעה באב - טבלא עו
- הערות וציונים להטבלא פא

פתח דבר

על-פי בקשת רבים, מגישים אנו לוח הלכות ומנהגים עם ליקוט שיחות קודש ופתגמים קצרים בדא"ח, לימי בין-המצרים ח"ב, הכולל תשעת הימים, תשעה באב וגם שבת נחמו וחמשה עשר באב שבהם העלי' כהמשך להירידה של ימי בין המצרים, שיהפכו לששון ולשמחה, במתכונת של לוח יומי.

מקורות להמובא בפנים ניתן למצוא בשולחן ערוך ונו"כ. ספר המנהגים-חב"ד. לוח כולל חב"ד. שיחות מאמרים ואגרות קודש. **ועוד ועוד.**

בכל מקום (בהערות) שצויין ל"שו"ת באתרא דרב", הכוונה לאתר www.AskTheRav.com בפיקוח הרב ברוין שליט"א. בכדי למצוא את התשובה המצוינת יש להזין באזור החיפוש שבדף הבית של האתר את מספר השו"ת במספרים (לדוגמה לסי' ט"ז צב יש לכתוב 15092), ואז בעזה"י תמצא את מבוקשך. נערך ע"י הרה"ח הרב **מנחם מענדל שי' ראטנברג**.

כל הלכה הזכרה בהזדמנות הראשונה המתאימה, אם כי כמה פעמים ולוונטית גם לימים הבאים, כפשוט.

* * *

בשיחת יום ב' דר"ה תשנ"ב נאמר: "יש לעורר ע"ד לימוד ההלכות הצריכות לימים אלו, שבהם ישנם כמה וכמה שינויים בתפילה וכמה מנהגים וכו'" – שילמדו הלכות אלו בשו"ע, או כפי שמצינו לאחרונה, שמדפיסים בלוחות השנה כמה וכמה הלכות השייכות לאותו הזמן, הלכות הצריכות, שתועלת מיוחדת בזה בפרט לאלו שאין להם ספרים מאיזו סיבה שתהי', או שיש להם ואינם יודעים היכן לחפש וכו"ב, שע"י העיון בלוחות אלו – ע"ד לוח כולל חב"ד (ובב' האופנים או כפי שהוא תלוי על הקיר, או בתור ספר קטן) שמלוקטים בו המנהגים וההלכות הצריכות – מוצאים בנקל את ההלכות האמורות. **ולכן דבר נכון ביותר הוא שכאז"א יעיין בלוחות הנ"ל, באופן שכל ההלכות דימים אלו יחקקו בזכרונו**, מפני שלפעמים כשמתעוררת שאלה בזה נמצאים במעמד ומצב שאסור להפסיק ולשאול, או שאין את מי לשאול, ויתירה מזו – לפעמים אינו יודע כלל שצריך לשאול".

* * *

כרגיל בכגון דא, נדפסו כמה תזכורות מענייני "הלכתא למשיחא"², מתוך ציפיה ותשוקה לגאולה

(2) במדור "הלכתא למשיחא" נזכרו לפעמים גם דיני טומאה וטהרה, והוא ע"פ המבואר בתניא (אנה"ק סכ"ו – קמג, א) שלמות המשיח יצטרכו לידע הלכות טומאה וטהרה. (ומצות בטלות לעת"ל – היינו בתח"מ דוקא. ואכ"מ.) וכ"מ מזה שהובאו הלכות אלו ברמב"ם ביד החזקה, דא"ה מאי דהנה הוא (וכפי שהוכיחו עד"כ בכ"מ – ראה לדוגמא שו"ת הרי בשמים ח"ג סע"ה. ולהעיר, שמש"ק שם בדין תק"ש בכ"מ ש"יב ב"ד שהביאו הרמב"ם – יש ליישב ע"פ שיחת ליל ג' דחה"ס תשמ"ח). ולהעיר גם מצורת הבית התהי"ט (יחזקאל מב, כ) בטעם התרחבות גבולי הר הבית לעת"ל. וזכר לדבר, מאד"ל (פסחים ג, א) שדיני נגיעים ואהלות יקרוין בעוה"ז, וקפויין – היינו קלים להבנה (חדא"ג מהרש"א שם. בניהו שם) – לעוה"ב. (אבל ראה מה שפי' במאירי שם. וראה גם הגהות יעב"ץ ומלא הרועים שם.) ועפ"י, קיום היעוד "את רוח הטומאה אעביר וגו'" (בשלימות עכ"פ) הוא בתקופה שני' דימוה"מ, בתח"מ, וכמובן מכ"מ. וראה גם לקו"ש ח"א ע' 221. סה"מ מלוקט ח"ב ע' רפ. סה"ש תנש"א ח"ב ע' 576 ובהערות 9–108. ועוד. ולהעיר מאג"ק ח"ז ע' שנו. ואכ"מ בזה. (ומש"כ בלקו"ש ח"ה ע' 263 שלא יצטרכו ללמוד גם הל' שבת – בפשטות קאי בתקופה שני' דוקא. אבל, לפ"ז צ"ע הכוונה בהע' 51 שם, שכפה"ג ר"ל שהל' שבת ונדה לא נז' בתניא שם. ועצ"ב החילוק). כן להעיר מדין נטי' בזה"ז בכדי שיהיו גרילים לאכול בטהרה לעת"ל (ש"ע אדה"ז סי' קנח ס"א). וראה גם ב"ח יו"ד סוסי' קפג – לענין נדה אחרי שיבנה המקדש. (אבל באג"ק ח"ג ע' קנג שגם בתקופה ראשונה דימוה"מ ל"ש טומאת נדה, משא"כ שאר טומאות. וראה גם לקו"ש ח"ד ע' 27 הע' 59. וי"ל). וראה זה פלא, בס' שערי ג'ע (אורח צדיקים דרך ז) שבסוף אלף הששי יתנוצץ אור תוס"ש ויעביר רוח"ט ויהיו קצת מצות בטלות כגון פרשיות טומאה וטהרה וכו'.

[והנה, בתניא שם (קמה, ב) שהנגלות יהיו גלויים וידועים לכל איש ישראל בידיעה בתחלה בלי שכחה וא"צ לעסוק בהם. ומשמעות הדברים, שצ"ל הלימוד בהם תחילה, פ"א עכ"פ, אבל א"צ עסק. וכן פ' בלקוטי ביאורים (קארף). וכ"מ גם בסה"ש תנש"א (שם). וכן לעיל שם ע' 575, שהדיגיש תיבת "לעסוק".] וכ"ה להדיא בר"ד משיחות ש"פ צו תשמ"ח. וראה גם ר"ד אחר"ק תשמ"ח).

אמנם, בהמשך הענין, ש"גם אפשר וקרוב הדבר שידעו מפנימיות התורה כל גופי התורה הנגלית כמו אברהם איבנו ע"ה ולכן א"צ לעסוק בהם כלל". (ורק ערב רב שלא יזכו למטעם מאילנא דחיי שהוא פנימיות התורה צריכים לעסוק במשנה להתיש כח הס"א הדבוק בהם.) וי"ל, שלפי ב'י זה, ת"ח א"צ כלל ללמוד הנגלות לעת"ל, והיינו גם ללא התעסקות. (עיי"ש בסה"ש בהערה 89. לקוטי ביאורים שם. וראה בשער האמונה פנ"ו בארוכה. וצ"ע שבכ"מ מבואר להדיא ע"ד לימוד הנגלה לעת"ל – ראה לקו"ש ח"ז ע' 39 שבוה"ג להע' 45.

האמיתית והשלימה תיכף ומיד ממש³, שאז אפשר יהיה לקיימן כפשוטן להלכה למעשה מיוסד על הוראות כ"ק אד"ש בריבוי שיחות, ומהן:

"מדובר כמ"פ לאחרונה, אז לויט אלע סימנים שטייען מיר היינט אויף דעם שוועל פון דער גאולה, ווען "הנה זה (משיח) בא", ותיכף ומיד רגע לאח"ז – כבר בא. דערפון איז אויך מובן בנוגע צו דער עבודה פון אידן וואס פאדערט זיך . . אז א אידן'ס אויפפירונג אין אלע ענינים אין זיין טאג טעגלעך לעבן אויך בזמן הזה תיכף ומיד פאר דער גאולה – איז מעין ובדוגמת דעם לעבן און הנהגה פון אידן בימות המשיח ממש. [וואס דאס איז אויך די **הדגשה המיוחדת בתקופה האחרונה בהנוגע דעם לימוד פון "הלכתא למשיחא", די הלכות וואס זיינען נוגע צו דעם לעבן פון אידן בזמן הגאולה**]."

"מוסיפים גם בהתשוקה והגעגועים להגאולה . . שענין זה נעשה גם ע"י ההוספה בלימוד התורה בעניני הגאולה וביהמ"ק, אשר, הלימוד בענינים אלו ממחר ומזרז עוד יותר קיומם בפועל ממש, כך, שמהלימוד יוצאים תיכף ומיד לפגוש את משיח צדקנו, ואומרים לו שזה-עתה סיימו ללמוד כמה הלכות הקשורות עם ביאתו! נוסף לכך שכיון ש"אחכה לו בכל יום שיבוא", נכללים ב"הלכות הצריכות להן" [לנשים] בכל יום כו"כ דינים דהלכות קרבנות וכיו"ב".

"דער אויבערשטער בעט זיך ביי אידן אז זיי זאלן זיך עוסק זיין ב"סדר קרבנות" . . ובכלל זיך עוסק זיין בתורת עולה כו' (וואס דורכדעם איז כאילו הקריב כו') – און דאס וועט ברענגען דעם הקריב עולה וכו' **כפשוטו** – המלך המשיח כו' בונה המקדש כו' וחוזרין כו' מקריבין קרבנות כו' ככל מצותה האמורה בתורה במהרה בימינו ממש, וכנ"ל – ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו כו' כמצות רצונך".

* * *

הערה כללית: הזמנים שונתבו כאן הם לשכונת קראון הייטס. כיון שאי אפשר לצמצם, וישנם כמה גורמים היכולים להשפיע על הדיוק בזה, לפיכך ראוי להקדים [או לאחר, לפי הענין] את הזמן במידת-מה – ולא לחכות לרגע האחרון.⁷

מערכת "לוח יומי"

י"ט תמוז תשפ"ד

ברוקלין נ. י.

ר"ד משיחת יום שמח"ת תשמ"ח. כ"ח חשוון תשנ"ב. וכו"ה בכמה מאמרי דא"ח – ד"ה והמשכילים יזהירו תש"כ. הבאים ירש תשל"ח. השמים כסאי תשמ"ח. ואולי הדיוק בתניא שם רק **גופי** התורה הנגלית" (וכמ"ש לפני"ז בתניא שם, ש"הי' גם **עיקר** עסק התורה ג"כ בפנימיות המצות וטעמיהם הנסתרים". ועד"ז הוא בכ"מ (ראה גם סה"ש תש"ד ס"ע 107 ואילך. סד"ה והי' ביום ההוא תשכ"ב. ועוד). ולהעיר מהמבואר בכ"מ (ראה דרך חיים סח, ד. חיים אדם לברך תרל"ח פכ"ג. סה"מ מלוקט ח"ה ע' עדר) במעלת לימוד הנפלאות דתורה מתוך גליא דתורה, בבחי' "תלמודו בידו", משא"כ הפרטים המסתעפים, וכן שקו"ט ופלפולא דאורייתא, לאפשר לה בנגלה דתורה (ראה לקו"ש חכ"ז ע' 240. ולהעיר מד"ה הנה ישיכל עבדי תשל"ב בתחילתו. ולהעיר גם מסה"ש תש"נ ע' 357. וצ"ע בסה"ש תשנ"ב ס"ע 27 (ואילך), ששקו"ט בתושבע"פ ביטל לעת"ל. ובפשוטו י"ל, שהכוונה שם לעמל ויגיעה ("במחשכים הושיבני") לברר ההלכה, שזה ל"ש לעת"ל – ראה גם מאמרי אדמו"ר האמצעי דרושים לפסח (ע' קד). ואולי קאי בתקופה שני' דוקא. וע"ד הנת' בסה"ש שם ע' 510 – ראה בכ"ז קובץ העו"ב לך וחי"ש תשע"ה. ועצ"ע, שבשער האמונה שם מפורש שמשיח לא ישפיע נגלה. וצ"ע. וראה גם שיחת אחש"פ תשמ"ו. ולהעיר משיחת ליל ח"י אלול תשמ"ב).

ועוד כתב באו"א בתניא שם (לפנ"ז), ש"למעשה יהיו צריכים [ערב רב] לפרטי הלכות איסור וטומאה **יותר משראל** שלא יארע להם פסול וטומאה ואיסור כי לא יאונה כו'". ולכא"ז לפי ב'י זה, עדיין צריכים לפרטי ההלכות, אבל לא כמו בערב רב. וילע"ע].

(3) ובס' שערים מצוינים בהלכה ע"מ זבחים (מכת"י אאמו"ר, ובתוספת נופך מאחמו"ר הרה"ג הרמ"ש שליט"א) בפתיחה, האריך מאד בגודל החיוב ללמוד דיני הקרבנות הנהוגים לעת"ל. ובתוך הדברים הביא פרפרת נאה מס' אמרות טהורות (תהלים קיט, קסו) על מאד"ל (שבת לא, ב) שבשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו וכו' צפית לישועה פלפלת בחכמה כו', וצ"ב מה ענין זל"ז. וגם למה לא אמר "פלפלת בתורה". אלא דשניהם ענין אחד, שאם ישיב צפיפה לישועה, ישאלו אותו "פלפלת בחכמה", דחכמה זה סדר קדשים (מכמבואר בשבת שם), דהיינו אם למד סדר קדשים, שהמצפה לישועה מפלפל בסדר קדשים, כי זולת זה על כרחך לא ציפה לישועה, דהא בהא תליא, והמצפה לישועה מפלפל בחכמה.

(4) שיחת שמח"ת תשנ"ב – סה"ש תשנ"ב ע' 39. – חלק מההדגשות אינן במקור.

(5) משיחה לנשי ונבות חב"ד, ספר השיחות ה'תש"נ כרך ב ע' 485.

(6) לקוטי שיחות חלק יח ע' 341.

(7) נתבאר בארוכה בכינוס תורה בבית חיינו "770", חוה"מ פסח תשע"ח.

ברכת מזל טוב!

למרא דאתרא וחבר הבד"צ הרב **יוסף ישעי' ברוין** שליט"א וזוגתו הרבנית תליט"א
 לרגל בוא בנם מו"ה **לוי יצחק** שליט"א בקשרי שידוכין
 עם ב"ג הכלה המהוללה מרת **מנוחה** תי' בת ידידנו
 הרה"ח **מאיר שמחה** שליט"א **קלמנסון (אויבערוויליע)**
 יה"ר שיזכו לבנות בנין עד עד, מתוך הרחבה בגו"ר ושמחה וטוב לבב.

בשיחת ש"פ מטו"מ תשמ"ח⁸: נוסף ללימוד ההלכות ד"בין המצרים", הן פרטי ההלכות השייכות לכל שלשת השבועות והן פרטי ההלכות השייכות לתשעת הימים, כדי לידע את המעשה אשר יעשו (כל זמן שמישיח צדקנו עדיין לא בא), וכללות האבילות על החורבן והגלות כמארז"ל "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה" – צריכה להיות הוספה מיוחדת גם בחלקי התורה שעוסקים **בעניני הגאולה ובנין ביהמ"ק השלישי**, כמדובר כמ"פ בארוכה. ונקודת הענין – שביטול החורבן והגלות הוא (לא כ"כ ע"י התבוננות בחומר ירדת הגלות) אלא **בעיקר** ע"י התבוננות במעלת הגאולה. . לעורר הכוסף והתשווקה והגעגועים, ובמילא, הבקשה והדרישה כו', להגאולה העתידה, שעיי"ז ממהרים ומזרזים את הגאולה בפועל ממש, ולא עוד אלא שמגלים את הפנימיות והטוב שבענין החורבן והגלות, אתהפכא חשוכא לנהורא.

דיני תשעת הימים

משנכנס אב ממעטים בשמחה.

בר"ד משיחת ש"פ משפטים תשט"ז (חלקה הוגהה ונדפסה בלקוטי שיחות⁹): זעען מיר אז בהנוגע לפועל איז דער משנכנס אב ממעטין בשמחה באגרענעצט. ניט אין אלץ איז מען ממעט. עס זיינען פאראן עניני שמחה אויך אין אב. . ווייל שמחה דארף זיין אלע מאל, אפילו בחודש אב, עס איז דאך אלע מאל דא דער ציווי פון עבדו את הוי' בשמחה¹⁰. . דער ממעטין איז באגרענעצט, ווייל אויך דעמאלט דארפן זיין געוויסע עניני שמחה, ובפרט מצד דעם ציווי פון עבדו את הוי' בשמחה. . עס שטייט דאך עוז וחדוה במקומו, דארטן וואו דער אויבערשטער געפינט זיך איז שמחה. במילא בכדי עס זאל זיין דירה בתחוננים, מוז מען האבן עוז וחדוה, וואס דעמאלט קען עס זיין מקומו ודירתו יתברך. דערמיט איז פארשטאנדיק וואס מען דארף זיין שטענדיק בשמחה. אפילו אין די צייטן וואס עס שטייט אויף זיי ממעטין, דארף מען אויך דעמאלט זיין בשמחה, אין א געוויסער מאס, וויבאלד אז די דירה לו יתברך מוז מען מאכן שטענדיק, בכל רגע ורגע, ווארום דאס איז דאך כל האדם, אני (לא) נבראתי (אלא לשמש) את קוני, במילא ליגט דער חיוב צו זיין שטענדיק, יעדע רגע, בשמחה. דאס וואס אמאל דארף זיין דער סדר עבודה אין צווייטן קו, אין פארקערטן קו פון שמחה. . דאס איז די עבודה פון חודש אב, ממעטין בשמחה, בכדי ארויסצונעמען די ענינים פון ומפני חטאינו גלינו מארצנו. דאס איז אבער מער ניט ווי א הכנה צו א דירה. די דירה אליין מאכט מען דורך שמחה. און דאס איז אויך די טעם פארוואס חסידים זיינען ניט מהדר אין דעם משנכנס אב ממעטין בשמחה, ווייל דאס איז מערניט ווי א טפל צו עבודה. . וואס דאס איז מתאים צו דעם וואס איז איינגעשטעלט געווארען אז דער משנכנס אב ממעטין בשמחה איז בהגבלה, ווארום נוסף לזה אז אויך יעמאלט דארף זיין דער קו השמחה, כנ"ל אז שמחה דארף זיין אלעמאל, נוסף על זה איז דער ענין פון קו שהיפך השמחה איז דאס ניט קיין עיקר בעבודה.

עס איז פאראן גרויסע מחמירים וואס טענה'ן אויף דעם וואס מען מאנט שמחה פון דעם וואס עס שטייט משנכנס אב ממעטין בשמחה? איז ערשטענס, איז נאך פאראן פיר און צוואנציק אדער זעקס און דרייסיג שעה צו אב. און דערצו, איז אפילו אויף אב גופא שטייט נאר דער לשון **ממעטין**

(8) בספר השיחות ע' 560.

(9) ח"א ע' 194 ואילך.

(10) להעיר ממקור חיים בטור ברקת סתקנ"א סק"ב: ואין זה הענין נוגע לעבודת הקב"ה שהרי נאמר תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה כי עיקר העבודה הוא השמחה אמנם השמחה הגופנית היא מנועה.

בשמחה, ד.ה. אז לגבי די שמחה פון אדר, און לגבי די שמחה פון ביאת המשיח וואס יעמולט וועט זיין אז ימלא שחוק פינן, איז לגבי די שמחה דארף מען אב ממעט זיין, אבער שמחה דארף זיין. און דער שיעור פון דעם מיעוט וועט מען אפלערנען פון דעם וואס דער רבי האט אמאל דערציילט, וועגען די וואס האלטן ניט פון עבדו את ה' בשמחה, אז בא זיי איז דער סדר שמחת תורה, מען טרינקט מילך וואס ע"פ דין איז דאס משכר, און מען קנייפט זיך אין די באקן כדי עס זאל אויסקומען לעין הרואה אזוי ווי מען לאכט. היינט וויבאלד עס איז מרובה טובה, איז מובן דער שיעור אין דעם ממעטין בשמחה – וועט מען קנייפן פון דער צווייטער זייט¹¹.

בכמה שיחות קודש נזכר הפתגם הידוע¹² ש"ממעטין" הענינים הבלתי רצויים דתשעת הימים ע"י "בשמחה", ע"י ההוספה בשמחה¹³. ומובן שהכוונה לשמחה באופן המותר ע"פ שו"ע¹⁴, ע"י תורה – "פקודי ה' ישרים משמחי לב", וכן מצוות, "פקודי ה'" כפשוטו, כולל ובמיוחד – צדקה – שמשמח העני כפשוטו. ובפרט, ע"י עריכת סיומי מסכת (בצבור) בכל מקום מקום, ובכל יום מימים אלו, שזהו שמחה למטה, ועי"ז נעשה שמחה למעלה.

הקדמה: שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסור בהרבה דברים מעיקר הדין, ויש מהם רק מחמת מנהג, כדלהלן. וכתב הרמ"א, שאנו נוהגים להחמיר כבר מתחילת החודש¹⁵ עד אחר התענית. והמנהג בפועל שנמנעים משקיעת החמה בליל ראש חודש עד חצות יום עשירי באב. בן ישראל¹⁶ שיש לו דין עם גוי, ישתמט ממנו עד ר"ח אלול, ועכ"פ עד אחר ט"ב, שמזלו רע¹⁷. אין מקדשין הלבנה קודם תשעה באב¹⁸, שאז שרויים באבלות, שקידוש לבנה נחשב קבלת פני שכינה ואין מקבלים אותה אלא מתוך שמחה¹⁹.

משא ומתן

בזמנינו נהגו להקל במשא ומתן, משום שהכל נחשב כעת כדי פרנסתנו²⁰.

קניית

אסור לקנות כלי כסף ושאר כלי בית ותשמיש החיביים²¹ כגון רהיטים חשובים וכיוצא בזה²², אבל סתם כפות וקערות ושאר קניות של צרכי הבית מותר. קניות של שאר צרכי הבית שאינם דחופים, ימתין עד לאחר ת"ב. ולילך לחנות לידע המחיר מותר בכל אופן.

(11) משיחת ש"פ מטו"מ תשי"ג (שיחור"ק ע' 354).

(12) בשיחות קודש נזכר בשם הרה"צ וכו' ממונקאטש. [ולע"ע לא מצאתי כן בספריו. וראה בספרו נימוקי או"ח סתרפ"ו סק"א, וכן בשער ישכר מאמר חודש אדר אות ב, שרק כמה שיצו חז"ל ממעטין, ובשאר דברים יתחוק בשמחה].

ולהעיר, שנמצא כע"ז במאור ושמש פ' וישב (ע"ה פ"ט, לט, ב). ובכ"מ בשם החוזה מלובלין – ראה תורת שמעון השלם לפורים (בשם רבו החוזה מלובלין). בית יעקב (זאלשין) פ' פינחס לשבת שמברכין מנ"א (א, ו). ועוד. ובשם הרה"צ מרוזין – אהבת ישראל ר"פ עקב.

(13) וראה סה"ש תשנ"ב ע' 380 שהמיעוט בשמחה הוא באותו תוכן דריבוי השמחה שבחודש אדר, שהכוונה והתכלית דמיעוט השמחה בחודש אב היא שנהפך אותו מחשוכא לנהורא ומנהירו למיתקא.

(14) ראה מקור חיים בטור ברקת – ונתק לעיל בהערה.

(15) נוסף על המנהג להחמיר בתספורת ונישואין וכו' מי"ז תמוז ואילך, כדלעיל.

(16) ראה בכמ"ג סתקנ"א בא"א סק"ב בדיוק לשון המחבר "משנכנס אב" דהיינו מן המולד דריע מזל" (משא"כ מה שממעטין במשא ומתן שמחה הוא דוקא מר"ח. ומצינו שחלוקים גם לגבי סוף זמנו, שממעטין הוא רק עד אחר התענית, משא"כ הא דלישתמיט מיני"א שהוא עד ט"ו באב או עד ר"ח אלול. וראה לקמן), והב"ד בתוס' חיים על חיי"א כלל קלג סק"כ ובכה"ח סתקנ"א סק"ה. ועוד. [ולהעיר מדוגמתו משנכנס אדר, שלכמה דעות הוא מזמן המולד (אדרת אליהו להב"א ס"פ משפטים. שפתי חכמים בפתיחה למס' מגילה. ועוד)]. אבל דברי

הפמ"ג הושטטו במשנ"ב ועוד.

ולהעיר מדעת י"א (יפ"ל ח"ה סתקנ"א סק"ב. והב"ד בכה"ח סק"ד, וכתב שמדברי הפוסקים לא משמע כן) דלישתמיט מיני"א הוא מי"ז תמוז.

(17) ראה אג"ק ח"ט ע' רכה. שם ע' רכה. חט"ז ע' רב. חט"ט ע' שצ. לקו"ש ח"ט ע' 78 ובהערה. חט"ט ע' 66. סה"ש תש"נ ע' 667 הערה 6. ד"ה אני לדודי ה' תשלו. וראה קובץ העו"ב ש"פ ראה תשס"ב.

(18) ומקדשין אותה במוצאי תשעה באב – ראה שם אצלנו בלוח.

(19) ובאוה"ת ואתחנן ח"ו ע' ב'קצו לפי שחורבן בית המקדש זהו פיגמו דסיהרא.

(20) משנ"ב סתקנ"א סק"א.

(21) וכן יש להמנע מקניית מכונות, מכונת כביסה וייבוש וכדומה, כשאינן צורך גמור בדבר. אמנם, במכונות שלצורך פרנסה ח"ו רק מדין ממעטין במשא ומתן, שבזמננו נהגו להקל.

(22) ואף לדידן שאין מברכים עליהם שהחיינו, מ"מ"ב משום ממעטים בשמחה.

מי שקנה רהיט חדש לפני תשעת הימים והגיע לביתו בתשעת הימים, לא יכניסו לביתו, ועכ"פ לא ישתמש בו, עד אחרי חצות של עשירי באב²³.

אסור לקנות²⁴ בגדים חדשים²⁵ ומנעלים חדשים (אפילו אינם חשובים) בתשעת הימים²⁶, אפילו במקום הפסד (כגון שיש מבצע²⁷), ואפילו דעתו להניחו ולא ללבושן עד אחר תשעה באב.

חפצי מצוה: לקנות תפילין חדשים מותר כיון שהוא רק למצוה. אבל טלית וט"ק²⁸ אף שלבושין

(23) שו"ת באתרא דרב סי' ד'תתקכו. וש"נ.

(24) מותר להזמין רהיטים אם המשלוח מגיע אחרי תשעה באב. (שפשוט שאיסור משא ומתן של שמחה היינו רק כשמקבלו. וע"ד דין ברכת שהחינו שאינו מברך עד שמקבלו. וגם אם נאמר שבדין משא ומתן תוכן האיסור היא גוף ההתעסקות בדבר ולא המכירה והקני', ואפי' את"ל שהאיסור לא משום שמחה אלא משום היסוד מאבלות, כמשמעותו ל' הטור "שאיסור כל משא ומתן כמו שאבל אסור בכל כדי שיהיו נראין כמתאבלין על ירושלים" – עדיין יש לצדד להקל, שבהזמנה גרדא, בפרט בטלפון או באינטרנט, ליכא היסוד"ד. ותו, שבאמת גם בטור משמע שיהא רק בכדי שיהא נראה כאבל, ולא דין היסוד"ד. ובכלל, מעיקר הדין נאסר רק במו"מ של שמחה ממש ולא בשאר משא ומתן. וגו' עיקר, שבקונה מגוי קונה רק במשיכה. וגם בישראל – מדרבנן אינו מעות קונות (רק לענין מי שפרע) רק במשיכה. ומה גם שבד"כ אינו קונה בגד מסויים, והו"ל כפוסק על השער או הפירות, שלכמה דעות אפילו בקנין גמור לא קנה (ראה ש"ך ח"ו סר"ט סק"ג ובנ"ר ח"שוע"ע שם). וגם אם קנה מדין סיטומתא, הרי אינו מקבלם בפועל.

ומה שאין לסרוסרים להראות כלי כסף בעיר, היעל דאוושא מילתא ושמחה היא אצל הרואים. וראה מזה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ט'תתחכ.

ואפילו בבגדים, נראה שעיקר האיסור לקנות הוא רק כשמגיע לביתו, כמו בדין שהחינו. אמנם, בהא לא דמי לשהחינו, שאסור לקנות גם בגד חדש הדרוש תיקון אף שעדיין אינו מברך שהחינו (אבל מותר לקנות סחורה [היינו בד] לעשות מלבושים – מק"ח סתק"ד ס"א). וה"ט, שאיסור קנין בגדים אינו מדין מו"מ אלא משום דין עשיית ותיקון בגדים, או ע"ד איסור כיבוד. ועכ"ז, נראה שלא אסור הקני', כשלא קיבלם ולא זכה בהם, ול"ד לנתינה לאומן לעשות בגד (שהאיסור מצד הגנות – ראה להלן מזה), שגדר איסור תפירת בגדים (אף למ"ד אומן קונה בשבח כלי) חל כשנותנו להאומן, אבל הקני' היא רק כשנתקבל אצלו. ולפ"ז ל"ש גדר שמחה. ואדרבה, מיצר הוא על נתינת המעות ועל ההמתנה. וראה הגהות י"א פ"רמ"א ס"ז בטעם איסור קניית בגדים, דאין היסוד הדעת בקני', וצ"ל דס"ל דכיון דאיכא שמחה בקני' הוה כמו תחלת עשיה בבגדים שיש לו שמחה.

וגם בנתינה לאומן – הרי קייל"ו (רמ"א סתק"א ס"ז) שמותר ליתן לאומנים גימל לתקן כלים חדשים כדי שיהיו מוכנים לאחר התענית, ובלבד ש"ח: שאין בנתינתם לאומן כ"כ שמחה בעוד שהם ברשות האומן ואינו רואה אותן. ובמג"א סקט"ו: שעדיין המלבוש אינו שלו ולא נקרא שמו עליו. (וראה מח"ש. ובהגהות אמרי ברוך, דאומן קונה בשבח כלי). אלא שכתב הרמ"א שטוב למעט זה במקום דאפשר דלא עדיף משאר משא ומתן דממעטנין. ומשמע שג"ז בגדר מו"מ. אלא שגם בזה הוא רק בגדר "טוב" (ראה פמ"ג בא"א סק"ז), וגו' – רק "למעט". ועוד, שבפמ"ג (שם) מפרש דקאי רק בשל שמחה. ועוד, שיש לחלק כנ"ל, דשאני נתינה לאומן מקני'. ועוד, של"כ שזהו בגדר מו"מ, אלא למדו במכ"ש ממו"מ (ראה בערוה"ש ס"ב, שראוי למעט בכל מה דאפשר שהרי אפילו במו"מ אין להרבות לכמה פוסקים ושכ"כ ככה"ג). [נבדוק גדולי יתכן בפירושו שגוף ההתעסקות בדבר שהוא בשביל אחר התענית כמוה כמסיח דעתו. והכי איכס לפרושי גם בגדר האיסור לכבס ולהניח (ראה מג"א סק"ב ויא"פ לשם). ומ"מ, גם את"ל הכי – ואין שום דא"ל והכרח לסברא זו (עכ"פ לגבי איסור קני') – הינו כשי"ב משום שמחה (כדמכח מזה שיש חילוקי דינים בכיבוד כבשל פשתן וכו', ויש שהותרו גם לכבס ולהניח. ולהעיר, שגם בכיבוד, יש מיתירין ליתן לכובס נכרי לכבס אחר ת"ב – ראה א"ר סק"ח, הובא בפמ"ג בא"א סקט"ו. וביא"פ למג"א שם כתב בד"פ להג"י במג"א נדע"ת הא"ר), ובהזמנה גרדא כשהבגדים שאינם שלו עדיין ליכא שמחה].

ובמשי"ם חפשי"א אצל אחרוני זמננו, ראיתי שכ"כ בהליכות שלמה פ"ד סכ"ב (להזמין רהיטים במקום הצורך). וראה בשם בעל שבה"ל בס' ולא שבת לוי לבלבד ע"י עעב. וכ"כ בשו"ת א"ח ח"ג ספ"ב. וראה שם א"ח ע"ד ספ"ד סק"א. גם אני אודך תשובות הגר"ח ח"ג סי' קטו. [ובשו"ת אורחות למדין ח"ב סמ"ד כתב לחדש יתר על כן, שמותר אפילו לקנות אחר ר"ח אב בגד חדש אם הוא כבר מתוקן מלפני ר"ח וברצונו להניחו אצלו עד לאחר ת"ב, עיי"ש טעמו ונימוקו. ואין דבריו מוכרחים, כנראה למעייין].

אבל ראה שו"ת אור"צ ח"ג פכ"ו ס"א. וכן בפסק"ת סתק"א סק"ג הע' 125 כתב לאסור ע"פ משנ"ב סק"א. ולפענ"ד ל"ל. כלל. וגם לדידהו איש יש חשש שהמחירים יעלו, או שלא יאה בנמצא, ודאי מותר.

כל קידה דגא, ראיתי בחוט שני שבת ח"ב בקובץ ענינים אות כו (ע' שכה) דאזיל בתר איפכא, שבהזמין לפני ר"ח א"צ לסרב מלקבל אחר ר"ח, שעיקר המו"מ נעשה כבר בשעת הקני'.

(25) וכן אין לקנות משקפיים, אא"כ יש צורך בדבר. (וראה כע"ז בהליכות שלמה פ"ד ס"ד בדבר הלכה סכ"ב. קובץ הלכות קמיינצקי פ"ב סי"ח. ועוד. ואף שיש להניח קצת, תלוי במציאות אם הוא לצורך חיוני או שמחה לו, ואם אפשר לתקן או לא. ויש לחלק גם בין המסגרת לעדשות. ובעיקר הדבר אם יש שם בגד על משקפיים הארוכה דוכתי, לענין יתור בגדים, כניסה לבית המנוגע, בגדי שבת, שהחינו ועוד (וראה הסמך בכרם אליעזר נגנים סמ"א וסמ"ג. שו"ת בית מתתיהו ח"ג סמ"ז), ועכ"פ יש גדר דרך מלבוש לענין הוצאה. ול"ש ממנעלים למ"ד שאינו בגדר מלבוש. וגם אם אינו מלבוש, ה"ז עכ"פ בגדר כלים חדשים).

(26) יש מקום להקל לקנות בגדי קטנים עד גיל 17 שנים עד שבוע שחל בו ת"ב – שו"ת באתרא דרב סי' תשמח. וש"נ.

(27) אמנם כשיש מבצע מיוחד שאינו רגיל, והי' קונה בגד זה גם לולא המבצע, והמבצע מסתיים לפני סוף תשעת הימים, יש להקל עד שבוע שחל בו ת"ב. ולא ילבושנו עד אחרי ת"ב, וגם בשבת אסור ללבוש – שו"ת באתרא דרב סי' ה'לת. וש"נ.

וכ"ש אם לא יאה בנמצא כלל א"כ"כ יש להקל. ואם אפשר, ישלם עליו לפני ר"ח ולא ישתמש בה עד לאחר ת"ב – ראה שו"ת אתרא דרב סי' ד'תתקכו. וש"נ.

ולצורך תנות קרוב לאחר תשעה באב, מעיקר יש להמתין ולקנות רק לאחר תשעה באב. ואם יתכן לאחר תשעת הימים להזמין, ספק אם המשלוח יגיע בזמן בשביל החתונה, יש להקל – ראה שו"ת באתרא דרב סי' י'קמז.

(28) לצורך קטן שהגיע לגיל שלש שנים בימים אלו – מותר (ה"ה כיפה). ובאם אפשר, ראוי להרגילו בנשיאת ט"ק כבר לפני ר"ח.

אותו רק למצוה, כיון שהן בגדים אסור לקנותן²⁹.

נעלי תשעה באב: נעלי בד שלובשים בתשעה באב משום אבלות, מותר לקנותם וללבושם בפעם הראשונה בתשעה באב, אם אין לו אחרים.

מתנה: מותר לשלוח מתנה לחבירו בתשעת הימים ולא נאסר אלא בתשעה באב³⁰.

בנין ונטיעה של שמחה

מר"ח אב ממעטים בבנין של שמחה היינו בנין של ציור וכיור. ולמעשה, כל בנין שאין צריך לו לדירתו³¹ ורק שעושה כן להרווחה בעלמא אסור לעשות בימים אלו. וכן אין לצבוע ביתו, וה"ה להדביק נייר טפט (וואל-פייפער) על הכותל לנוי³², בימים אלו. אבל לתלות תמונה על הקיר אינו בכלל. [יש נוהגים שלא לשטוף הרצפה בימים אלו. וע"פ דין מותר גם בשבוע שחל בו תשעה באב. ובמקום לכלוך, אין מנהג להחמיר וכל שכן אם הוא לצורך שבת. אבל אין להבריק הרצפה, שהוא לתענוג ואין בו צורך, ודומה לציור וכיור³³].

אין לקנות או להניח שטיח חדש על הרצפה בימים אלו.

איסור בנין קיים אפילו ע"י נכרי. אמנם, אם שכר נכרי קודם ר"ח בקבלנות מותר, ואפילו בט' באב עצמו, דנכרי אדעתא דנפשיה עביד.

וה"ה אם קצץ עם הנכרי בקבלנות לצייר ביתו, מותר לצייר (מטעם הנ"ל). ומ"מ אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר ט"ב תבוא עליו ברכה³⁴.

לצורך פרנסה מותר לבנות ולצבוע ביתו של נכרי בימים אלו.

מותר לבנות ולצבוע בית הכנסת ובית המדרש בימים אלו. וכן מותר לעשות מצות מעקה בימים אלו, ואפילו בתשעה באב.

היה כתלו נוטה ליפול, אפילו שאין בו משום סכנה אלא שיש לחוש להפסד ממוון, אף על פי שהוא של שמחה, מותר לבנות בימים אלו, שהרי אינו עושה בשביל שמחה כ"א בשביל הפסד.

אסור לנטוע בימים אלו אילנות שנוטעים לצל ולנוי, או כל מיני פרחים והדס וכדומה. אבל, מותר להשקות מה שנטעו מקודם.

מותר לקנות פרחים לכבוד שבת, ובפרט אם קונה כל שבוע.

סעודות

מותר לבוא בקשרי שידוכים ולעשות "ווארט" ("לחיים") בתשעת הימים, אבל לא יעשו סעודה³⁵ (ואפילו בשבת), רק מיני מרקחת.

29 כשנקרעה טליתו ואין לו אחר, ואי אפשר לו לשאול טלית מאחרים, או שאיטניס הוא, מותר לקנות וללבוש חדשה.

30 ראה בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' טו'תתכת.

31 היינו אם ביתו ראוי לדירה, רק שרוצה להרחיב מן הצדדים או למעלה. אבל מי שהי' לו בית קטן וסתר המעויבה כדי להרויחו ולבנות עליו על לב, וכעת אינו ראוי לדור בו, ולא כיון מלאכתו לימים אלו, ונתעכב בבנין עד ר"ח אב מחמת ריבוי גשמים, מותר לבנות גם מר"ח אב ואילך עד יום ז'. וכש"כ אם יש לו הפסד מרובה שאם לא ימשיך בבני' יתקלקלו קירות הבית.

32 בהדבקה נייר: בשו"ת אג"מ או"ח ח"ה סי' פב מתיר לגמור עד שבוע שחל בו תשעה באב.

33 וה"ה שטיפת רכב אם אינו מלוכלך מדאי. וכבר מצינו בדומה לזה בפסקי חמו"ד מכת"י הל' ט"ב סכ"ח.

34 וזהו דוקא בציור לנוי, שאסור לכו"ע, ולא בבנין להרוחה (וכמ"ש במהר"ל הובא במג"א סי' תקנא סק"ז. והרי למהר"ל ציור חמור בבנין להרוחה, שציור אסור גם מ"ז תמוז (ובמהר"ל משמע קצת, דהא בהא תליא, שמה"ט נכון לפייסו בדבר מועט), משא"כ בבנין שהיקל עד שבוע שחל בו ת"ב (אבל י"ל דקאי בכל בנין ולא רק של שמחה או להרוחה, כפשטות לשונו. וצ"ע). ועוד שבבנין שהוא להרוחה לאו כו"ע מודו שאסור מדין בנין של שמחה (וכפשטות השו"ע. וראה מטה יהודה עייאש סתקנ"א ס"ב). וגם בדעת הרמב"ם – מרכה"מ אלפאנדרי תעניות פ"ג ה"ה. ועיי"ש שהוכיח מפיה"מ הרמב"ם. שושנת המלך על הרמב"ם שם. מחה"ש סק"ז. ועוד) משא"כ בציור וכיור. ולהעיר מדעת המקו"ח בקיצור הלכות ס"ב, שגם ציור וכיור אסור רק בבנין ולא ציור וכיור לחוד. וכדברינו שהחומרא לפייסו הוא רק בציור וכיור, כן עולה מד' הא"ר סק"ג וסק"ד, ובחיי"א כלל קלג ס"י. ועוד. ודלא כמשמעות כמה אחרונים. אבל ראה בלקט יושר ע' 107 דמיירי בבנין).

35 וכן אסור לעשות סעודת מרעים בימים אלו (ראה ס' האורה לרש"י סס"ד ובפרדס הגדול סי' קסה. ר"י מלוניל (הובא במלאכ"ש תענית פ"ד מ"ו) ומאיירי תענית כו, א. ואף שבדוחק איכא לפרושי שהכוונה למעט ולא לאסור לגמרי, אבל אנו קייל"ן שאין שמחים בו כלל, כמ"ש במג"א סתקנ"א סק"א. וכ"כ באחרונים להדיא בענין זה – ראה מ"ח ס"י ס"ט. ערוה"ש סתקנ"א ס"ח. ועוד).

אבל מביטת יום הולדת ללא סעודה בודאי מותר, וכש"כ לקטנים, ואפילו לחברים וידידים.

מי שנעשה לו נס, טוב וראוי שבו ביום יתבודד בכל שנה להודות ולשמוח ולספר קצת מהנס ולעשות סעודת הודי' להשי"ת³⁶. ואם נעשה לו נס בתשעת הימים, יש לו להתבודד ולהודות וכו' בו ביום, אבל הסעודה והשמחה יש לו לאחרם עד שבת נחמו או חמשה עשר באב.

אף שנוהגים שלא לעשות סעודת חנוכה הבית בכל בין המצרים דלא מסמנא מילתא, אבל בימים אלו אסור מן הדין אפילו בלא בשר, לפי שהוא בכלל ממעטין בשמחה.

כיבוס בגדים

אסור לכבס בגדים, גם על ידי גוי, ואפילו אינו רוצה ללבושו עתה אלא להניחו לאחר תשעה באב³⁷, ואפילו אם יוצא לדרך מיד לאחר תשעה באב³⁸.

אסור ליתן בגדים לניקוי יבש (קלינערס), אף שאינו כמעשה כיבוס במים, אלא מנקים ע"י שאר חומרים.

איסור זה שייך לא רק למלבושים³⁹, שאסור לכבס בין ללבוש בין להציע, ואפילו במטפחות הידים והשלחן הכל אסור.

אסור לישראל לכבס בגדי נכרים בשבוע שחל בו ת"ב.

אסור ליתן לכובסת נכרית לכבס מראש חודש ואילך, אבל קודם ראש חודש מותר לתת, אף על פי שתכבס אחר ראש חדש. אמנם, כשאין לו כתונת לשבת, מותר לכבסו ע"י נכרי⁴⁰.

כמו"כ אסור לכבס פאה נכרית [שייטל], ובמקום צורך יש להקל, חוץ משבוע שחל בו תשעה באב. אך מותר לסדר, לסרוק (אף בעזרת חומרים) ולקצר⁴¹ (ובפרט שמוסיף בצניעותה) את

(36) ראה בכ"ז בשו"ת באתרא דרב ס' א'תפז וש"נ.

(37) ההנצמא במקום נופש, ובשבוע שחל בו ת"ב נוסע משם וצריך לכבס הסדינים שבדירה – ראה שו"ת באתרא דרב ס' כ"טשז שכתבנו להחיר לכבס ע"י גוי. עיי"ש.

(38) ראה שו"ת באתרא דרב ס' ט'תשמח. וש"נ.

(39) ואפילו בדבר שאינו משמש להנאת הגוף כגון תיק, מגבות כלים, וכדומה (ראה בפת"ש סתקנ"א ס"ד והב"ד בכה"ח ס"ק קפב ובפת"ע סקנ"ד ועוד, במכבסת שקים של מלח וכן פרנסתה. ובפשטות, יליף לה ממטפחות הידים ומטפחות ומפות השלחן, אף שיש לחלק כדלקמן. ולהעיר מהשק"ט בציחצוח מנעלים – ראה לקמן בהערה מזה). אבל רק בדבר שהוא מין בגד ושייך בו כיבוס, ולא כלי.

(הרי שטיפת הרצפה אינה אסורה מדינא. וראה חמו"ד הל' ט"ב מכת"י שיש נמנעין מלרחוץ השולחן והספסלים ולחוף המנורות. ועיי"ש שד"ץ לא מצינו באיסור אפי' באבלות, ואפשר שמדמין לציר ביתו, או לכיבוס. ובהדחת כלים לא נהגו מעיקר איסור.

ולהעיר מל' הב"ח ס' תקנא, באיסור תפוחות וכיבוס "מפני שהיא מלאכה לצורך תענוגי הגוף". ויל"ד דלא דוקא קאמר, ועוד שיל"פ שעיקר כוונתו לכבס וללבוש המכובסין.

גם בתוה"א לרמב"ן (בשם הראב"ן) ורא"ש מ"ק פ"ג ס"ג ובמרדכי מ"ק סתתק"ה ועוד "משום הנאת הגוף", והוב"ד בד"מ ספ"ט ס"ק ב, אבל התם קאי באיסור הצעה תחתיו ולא בהכיבוס (אף שברמב"ן גופא משמע שדעתו שאיסור כיבוס גופא הוא מצד הנאת המכובס, וכתב שכשאמרו אסור בכביסה לא לכבס בלבד אמרו שלא מפני איסור מלאכה נענו בה אלא שאסור ללבוש וכו' ולא מצינו מותר ללבוש אסור בשום מקום אלא בימים של שביתה ומשום איסור מלאכה אבל משום אבילות עיקר איסור אבילות בלבישה הוא). ולחנם נדחק בזה בדברי סופרים שפ"ט ס"א בירור הל' ד"ה וכן המטפחות. ולהעיר, שבמטפחות גופא י"א שהאיסור רק הכיבוס ולא ההשתמשות בהן – ראה אצלנו שו"ת באתרא דרב ס' כ"תשצו. אלא שאין דבריהם עיקר, ראה שם אצלנו.

ומה שנאסר גם להשתמש במטפחות מכובסות אף דליכא הנאת הגוף – צ"ל, שנקיין דיו ג"ז בכלל הנאת הגוף. ולפ"ז במפת שולחן, שבימינו אין דרך להשתמש בהם לניגוב ידים (ראה שו"ע יו"ד סע"א ס"ט. וראה שו"ת רבבות אפרים ח"א סע"ע) לישתר. אבל י"ל שהנאת הגוף לאו דוקא, ועיקר דבריו לשלול הסבא דבעיני הנאת ראי' עם הנאת הגוף, יעו"ש, וה"ה בשאר הנאות (וכל' המאירי מ"ק כב, ב: אף הנאת סדינים המגוחצים למשכב וכן כל הנאה אף שלא בדרך לבישה). ודוחק, עו"ל, דדברי הרמב"ן שם בדעת הראב"ד אמרה, אבל לדינא שגם מפת השולחן אסור לא בעיני הנאת הגוף. והיותר נראה, שברמב"ן ורא"ש קאי באבילות ל', שמוותר לכבס ולהניח, והאיסור רק בהנאת הגוף לחוד, אבל באבילות ז' שהאיסור גם לכבס ולהניח, וכ"ה גם בשבוע שחל בו, אסור גם בדליכא הנאת הגוף. והדברים מפורשים בחי' תל' הרשב"א מ"ק כג, א: דבגזירת שלשים מקילים שלא לאסור אלא בהנאת כל הגוף. וכת"ש עפ"ז לבאר מש"כ בה"ג הל' אב' (מג, ג) להחיר בפנדה ואנפליא וכובע של ראש (ראה להלן בדין בגדי זיעה בהערה), שאינו סותר האיסור דמטפחות הידים, דהתם קאי תוך ל'. וסייע עלה "ואינו נראה כנון", והיינו שהחמיר גם תוך ל'. וראה בהערת המהדיר בקובץ ראשונים מ"ק בפ' אחד הקדמונים על הרי"ף ע"ה שנתקשה בזה).

ויל"ע בבגדי בובה לתינוקות. ונראה עיקר לאיסורא.

(40) ומכל מקום נכון לזיחר שלא לעשות כן בבית ישראל, דאיכא משום מראית העין.

(41) שתיקון בגדים ישנים אסור רק ממנהגא, ולכמה פוסקים מותר וכסתיתמת המחבר והרמ"א, וה"ז לצורך מצוה וצניעות, וגם הוא בכלל קישוטי אשה. ובפרט, כשאין לה פאה אחרת ראוי ללבישה, וגדול כבוד הבריות, שה"ז כמי שאין לו בגד אחר (בגדי ישע סתקנ"א ס"ח). ועוד, ש"א שגם להאוסרים תיקון בגדים ישנים מיירי לפרום ולתפור מחדש.

הפאה⁴².

כיבוס במקום הפסד – ראה בהערה⁴³.

אסור לגדולים לכבס כסות קטנים⁴⁴. אמנם, בקטנים⁴⁵ שתמיד מלכלכים בגדיהם⁴⁶, מותר לכבס בגדיהם בצנעה. אבל אסור להוסיף בגדים אחרים למכונת כביסה⁴⁷.

מה שהותר הכיבוס בשבילם הוא דוקא כשצריכים לזה כעת, אבל לכבס ולהניח פשוט שאין להקל⁴⁸.

גיהוץ (פירוש, שמעבירין על הבגדים אבן חלק להחליקו) אסור, בין להניח וללבשו ובין להניח ולהניחו⁴⁹.

42 ראה שו"ת באתרא דרב ט' תרעט.

43 יש להחזיר לכבס למנוע הפסד בבגד, כגון שאם לא יכבסו יעלה עובש וכדומה, שא"ז היחם הדעת מאבילות – ראה שו"ת אתרא דרב ס' ה"ז. ושו"ג.

44 ולכמה דעות. (וכן נראה עיקר) אפשר להקל עד שבת חזון.

45 בגדר קטנים לענינו: למעשה נוהגים להחזיר עד גיל חינוך דהיינו ו' שנה, אבל במלוכלך ביותר יש לסמוך על הדעות להחזיר עד גיל בר מצוה. ואם אפשר, דיעשה עלי-ידי נכרי או קטן (שייקר האיסור על הגדולים לכבס בגדי הקטנים. ולהעיר מרמ"א סרנ"ט ס"ז דכל היכא דאפשר ע"י קטן לא יעשה גדול) – ראה שו"ת באתרא דרב ס' י'טנו. ושו"ג.

46 בנוגע לגדולים הסובלים מבריחת-שתן – ראה שו"ת באתרא דרב ס' כב'תשצו. ושו"ג.

47 ובנוגע כיבוס בתמים בודדים – ראה שו"ת באתרא דרב ס' ה'עא. שם ס' טו'תתמב. ושו"ג.

48 בס' הפרנס למהר"ם סרמ"ח כתב (בנוגע לאבל): ואם בני ביתו אינם מתאבלים עמו נותנים בגדי עם בגדיהם לכבס ולהניח.

[אמנם, שם סר"ב כתב שלקטנים מכבסין סמרטוטין שקורין ווינדלין א' א' ולא הרבה ביחד, והובא במג"א סתקנ"א סקל"ט ועוד. והחילוק פשוט, דהתם הוא משום אוושה מילתא, אבל הכא קאי במי שהותר לו לכבס בגדי עצמו].

וראה בי' רמ"ב שם שתמה שהרי אסור גם לכבס ביד אחרים, כמפורש בשו"ע יו"ד שפ"ט ס"ז. ובפשטות צ"ל (אף שבביאור רמ"ב לא נחא לי' בהני), דס"ל דטעמא מאי משום מלאכה (ש"ך שם סק"ז), והכא שאני עושה מלאכה לאבל במיוחד. או"י שאצל ב"ב ליכא דין איסור כביסה ביד אחרים משום מלאכה, ורק ביד אחרים שאינם מב"ב, שאצל ב"ב דמאי לקבולת ביד אחרים (אף שגם בזה הותר רק בבית אחרים). וראה גם שד"ח אס"ד מערכת אבלות סל"ט, שהביא משו"ת תפארת אדם סס"ב, שמוותר ל"ב לכבס בגדיהם, ואינו בגדר מלאכת אבל. אלא שבסו"ד כתב שכן המנהג שמכבסים בגדי כל בני הבית חוץ מהאבל, אבל להג"ל מותר גם לאבל אם מכבסם ביחד. אבל ראה שו"ת כפי אהרן עפשטיין סמ"ט שנהגו שכשהאשה אבלה אין מכבסים שום בגד שה"ז מלאכתה. (ויש שכתב לדון שאם ההיתר בבגדי קטנים לפי שהכל רואים שהו' בגדי קטנים משמע דאל"ה איכא חשדא גם במי שאינו אבל. ויל"ד).

[וצ"ב בד' ה"שך, דהא גם בלאו איסור מלאכה אסור משום כיבוס גופא, ראה בב"י שם בנוגע קובר מתו ברגל. אלא שנראה פשוט בכוננת הש"ך דקאי רק איכוס ביד אחרים. וגם בזה צ"ב, שגם לולא איסור מלאכה ליתסר, דמאי שנא משבוט שחל בו, שאיסור ליתן לכובסת א"י. וצ"ל, דנדיפא מינה קאמר, שאסור מדינה, והתם מנהגא קאמרי – ראה ב"ח סתקנ"א ד"ה כתב רשב"ט בסופו, שלפי הדין אין איסור אלא שלא יכבס הישראל בעצמו שהרי עיקר הטעם דנראה כמסיח דעתו מלהתאבל על ירושלים כשעוסק בכיבוס בגדים. וכ"כ שם ד"ה וכתב בס' המצות. אבל בממ"י שם סק"ג שהאיסור הוא משום ישראל הנותן דבנתינתו הכלים לאומן לכבסם הרי הוא מסיח דעתו. ובפמ"ג בא"א שם סק"ב באו"א. דשמחה היא לו כשנותן בגדיו לכובס מיה"ט אף לכובסים עכו"ם אסור ליתן ולא משום דמסיח דעתו מהאבילות. וראה גם להלן בההערה בענין צחצוח מנעלים בגדר איסור כיבוס. ואכ"מ].

ובימינו דחד טריחא הוא, לכאורה קיל טפי, ואתאי בק"ו. וגם אם האיסור משום היסה"ד, הרי אינו עוסק בכביסה.

ובכל אופן, כ"ז באבל, אבל אינו שייך לכיבוס דשבוט שחל, שאין איסור מלאכה. ואיסורו רק משום היסה"ד לחוד. וכשעוסק בלא"ה בכביסה המותרת ליכא היסה"ד. ואכן כ"כ להחזיר בנט"ג ביהמ"צ לה הע' כב בשם הגורא"א יאלעס.

אלא שיש לחלק לאידך, שבאבל קאי באופן שהמכבס אינו אבל, ומאן לימא לן להחזיר לאבל עצמו להוסיף בגדים אחרים, ש"ל שבבגדים אחרים שמוסיף מסיח דעתו. ובמכ"ש מזה שיש אוסרים לאבל עצמו לכבס בגדי קטנים (ראה בה"י יו"ד שפ"ט ס"ב. וכ"כ במנחת פתים שם מד"ע). ומה שבאבלות ישנה מותר לכבס בגדי קטנים, הרי י"א שהוא רק בבגדים שמתלכלכים וכו', וטעמא דאיסורא משום היסה"ד – ראה גבורת ארי תענית ל, א. ועוד.

48 אא"כ בקטנים ביותר המלכלכים בגדיהם (דמעיקרא לא נאסר, וגם אא"פ שהאירים כך).

וכפנינו, כ"כ במ"מ באחרוני זמננו, אף שיש להנדו, דלכבס ולהניח קיל טפי, ואם כל האיסור בקטנים משום עגמ"ג, שייך רק במה שרואים שבוטש בגדים שאינם מכובסים. ומ"מ, יש מקום לדון לאיסור, לא מיבעיא להסברא שאיסור כיבוס הוא על המכבס שמיסיח דעתו מאבילות, אלא גם אם איסור הוא על הנותן בגדיו לכבס (ראה להלן בדיון מנעלים בהערה), הרי הגדול נותן בגדי הקטן לכבס וחל עליו האיסור בדליכא צורך. (ומה שזקוק הפוסקים לאסור משום חינוך, ולא אמרו שהוא כבגדי עצמו שנותן לכבס, הא גופא הסברא, משום חינוך נאסר לגדול לכבס בגדי בנו, שה"ז כבגדי עצמו, או דקמ"ל לאסור גם בכובס דעלמא שאינו אביו, שגם בזה שייך חינוך, אף שהכובס גופא אינו מתחייב בחינוכו). וגם בלא"ה, שייך האיסור משום חינוך (כנ"ל). וגם משום עגמ"ג (בלא הגיע לחינוך), מסתבר שגם בזה שייך עגמ"ג במה שבגדיו אינם מכובסים.

איברא, שבדיון בגדי גוים מפורש במג"א סק"ט הטעם משום מראית עין, והיינו דליכא איסורא בגוף מעשה הכיבוס משום היסה"ד בבגדי גוים, ולפ"ז אפ"ל דהה"ל בבגדי קטנים. ור"ל שבמכבס בגדיהם ללבוש ליכא היסה"ד שהוא לצירכם, משא"כ בדליכא צורך. ובלבוש כתב בבגדי קטנים לאסור מחמת היסה"ד, אבל במלכלכים בגדיהם מסתבר שגם להניח ל"ש היסה"ד.

49 ובגיהוץ שבימינו, יש מקום להקל כשראו ללבישה ללא גיהוץ. וראה שו"ת באתרא דרב ס'תש"ט.

לצחצח מנועלים - נחלקו הפוסקים אם הוא בכלל כיבוס, ולכבוד שבת בודאי אין להחמיר⁵⁰.

לבוש בגדים מכובסים

אסור ללבוש בגדים מכובסים⁵¹ או מגוהצים בתשעת הימים⁵², אפילו המכובסים מקודם, ובין ללבוש בין להציע בהם המטה⁵³ ואפילו מטפחות הידים והשולחן, אסור⁵⁴.

אם לבשן פעם אחת קודם תשעת הימים, מותר ללבושם בתשעת הימים.

נהגו להקל ללבוש בגדי זיעה הסמוכים לבשר מכובסים, כגון לבנים וגרביים וכיו"ב, בימים אלו, ובפרט בזמננו שכולם איסטיסיס בענין זה⁵⁵.

50 בפשטות אינו בכלל כיבוס, שאין כאן מעשה כיבוס, וגם ל"ש כיבוס בעור (ובשבת איסורו משום מרמח או צובע. ובשבת הותר ליתן מים לשכשכו אבל לא לכבסו, והיינו שמשפשף צדו זע"ר). ועוד שהוא רק להסיר האבק והלכלוך ואינו בכלל הגזירה, נוסף לזה שהוא רק מבחוץ וע"ד ניקוי כתם (ובא"ר) שהוא רק להעמיד שחרותו ולא לייפותו). וגם ל"ד דמאי לבגדי קטנים שמתלכלכים תדיר, וכשאין יותר מזוג אחד דומה למי שא"ל אלא חלקו א' דע"כ קיל טפי (ראה לקמן, והארכנו יותר בלוח לת"ב נדחה לגבי דין שחל בו). ואולי איכא לדילוי הכי משה שבחמיה וקני' נתפרש להדיא דקאי גם במנועלים חדשים, משא"כ בכיבוס. והחלוק פשוט, דהתם ה"ט משום אבן שת"י או מיעוט בשמחה, אבל כיבוס איסורו שלא יסיח דעתו מאבלות, ולא גזרו אלא בכיבוס ממש ש"ב טורח והתעסקות. (אבל י"מ באיסור כיבוס כדי למעט בשמחה - ראה שו"ת תרוה"ד סי' קנב. פמ"ג בא"א סק"ב. אמנם מש"כ בא"ח ובכלבו שהוא כדי למעט בשמחה, הוא רק במה שמתחילים מר"ח, אף שאיסורו רק בשבוע שחל בו ת"ב. ותלמי גם אם האיסור על המכבס או על מי שנותן לכבס, ש"מ במכבס בגדי קטנים משום היסוד של המכבס - ראה לבוש סתקנ"א סי"ד. מ"א סתקנ"ד סי"א. גבורת ארי תענית ל, א. וראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' תקנח. אבל בכ"מ שהאיסור הנתינה לכבס ולא הכיבוס (ושלכן בבגדי נכרים האיסור רק משום מרא"ע. אבל ראה ביהג"ר אסק"ז) - ראה הגהות יא"פ סתקנ"א סי"ה. מח"ש סק"ו. ויל"ע לדידה בנותן בגדיו לכבוס ישראל קודם ר"ח, אם מותר לו לכבס אחר ר"ח). ואף שיש שכתבו גם באיסור תיקון בגדים משום כיבוס (ראה משנ"ב סתקנ"א סי' בבה"ל ד"ה ונהגו בשם ביהג"ר) - אנו לא קילי' הכי (שהרי מ"ח כתב הגר"ח א"פ סתקנ"א סי"ה. ויל"ע להגותו לטורח לגוים או לתת לאומן נכרי). ועוד, שלדבריו לא יתקן את הכרח דטעם זה קאי נמי על מנועלים. וכ"כ כמה אחרונים (ראה שו"ת אול"צ ח"ג סכ"ז סי"א. שו"ת יבי"א ח"ג סל"א סק"ז. שבה"ל ח"ו סרמ"ד סק"ג. מבית לוי בעניני ביהמ"צ ע' כג. ובשם הגריש"א - שו"ת רבבות אפרים ח"א ששע"ה הליכות והלכות ביהמ"צ ע' פ, והל' ומנהגי ביהמ"צ ע' נג. אבל ראה שו"ת שלמת חיים שש"ב שהחמיר ללא טעם. וכ"כ בשבילי דוד סתקנ"א סי"ז. ובס' זה השולחן ח"ב סתקנ"ד כתב לאסור בשבוע שחל. וראה מו"ע ח"ה סתקנ"ח ח"ח לקוטי הערות לשם. ויש שהביאו מחיי"א כלל קלג סי"ד שאסור לתקן מנועלים חדשים וכן לנקותם, ופשוט שטה"ד נפלה כאן וצ"ל לקנותם, כבר"מ א"א סתקנ"א סי"ז. וכן"ה בדפוסים אחרים). וכש"כ בהשחרת המנועלים לחוד ללא הברקתם (ראה שו"ת אג"מ א"ח ח"ג ס"פ. ושם, שמתסבר שאין להבריך אף שאינו שייך לכיבוס. אבל לענין חוה"מ כתב להתיר לצחצח כרגיל אם אינו צחצוח היותר יפה - אג"מ א"ח ח"ה סל"ו סק"ד). ולכאורה השחרות היא בגדר לבישת בגד ישן שצבעו (ראה שו"ת מזה בדעת' למהרש"ם סתקנ"א סי"ו) ולא מדין כיבוס, וגם בזה אין מקום לאסור כשהצביעה אינה מתקיימת, והצביעה רק מבחוץ.

וכ"ה הכרעת כמה פוסקים לענין חוה"מ. וכבר העירו מזה שלר"י אין משלחים מנועלים שחורים ביו"ט מפני שצריך לצחצחם (ביצה טו, א) ומיירי בנשלח לצורך חוה"מ (ראה הגהות אשר"י), ונמצא שלדינא שמוותר לשלוח, עכ"צ' שמוותר לצחצח בחוה"מ (ראה שו"ת יבי"א שם). וגם להמחמירים במועד - התם חמיר טפי שלא יכנס כשהוא מנוול, אבל הכא ליכא דך טעמא. ואודבב.

ומ"מ י"א שגם בזה שייך גזירת כיבוס מטעם שלא יסיח דעתו מאבלות. ואולי דמאי קל"ב להשקו"ט ועי' הדחת והברקת הרצפה.

51 נתערבבו בגדים מכובסים שאינם מנועלים (שלבשם לפני ר"ח) מותר לו ללבוש כולם. כג"כ פשוט, שספיקו לקולא, ובכלל בספק אבילות יש להקל. ול"ש לדון מדין דשיל"מ, כדלקמן. ועוד, שכל שספק אצלו שוב ליכא שמחה בלבישתם. ויש שדנו בנתערבו ברוב שאינם מכובסים מדין ביטול ברוב. ונחית לדון מדין דבר שבמנין, אף שבפשטות כשהשתמשו בהן כבר אינם בגדר דבר שבמנין. וכן מדין דשיל"מ, אלא שכאן נולד בתערובת (ותלוי אם בעינין שגוף החפצא נולד בתערובת או האיסור. ולכמה דעות גם בדבר שבמנין בעל בנולד בתערובת). ושקו"ט גם מצד הפלגותא בעדיל"מ שיחזור לאיסורו. (אלא שמהרה יכנה המקדש ולא יחזור. ועוד שאינו חוזר לאיסורו אלא לאיסור מחודש בשנה הבאה אם ח"ו תתעכב הגאולה). וכן מצד סברת הצ"ח שבדבר שרוצה להשתמש גם עכשיו וגם אחר"כ ל"ש דשיל"מ. וכן להסברא דל"ש דשיל"מ כשאין איסורו שוה בכל (שיש מתירין עד שבוע שחל). וכן בדין ביטול כשאין התנגדות בין הורה למיעוט).

52 אשה הלוכת לבנים מותר לה לכבס וללבוש לבנים ולהציע תחתיה. אבל בט' באב עצמו לא תלבש לבנים, רק לובשת חלוק בדוק ויפה. ואם אין לה, ומותרת ללבוש חלוק לבן, שלצורך מצוה לא גזרו. וכן מותרת ליתן לכובסת נכרית לצורך לבישת לבנים.

53 במקום אורחים, יש להתיר לכבס מצעות המטה, כיון דלא אורח ארעא להשתמש במצעים שישנו עליהם אחרים (שו"ת מנח"ה סי' מד. ועוד). כמו כן מותר לכבס מנודות של המקוה - ראה שו"ת אתרא דרב סי' ה'ח. וש"נ.

ועצ"ע ההיתר להצביר ולהשתמש במנודות המכובסים ולא להביא מביתם. ויש ליישב בדוחק, כיון דטריחא להו מילתא וחשו שיתבטלו מטבילה, וזימני דאיתרמי טבילת עזרא, ויש כאן ביטול מצוה. ועוד, שיש שמחת מיתרחא וישמשו במלוכלכים שהשתמשו אחרים, ולא אורח ארעא למיעבד הכי, שבמקום ציבורי יש חשש למחלות מידבקות רח"ל. וחזי לאצטרופי, דאעיקרא דמילתא יש שכתבו שנהגו היתר להשתמש במטפחות הידים המכובסים. ובנד"ד, שמתלכלכים תדיר, יותר ממטפחות הידים גרידא, דמאי למטפחות האף שהתירו הפוסקים. וראה גם אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כב'תשצו. וש"נ. ומ"מ ראו בדאפשר להחמיר בכך, ועכ"פ להניח תחילה על הרצפה וכדומה.

54 לצורך רפואה כגון למנוע זיהום, או כשיגרם גירוי בעור אם לא יחליף, וכן בבתי רפואה, מותר.

55 ויש המחמירים בזה (וס' דשאני כנותן בשבת חזון שהותר רק לכבוד שבת כדמוכח בכ"מ, וכן ה"ר מבגדי פשתן כדלקמן, וכן מהא דבטלי קצוי דבי רב גלמאי אף שהוא רק לענין כיבוס ולא לגבי לבישת המכובסים) עכ"פ בשבוע שחל בו תשעה באב שאסור מדינא דגמרא, ועכ"פ להניחו תחילה ע"ג קרקע עולם, אא"כ נתמלא זיעה שמוותר להחליף, שגם מחמירים, אם נתמלא זיעה ואינם ראוים ללבישה שוב, ודאי מותר להחליף. והכל לפי הענין. וכ"מ בשו"ת מהרש"ל סכ"ז. וראה שו"ת שלמת חיים שש"א (וראה שם שש"ל).

ולהעיר ממש"ש עם ששל"ד). ועוד.

אמנם, כנזכר בפנים, המנהג להקל בכל גווני. וכ"כ כמה אחרוני זמננו. וכבר כ"כ בחקר הלכה אות א ערך אבילות סק"ב. וראה משנת יעקב סתקנ"א. ובנוגע לגרביים – ראה שבילי דוד סתקנ"א סוסק"ו.

ואף שבכ"מ משמע שרק בשבת חזון התירו להחליף משום זיעה, וכבר קהרוה שרים אם טעם ההיתר משום זיעה או משום שבת, או דבעינן תרווייהו. וגם בכ"מ כתבו להדיא שאין ללבוש פומקאות ושאר בגדי זיעה מכובסים בתשעת הימים – הרי טעם השותר בשבת חזון הוא גם לפי שאין לך עיני עשיראל שאינו לובש כותנת מכובסת לשבת, והה"נ בימינו בשאר ימי השבוע (אף של"ש בזה הביאור משום אבילות בפרהסיא. וילה"ע, שהמנהג להחליף כל הבגדים בשבת חזון, הוא כקולי דמרו דמרו, שכבר נחלקו קדמאי בפ"י "כתונת" (שבמרדכי ועוד), אם הכוונה לבגד התחתון ומשום זיעה, או לחלוק ומשום אבילות בפרהסיא, ובשו"ת מהרש"ל דלקמן נראה שתפס החבל בשני ראשים. וצע"ק).

ומצאתים שבכ"ב להדיא בפסקי חמודי דיאל מכת"י (נ"פ המג"א סתקנ"א סק"ד שאינו לבוש רק מפני הזיעה): לפ"א אפילו בחול מותר ללבוש כיון דהיתר שאינו אלא לזיעה. והאחרונים שהחמירו (ראה שו"ת רב פעלים ח"ד סוס"י כט. ועוד) לא ראו דבריו.

[ולהעיר שגם לבעל ברית בת"ב לכמה דעות הותרה כתונת לבנה (וראה לקמן מזה). ואת"ל שלכבר"מ לא הותר רק מה שאסור ממנהגא (ואכ"מ) – מוכח שבגדים שעשוין לזיעה מותרים מעיקר הדין. ואפרש שיחתי, שבמשנ"ב סתקנ"ט בה"ל לס"ו ד"ה ומותר, בהדיא בשם בגדי ישע, שלבעל ברית אסור לנעול נעליים, דשנינו בגדים הוא רק מנהג ומותר לבטלו לפי שעה לכבוד המילה אבל חלילה לבטל לאחד מחמשה עניינים שהם מדינת דמרא. וצ"ל, הוא לא לכבישת מכובסים הוא איסור מדין המשנה, ומה פשר דבריו שאינו אלא מנהג. וי"פ ברתתי: א. שכוונתו רק אבגדי שבת ולא אבגדים מכובסים. וכ"כ בשו"ת זרע אמת סע"ו שלבנים וחדשים שאסור מדינת לא הותר. ועכצ"ל דס"ל בפ"י לבנים שבשו"ע (שנתחבטו בזה טובא. והארכנו מזה לקמן) דקאי על מכובסים. ב. שגם במכובסים כשמחליף מפני הזיעה אינו מדינת. ואף שהראשון נראה עיקר, וכ"מ בבגדי ישע (שמשמו באין המשנ"ב), שפ"י בדעת הגהות מרדכי, ושכן מנהג העולם, שבמילה מחליפים רק בגדים עליונים שלובשים בגדי שבת ובגדים תחתונים אין מחליפים – בדעת המשנ"ב מוכח דס"ל להחליף גם מכובסים בכתונת, שהרי כתב שם סק"א, שהוא כבשבת חזון להחליף הכתונת (ובבה"ל סתקנ"א לס"ו ד"ה כלים שמוטר גם כתונת חדשה בשבת חזון). ובהכרח לפרש כפי השנ"י].

וכ"מ קצת בשו"ת מהרש"ל שם בסו"ד. ואף שיש"ל דקאי התם לענין מנהג שינוי בגדים ולא לענין איסור כיבוס שמדינת מותר מפני כבוד השבת, וגם אינו שבוש שחל בו – הרצאת דבריו משמע קצת דתתי קאמר. (ובת"ל הראשון מהרש"ל, קמ"ל להחליף לכבוד שבת גם כשלא נתמלא זיעה).

ועוד, שידוע שבמיהם לא החליפו הכתונת רק פעם בשבוע (ראה פתיחתא איכה יז. איכ"ד ג, ה. שו"ת מהרש"ל שם. ונו"ב תנינא אה"ע סי' ס ד"ה וע"ד הכתונת. וראה הגהות השואל ומשיב סתקנ"א ס"א. הגהות ברוך טעם למג"א סתקנ"ט סק"י. וראה בנוגע לפומקאות בהגהותיו לסתקנ"א ס"א. והאריך בזה בשו"ת קני תורה ח"א ס' קט סק"ג).

וה"ל, דעדיפי מבגדי פשתן הסמוכים לברש שבזמננו ("שהם קרובים לגוף ומתמלאים זיעה תמיד" – טור סתקנ"א, שמתוך שדבקים לברש מזיעים תמיד" – מאירי תענית כט, ב לענין חו"מ). וראה ק"ג מו"ק פ"ג סק"ס, המותרים בגיהוץ ואסורים בלבישה, לפי שידוע שנעשו רק בכדי להציל מזיעה, ולא נעשו כלל לשם מלבוש (ראה דמשק ליעזר לביהגר"א סתקנ"א סק"ג), וגם אינם נראים כלל בחוץ. (ודוגמא לדבר (ראה שו"ת דברי נחמ"י יו"ד סוס"י כז): אפרקסותו שפטור מקריעה דלאו בגד הוא. ולפי אחד – היינו בגד הזיעה. והה"נ לענינו. וראה מג"א סתקנ"א סק"ד. הגהות יד"פ למג"א סתקנ"ט סק"י. אבל בהגהות ברוך טעם גרס "שאינו לובש", ולא "שאינו לובש", וא"ש מה"ק בהגהותיו למג"א סתקנ"ט סק"י). ועיקרי הדברים לחלק בין בגדי פשתן לבגד העשוי רק לזיעה נתבאר בשו"ת דברי נחמ"י שם. (אלא שלדבריו ד"ז תליא בפולונתא אם הוא גבדו בגד, ולגבי ע"ש חזון מקילים כיון שהוא רק ממנהג, וחזר בו ממש"ב בתחילת הדברים לבאר באו"א).

ועוד שירחן רע, ואין משום שמחה (אפילו בכיבוסן וכש"כ) בלבישתו. וכעין – ולא ממש – ההיתר בבגדי קטנים.

ועוד טעם, לפי שמחליפים גם לצורך אחרים המצטערים מחמת הריח. וגדול כבוד הבריות שדוחה גם איסורים מפורים יותר. וה"ל שדומה להיתר נאכל החליף בגדי שנתלכלכו או משום כניס (ראה פת"ש יו"ד ששפ"ט סק"ב שבהדיא בשם שו"ת לחמי תודה ס"ל. ומקורו מהגהות ערך לחם למהריק"ש שם. וכבר העירו שבלחמי תודה כתב גם שילבשנו אחר. וכן העתיק בקיצור שו"ע סרי"א ס"ח. והפת"ש קיצר בהענתק דבריו. ואולי רמזו במש"כ "ע"י כן". וראה שו"ת מנח"י ח"י סמ"ד. אמנם, שאר האחרונים לא החמירו בדבר. ולהעיר מהדעות שכשפוסק כותב כמה סניפים אפשר לסמוך על טעם א' לחוד. ובנדו"ד, מתוכו מוכח קצת, דממנ"פ בחדא מינייהו תיסקי. ועכצ"ל שגם מה שחלחל מלוכלך לחוד טעם עיקר לסמוך עליו. אלא שבלחמי תודה מוכח לדלדוקא נחית, אף דיליף לה מרחיצה שאינה של תענוג, ולכאז"ל תיסקי גם בהך טעמא לחוד. ונדחק בזה בד"ס יו"ד ששפ"ט בעמ"ד סק"ג. ולהוסיף, שבלחמי תודה נזקק לזה רק בכדי לחלק בין תוך ז' לתוך ז' הותר רק באדיאנא תרתי מלוכלך ולבישת אחר, אף שבתוס' מו"ק כד, ב ובמודכי שם רמז תתקא (שהביא מהריק"ש ולחמי תודה) לא נרמז כלל דקאי במלוכלך. (אבל בה"ל שמחות להמהר"ם ב"ב בסופו (ובדין גם בשו"ת מהר"ם ד"ס סתקנ"ט) קאי בבגדיו צואים. וברוקח שש"י כתב שכרבו ימי אבלו בימי הקיץ וטורח לו הזיעה). ופשוטו דבריהם להחליף בלבישת אחר גם ללא שהוא מלוכלך, אלא שבמרדכי קאי אחר ז', ובתוס' – תוך ז'. וראי' לה"י, דהא אנון קייל"ן דלבישת אחר מהני גם לענין גיהוץ תוך ז' (ראה ב"ח יו"ד ששפ"ט. ש"ך שם סק"ג), אף שהוא מדינת דמנ"י, וא"כ הה"נ לענין תוך ז'. והשתא דאתאן להכי, שא"צ להעמיד דבריהם במלוכלך, איכא למימר שבמלוכלך סגי להחליף גם בלא"ה. ובגשה"ח פכ"א ס"י סק"א כתב להחליף לאבל גם ללא שיחליפנו אחר. ויש שו"ת דשאני אבל שאין בידו להכינין קודם. ודוחק. וראה גם חמו"ד שהובא בימי הקיץ וטורח לו הזיעה). (שמי שיש לו ערבוביה של כיבוסים). וכ"כ להחליף בלבישת בברכ"י יו"ד ששפ"ט סק"א. והאריך להוכיח כן בנהר מצרים אבלות ס"י קלג שא"צ שילבשנו אחר. וראה גם ערוה"ש שם ס"ו. וראה שם ס"ו. (ואיזה מיירי תוך ז', אבל כבר הובא לעיל (בער"ח בהערה) דעות הפוסקים, שדין שבוש שחל בו, כדן תוך ז'. ועוד שבערוה"ש פ"י להדיא שסברתו קאי וקיימא גם לרבי"ש שאסור מדינת כל שלשים).

ונראה, שבנדו"ד דל"ש שילבשנו אחר (מחמת שטבע בני"א לקוץ בזה) הותר גם בל"ז משום כבוד הבריות.

וה"ל שגם בלחמי תודה מודה לזה, וקאי בדאפשר שילבשנו אחר, שהרי יסוד ההיתר דדמיה לרחיצה וסיכה שהותר להעביר הוזהמא, שאינו לתענוג. ודעת הלחמי תודה שכל שאפשר באחר, שעי"ז אינו בגד מכובס, א"ב צורך כ"כ ולא הותר לו. ודוגמא לדבר, שגם ברחיצה שאינה של תענוג לא בכל גווני הותר, שהרי לדין דטבילה בזמנה לאו מצוה אסור לטבול אף שאינה לתענוג, וכן בהולך לשמור פירותיו בחזרתו, ועוד דוגמאות, גם רחיצה ללבישת הליבון לרמ"א כיון שהוא ממנהג (א"ר סתקנ"א סק"ט) ואינו צורך כ"כ. (וראה שו"ת שואל ונשאל ח"ג סרי"ט בנוגע להחליף לבגדי שבת תוך ז' במה שא"צ שילבשנו אחר: דבאסטניס שאינו יכול ללבוש מה שלבשו אחרים אין להכריחו

מי שאין לו אלא חלוק אחד⁵⁶ מותר לכבסו וללבושו. אבל בשבוע שחל בו ת"ב, אפילו אין לו אלא חלוק אחד אסור לכבסו⁵⁷, והיינו שגם כשנתלכלכו כל בגדיו אסור לכבסו⁵⁸. קטנים שחלבו בשבוע (ראה למעלה) מותר גם להלבישם בגדים מכובסים⁵⁹.

לעבר על טבעו ומדתו וכן אם מתבייש הוא לתת מלבושיו לזולתו מאיה סיבה וכן אם יש לו טורח בזה להטריח על אחרים). ועוד, דהתם מיירי בכתנות ולא בבגד הסמוך לבשר. והכי נמי איכא לפרושי בשאר הראשונים שכתבו עד"ז, ראה בשיטה לתל"ר"י מפרשי מ"ק כג, א שצריך להחליף בימי אבלו מפני שמאוסים וגורעים ביותר (או שמא יש בהן רימה) נותנים לאדם אחר ללבוש. ועוד, שבזמננו רבו האיטנטניסים, וגם מצינים הרבה, ולא אשכחן בימינו למי שילבש בגד של זיעה שלבשו אחר, וכמ"ש בערוה"ש שם. ופשטות סברת הערוה"ש היא, שכיון שקצים ללבוש כתונת שלבשו אחר, ומה שמחליף אינו משום תענוג רק משום זיעה, שאי"פ לילך בישנה מפני הזיעה, על כרחך הותר לו, שהרי אא"פ לחייבו להישאר בבגדים הספוגים בזיעה. וסברא זו מבוססת על דאני השכל הישר.

והדבר פשוט, שאם מותר לרחוץ מקום המלוכלך בזיעה, אין סברא שיעטרך ללבוש בגדים הספוגים בזיעה, וכפי שהאריך בלחמי תודה שם, "ודואי תוך ז' אית לך למישי להחליף כשהוא צריך לכך משום טינוף, שהרי רחיצה וסיכה כל שהיא להעביר את הזוהמא מותר, ואי"כ אף בחילוף הבגדים כשהוא משום לכלוך וערובויא ודאי מותר, והסברא מכרעת, דתכבוסת לתא דרחיצה היא אלא שזה בבגדים וזה בגוף, אבל שתיהם לצורך נקיות, ומה שלא בא הדבר מפורש באמתחת הפוסקים ז"ל אין זה אלא לרוב פשיטותו לפי שהוא דבר הלמד מדין רחיצה וסיכה".

וכבר העירו מזה (מס' שמחות פ"ז מ"י, הובא בבה"ג הל' אבל ורא"ש מ"ק פ"ג סנ"ג ובקיצור פסקי הרא"ש ובב"י י"ד סוסי' שפ"ט. והביא שם מר"ו נכ"ח ח"ב שמותר ללבוש כובע מנוהץ. וראה תפ"מ י"ד שפ"ט ס"ה. אבל אינה קאי רק תוך ל', ולא תוך ז'. וראה תל' הרשב"א מ"ק כג, א, הובא לעיל בהערה בענין כיבוס) שאין איסור גיהוץ באנפליא (להפ"ל דהיינו אנפלאות), אף למ"ד שגיהוץ היינו כיבוס בנתן. וכן בפסיקא, שכורכיט סביבות השוקים (פירש"י פסחים יא, א. אלא שלכאו' פ"י שהוא כאזור, ראה מה שפ"י בשבת קיא, ב. שם קי. א. מנחות כט, ב), ובפנודא, שהוא בגד שלובש על בשרו לקבל הזיעה שלא יטנף שאר בגדיו (ראה פיה"מ ורע"ב ברכות פ"ט מ"ה. כלים פכ"ט מ"א – אף שעלענין נדרים בכלל כמות הן, נדרים נה, ב). ובפ"י ביהן היושע למס' שמחות: דלאו בגד חשוב הוא. והביא כ"ז לענינין בשר'ת דברי נחמ"י שם ד"ה והנה לעיל במוסגר בתור דוגמא "דישי מיני בגדים שאינו בכלל וכו' משום דלאו מלבוש ניהור", ולדברינו אינו קאי בבגדים העשויים לזיעה. [ובפ"י בני דוד (פאלקון – קושטא, תנ"ח): ולפי זה מה שקורין ריאת' ש יוכל להניחם מנוהצין כיון שאינו מלבוש שלובש ממש. והב"ד בפרי האדמה ח"ג שם. (אבל בכסא אליהו שפ"ט ועוד מוכח דקאי אמטפחות ידים ואף. ואכן כך נק' בכ"מ בשם "יזי"ה". וראה גם תפ"מ שם). ובחיים ביד י"ד סק"ה סק"א (קכו, ב) הוסיף: וכן בתי יד בזמן החורף. והב"ד פה"א בשם בני דוד לענין כובע במסגה"ש קאסטלנובו שפ"ט ס"א. וכן בחסל"א י"ד אבלות סש"פ–סש"צ סט"ו (ע' תתקלו) פסק סך לדינא (והביאו מד' זכ"ל"א ח"א י"ד הל' אבל אות ל) שמותר ללבוש כובע מנוהץ (כבר"ו שם) וה"ה הריז"ה. וראה הערת המהדיר שם. ואסף הדעות בשד"ח אס"ד מערכת אבלות ס"מ].

אמנם בד"מ י"ד שפ"ט סק"ה הביא משו"ת הריב"ש סוסי' שנהגו בו איסור [וכפה"ג פ"י כן במש"כ שם ע"ד חלוק, שהוא סמוך לבשר. וראה מה שהעירו בהגהות והערות במהד"ח] אפי' במכובסים. אלא שהוא רק ממהגא, וגם לא הביאו במפה. ועוד, דשאני הכא שכל עיקרו לאצולי מזיעה ואינו בגד גמור. וברבי"ש קאי בבגד שעשוי גם ללבישה.

ועוד איכא בננוה, שידוע שהתחלפה מונעת כמה מחלות (וראה גם נדרים פא, א) והוי כלרפואה. וגם יש צער וגירוי העור. וכמו שמותר לרחוץ במקום לכלוך וזיעה, וכמ"ש בלחמי תודה שם. (וזכר לדבר, מש"כ בשו"ת בית דוד לר"י משאלוניקי ששל"ג, שכשמצטער לילך יחף מפני הקרירות והוא איש זקן מותר לנעול בת"ב בתי רגליים מכובסות או חדשות שבמקום צער לא גזרו, ומדמה לרחיצת רגלי הבא מן הדרך ורגליו כהות, ונעילת הסנדל לחי' וחולה משום צינה).

וחזי לאצטרוף דעת הראשונים דס"ל דליכא איסור לבישת בגדים מכובסים בשבוע שחל בו, ובפרט בכיבוס שלנו. וכל מצי' נבארו תעניות פ"ה ה"ו (ג, ו אילך) הביא שלא נהגו במקומו באיסור ללבוש בגדים מכובסים, יעו"ש.

ולמעשה, כ"ד כמה מגדולי הפוסקים בדור האחרון, שקטנם עבה ממתנינו, ונקטו שבימינו אלה שכולם איטנטניסם בד"א א"צ להחמיר כלל. (וראה שו"ת שבה"ל ח"א ס' קלה בכללות האיסור דלבישת בגדים מכובסים: מי שהוא איטנטנס באמת מתירינים בזה גם רחיצה לצורך גדול גם בזה יש היתר וכו' והלב יודע. ועד"ז במסורת משה ח"ג שפ"ח בשם הגר"מ. הליכות והנהגות ע' 8 בשם הגריש"א. ועוד. והוא כעין מ שכתבו בכ"מ להתיר החלפת כלי מטה בבתי מלון, ובמגבות שבמקוה). ולהעיר שכיו"ב מציינו בכמה דיני אבלות שנשתנו במשך הדורות מחמת הרגלי הזמן ומקום, כעטיפת הראש וכפיית המטה כיו"ב. וכבר הבאנו שהדבר מפורש להדיא בחמודי דניאל, ויש בידינו אילו גדול לסמוך עליו גם שלא בשעה"ח.

אלא שמתוך עיון בדבריהם נראה שדרכו בב' אופנים שונים, אם הוא מדין מיוחד של בגדי זיעה או היתר מחמת ההכרח להחליף מפני הזיעה. ולמעשה הנפק"מ, הוא רק במי שאין דרכו להחליף בתדירות מפני הזיעה. אבל אין נפק"מ כ"כ במי שיועד מראש שיעטרך להחליף מחמת הזיעה, שהרי לא ידוע על חיוב להכין מראש.

56) הארכנו מאד בעיקר דין מי שאי"ל אלא חלוק א', ובצדדי היתר, בלוח ת"ב נדחה, אם החמיר דין שבוע שחל בו.
57) אבל יש להקל לכבס כחם בודד וכל שכן בכחם הבולט ומכוער – ראה שו"ת באתרא דרב סי' הע"א. שם ס' טו"תתמב.
58) ואלו שצטער מאד (ולא רק איזה אי-נוחות), כבבגדי זיעה שדרך החלף כל יום וכולם מצטערים, או אפילו בבגדים עליונים אם מתבייש לילך כן בשוק, יש להתיר המוכרח לבד, ולא יותר. ובפרטיות:

* **בבגדים תחתונים** – עדיף לקנות חדשים ושיימם על קרקע עולם. ורק אם אי אפשר לקנות חדשים, אפשר לכבס המוכרח בלבד, ושיימם על קרקע עולם. ואם מכבס ע"י נכרי, עדיף לכבס מלקנות.

* **בבגדים עליונים** (חליפה מכנסים) – אסור לקנות, ויכול לכבס רק בגד אחד.

* **בחולצה** (שמרובה בזיעה) – יש מקום בדוחק גדול להתיר לכבס הנצרך, והיינו בצמצום, ושיימם על קרקע עולם.

ובכ"ז, עדיף שייכבס ע"י נכרי. (וראה בשו"ת באתרא דרב סי' ל"רכ בטעם ההכרעה כנ"ל).
59) ראה לעיל בדיני כיבוס. ובלבישת בגדים מכובסים יש להקל עוד יותר (דכיבוס גרוע מלבישה, ובכיבוס בגדי קטנים איכא נמי משום היסח הדעת גדול המכבס, וכן משום עגמ"ג, ועוד דאיכא צער לקטן. וכל שאינו יודע להתאבל על ירושלים (ראה להלן בדיני מוצ"ש בהערה) אפשר להקל).

לכבוד שבת, לובשים בגדים מכובסים כמו בשאר שבתות (ומ"מ בגדים חדשים אסור⁶⁰). וכן פורסים מפה מכובסת על השולחנות אבל להחליף סדינים למכובסים נהגו איסור.

ללבוש בגדי שבת: אסור ללבוש בגדי שבת בתשעת הימים. בברית מילה נוהגים שהמוהל ובעל ברית [היינו הסנדק] האשה המכנסת התינוק⁶¹ ואבי הבן והיולדת ואבי אבי הבן ואבי היולדת הם ונשיהם וכן גם שאר קרובים (אם דרכם בימים אחרים ללבוש בגדי שבת בברית מילה של קרובים אלו) לובשים בגדי שבת. וכן בפדיון הבן, אבי הבן ואמו⁶² והכהן לובשין בגדי שבת. והוא הדין בסעודת בר מצוה (בו ביום), שחתן הבר מצוה ואביו ואמו לובשין בגדי שבת. אבל בלאו הכי, אסור⁶³.

60) ואם אין לו בגדים מכובסים - מותר גם בחדשים (אם אינם חשובים לברך שהחיינו. וראה משנ"ב סתקנ"א סק"ט) - ראה משנ"ב סתקנ"א בבה"ל ס"ו ד"ה כלים, שכתונת אפילו חדשה מותר בשבת חזון. ובשו"ת אג"מ או"ח ח"ג ס"פ מבאר, דמייירי באין לו בגדים מכובסים. ואף שזנכר שם רק כתונת - חיינו למהנהגם להחליף לשבת חזון רק הכתונת. וכ"כ בכה"ח סתקנ"א סק"ט.

61) אבל המכניס והמוציא התינוק [שקורין קוואטער] וכן שאר המכובדים אינם בכלל זה.

62) וכן הסבא והסבתא, אם דרכם בימים אחרים ללבוש בגדי שבת.

63) לצורך שידוכים אם אין להם בגדים נאים אחרים, יש להתיר ללבוש בגדי שבת בפגישות. ואפילו בגדים מכובסים, כשאין להם בגדים שאינם מכובסים. וראה הליכות שלמה פ"ד הע' 25, שכל אלה שהותרו להם בגדי שבת הותרו גם בבגדים מכובסים.

(וכ"ה בשו"ת פנים מאירות ח"ג סל"ז בנוגע לבעל ברית. אבל ראה שו"ת זרע אמת ח"א סע"ו דלא ברירא לי' להתיר בגדים מכובסים לבעל ברית, רק בגדי שבת. והביא משו"ת בית יהודה לאיסור. וכוות"ל פסק במח"ב סתקנ"א סק"ב. (וראה שם סק"ה).

ובמת, כ"ה להדיא לגבי מילה בת"ב, בשו"ע ורמ"ע סתקנ"ט ס"ח, ללבוש בגדי שבת ולא לבנים. ובפשטות הכוונה להתיר רק בגדי שבת ולא בגדים מכובסים האסורים מדינא. וכמו שכתב"ב אסור ללבוש חלוק לבן לצורך לבישת הליבון (רמ"א סתקנ"א ס"ג), שבפשטות הכוונה לחלוק מכובס. וכ"כ קצת בביהג"א סתקנ"א סק"א וסתקנ"ט סק"א. וכ"כ שפי' בפנים מאירות שם דלכנים היינו איסור כיבוס. וכ"כ שפי' בזרע אמת שם. וראה גם בשר"ח פאה"ש מערכת ביהמ"צ ס"ב סק"א.

ובערוה"ש שם ס"ח נדחק בזה, ומשו"ה כתב של' "בגדי שבת" ברמ"א שם לאו דוקא. והוא מחדש. גם בשו"ת מהר"ם בריסק ח"ב סק"ח סק"ג נקט שאינו לובש בגדי שבת. וכתב שמדויק ל' השו"ע "בגדים אחרים" ולא "בגדי שבת". ותמוה שהעלים עינו שברמ"א שם מפורש "בגדי שבת". (ורק כשהם עדיין חדשים שגיהוצו ניכר יש להחמיר - מג"א סתקנ"ט סק"י. והביאו ביא"פ למג"א סתקנ"א סק"כ, והב"ד במשנ"ב שם בשעה"צ סקמ"ו. וצ"ל שהחומרא בבגדי שבת שיע"פ רוב ניכר הגיהוצו, וכאן הותר בגדי שבת בסתמא אא"כ חדשים וניכר להדיא).

ובמג"א שם מוכח דס"ל להתיר במכובסים. ולא פי' לנו החילוק בין "לבנים" ל"לבנים ממש". ובשו"ת מהר"ם מברונא ס"ח, והב"ד בשכנה"ג שם בהגה"ט סקט"ו, פי' "אלא לבנים", שלובשים רק הקוטא וסרבל, ולא כתונת לבנה כיוון שכתונת הוא דבר שבצינעא. וצ"ע שבמדרכי ועוד הובא בהמשך לה שכתב"ב בשבת חזון אין מחליפים כליהם רק הכתונת. ובשו"ת מהר"ם מברונא העמים פי' אחר במדרכי, שאין משנים משום שבת אחר, ורק הכתונת אין לובשים. אבל שאר הפוסקים כתבו איפכא שרק הכתונת מותר להחליף, לפי שהוא מפני היזעה. (ודלא כהמפרשים ממש לדעתן כאן היינו מעיל. ובשו"ת מהר"ם מברונא מוכח סל"ל הכי. וראה שו"ת הרדב"ז ח"א סתקנ"ג).

ולכאורה איכא לפרושי באו"א, שהכוונה למעיל בצבע לבן שהיו לובשים בשבת. וכן נהגו ללבוש בברית. וא"ש הל' "לבנים ממש". ומה"ט אסור, דלאו כו"ע לובשים בגד לבן בשבת - ראה או"ז הל' אבלות סת"ז. וראה הנסמן בהערת המהדיר בס' קישוית ע' כד הע' 170. וכן ראיתי שפי' בטור ברקת סתקנ"ט סק"ט, עיי"ש ע"ד הסוד. גם י"ל שמצינו כה"ג באיסור לבישת בגד מגוהץ תוך ל' שהאיסור רק בלבן וחדש (שו"ע יו"ד סתפ"ט ס"ה) וה"נ איכא לפרושי הכא. וא"ש בקל.

ועכ"פ, גם אם נפרש שהכוונה לשלול מכובסים - היינו רק בת"ב, אבל בשבוע שחל בו, קיל טפי, והותרו גם בזה. וכ"כ במט"י סתקנ"א סק"א שלבנים לא נאסרו רק בת"ב עצמו. גם בשו"ת נוב"י או"ח מהדו"ק סכ"ח נקט בפשיטות להתיר לבנים לבעל ברית (אף שהחמיר בתספורת, ודלא בשו"ת פנים מאירות שם. ולפלא שהרי כתב שם שכל מה שנאסר מדין התלמוד לא הותר לבעל ברית. ואולי גם בנוב"י לא מיירי לענין מכובסים. אבל ראה שו"ת נוב"י יו"ד מהדו"ת סרי"ג לגבי אבל תוך ל'. וזכור גם דין שבוע שחל. ומשמע שמחלק בין לבנים ומגוהצים ממש ללבנים גרידא). וכ"כ בשע"ת סתקנ"א סק"ג שהמנהג ללבוש לבנים. וכן המנהג גם בימינו ללבוש מכובסים. ולכאורה לפמש"כ במג"א שם שאין להחמיר בבדי"מ יותר מבשבת חזון, נמצא דלדין שלובשים בשבת חזון בגדים מכובסים אין טעם להחמיר.

ונראה, שצורך שידוכין עדיף מנעל ברית, דהתם ההיתר מפני שיו"ט שלו הוא, אבל אין לבישת הבגדים צורך מצוה, וגם אינו יו"ט גמור, ומשו"ה מקום לומר שלא הותרו לו בגדים מכובסים האסורים מדינא דגמרא. אבל כאן ח"ו צורך מצוה וחשש ביטול פו"ד. (ואף שנהגו איסור בנישואין דלא מסמנא מילתא). ודמאי ללבישת הליבון שהותר נמי מחמת צורך מצוה. וכמו שהותר לכבוד שבת).

[להעיר שגם בתוך שבעה שאסור מדינא בבגד מכובס כתב בגליון מהרש"א יו"ד סתפ"ט ס"א, ואמור רבנו בכפילא - שם ס' ת ס"א, בשם שו"ת מהרש"ל סכ"ז, ש"בשבת של אבלות מי שאינו לובש כתונת מכובס הוא חסידות של שטות". וכבר ראו כן תמהו בדבריו, שבמהרש"ל מיירי רק בשבת חזון, שאינו בשבוע שחל בו ואינו מן הדין, וכן באותם שמראים אבלות על קרובים המתאבלים, שהוא רק מנהג. וכן מפורש בט"ז יו"ד סתפ"ט סק"ב שבקורבן מותר בגמרא שאסור גמור מן הדין ללבוש מכובסים ברגל. (ולמעשה נהגו להתיר בחולצה, שדומה קצת לבגדי זינה וגרביים, שבהם בלא"ה התיירו. ובמכנסיים - ב"ד"כ לובשים של שבת שאינם מכובס). וראה עייני הלכה אבלות ע' שפה בשם הגריש"א. והנה נדו"ד בשבוע שחל בו הוא איסור מן הדין (ול"ד לשבת חזון שאין איסורו מדינא דגמרא), ולדברי גליון מהרש"א שהותר גם בכה"ג לכבוד שבת גם באבילות חדשה, כש"כ שיש להתיר במקום ביטול פו"ד. וגם להחלוקים - אכתי יש לחלק, דשאני הכא באבילות ישנה, ובמקום ביטול מצוה רבה כה"ג. וכנ"ל (בהערה בענין בגדי זינה), חזי לאצטרופי גם דעת הראשונים דליכא איסור לבישת בגדים מכובסים בשבוע שחל בו. ולכאורה דומה ממש ללבישת הליבון שהותר לה. ועכ"פ, בשעה"ח כשאין לה בגדים שאינם מכובסים, יש להתיר.]

אכילת בשר ושתית יין

נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין מראש חודש עד התענית, ור"ח בכלל. ואע"פ שאין כאן איסור כלל מדין התלמוד (שאפילו בערב הצום בסעודה שאין מפסיק בה מותר לאכול בשר ולשתות יין), אף על פי כן מי שאוכל בשר בכל המקומות שנהגו בו איסור, פורץ גדר של ראשונים ופורץ גדר ישכנו נחש של דבריהם⁶⁴.

איסור אכילת בשר כולל בשר עוף, בשר מלוח ותבשיל של בשר⁶⁵. ודוקא בתבשיל של בשר אבל אם רק נתבשל בקדרה של בשר, אפילו אם היא בת יומא, פשיטא דמותר.

מותר לאכול מרק שיש בו בצלים שנחתכו בסכין בשרי⁶⁶.

ילדים מתחת לגיל שש⁶⁷ רשאים לאכול בשר בתשעת הימים.

איסור שתית יין כולל מיץ ענבים⁶⁸ וכן תבשיל שנתנו בו יין⁶⁹.

מותר בחומץ של יין.

מותר לשתות שכר, והוא הדין שאר משקין חריפים המשכרים.

נוהגין להחמיר שלא לשתות יין בברכת המזון בימות החול, אלא נותנים לתינוק שהגיע לכלל חינוך ברכת הנהנין, ולא הגיע עדיין להתאבל על ירושלים⁷⁰. וישתה התינוק מלוא לוגמיו. ואם אין תינוק יברך בלא כוס. ואם בירך על הכוס ואין תינוק, יניח ולא ישתה ממנו.

64 חולה (אפילו במקום מיוחד וחולי קצת, אא"כ יודע שחלב לא יזיק לו), וכן מי שמאכלי חלב מזיקין לו (אלרגי וכדומה), ומעוברת או מינקת שתינוק שלה חולה עד שיער לו כשאמו אינה אוכלת בשר, מותר לאכול בשר עוף. ואם אין בשר עוף יאכלו בשר בהמה. כיום שישנם הרבה אופציות של מאכלים בריאים, יש להעדפים, וכמובן רק באם לא יזיק. כמו כן, אפשר לשמוע סיוע.

וילדות (כל שלשים יום מהלידה) שצריכה לכך, מותרת בבשר ויין. ונכון למנוע מז' באב ואילך אם אפשר (והינו שלא במקום חולי).

מי שבירך על בשר או יין, יאכל או ישתה כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה, שאין במשהו לא משום שמחה, ולא משום ביטול המנהג.

65 נפל בשר לתבשיל, אם יש שישים מותר.

66 שר"ת אתרא דרב סי' יקטו. וש"נ.

67 ויצא עת"ק מה שכתבנו להגאון בעל עיטורי מרדכי שליט"א בטעם ההכרעה בכפונים:

ד"ז תליא בפלוגתא אם הוא משיודע להתאבל (וכבר העירו מקיצור של"ה ס' תענית לענין אכילה ביום התענית שהוא בקטנים בני עשרה שנים), או כשהגיעו לחינוך בכלל. ולמ"ד כשהגיעו לחינוך, וכ"ה במקור"ח סתקנ"א ס"י (ושם "כמו פחות מבן ט"). ואולי נקטי' רק לגבי עינוי ביו"ב, עיי"ש) – ה"ז בד"כ מגיל שש, כדון תספורת, ראה פמ"ג בא"ר סקל"ח בסופו. משנ"ב בשעה"צ סקצ"א. (וכבר הקשו דידי' אדידי', דא"כ לא משכחת לה קטן שהגיע לחינוך ברכות ואינו יודע להתאבל, שהרי נקט בשיעור כבן שש או שבע, והרי לדידי' גם לגבי ברכות כ"ה – ראה משנ"ב סק"ט סק"א. וכ"ה בסידור דרה"ח ליל שבת. אבל בפמ"ג סר"ט בא"ר סק"א וכן בפתחה כוללת ח"ב סק"י שהוא כבו חמש או שש). וראה שר"ת יבי"א ח"ט או"ח ס"ג. תשובה"נ ח"ה ס' קסה. דברי יציב או"ח ח"ב סר"ז. חנוך לענר פכ"א הע' ה.

אמנם, יש שהחמירו גם בפחות מגיל חינוך, אבל באמת לא נתפרש כן להדיא בדג"מ סתקנ"א ס"ט ובמשנ"ב שם סק"ע, אף שהוכיח בדג"מ מדין שמצניעין הסכין. ועוד, דכש"כ הוא מכיבוס ותספורת שאסור מדינא דגמרא שמותר בלא הגיעו לחינוך. ועוד, שבבשר ויין ליכא לא משום עגמ"ג ולא משום חינוך, ומאיה טעם נחמיר. ועוד ועיקר, דכיון דהוא רבית' א"צ להחמיר כ"כ. ובדוחק אולי סברי רבנן להחמיר משום ספי'. וגו' דחוק. אבל גם לסברא זו, כשהוא לצרכו ובדרבנן ובאיסור שהזמ"ג יש כר נרחב להקל. ואולי סברי שיש גם בזה משום עגמ"ג. וכ"מ קצת בלבושי שרד למג"א סקל"א. וראה בשם הגריש"א באשרי האיש ח"ג סס"ט סכ"ח, שהוא רק מגיל חינוך (ולדידי' מבן תשע), עכ"פ בנוגע לבשר עוף או תבשיל של בשר. וראה מה שהארכנו בשר"ת באתרא דרב סי' תקנח בדיון כיבוס ורחיצה לתינוק.

ואעתיק כאן השייך לדיון בשר ויין משם, ואף שפרשה זו נשנית ואמור רבנן בכפיל"א, לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה, שיש בזה מה שאינו בה. ובצאנו ראינו במג"א סק"א שמותר ליתן לקטן שא"צ להתאבל על ירושלים. ובדג"מ חולק. ורק לצורך מצוה התירו. וכ"כ בא"ר סק"ז שה"ז כתספורת וכיבוס. ובחיי"א סט"ז הכריע כמג"א. וכ"נ בפמ"ג שם בא"ר. אבל במשנ"ב סק"כ כ' כדג"מ (וצ"ע בדעתו, שא"כ מאיזה טעם כתב להטעים רק לקטן שאינו יודע להתאבל, שהרי לא"ר ההיתר משום מצוה, ולדג"מ כיון שיש מתירין אפי' לדגול). וראה מקו"ח. וטעם החילוק בין זה לכיבוס ותספורת (ראה בפמ"ג) – בדבר ויין קיל טפי למג"א, שהוא רק ממנהגא. והרי אפי' אבל תוך ז' מותר בבשר ויין. ועוד, בהיינו רבית' דתינוק. ועוד איכא בגוה, שטעם המנהג הוא רק שיוכר ויצטרע מחורבן ירושלים – ראה לבוש ס"י. וא"כ ל"ש גדר צער בקטן, ראה חכ"א כלל קנב ס"ז. שר"ת דברי יציב ח"ב סר"ז סק"ב.

ועייש"ע שבמג"א ציין לסר"ט. ובדג"מ העתיק רק הטעם להתיר כיון ש"א דלגדול מותר. אבל במג"א כ' גם דהוא רביתיהו דתינוק. והכי קייל"ן דבאיסור מד"ס והקטן צריך לכך יש לחלק אפי' להאכילו (דה"ה שש"מג ס"ו). וכך הובא בשו"ע אדה"ז ס"ג (ובאו"א קצת – ראה שר"ת לבוש ס"ג. מהדו"ח בהוספתו ח"א סקל"א סק"ט ס"ד – י, ב. הסנמן במהדו"ח דשו"ע אדה"ז – דהוא איסור התלוי בזמן. וה"ה הכא). ועוד זאת, שאי"ב עגמ"ג כשלא יאכל הקטן בשר ויין.

68 לצורך רפואה יש להתיר לשתות יין או מיץ ענבים שנתערב במים יותר מכדי מזינה עד שאין ראוי לברך עליו בורא פרי הגפן. אבל שלא לצורך רפואה אין להקל (שער"ת סתקנ"א סק"א. משנ"ב סק"ט).

69 שר"ת באתרא דרב סי' הקמו. וש"נ.

70 ראה להלן בדניי הבלדה במוצ"ש בהערה.

לענין הבדלה, ראה לקמן בדיני מוצש"ק.

מותר לאכול בשר ולשתות יין (וכן כוס של בהמ"ז) בסעודת מצוה, כגון בסעודת ברית מילה (ואפילו שלא בזמנו)⁷¹, פדיון הבן, סעודת בר־מצוה (דוקא ביומו) וסיום מסכת (ראה להלן פרטי דינים ומנהגים בנוגע לסיומי מסכתות). והיינו, כל השייכים לסעודה, כלומר כל מי שהיה הולך בזמן אחר לסעודה זו (ואפילו נשים), הן מחמת קורבה או מחמת שהוא אוהבו⁷². וכן נשים השייכות לסעודה, ודוקא במקום שמזמנים נשים לסעודה זו. אבל מי ששולחים לו לביתו אסור לו לאכול. (ובשבוע שחל בו תשעה באב אין לאכול בשר ולשתות יין רק מנין מצומצם לבד בעלי המצוה ולבד הקרובים הפסולים לעדות⁷³). ויש שנהגו שלא לאכול בשר ולשתות יין בימים הללו בסעודת מצוה, רק באכילת דגים ושתיית שאר משקים, שלא יצטרכו לדקדק בזה, וכל הבא ברוך הבא.

שחיטה: ברמ"א מובא שמצניעים מראש חדש ואילך הסכין של שחיטה, שאין שוחטים כי אם לצורך מצוה, כגון לחולה או שבת או מילה (או פדיון הבן) וכיוצא בו. בימינו אלה שאנו דרים בעיירות גדולות, שיש בהן תמיד כמה חולים וכמה יולדות והרבה חלושי הבריאות, וכן צריכים שיהי' בשר מצוי לשבת, לא נהגו להצניע הסכין⁷⁴.

גזיזת צפרניים

מותר ליטול צפרניים בתשעת הימים, ואינו אסור⁷⁵ אלא בשבוע שחל בו תשעה באב⁷⁶.

רחיצה⁷⁷

אסור לרחוץ כל גופו לתענוג, אפילו בצונן, בתשעת הימים, אבל מותר להתקלח ולשטוף ראשו⁷⁸

71 לענין לשתות מכוס של ברכות המילה, נחלקו הפוסקים. ולמעשה נוהגין ליתן לקטן לשתות. (ואף שפסק המחבר שתקנ"ט ס"ז שאפי' בת"ב עצמו מותר ליולדת לשתות מיין ברכת המילה – כבר האריכו לבאר בכמה אנפי, והארנו מזה בדיני הבדלה לחולה בת"ב שחל ביום א' (ובת"ב נדחה). ובכל אופן, המנהג בת"ב אינו כן אלא שנותנים לתינוק). וכשאינן קטן, ישתה המברך בעצמו. ולא יתן לתינוק הנימול. אבל מכוס של ברכת המזון מותר לשתות. וראה שו"ת באתרא דרב סי' י"פח. וש"נ.

72 אבל ההולכים רק לשתות, ובלאו הכי לא הין הולכים ה"ז מצוה הבאה בעבירה.

73 נתבאר אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ל"י.

74 ומותר לבלש בשר בכדי שיהא מוכן בשביל אחר ת"ב – ראה שו"ת באתרא דרב כט"תקלב. וש"נ.

75 בכלל זה, אסור לעשות מניקור ופדיקור.

76 וראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' תרפ"ה וסי' ה'לה. וש"נ.

ולצורך טבילה וכן כשיש חשש חציצה לנטיילת ידיים, מותר.

77 יש שכתבו לחדש שבתשעת הימים אסור גם בסיכה, שרחיצה בכלל סיכה (מו"ק טו, ב. רמב"ם אבל פ"ה ה"ג), ובכלל סיכה חמורה תמיד יותר מרחיצה, שבי"ב אסורה גם להעביר הוזהמא משא"כ ברחיצה. וכן באבלות נאסרה סיכה אפילו כל שהוא ואילו רחיצה רק בכל גופו או רובו. וכ"כ בהליכות אבן ישראל ע' שלב. שם ע' שמ. נחמת ישראל פט"ו סי"ח בשם הגר"ק. ציוני הלכה אבלות ע' שסג בשם הגריש"א.

אבל לא מצאנו כן בשום מקום. וצע"ג לחדש איסור חדש מעצמו. ועוד, שהרי לכמה פוסקים הותר רחיצה בצונן, ולדידיהו עכצ"ל שאין לאסור סיכה, וא"כ גם לדידן אין לאפושי פלוגתא. וכן כיחול ופרקוס שניאסר לאבל וכל שלשים הותר בתשעת הימים. ועוד, שלא אמרו אלא שרחיצה בכלל סיכה, ובל' הראשונים (תה"א ענין האבלות. ר"ן מ"ק שם. ועוד) שלא מצינו שאסור בסיכה ומותר ברחיצה. וכ"כ בב"י יו"ד ששפ"ד. אבל איפא לא שמענו. ובפרי האדמה הל' אבל העתיק הפכו. וצע"ג. וגם לפ"ז מיירי רק במה שאסור מדינא ולא ממנהגא, כשבוע שחל בו. וראי' מרחיצה כל שלשים אבל שהותר בסיכה. וכבר כתבו הפוסקים שאין לנו ללמוד לאסור בת"ב מאבל, וכש"כ בשבוע שחל בו. (וי"ל שאיסור רחיצה בשבוע שחל בו מדינא לאבל תוך ל', שהוא אטו גזירת תספורת וכיבוס, ולא מחמת עצמו. וא"ש שמדינא דגמרא נאסרו רק תספורת וכיבוס, וממנהגא גם רחיצה. אבל סיכה ושאר עניינים שלא נאסרו מן הדין לא נהגו בהם איסור ג"כ. וגם את"ל שאסור מחמת עצמו, אכתי אין לנו להוכיח לאסור בסיכה). וגם ביו"כ ילפינן להו מתרי קראי ונמנו בעינינו שונים (ונדחק בזה בצינוי הלכה שם ע' שסד). וראה תוספת יו"כ יומא עו, ב ד"ה אשכחו. וגם לדבריו דבתר דאתרביא ביו"כ ילפינן דסיכה בכלל רחיצה (וראה שעה"מ שביתת עשור פ"א ה"ה) – היינו ר"כ בסיכה שאסורה מדינא. ועוד ויקר, דאכתי אין לנו להוכיח אפא, שסיכה בכלל רחיצה. וכ"כ בחי' ר"מ מאימראן יומא עז, א, דמה"ט אפ"ל לרובי תרווייהו מחד קרא דרחיצה בכלל סיכה ולא להיפך, ומחד קרא לחוד נימא דרחיצה אסורה וסיכה מותרת. וראה גם שדה הארץ תענית פ"ה ה"י בסו"ד. ובכל אופן, איסור רחיצה וכש"כ בצונן בתשעת הימים וגם בשבוע שחל בו הוא רק ממנהגא. ומה שלא נהגו לא נהגו. ובטעם האיסור בחפיפת הראש בע"ש בבורית – ראה להלן בהערה.

78 כ"ה בדרה"ח סי' קל. ועוד. וראה גם כה"א סתקנ"א ס"ק קצט. וכ"מ בשו"ת מהרי"ל ס"ט הביאו בב"י סתקנ"א, שהוא בכלל פו"ר. אבל ראה ד"מ שם סק"ז שהעתיק באו"א. ועד"ז ברמ"א ס"ט. וכבר העיר בזה בשו"ת דברי נחמ" סל"ט. וראה גם במנהגי מהרי"ל שכתב באו"א. ועכ"ז, הותר שאינו רוב גופו. וראה בביהגר"א לרמ"א ס"ט שההיתר כבאבל שהותר בפו"ר, וכ"ה בשו"ת מהרי"ל שם, ומוכח שראשו בכלל פו"ר. ומש"כ הלבוש ס"ט להתייר בקטנים רק כשיש להן חטטין בראש – היינו להתיר גם בחמין. וכן ברמ"א יו"ד ששפ"א ס"א לאסור חפיפת הראש לאבל כל ל' – מיירי בחמין, ראה ערוה"ש שם. [וגם להאוסרים – היינו מחמת רחיצת הראש, אבל בשערות לחוד, כשערות

פניו ידיו ורגליו⁷⁹ בצונן (כלומר, שאינם חמים⁸⁰). וכן שאר אברים מותר, באם אינו רוחץ רוב גופו⁸¹.

להסיר לכלוך וזיעה (כשמזיע מאד, שאינו סובל ריחו, ולא יסטיגני גם בזיעה קצת) – מותר להתקלח כנ"ל, ובאם אינו מספיק להסיר הזיעה, אזי מותר לשטוף כל גופו, אבר אבר. באם

הפאות והזקן, ודאי ליכא איסורא. ולהעיר בדרך אסמכתא משבת ג, ב בהיתר חפיפת פיו"ד בנתר וחול בשבת משא"כ שערו, שהקשו שמעביר שער הזקן. ומשמע דסתם פניו כולל זקן. אמנם, למסקנא מיירי במי שאין לו זקן.

וראיתי למי שהעמיס בדבריו כנה"ג ששכ"ו בהגמ"א סק"א שכתב להוכיח לאסור (בשבת) גם ברוב הגוף, "דלא לחנם נקט פניו", שכתבנו מדלא נקט ראשו ודכה"ג ה"ל רוב גופו. ולפענ"ד, אי"ז במשמע דבריו כלל. וכוונתו שכיון שמצינו מחד גיסא דפיו"ר לאו דוקא, ולא יאידך בגמ' נקטו בל' פיו"ר, עכצ"ל שלא לחנם נקטו דוגמא זו, שר"ל שצ"ל פחות מרוב הגוף, ול' "פניו" בכנה"ג אכולהו קאי.

וח"א שליט"א כתב אלינו שממש"כ בשו"ת מהר"י מברונא סי"ג לדון אי שרי לסרוק את השער יבש בתשעת הימים, משמע שאין להרטיב את הראש. אלא שלא הבנתי מה רוצה להוכיח משם. ולדעתי כוונתו פשוטה, שגם לולא הדיון בדין חפיפה (שדן בזה בסימן שלפניו, סי"ב) יש לדון גם ביבש מדין תספורת. ותו לא. ואפ"ל דקאי התם בחמין, שהחפיפה בד"כ בחמין, וקאמר שבסריקה אפי' ביבש איכא איסורא מטעמא אחריית – משום תספורת.

אבל לא להניח לומר דס"ל למהר"י מברונא שראשו אינו בכלל פיו"ר, וכמשנ"ת בסימן שלפניו בטעם ההיתר בחפיפת הראש בע"ש חזון בצונן, מדין פיו"ר. וכמה אחרונים הב"ד מהר"י מברונא בנוגע לסריקת שער יבש אף דס"ל להיתר בראשו בצונן (בכנה"ח סתקנ"א סקמ"ו, והביא ההיתר לרחוץ ראשו, כנ"ל. ועוד).

והרב הנ"ל שליט"א ר"ל שדוחק הוא, שהרי בשביל זה לא היה צריך לומר לסרוק ביבש שהוא נגד הגמ' בפסחים קיא, ב, שבסריקה יבש איכא סכנת עורוון. ומשו"ה טען שמה שהביא דין פיו"ר הוא רק לענין החילוק בין חמין לצונן, וע"כ כיון שמצוה לחוף הראש בע"ש ממילא בע"ש שוה דין הראש לפיו"ר דשרי בצונן.

אמנם, קשה לפרש שההיתר שבע"ש דמי לפיו"ר משום מצוה, דא"כ העיקר חסר מן הספר, שהרי הביא תחילה דעת המחמירים דמדמה לה לאבל, ונשמט העיקר שהסיפא המחמירים קולא להיתר בע"ש משום מצוה בראשו. ואי משום מצוה קאתית עלה, לישתרי גם בחמין שכן המצוה, וכפי שהביא בעצמו אה"כ בשלילת דעת המחמירים.

ובכלל, ונ"ל דוחק להכריח משם. ובפרט שהביא השאלה כפי שנשאלה אם מותר לסרוק ראשו יבש. ולא נחית לדון אם ראשו בכלל ההיתר או לא שכבר דן בזה לפני⁸².

[ובמש"כ משום סכנת עורוון שבפסחים שם (הובא לדינא בשו"ע אדה"ז ה' שמירת הגוף סי"ט. ס' זכירה ערך סכנה. פת"ע סוסי' סד. וראה ערוה"ש סי' רס"ג שלכן בע"ש נהגו לרחוץ ואח"כ לסרוק) – עמד בזה בב' רמ"ב לס' הפרנס אות ערב. ומצינו שדנו בה גם בדניי סריקה לאבל שדמם חדין שמתור לסרוק יבש, ובדניי חפיפה (ראה רשב"א א"ד נה סו, ב. אלא שיל"פ שהוא ביד ולא במסרק. סד"ט סי' קצט סק"ט. ועוד), ובהל' שבת (מחה"ש בכונת המג"א ש"ג סק"ג), ולא נחית לדון מצד הסכנה. והרי גם האידיא לא נהגו לזהר. וכנראה משום שומר פתאים (ראה ערו"ה בתוס' סי' רס סק"א הובא במחה"ש שם סק"א, ובכה"ח שם סק"ג). וראיתי בשם הגר"ח (לבנימין אמר גרינגרס ע' קנה. עלי שיע"ח ע' רכו. קרא עלי מועד ספטימוס פ"ב הע' טז) שמ"מ טוב לזהר].

79 ובאופן כזה מותר לשחק במתיזי מים – "ספרינקלערס" – בימים אלו.

80 גדר חמין לענין זה – לא שבנ"א רגילין לרחוץ בו, ונהנה מחמימותם, ונקרא בלשון בנ"א מים חמים (ראה שו"ת חכ"צ סי"א: שיעור שיקראו להם מים חמים), משא"כ כשחום המים הוא רק להפיג צינתם (ראה דבה"ש י"ד ששפ"א ביאורים ד"ה בחמין. שם סק"ו. ובכ"מ כתבו גם כן לענין רחיצה בשבת. אבל דעת אדה"ז במהדו"ב סרנ"ט ד"ה והנה ברמב"ן שכל שהופשרו בשבת אסור אפילו במי הנהר בחורף שעמדו קצת בבית. אבל לא יאידך, בהופשרו מע"ש משמע קצת שכל שאינו חם שהי"ב הותר. וראה קצוה"ש סי' קלג סק"א שמדברי האחרונים משמע שאפילו אין חמין, ויאזמור"ר בשערים מצויינים בהלכה סי' קכב סק"ב היקל בעניינו בפתוח מחמימות הרוק. אבל להעיר מל' הש"ך י"ד ששע"ד סק"ו: פושרים גמורים. וראה שביתת השבת מבשל בבאר רחובות סוסק"ה שלא כל הפושרים שוין).

81 בכ"מ פיו"ר לאו דוקא – ראה רמ"א א"ר, ושכ"ז סי"א, ובפמ"ג שם במ"ז סק"א דאורחא דמילתא נקט. ולענין רחיצה ביו"ט – נחלקו הדעות במחמם מים לרחוץ שראו אברים, כל שאינו רוב גופו. והארכנו מזה (ובדעת אדה"ז) בלוח ליו"ט, קחנו משם. ועכ"פ, כ"ז לענין חשש דאורייתא ביו"ט שאינו שוה לכל נפש, משא"כ ברחיצה בשבת שמד"ס שמפורש להיתר, וכש"כ באבלות שהלכה כדברי המיקל באבל. ובמש"כ מזה שיש מתירים (בשבת) אפי' רוב הגוף כל שאינו כל גופו (ראה ערו"ה ששכ"ו סק"ד). וראה מקו"ח ששכ"ו בקיצור הלכות סי"א. אבל רוב ככל האחרונים לא נקטו הכי. ולהעיר משב"ח סדר יוחי"כ ששי"ג בשם ריא"ם לגבי רחיצה ביו"ט דדוקא רוב גופו אסור מדאורייתא. וראה מנחת ראובן מנוחין סק"א. ובתה"ל סק"ב שזה דבר פשוט לאיסור. והיחודש בכנה"ג שגם באבר אבר אסור. וכ"מ קצת בל' הרמב"ם אבל פיו"ר ה"ד שאהור בחריצת מקצת גופו בחמין אבל בצונן ורוחץ פניו דיו ורגליו אבל כל גופו ומשמע שמתר במקצת גופו, איזה שיהי', בצונן. ולכאורה הדבר מפורש בל' הריטב"א תענית יג, ב דשרי לרחוץ "במקצת הגוף". ופשוט שממה שדנו אחרוני הזמן בעינינו פיו"ר (ולהעיר מל' הרשב"א שבת לט, ב "לא חילקנו באברים שנאמר ורגליו בלבד מותר אבל דונו או שוקו אסור". וראה בארוכה שו"ת ירו וכו' משפטין ח"א סמ"ז) – אין להכריח שפיו"ר דוקא. וצ"ל, שהאיסור תוך ז' בלבישת הליבונו, וכן למתירים מחמת שהוא אצילון ביה"ב, וכן מה שהותר בחריצת מקצת גופו בחמין אבל בצונן ורוחץ פניו דיו ורגליו אבל כל גופו. מטה ובין ירכותי, כמ"ש במג"א ששכ"ו סק"ג ואדה"ז שם ס"א) – דקאי בחמין. וכ"מ במקור הדברים בשו"ת משאת בנימין סי"ה, שעיקר השקו"ט מחמת איסור רחיצת מקצת הגוף בחמין (ומפורש שם לגבי שויו"ט דין שאר אברים. וראה בט"ז ששפ"א סק"ב שכתב על דברי המ"ב, שדבריו נכונים אלא שמ"מ למעשה אין לה לרחוץ ללבישת ליבונו אלא שתרחץ פניו של מטה. ונראה שהבין שכל השקו"ט מחמת רחיצת שאר הגוף. ולפלא, שהרי בנ"ב גופא כ"כ להיתר רק בזה. וכ"ה להדיא בסדר מצות הנשים שלו ה'ל' נדה ס"ב. אמנם, אפשר שבהיות ועיקר סברתו מחמת שהיא של מצוה משמע קצת להיתר בכלל). וראה מש"ק בשו"ת מגידות סי"ג לענין רחיצת ליבונו תוך ל', ומשמע שם נמי דנקט להדיא שההיתר גם בשאר אברים. וראה דרכי החיים (מארבער) הלכות שמוחות סי"א בביאור סק"א. דברי סופרים י"ד ששפ"א סי"ה בבירור הלכה. בדה"ש שם סק"ג ובביאורים ד"ה אבל. שו"מ שכתבנו מזה בשו"ת באתרא דרב סי' דתתקצה. ומשנה לא זה המקומה. ויש בזה מה שאין בזה.

במים פושרים לא מתנקה, מותר גם בחמין ואפילו בסבון⁸², שכל שהוא משום נקיות ולא לתענוג מותר, והכל לפי הענין וכפי ההכרח. ויש להתקלח בצנעה במקום הצורך, ולא במקוה ציבורי וכיו"ב. אבל אק להקל מחמת החום לחוד⁸³, ובכלל יש למעט בזה ככל האפשרי, ולשנות מהרגלו הקבוע, אף שמצטער קצת, ובפרט בשבוע שחל בו תשעה באב, וכדאי הוא בית אלקינו. והדבר מסור ללב יראי ה' מתי להקל.

לפי זה, אסור לשחות בבריכה או בים בימים אלו⁸⁴.

מותר לרחוץ ואפילו בחמין לצורך רפואה, כגון חולה, מעוברת או יולדת שצריכה לכך.

82) ויל"ע אם עדיף רחיצה בצונן ובסבון מרחיצה בחמין ללא סבון, שבע"ש התירו רחיצת ראשו בחמין אבל ללא סבון, כדלקמן. ולאידך בשו"ת מהר"ל סט"ו איפכא להתיר בע"ש רחיצה בצונן בסבון אבל לא בחמין. (וראה בלקט יושר ע' 109 בהנהגת התרוה"ד. וכן בהנהגת מהרש"ל אות מד שחפץ בל"ג (סבון חמין). ונראה פשוט שרחיצה בסבון עדיפא, שאין איסור מניקד הדין בסבון. ודלא כשו"ת שבה"ל ח"ז סע"ז סק"א. (ופשוט שלא נאסר מחמת סיכה, כנ"ל. ומה גם דמיירי במימי חפיפה שנעשה מאפר ולא בסבון שלנו. ועדיין יש לדחוק שהמתירים אכן מיידי רק בהכי. וצ"ע. ולפי"ז נצטרך לומר דבלבש ועוד שאסרו מיירי דוקא "בבורית ולויג" גם יחד. ודוחק. ובקיצור שו"ע ס' קכב סי"ג: לא בבורית ולא בלויג.)

ומש"כ הלבוש שתקנ"א סקט"ז שלא לחפוף ראשו בע"ש בבורית – היינו כיון שיש"א שלא לחפוף ראשו בחמין ככל, או שבזמנם לא הי' רגיל לחפוף בבורית. ואולי, שכיון שנוקקו להתיר בחמין מחמת ההכרח כתבו למעט בזה שלא יהא בבורית. ובלבוש גופא לא הביא לאסור בבורית לגבי פיו"ר. ועוד איכא בגוה, שהאיסור רק בע"ש חוון, ולא בע"ש שלפניו כשחל ר"ח בע"ש – ראה הליכות שלמה פ"ד ס"ט. קובץ בית הלל חו' מז.

83) ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב שם. ויש להוסיף, שגם בזמנם כתבו בטעמא דמילתא שרבים המקילים לרחוץ כל גופם בצונן "שמפני רוב החום שבא באב מתמלאים זיעה והו"ל לאינשי כאיסטניס", ועכ"ז לא קייל"ו הכי, "ואילוי הי' בידי למחות הייתי מוחה" (שו"ת מהר"י מברונא ס"ב). ובפרט שבימים קדמונים הייתה עיקר עבודתם בשדה ועכ"ז נמנעו מרחיצה, וק"ו בזמננו היום, וגם נמצאים בחדרים ממוזגים. וכבר המליצו בזה גדולי ישראל וזכמה"ם, על ריבוי השואלים מדי שנה בשנה המבקשים צדדי היתר, שבנוגע לאבלות על אב ואם רח"ל כמעט שאין באים לבקש היתר, ורק לענין תשעת הימים שנתרופפו הלבבות מהרגשת צער החורבן והגלות מחפשים צדדי קולא. (אלא שבשעת אבליות רח"ל אין יוצאים מהבית).

ועכ"ו, מקום להקל לפי הצורך ברחיצה בצונן כשאינו לתענוג, ובפרט מר"ח עד שבוע שחל בו (דאיכא תרתי לטיבותא, ושניהם לא נתפשטו בכ"מ – צונן ואיסור רחיצה לפני שבוע שחל בו), וכש"כ קו"ו ברחיצה להעביר זיעה שהיא כרחיצה להעביר זיהומא, עכ"פ במזיע הרבה ומפונק (ולכמה דעות, כ"ה אפי' לגבי יו"כ וכש"כ לענין ת"ב – ראה פמ"ג סתרי"ג במ"ז סק"י. מט"א שם ס"ב. משנ"ב שם סק"ב). ובנשים אינני הדעת, עוד טעם להקל, שיש"א שהנשים לא נהגו להחמיר שלא יתגנו על בעליהם (ראה ערך לחם למחריק"ש שתקנ"א סט"ז. הגהות מהר"א אזולאי ללבוש ס"ח).

ויש להוסיף, שמקור דברי הרמ"א להחמיר ברחיצת כל גופו בצונן הוא משו"ת תרוה"ד ס' קג, שכתב "והמחמיר תע"ב", והיינו שגם ממנהגא מקום להקל. וראה כע"ז בישועות"ו שתקנ"א סק"ב בס"ד.

וראה בשו"ת תשוה"נ ח"ד ס' קכט, שר"ל יתירה מזו, שהרמ"א שהחמיר הוא לשיטתו ביו"ד רס"י שפא לאסור רחיצה בצונן גם כל ל', אבל לדעת השו"ת שם סק"א שהותר בצונן תוך ל', ולכמה דעות – היינו גם כל גופו (ראה א"ר שתקנ"ח סק"ט וסתרו" סק"ד). פמ"ג שתקנ"ה בא"א סק"י ויג. שו"ת מגידות ס"נ (בדעת השו"ת). תפארת למשה יו"ד שספ"א. דגו"מ תנינא שם וששצ"ט (לדינא, אבל לא בדעת השו"ת). ועוד. וראה בפת"ש סק"א סק"ב שלאחרים יש להורות לקולא בזה), מקום לומר להתיר עכ"פ באבלות יונה. ובשו"ת הנ"ל מטו בה הכי משמ"ו דהגר"ח מבריסק. וכ"כ בהררי קדם (להגר"ד ס"ח) ס' קלט. וכבר קדמו בסברא כע"ז בישועות"ו שם. וכ"מ קצת בדברי שאול יו"ד ספ"א ס"א דבדאי לא חמור מאבלות ל' (אלא שלדעתו גם בזה אסור). ולהעיר מדע"ק שספ"א, שבזמננו במדינות אלו שרגילין ברחיצה ביותר אין צד להחמיר כל שלשים. אלא שלמעשה כל האחרונים העתיקו חומרת הרמ"א. ועוד, שבשו"ת מהר"י וייל ס' קלב מוכח שהמנהג לאסור ברחיצה בצונן מר"ח דמיה לאבלות שבעה, עיי"ש. וכ"ה בראב"ה סתתפ"ב (ומש"כ שם "בחמין" ונתקשה בזה המהדיר לשם, ור"ל בדעת הראב"ה להתיר בצונן, ונגרר אחריו בשו"ת יבי"א ח"ה או"ח סמ"א סק"ג – צ"ל דהיינו לגבי פניו יו"ד, ולא להתיר בצונן, וכדמוכח בשו"ת תרוה"ד שהבין דעת המרדכי והא"ז (שמקורם מהראב"ה) לאיסור בצונן. והרי בראב"ה"ה מדמה לה לאבל, ולאבל אסור בצונן). וכ"ה בביהר"א סתקנ"א סק"ז. ומ"מ, אין ראי' מזה בדעת הרמ"א (אף שכ"מ קצת גם בשו"ת תרוה"ד, מקורו דהרמ"א). ועכ"פ, חזי לאצטרופי להתיר במקום הדחק, ובפרט בימינו שכולנו כאיסטניסים לענין זה.

[אף שאבותינו ואבותיהם חמירי הרמ"א, וחובה עלינו לשמור המנהג משום נדר – ראה גם דברי שאול שם – הרי גם הם לא החמירו ע"ע במקום צער או לאיסטניס, אלא שלדידהו לא הי' צער כ"כ כבימינו. ועוד שגם בזמנם היו כאלו שרחצו ולא מיהו בידם מה"ט. ועוד להעיר, שגם במנהג הרבים שקיבלו אבותינו מותר לרוה"פ ללא התרה במקום צורך וחולין, ראה חיו"א כלל קכז ס"ו. ואף למש"כ להחמיר בשו"ת זר"א ח"ג ס' קכה בחולה שזקוק לבשר משכנס אב שצריך התרה, אינו מדינא ורק משום סלסול נהגו בהתרה, ראה מש"כ הו"ע ס' סק"ט ס' ד"ה ובאמת ג' לא קיבלו המנהג. ועיי"ש שם ד"ה אינו מדינא, שבמנהג האבות משום סיגוף אין הבנים מחוייבים בכך, אם לא נמשכו מעצמם אחר מנהג אבותיהם. אבל ראה שם שמנהג למנוע מבשר ויין אינו מנהג סיגוף אלא גדר וסייג, כיון שיש לה שרש איסור מדינא למעט בשמחה אלא שמחמירים יותר מן הדין. וא"כ לכאן הו"ל לעניננו].

ועוד להעיר שיש שכתבו למיסבר סברא, שבני סדרד לא קיבלו המנהג להחמיר, לפי שבמדינות ארצות שלהם האקלים חם ביותר, ולפ"ז הדד דינא גם לדין במקומות חמים. ומה גם שיש"א שבזמננו יש שינוי האקלים לגרזינותא. וג"ז דחוק.

וראה שו"ת ברוך השם או"ח ס"ג, שאף שכתב לאסור איסור כמנהג שנתפשט, הביא בין הדברים שברחיצת ראשו או פניו ידיו ורגליו לכבוד קונו או לתפלה יש קצת מצוה, עיי"ש. (וצ"ע שהי' בצונן בלא"ה מותר בפיו"ד, א"כ כוונתו בחמין, ולא זייק בלשונו).

84) יש להתייר – באם יש צורך – לקטניס מתחת לגיל ו' שנים. אלא שכבר כתבו שיש להיזהר מפני הסכנה. מי שלומד לשוט בנהר לצורך פרנסתו וכבר התחיל מקודם בין המצרים, ועדיין לא השלים לימודו, מותר לו ללכת לשוט בנהר גם אחר ר"ח עד ט"ב, שבמלאכתו הוא עוסק, ואין כוונתו לתענוג. אף ודאי נכון להחמיר בזה.

הנזהר בטבילת עזרא טובל כדרכו⁸⁵. כמו כן, הרגילים לטבול קודם התפלה, נוהגים שלא לבטל מנהגם הטוב גם בימים אלו ודעת חכמים נוחה מהם. והמנהג הפשוט לחמם המקוה, ולטבול גם בחמין, אלא⁸⁶ שאין לישיב ולשהות במקוה רק לטבול תיכף בכניסתו ולצאת מיד⁸⁷.

לצורך מצוה (ראה גם להלן בדיני ערב שבת בנוגע רחיצה לכבוד שבת) מתרחצים כרגיל (בחמין ועם סבון)⁸⁸.

מותר להיכנס לסאונה להזיע (זיעה יבשה) בימים אלו⁸⁹.

לתפור בגדים

אסור לתפור ולתקן בגדים חדשים ומונעלים חדשים בימים אלו. אבל לפי מנהגנו לאסור כיבוס מראש חודש אפילו בישנים, הוא הדין בתיקון כלים שיש לאסור אפילו בישנים. וכל זה אינו אלא לענין לתקן תיקון גמור, אבל מותר לתקן בגדים ישנים בתיקון קל שאינו מעשה אומן⁹⁰.

לצורך נישואין, למי שאין לו אשה ובנים, מותר לעשות בגדים חדשים לחתן וכלה⁹¹. ומותר אפילו בט"ב עצמו – ע"י נכרי.

אומן ישראל אסור לעשותן לאחרים, בין בשכר בין בחנם. ואפילו בשביל נכרי יש לאסור משום מראית עין⁹², אבל אם ידוע ומפורסם שהמלאכה של גוים מותר. ואם אין לו מה יאכל, מותר בכל אופן. ונהגו להקל בזה⁹³, ואפילו אם עושה בשביל ישראל אם נתנם לו קודם ר"ח. וכן

85 ויש שכתבו לצדד להיתר גם במבטלה לפעמים, בפרט אם הוא מחמת קור – ראה א"א מבוטאשטש סתקנ"א ס"ט כמה צדדי היתר.

86 ולא מצינו שיזהירו הפוסקים בזה שלא לכוון להנאת רחיצה.

וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב י'טו השק"ט באם שייך בנט"י בת"ב כביו"כ, וכן ביו"כ בידיו מלוכלכות. וכש"כ שאין להחמיר בתשעת הימים. ובפרט את"ל שלצורך מצוה מעיקרא לא קיבלו להחמיר (ראה ביהג"א סתקנ"א ס"ו). ושם מדמה לה גם לכבוד שבת). ולא רק מחמת שאינה רחיצה של תענוג (כפשוטו ל' הרמ"א שם בהיתר רחיצה ללבישת הליבון "הואיל ואינה עושה לתענוג רק לצורך מצוה". ועיי"ש בביהג"א), כדמוכח גם מזה דשאני לן דין רחיצה מר"ח מבת"ב בצורך מצוה גופא, לענין לבישת הליבון וטבילת עזרא וכו'.

87 ראה שו"ת באתרא דרב ס' ט"תתק. ושנ"ת.

88 וכן אשה לצורך טבילת מצוה, עושה החפיפה כרגיל בחמין וטובלת. ואפילו אם טובלת ליל י' באב, מותר לה לרחוץ בערב תשעה באב, ולמוציא ט"ב תופנת עוד הפעם וצריכה ליהרר מחציצה ושלא תלך יחף לגמרי שידבק בה טיט ורפש. והוא הדין לצורך הפסקה טהרה, יכולה לרחוץ מעט כדרכה, הואיל ואינה עושה לתענוג רק לצורך מצוה.

89 ראה שו"ת באתרא דרב ס' כ"תריג.

90 כגון שנקרעו – ראה שו"ת באתרא דרב ס' הי"ח וש"נ.

91 וגם לאביו ואמו של החתן ושל הכלה, אבל לא לשאר קרובים. ובמקום צורך גדול, אפשר להקל עד שבוע שחל בו ט"ב.

92 ומשמע, שגם מר"י יש להחמיר, ולא רק בשבוע שחל בו. ואף למ"ד שבכיבוס גנדי נכרים מותר עד שבוע שחל בו – תפירת בגדים חדשים חמורה מכיבוס, וכדמוכח שגם המחבר יש להחמיר מר"ח, וה"ט שהוא בכלל ממעטין בשמחה (ראה בב"ח, והב"ד בשכנה"ג בהגב"י סק"י. וראה גם בלבוש ס"ח), וא"כ הוא מדינה דגמרא, משא"כ במנהגא ל"ש מרא"ע. (אבל ראה באו"א – מט"י סק"ו. מג"א סק"ג. וגם לדבריהם, י"ל שהחמירו בזה טפי, כיון שהמנהג בתפירה מר"ח הוא ע"פ הירושלמי).

93 כ"כ הרמ"א סתקנ"א ס"ז.

וצע"ק בהמשך דבריו שכתב "אבל אם ידוע ומפורסם שהמלאכה של א"י שרי", דהא בלא"ה נהגו להקל, כמ"ש מיד לפני"ז. ועוד תיקשי, לגופו של ענין, שלא יביאר לנו הרמ"א מ"ט נהגו להקל דבבר, והמציניים עה"ג לא הראו מקור לדבריו.

והנה, במשנה"ב בשעה"צ סקנ"ה פ' שיר"ל שבהו מן הדין מותר ולא רק מטעם דנהגו להקל. (ואכן בשלחן תמיד ס"ד שינה הסדר הדברים, שתיחלה הביא להיתר בידיוע שהמלאכה של גוי, ובסו"ד הביא המנהג להקל בכלל). והנה, אף שהדברים עולים יפה בכללי הרמ"א, של "ונהגו" מורה שאינו מן הדין, וכמ"ש בשו"ת הרמ"א סל"ה, והב"ד במג"א סת"צ סק"ט, דהיינו שמעצמם נהגו כן. (אמנם, שם מייירי בל' "העם נהגו" משא"כ בל' "ונהגו" גירדא, שנחלקו בזה – ראה פת"ש אה"ע סס"ד סק"ה בשם ס' המקנה שם. שו"ת תשובה מאהבה ח"ג י"ד ששנ"ה בהערות לס' קטב. מהר"י אסאד סכ"ד. ארי' דבי עילאי סי"ח. שד"ח אס"ד מערכת חו"כ סכ"א. שו"ת דברי חכמים להנ"ל סוסי' שה) – מ"מ לא נתיישב הדבר על לבנו, שכי"ז דחוק מאד בל' הרמ"א כאן, וכמדומה שלא מצינו כדוגמתו במק"א בל' הרמ"א שאחרי שמעיד על המנהג להקל לסיף לכתוב להיתר רק באופן מסויים. ופשטות הדברים שלמעשה מורים תמיד להקל כפי המנהג. ועוד שעדיין לא נתבאר לפ"ז טעם המנהג להקל. (ובמט"י סק"ט, והב"ד בכנה"ס ס"ק קט, פי' לפי דרכו, דהך "ונהגו להקל" קאי רק אמש"כ המחבר ש"יש להחמיר בזה מר"ח", שעז"כ הרמ"א שבעושה לאחרים נהגו להקל מר"ח, ולא אסרו בזה רק בשבוע שחל בו. וכ"כ לדינא בבא"ח ש"א דברים ס"ט. אבל המג"א בסק"ד לא נקט כן, ופי' להדיא שההיתר לאומן לעשות לישראל מייירי בנתנו לו קודם ר"ח).

ולכאורה י"ל באו"א, תרתי קאמר הרמ"א, שהמנהג להקל היינו בנתנו ישראל לאומן קודם ר"ח (כנ"ל מהמג"א), וא"כ הוסיף שבידוע שהמלאכה של גוי מותר אפילו לקבל המלאכה אחר ר"ח. וה"ט שכיון שהאיסור משום מראית עין אסור לישראל לקבל אחר ר"ח, אבל בגוי אין לנו לאסור כיון שידוע שהיא של גוי. אלא שגו"ל לא נתפרש בשלחן הרמ"א, והדברים באו שתומים וחתומים. ודוחק לפילוג

נהגו להקל לעשות ע"י נכרי כדי שיהיו מוכנים לאחר התענית. ומיהו טוב למעט בזה במקום שאפשר⁹⁴. [ויש מחמירים בשבוע שחל בו תשעה באב]⁹⁵.

אריגה: נוהגין הנשים שלא לעשות חוטי שתי מצמר [וה"ה משארי דברים] על שם שבטלה אבן שתיה⁹⁶. טוויית החוטי לתפור בהן בגדים מותר, שאינו בכלל זה. וכן מותר לעשות אריגה בעצים⁹⁷ שאינו בכלל בגד.

סיומי מסכתות

יש לעורר ולפרסם בכל מקום האפשרי על דבר המנהג של עריכת סיומים בכל תשעת הימים [והיות שחמשה עשר באב הוא המשך לתשעה באב, יש להמשיך בעריכת הסיומים עד חמשה עשר באב ועד בכלל] (כולל סיומי ההלכות בשיעורים היומיים ברמב"ם), כדי להוסיף בשמחה של תורה באופן המותר, שעל ידי זה מבטלים הענינים דהיפך השמחה כו'⁹⁸.

על ידי עשיית "סיום" בתורה, נעשה "סיום" בכל הענינים בעולם, כולל גם ובעיקר – סיום הגלות,

וליתני בדידה, דהא כדאיתא והא כדאיתא, כשהכל נזכר בחדא מחתא. ואף שהדברים נכונים מצ"ע שבגוי אין טעם שצריך לקבל לפני ר"ח, עדיין לשונו דחוק. (ועוד, שמש"כ המג"א דמייירי בנתנם קודם ר"ח, לכאורה היינו רק מצד הנותן, ובא לומר שאפ"ל לאוקמי בד' הרמ"א שהמנהג להקל מייירי בנתן אחר ר"ח, שהרי אסור ליתן, ולא מסתבר שהמנהג קאי בדבר שנאסר לנותן. ולפ"ז, האיסור רק מחמת הנותן ולא מחמת המקבל. וכ"כ בשו"ת מחנה חיים ח"ג סט"ז, הובא כאן בתורת חיים סקט"ז לבנו, שגם למי שאין לו מה יאכל אסור ליתן לו אחר ר"ח, שהאיסור מחמת הנותן. וא"כ אכתי תיקשי מאי קמ"ל להתייר בידוע שהמלאכה של גוי, שהרי אין סרך איסור בקבלת המלאכה, גם בישראל, ומצד המלאכה עצמה הרי נהגו להקל. אבל אדיתי בשלחן תמיד שם שאם נתנו לו הישראל אחר ר"ח אסור לעשותן).

אמנם, בלבוב הרצאת הדברים היא באו"א, שבס"ח הביא בפ"ע האיסור לתקן מנעלים, וכלשונו ש"אפי' מנעלים יש בהם שמחה", ועלה כתב להחמיר באומן לאחרים, ושהגו להקל **בזה**. ולפ"ז, איכא לפרושי נמי ברמ"א דקאי רק אמנעלים שבדברי המחבר. ואם נפרש כן, א"ש דיק הטיב, שלא החמירו כ"כ במנעלים לאסור גם לתקן לאחרים, שאי"ב שמחה כ"כ, ואינו כשאר תיקון בגדים. ולפ"ז נצטרך לומר שבהמשך דברי הרמ"א התייר במלאכה כשידוע שהיא של א"י מייירי גם בשאר בגדים. אבל ג"ז אינו מרווח בסתימת דברי הרמ"א,

וראיתי בא"ז סק"ח שכתב שמרמ"א משמע להתייר לתקן כלים ישנים. ולא ידעתי היאך ראה כן בדברי הרמ"א. ואולי פ"י בדברי הרמ"א, דהך "נהגו להקל" קאי רק אישנים. וג"ז צ"ב ב"ב בהר"מ א. אולם, בעיון בדברי הרמ"א בד"מ הארוך, עולה שהאיסור רק בדבר הדומה לתיקון השתי, "שהוא מתחילת אריגת הבגדים ואית ב' שמחה" (ולכן מותר במלילת הקצוות של הצעיפים, ובטוויית חוטים בכדי לתפור – ד"מ שם, ע"פ שו"ת תרוה"ד סי' קנב). ולפ"ז י"ל שהמנהג להקל קאי רק בתיקון בגדים, משא"כ תפירת בגד חדש, שג"ז דבר ש"ב שמחה, והוא בהתחלת האריגה. (ושקו"ט בנוגע לטווח חוטים כשאניה בשביל התפירה אלא בשביל האריגה – ראה מחה"ש סתקנ"א סקכ"ג. סידור בית יעקב להיעב"ץ הל' ביהמ"צ, הובא במח"ב. שו"ת רב פעלים ח"ד סק"ט). אבל הניחא בדברי הרמ"א בד"מ, אבל בל' הרמ"א בהגותיו, במפה שעל השו"ע, קשה להעמיס הדברים, שלא נרמז כלל חילוק כזה.

איברא, שבהמשך דברי הרמ"א בד"מ כתב להקשות בהאיסור שכתב הב"י לתקן בגדים חדשים גם לאומן (ויש, שכ"מ בתרוה"ד), "דמנ"ל דכש"כ תיקון בגדים חדשים דאסור דלימא זוקא שתי אסור מטעם אבן שתי' אבל שאר תיקונים שרי". ולכאורה משמע שהמנהג להקל מבוסס על דבריו בד"מ, שכיון שלא נתפרש להדיא רק בתיקון השתי, לא נהגו להחמיר כולי האי גם בתפירת בגדים כשעושה בשביל אחרים. וכ"מ גם בביהגר"א כאן. ומעתה, הדיא קושיא לדוכתה, במש"כ להתייר כשהמלאכה של גוי, שבלא"ה נהגו להקל בכל עיקר איסור תיקון בגדים חדשים באומן העושה לאחרים. ועל כרחונו לפרש כדברי המשנ"ב, שבא להתייר גם מן הדין. וכ"מ קצת בביהגר"א. (ובדוחק י"ל שעולה בקנה אחד עם הג"ל דמייירי בנותן לו קודם ר"ח, שבהג"א א"ז י"ל דומה לתיקון השתי, שהרי המלאכה נמצאת אצלו עוד לפני"ז, ואי"ז התחלה. אבל דוחק גדול לומר כן, דמאי אהני הנתניה אם לא התחיל בתפירה עדיין. וגם בהתחיל בתפירה יש להתיישב הטיב בדבר. ושור"ר בשו"ת אול"צ ח"ג פכ"ז ס"ב שאכן כתב להתייר בחייט שהתחיל לתפור לפני ר"ח. וכבר קדמו בשלחן תמיד בור זהב סק"ב בעושה למכור בשוק).

אולם, מתו"ד הגר"א בביאורו למוסד פירוש מחדש שעולה ברווח בדברי הרמ"א, שמש"כ "ונהגו להקל בזה" קאי רק אמאי דסליק מיני', בעושה בחנם, שבאופן כזה ליכא מושם משא ומתן. ויומתק לפמש"כ בד"מ שבאומן ליכא מושם שמחה שבמלאכתו הוא עוסק. ומ"מ איכא למימר שבעושה בשכר שדעתו על הרווח איכא שמחה ולא נהגו להקל. וא"ש ההמשך שבדיעו שהמלאכה של גוי מותר, דהיינו בשכר. והכל נהיר וצהיר. אבל לפ"ז עולה לדינא שאין מקום כלל להקל באומן העושה בשכר. אבל פשוט דברי כל האחרונים שהמנהג להקל קאי גם בשכר. ואדרבה, בשכר עדיף טפי שהוא בשביל מיתו (ראה תרוה"ד שם). וראה גם בערוה"ש ס"ב דאזיל בתר איפכא שאין להקל רק בשכר. וכ"ה בבא"ח שם. וגם בביהגר"א לא נראה שהבין כך בדברי הרמ"א.

(94) היינו הן בנתינת לאומן נכרי, והן באומן ישראל העושה לאחרים בשכר – כן נראה.

(95) טעם החומרא, לפי שכמה מאחרונים מפסקים במש"כ הרמ"א להקל. וכבר נת"ל בהערה, שגם לרמ"א מן הדין אסור ורק שנהגו להקל.

אבל אין להחמיר רק בשבוע שחל בו. וכ"כ בבה"ל ד"ה ונהגו. ויש להוסיף עוד, מש"כ המט"י ועוד, כנ"ל בהערה, לפרש בדברי הרמ"א שהמנהג להקל רק מר"ח ולא בשבוע שחל בו. [ובבה"ל נראה שיש מקום להחמיר גם בנידון שהמלאכה ידועה שהיא של גוי, והוא עפ"ד הגר"א. אבל כיון שהביאו רק בתור חומרא ולא מן הדין, והרמ"א כתב בפשיטות להתייר, לא העתקנו כן בפנים].

(96) בנות הלומדות חכמת האריגה ותפירה וכיו"ז, יש להן להימנע מזה בימים אלו. וכן יש להימנע ממלאכות אלו במחנות קיץ. וראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'מט, ושם, לענין עשיית ציצית.

אשה חולה הצריכה לרקום להרגעת עצביה, ומותרת אפילו בימים אלו.

(97) וה"ה שמונת לעשות לאן-יאר"ד (שרוכים).

(98) **הלכתא משיחא:** גם לאחר ביאת המשיח יצטרכו לעשות סיומים. (וראה עוד להלן בלוח ל"ב).

"סיום" דייקא, לא ביטול הענין, אלא אדרבה, גמר ושלימות הענין, ובנדו"ד – שעושים מהגלות גאולה, על ידי המשכת האל"ף, אלופו של עולם, שאז נעשה מ"גולה" גאולה"⁹⁹.

יש להשתדל שהסיומים יתקיימו ברוב עם הדרת מלך¹⁰⁰, אנשים נשים¹⁰¹ (בנפרד כמובן) ואפילו טף¹⁰².

המנהג שמתקבצים אצל המסיים קודם שסיים, והוא מסיים לפניהם המסכת, ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו, ואח"כ עושין סעודה.

צדקה: נהוג לקשר הסיום גם עם נתינה לצדקה, ובשבת קודש – ע"י צדקה רוחנית¹⁰³, ואחרי ש"ק גם צדקה גשמית. ובספר השיחות תשמ"ז¹⁰⁴: מ'זאל דערביי האבן א צדקה פושקע וכיו"ב, און פארן "סיום" (אדער באמצע) זאלן די משתתפים דארט אריינווארפן געלט אויף צדקה¹⁰⁵.

יש לקשר (במקום המתאים) את הסיום – "יומא טבא לרבנן" עם סעודה והתוועדות. כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע הי' נוהג "לעשות סיומים" בט' ימים שבין ר"ח לט' באב, אף שלא הי' סועד אח"כ בבשר ויין.

כמובן, מותר לאכול בשר ולשתות יין בסעודת הסיום¹⁰⁶, אם היו משתתפים גם בזמן אחר משום ריעות (ראה לעיל בדיני אכילת בשר ויין¹⁰⁷). ובשבוע שחל בו תשעה באב מותר שיאכלו בשר רק מנין מצומצם לבד הקרובים הפסולים לעדות¹⁰⁸.

ומכל מקום, אם לא נזדמן בלימודו הסיום, י"א שלא ימהר או יאחר בשביל זה, אם עושה סעודה עם בשר ויין¹⁰⁹. ויש המיישבים המנהג להקל¹¹⁰. אכן אם נזדמן כראוי, מותרים לאכול אף אותם שלא למדו עמהם, אם היו משתתפים גם בזמן אחר משום ריעות. ואם לא היה עושה סעודה בשאר הימים, כתבו הפוסקים שאפשר שלא יעשנה גם עתה. והיינו אם אינו עושה בשאר ימים סעודה כלל, אבל אם נוהג תמיד לעשות סעודה אפילו קצת, רשאי עכשיו לעשות סעודה בבשר ויין¹¹¹. ויש מקילים גם אפילו אם אינו עושה סעודה כלל בשאר הימים¹¹². וכבר נזכר לעיל, שיש מקומות שנהגו שלא לאכול בשר ולשתות יין בימים הללו בסעודת מצוה, רק באכילת דגים

(99) משיחת ה' מנחם אב תשמ"ח.

(100) אך כמובן שאפשר לערוך סיום בלי מנין.

(101) מעיקר הדין מותר לאשה לסיים מסכת (ולומר ההדרן, וכמובן בלי אמירת קדיש) והסעודה נחשבת לסעודת מצוה, עם בשר ויין. אך למעשה אין לעשות כן, שיש להתרחק מכל דבר הדומה לשיטת הרפורמים ושיוון זכויות וכו'. אמנם, במקום שאין חששות אלו (שנעשה בצורה פרטית בביתה בצינעא וכיו"ב) נכון הדבר – ראה שיחת ער"ח מנ"א תשל"ה. והארכנו בשו"ת באתרא דרב סי' ט'תצג.

(102) קטנים המסיימים מסכת נחשב "סעודת מצוה" והמשתתפים בה רשאים לאכול בשר ויין. ואחד מהגדולים יאמר קדיש – שו"ת באתרא דרב סי' ד'תתקעד.

(103) ובסה"ש תנש"א ח"ב ע' 719 הע' 94: באופן המותר, ע"י אכילה ושת' וכיו"ב.

(104) ח"ב ע' 498.

(105) ובהע" 86 שם שהוא ע"ד נתינת צדקה קודם התפלה או באמצע התפלה. ולהעיר גם בר"ד כ' טבת תש"ז (בקשר לסיום הרמב"ם), לקשר עם ענין הצדקה, יהיה פרוטה לעני הודר מצלי, עאכו"כ שבכדי להצליח "כשם שעזרתני וכו'" זקוקים לברכה מלמעלה "כן תעזרני" זקוקים גם לענין הצדקה.

גם נתפרסם מענה בכת"ק (נדפס במאוצר המלך ח"א ע' 283, וכנראה בקשר לסיומים בימים אלו): "למסור לאנ"ש שי' המתעסקים בהסיומים – לסיים כל סיום בהצעה התעוררות ע"ד (להוסיף ב) נתינות לצדקה – נוסף על ההצעה לפנ"ז לחתום כל סיום בתיבות (ענין) דאהבת ישראל". וראה גם ליקוט מענות קודש תשמ"ז מענה רטז.

(106) ראה שו"ת באתרא דרב סי' הקבט. והטעם שלא אכל כ"ק אדנ"ע בשר – נתבאר בשיחת ש"פ דברים תש"מ. וראה בארוכה אצלנו שם.

(107) אבל כמה פוסקים כתבו להקל, דבסיום שאני וא"צ לדקדק כ"כ – ראה שו"ת באתרא דרב טו'תשנ"ט. וש"נ.

(108) נתבאר אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' י"י.

(109) אבל, אם נזדמן לימודו כראוי, אין לו לאחור הסיום בכדי שלא לעשות סיום בימים אלו – ראה בתורת חיים סופר סתקנ"א סקכ"ז (חלקו הובא בלקו"ש חכ"ו ע' 357 הע' 25. חכ"ז ע' 233 הע' 31. סה"ש תשמ"ח ע' 205 הע' 7), שאם מאחר הסיום משום כבוד התורה שאז יהי' נעשה ביותר הידור ברוב עם ניחא, אבל כשאין טעם זה, כיון שנזדמן לו הסיום בלי שום תחבולה ופעולה שמהיר ללמוד כדי לסיים מהיכא תיתי שיאחר המצוה.

(110) ראה הנסמך בשו"ת באתרא דרב סי' יד'תנה.

(111) ראה תורת חיים שם.

(112) ראה תורת חיים שם.

ושתית שאר משקים, שלא יצטרכו לדקדק בכל זה.

השתתפות בסיום דרך הרדיו, טלפון או שאר אמצעים, נחשבת כהשתתפות, ואף לאכילת בשר ושתית יין, אם היו משתתפים בזמן אחר משום ריעות, אך לכתחילה אין לסמוך על כך ונכון להשתתף בגופו¹¹³.

מי שלמד מסכת שלימה עד גמירא, אך טרם ערך מסיבת הסיום (היינו, אמירת ה"הדרן עלך" וכו'), נכון שיעשה מסיבה לגמרה של תורה, אבל אין זה בגדר סיום להתיי אכילת בשר ושתית יין¹¹⁴.

אפשר לערוך סיום על מסכת משניות¹¹⁵ (ועדיף ללמדו עם פירוש, כגון פירושו של הרע"ב) ואף לאכול בשר בסעודת הסיום. ומ"מ, מוטב לערוך סיום על מסכת (ולא רק פרק) בגמרא (ולא רק משנה), כדי שיהא סיום לכל הדעות. אפשר כמובן לעשות סיום על ספר שלם ב"משנה תורה" להרמב"ם¹¹⁶ וכדומה.

מי שהשתתף בשיעור גמרא (ואפילו ע"י שיעור מוקלט¹¹⁷), וסיים כל המסכתא וכדומה, יכול לערוך סיום, אף שלא למד כל המסכתא בפנים ולא הוציא בשפתיו, שהרי העיקר בלימוד תורה שבע"פ הוא ההבנה ולא הלשו¹¹⁸.

למנהגנו, אומרים אחרי סיום מסכת קדיש דרבנן, ולא הקדיש שנדפס בסוף המסכת¹¹⁹.

אם נכנס אדם באמצע הסעודה אחרי הסיום, האם נחשב שהשתתף בהסיום לגבי אכילת בשר ושתית יין, וכן לאידך, אם שמע הסיום ולא השתתף בסעודה האם מותר לאכול בשר אחר כך בביתו – ראה בהערה¹²⁰.

יום שני, א' מנחם-אב, ראש חודש

יום ההסתלקות של אהרן הכהן¹²¹.

113 שו"ת באתרא דרב ס' ה"ג.

114 נסמן בשו"ת באתרא דרב ס' ט'תתקסג.

115 שיחת ר"ח מנ"א תשמ"ט. וראה סה"ש תשנ"ח ע"ב ע' 603.

ושק"ט מזה באחרונים. ואכ"מ. וראה לק"ש ח"מ ע' 116. וש"נ. שיחת ערו"ח מנ"א תשל"ה. יט"ו תשל"ח. ט"ו שבט תשל"ט. מוציא ר"ח מנ"א תשמ"ט. ולהעיר משה"מ תשי"א ע' 296. וראה קובץ אהלי תורה דברים תשנ"ח שבא' השנים הראשונות אחרי תשל"ה נמסר מכ"ק אד"ש למי שלימד הל' ביהב"ח ברדיו שיעשה גם סיום מסכתא ויערוך הסיום ברדיו, ואמר שכיון שהזמן קצר ילמד מס' מדות. ע"ד אופן הלימוד – להעיר משיחת ש"פ משפטים תשט"ז.

116 וראה שו"ת באתרא דרב ה'לט. ובחטיבת הלכות ברמב"ם – דמ"א לכא' למס' משניות.

117 שו"ת באתרא דרב ס' כט'תריח.

118 שו"ת אתרא דרב ס' ד'תתקלד.

וכן גם אם שמע דרך הטלפון וכדומה (אף שאינו מקיים מצות ולמדתם אותם, רק מצות והגית, ומצות ידיעת התורה, "ושננתם", ראה בארוכה במקורות ועינים להלכה יומית אות רס), שהרי בסיום העיקר ידיעת התורה עפמ"ש"כ בשו"ת צפע"נ ח"ב ס"י (לענין קטנים, ראה לעיל).

119 שו"ת באתרא דרב ס' ה'מו.

120 אם לא שמע הסיום: הדבר שנוי במחלוקת. וראה שיחת ש"פ פינחס תשמ"ה. וכתבנו מזה בשו"ת באתרא דרב ס' ד'תתקלד. ולמעשה, לכתחילה יש לשמוע הסיום (וראה דברי יחזקאל החדש ע' שסז. ויש שהביאו משו"ח אס"ד מערכת ביהמ"צ ס"ח: אם אינם שומעים. אבל שגגה היא בידם, דקאי לענין מי שאוכל בשר בסיום מסכת שלא בדרך לימודו אלא שמייהר או איחר הסיום דלאו שפיר עבדי (לדעתו), ראה לעיל מזה) ועו"כ "ואם אינם שומעים", היינו שלא ישמעו לנו, "נכ"פ לא יאכלו רק בשר עוף". והדברים מוכרחים ממקור הדברים בשו"ת הרמ"ץ ח"א סמ"א, יעו"ש), ובפרט לדין שיעיקר הענין להרבות בשמחה ע"י הסיום, אבל בשעת הדחק אפשר להקל בתשעת הימים (משא"כ בערב פסח) ע"י השתתפות בסעודת הסיום. [ולהעיר משו"ת חו"י ס"ע שגם יום שלאחריו נק' סעו"מ. אבל ראה שו"ת מנח"י ח"ח סמ"ה].

אם שמע הסיום ולא השתתף בסעודה: נחלקו גם בזה (וראה שו"ת מהר"ם בריסק ח"א ס' קלג), ולמעשה מקילים גם בזה בשעת הדחק (וראה לעיל בנוגע שמיעת הסיום בטלפון וכדומה), ואינו דומה למי ששולחים לו לביתו שאסור לאכול, דהתם מיירי ששלחו לו משיירי סעודת מצוה, אבל כאן שמע עכ"פ הסיום.

כמו"כ, פשוט שמותר לאכול גם לפני הסיום, כגון שהסיום באמצע הסעודה.

וכן

121 כמפורש בפרשת מסעי לג, לח.

בענינו של יום – ראה שיחות ר"ח מנ"א תשל"ה, תשמ"א, תנש"א. ש"מ מנ"א תשל"ט. ועוד.

בשיחת ר"ח מנחם אב תשמ"ט נתבאר, שר"ח נחשב בנוגע לכמה ענינים כמו יום טוב, להיותו יום נעלה ומיוחד מכל ימי החודש, השרש ומקור וכולל כל ימי החודש, וזבה גופא – עילוי מיוחד בהיום טוב דר"ח בחודש מנחם אב, חודש החמישי, שצום החמישי היפך לששון ולשמחה ולמועדים טובים, וכיון שהירידה דצום החמישי היא הכי גדולה מכל ד' הצומות מובן שגם העל' היא העל' הכי גדולה, שיהפך לששון ולשמחה ויום טוב גדול משאר הצומות. ועוד, שהעילוי ד"חמשה עשר באב", שהוא יו"ט גדול יותר מכל הימים טובים, ועילוי זה כבר מתחיל בראש חודש מנחם אב, כיון שענינו של חמשה עשר בחודש הוא שלימות הלבנה, וכיון שמולד הלבנה הוא בראש חודש, נמצא שההתחלה דשלימות הלבנה היא ברגע המולד, בראש חודש, שמעלת היו"ט דחמשה עשרא באב מתחילה כבר בר"ח מנחם אב.

בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תשל"ז: בר"ח אב זאגט מען הלל, וואס דער ענין פון הלל איז פארבונדן מיט דעם ענין הגילוי ווי דער אלטער רבי¹²² איז מבאר בנוגע צו דעם ענין פון הלל, אז דאס איז מלשון בהלו נרו – דער ענין הגילוי. וואס אע"פ אז דער ענין הגילוי פון הלל איז לכאורה דער היפך פון די ענינים פון חודש אב. אעפ"כ, זאגט מען הלל אויך בר"ח אב, ווארום דאס איז אין אן אופן אז פון דעם חושך גופא קומט ארויס דער ענין האור והגילוי, וואס דעמולט איז איז דאס כיתרון האור מן החושך וכיתרון החכמה מן הסכלות. . אמירת הלל בר"ח, מצד דערויף וואס דאס איז מערניט ווי א מנהג ישראל, איז דאס אן ענין נעלה ביותר. . אז פון דעם חושך קומט ארויס דער גילוי אור פון "בהלו נרו", און ס'ווערט אין אן אופן וואס לילה כיום יאיר, אז ס'ווערט אויס חושך, נאר לילה כיום יאיר.

בר"ד משיחת ש"פ מסעי תשמ"א: בר"ח איז דא דער ענין השמחה, ווי מ'זעט אז דעמאלט זאגט מען הלל, וואס הלל זאגט מען נאר אין א זמן פון שמחה, ווי עס שטייט אז הקורא הלל בכל יום איז א הנהגה בלתי רצוי, ווארום אויף הנהגה הרגילה זאגט מען ניט קיין הלל, נאר דוקא אויף אן ענין של שמחה זאגט מען הלל. און דעמאלט איז אדרבה, אויב ער זאגט ניט קיין הלל איז דאס א הנהגה בלתי רצוי, ווי די גמרא דערציילט וועגן חזקי' אז ער האט באקומען אן עונש דערפאר וואס ער האט ניט משבח ומהלל געווען דעם אויבערשטן¹²³. און אזוי איז דאס אויך בנוגע צום היינטיקן ראש חודש, ראש חודש אב, אז ניט נאר וואס ער איז ניט פון ימי המעשה כו' נאר מ'זאגט אויך הלל, דאס איז א יום של שמחה. און אין דעם איז דא דער חידוש, אז הגם אז מ'געפינט זיך אין בין המצרים, און נאכמער דאס איז דער ערשטער פון די נייען טעג, אעפ"כ זאגט מען הלל, וואס איז פארבונדן מיט שמחה.

בכמה שיחות קודש נתבאר השם מנחם אב (בכמה אופנים), "אב" – האהבה עצמית של הקב"ה לבנ"ו כאב לבן, ו"מנחם" – הנחמה על הגלות, שהאהבה באה בגילוי, והנחמה – שינוי מן הקצה אל הקצה, שכאשר ישנה על' מדרגא לדרגא אין זה עדיין ענין של נחמה, וכולל נחמה בפירושו חרטה (על העבר). והנחמה מתחילה (לא רק אחרי תשעה באב, אלא) מיד בראש חודש. וה"מנחם" הוא ע"י "אב", "אב הרחמן" ו"אב(מקור) הרחמים", באופן ש"אב" נהפך ל"מנחם", ועד שמקדימים "מנחם" ל"אב", שהשם הראשון והעיקרי הוא מנחם, ועד שנקרא "מנחם" במקום "אב"¹²⁴. ונתבאר, ש"אב" היינו רחמים גדולים שלמעלה מהשתלשלות, והכוונה – מנחם, שתהא המשכת רחמים בגילוי, ועוד, שהיא גם נחמה להאב (ולכן נקרא "מנחם אב", ולא "אב מנחם"), שהגלות נוגע בעצמות ומהות, והנחמה להקב"ה היא ע"י בני ישראל, שכאו"א מבנ"י גם במצב ירוד ביותר (שמטעם זה זקוק הקב"ה לנחמה) בכחו לנחם אבינו שבשמים, אבל זה גופא "מכח האב", שמבלי הבט על מעמדו ומצבו יש בו את עצם ה"אב". ולאידך, אחרי שניתוסף הענין ד"מנחם", מובן שהשם "אב" (לא זו בלבד שאינו ממעט ח"ו, אלא) אדרבה מוסיף עוד יותר בענין הנחמה, ע"ד כרחם אב על בנים, רחמים הכי גדולים. ונתבאר בזה, ש"מנחם", "דרכה אם לנחם כאיש אשר אמו תנחמנו", מדת הנחמה (אם, בינה, תפיסת מקום לעולמות) – היינו רק נחמה (או חרטה) על העבר, שנרגש החסרון ומקבל בשמחה, ולא מילוי החסרון גופא והפיכתו לטוב, אבל "אב", "דרכו של אב לרחם כרחם אב על בנים", מדת הרחמנות (אב, חכמה, ביטול, שאין העולמות תופסים מקום) – היינו שנתמלא החסרון לגמרי, ונהפך לטוב. ו"מנחם אב" – חיבור ב' הענינים "אנא עביד דאב ודאם", שגם במציאות העולמות גופא, בתחתונים כפי שהם

122 לקו"ת צו יד, ד.

123 ראה גם בשיחת תשל"ז הנ"ל, חלקו הוגה בכת"ק (נדפס בתשורה פולטורק – ג' כסלו תשס"ה).

124 ראה גט פשוט אה"ע סק"ו סקל"ה (הובא בפתחי תשובה שם סק"ב): הדבר מפורסם וידוע דחודש אב קרו ל' חודש מנחם.

במציאותם (בינה) נמשך אור שלמעלה מהשתלשלות (חכמה) ובפנימיות (יחוד חכמה בבינה, "דירה לו יתברך בתחתונים").

ובפרטיות – בר"ד משיחת מטו"מ תש"ל: עס איז דאך מנהג ישראל תורה היא. ווערט דאך דער נאמען אנגערופן מנחם אב, ווי עס איז דער דין לגבי שטרות וכתובות, וואס עס זיינען פאראן דעות אז דער נאמען איז מנחם אב, און אויך פאראן דיעות אז דער נאמען איז מנחם אליין. ואפילו לויט די דיעה וואס זאגט אז עס ווערט אנגערופען אב אליין, איז אבער בשעת ער וועט שרייבען מנחם אליין, אפילו לויט די דיעה איז עס גוט, ווארום עס איז נתפרסם געווארן בכל תפוצות ישראל אז מנחם מיינט מען חודש אב. וויבאלד אז דאס איז א ענין וואס איז נתפרסם געווארן און צו אידען, און דאס איז אויך א ענין אין אידישקייט, ווארום רוב שטרות זיינען דאך שייך בלויז לגבי אידען, איז דאך מובן אז עס איז טאקע אזוי, אז בחודש אב איז נוגע בעיקר דער ענין פון מנחם, ענין הנחמה. און ווי מען זאגט עס אויך בברכת החודש, מנחם פאר אב, וואס דא איז א ענין של קדימה, ניט בלויז בזמן, נאר אויך באיכות, ובפרט אז דאס איז א ענין אין תורה, וואס אין תורה איז דער עיקר איכות ניט כמות. וואס לכאורה אין ניט פארשטאנדיק ווי זאגט מען אז דא אין דעם חודש דווקא אין פאראן ענין הנחמה, בשעת לכאורה איז גאר פארקערט אז "בחדשה ימצאונה" וגו', אז עס אין א חודש של היפך השמחה, ווי מען זעט לגבי כמה ענינים טאר מען ניט טאן אין חודש אב, און מען דארף צו ווארטען בין חודש אלול אויף דאס טאן, און דער חודש איז היפך השמחה, ווי עס שטייט משכנס אב ממעטין בשמחה, און דא זאגט מען אז פון שבת מברכים אן איז שוין פאראן ענין השמחה, ניט בלויז פון ראש חודש נאר פון שבת מברכים אן. . איז דער ביאור בזה: דער דין איז דאך א ג' שנים אין א חזקה, ובפרט אז עס איז אסאך מער ווי ג' שנים, איז דאך לכאורה ניט מובן, לכאורה האט מען זיך שוין געדארפט צוגעוואוינען צום גלות, ווארום עס איז דאך שוין אזוי פיל יארען וואס מען איז בגלות. ולפעול, איז פאראן די געגועים ותשוקה בכל הזמן אויף ארויסגיין פון גלות, וואס דאס איז ניט בלויז במחשבה, נאר אויך בדיבור, ווי מען זאגט ג'פ' בכל יום בשמו"ע ותחזינה עינינו בשובך לציון. . די געגועים אליין, דאס אליין אין א ענין של נחמה, אז בשעת מען דערמאנט זיך אז מען איז בגלות, דאס אליין פועל'ט א נחמה אז מען דארף פארענדיקען די עבודה און מען וועט ארויס גיין פון גלות. . איז בשעת עס קומט חודש אב און מען אין מכריז אז מען איז אין גלות און דער ביהמ"ק אין חרוב געווארען, דאס אליין פועל'ט אז מנחם אב, אז עס ווערט ענין הנחמה.

ובשיחת שבת מבה"ח מנ"א תש"ז¹²⁵: שם החודש הוא אב וכן כותבים בגט (ראה קב ונקי סנ"א סק"ד), אבל בכתובה וברכת החודש אומרים מנ"א. וי"ל ע"פ המבואר בדא"ח דיש לראות גודל אהבת האב כשמכה את בנו, וזהו בזמן הגלות שאז ישראל כאשה שנתגרשה (יומא פ"ב) לכן בגט כותבים אב (לשון אב, כ"כ בד"ה נחמו עת"ר) אבל בקשתנו היא שתהי' האהבה בהתגלות דוקא ולכן בברכת החודש (וכן בכתובה שהיא כדי שלא תהא קלה כו' היפך דגירושין) אומרים דוקא מנחם.

בראש חודש מתגלה בכאו"א מישראל ניצוץ משיח שבו, בחי' היחידה, שהיא ניצוץ מבחי' היחידה הכללית, נשמתו של משיח, וגילוי זה פועל חידוש בכל מציאותו וכל עניניו שנעשים חדורים בבחינת היחידה, והעיקר, שעיי"ז נעשה התגלות וביאת משיח צדקנו ועד כפשוטו ממש, נשמה בגוף, "מלך מבית דוד כו"¹²⁶.

בתפילה ובברכת המזון: יעלה ויבוא. דין השוכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בברכת המזון: הרחמן לראש חודש.

במעין שלש: "זוכרנו לטובה ביום ראש החודש הזה". דין השוכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בשחרית: חצי הלל¹²⁷. ואברהם זקן וגו'. קדיש תקבל. שיר של יום. הושיענו. ברכי נפשי. קדיש יתום. קריאת התורה.

בקריאת התורה: ארבעה קרואים בפרשה של ר"ח. לכהן קוראים שלשה פסוקים עד "עלה תמיד". ללוי חוזרים וקוראים מפסוק "ואמרת להם" עד "רביעית ההין". לשלישי ממשיכין מן "עלת

(125) נעתק מאג"ק ח"ב ע' ריג. ושם: אמרתי בהתועדות דשבת מברכים מנ"א וכו'.

(126) סה"ש תשנ"ב ע' 123.

(127) בנוגע לברכת הלל כשאין גומרין הלל – ראה בארוכה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תשנ.

תמיד" עד "ונסכה". לרביעי מן "ובראשי חדשיכם" עד סוף הפרשה. חצי קדיש. הגבהה וגלילה. אחר הגבהה וגלילה: אשרי ובא לציון (ואין הש"צ מסיים בקול), אחר כך יהללו, ואחר החזרת ספר תורה להיכל – חליצת התפילין והנחת תפלין דר"ת, [מזמור תהלים ע"י הש"צ לפני קדיש], חצי קדיש, מוסף¹²⁸.

הלכתא למשיחא: מוסף ר"ח (2 פרים, איל, 7 כבשים לעולה, ושעיר לחטאת).

הלכתא למשיחא: לעתיד לבוא יעלו לרגל לא רק שלש פעמים בשנה, אלא "מידי חודש בחדשו ומידי שבת בשבתו".

מצוה להרבות בסעודת ראש חודש.

"מנהג עתיק ללמוד בכל ר"ח פסוק אחד עם פרש"י, ואפשר להוסיף עם עוד פירושים, מהקאפיטל בתהלים שהוא מסומן כמספר שנות חייו, ואם הקאפיטל מחזיק פחות מ"ב פסוקים, וכן בשנת העיבור, אז כופלים שיעלה כמספר חדשי השנה ואם הוא מרובה בפסוקים אזי לומדים שנים או יותר פסוקים בכל ר"ח".

יום המישי, ד' מנחם-אב

ביום זה התחיל נחמ"י והעולים אתו לבנות חומת ירושלים¹²⁹.

יום ועש"ק פרשת דברים, ה' מנחם-אב

יום הסתלקות-הילולא של האריז"ל (ה' מנ"א של"ב), שנקרא בכ"מ "האריז"ל¹³⁰ החי¹³¹.

בשלשלת היחס בתחילת לוח "היום יום": "תשל"ז. . להוסיף בנתינת הצדקה לפני תפילות שחרית ומנחה ביחס ליום ה' במנ"א, יום הסתלקות האריז"ל, מעורר ללמוד תורת האריז"ל בימים אלו".

בכמה שיחות ואגרות קודש¹³² מעורר ע"ד הלימוד וההוראה מהנהגת האריז"ל, שיום זה שעת הכושר במיוחד להתבונן בדרכיו "הורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו", שהיות ונתפרסמו דרכיו, ומספרים לנו ע"י, וגם לילדים, מובן שזה שייך לנו, ושזו הדרך בה ילד יהודי יכול לצעוד ומחוייב לצעוד. והיינו, הן בהוספה ב"משפט", לימוד התורה, ובפרט – להוסיף בלימוד פנימיות התורה, ענינו של האריז"ל, ביתר שאת ויתר עוז, וכן בקיום המצוות ע"פ כוונות האריז"ל (שההוספה הנפעלת ע"י היא לא רק באיכות אלא גם בכמות), והן ב"צדקה", ששניהם (תורה וצדקה) בהדגשה מיוחדת

128) בנוגע להוראה מפי השמועה ע"ד אמירת "קוה" ו"אין כאלקיננו" בר"ח מתוך סדר התפלה לשבת בסידור, ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' יט'קצו.

129) במעלת יום זה וההוראות בנוגע לימים אלו – ימי הכנה לבנין בית שלישי – ראה בשיחת ש"פ דברים תשל"ה (שיחוק"ע ע' 359 ואילך).

130) בסה"ש תשמ"ז ח"א ע' 336 הע' 71: תואר נפלא "האר"י ז"ל" (ר"ת "האלי אדוננו רבינו יצחק זכרוננו לברכה").

131) בביאור תואר הנ"ל – ראה שיחת ה' מנ"א תשל"ז. ש"פ דברים תשל"ט (ושם, שאף שאומרים "ז"ל" מדגישים מיד "החי", שאף על נשמה בנוף אפשר לומר "זכרוננו לברכה"). תשמ"ח (שהתואר ז"ל מצד ההסתלקות, וביחד עם זה מוסיפים ומדגישים "החי", ענין החיים, ואדרבה – שבא אחרי ההקדמה ד"זכרוננו לברכה", שהחיים הוא באופן של הוספה וחזק ועד בתוקף הכי גדול. ושם, שהתואר "החי" הוא בשייכות לענינו המיוחד של האריז"ל – גילוי פנימיות התורה, שכללות התורה היא "חיינו ואך ימינו", ועאכו"כ פנימיות התורה, ה"מעין" שבתורה, "מימי חיים". ושם, גם בנוגע לשמו בשייכות לגאולה). שיחת ה' מנ"א תשמ"ט (הועתק בקיצור בסה"ש תשמ"ט ע' 619 הע' 84. ושם, שהתואר "החי" לא נמצא בנוגע לגדולי ישראל, אפילו אלה שעליהם נאמר ש"לא מתו אלא בעטיו של נחש" (להעיר משיחת ה' מנ"א תנש"א שאצל האריז"ל הוא "ותלית אותו על העץ" כמו אצל הרמ"ק (ראה לקו"ש חכ"ד ע' 132 ואילך)), ואפילו על אלו שעליהם נאמר "לא מת" בכלל – מעין הגילוי דחיים נצחיים לעת"ל. ועיי"ש עוד ע"ד השייכות לגאולה המרומזת בשמו (ובאור"א – דגל מתנה אפרים בשלח יד, ת, הובא בלקו"ש ח"ג ע' 872).

ההוראה מהתואר "האר"י" – ראה שיחת ש"פ דברים תשמ"ב (שההנהגה בכל עניני עבודת ה' צריכה להיות באופן ד"גבור כארי", ועיי"ז ממשיכים בחינת הגבורה שלמעלה כפי שהיא בבחינת גילוי "יבוא ארי", ונשלל הענין ד"הן הן גבורותיו" באופן של צמצום והסתת, ומתבטל הענין ד"ארי" דלעו"ז, זה נובדכנאצר, ואדרבה – מגלים הכוונה הפנימית, "עלה ארי" במזל אר' והחריב את אריאל", שזהו "על מנת שיבוא אר' ומזל אר' ויבנה אריאל").

132) מכתבים כלליים (וכלליים-פרטיים): ה' מנ"א תשל"ב (לקו"ש ח"ט ע' 251). תשמ"ז (חל"ד ע' 231). תשמ"ח (שם ע' 234). וראה גם מכתב כללי-פרטי ה' מנ"א תשכ"ה (לקו"ש ח"ח ע' 359). תשמ"ג (חכ"ד ע' 338).

אצל האריז"ל. ובפרטיות: שהי' מתגבר כארי בכח בעת שהי' עוסק בתורה עד שהי' נלאה ומזיע, לימוד התורה ביגיעה גדולה, הן בנגלה דתורה והן פנימיות התורה (שלימודו הי' ו' דרכים ע"ד לפלול ודרך שביעי ע"ד הסוד). ובצדקה ובמצוות – לא הי' קמצן כלל, ונתן צדקה בלי חשבונות, שהכניס ידיו לכיס והוציא משם כסף לצדקה או לשלם עבור מצוה, מבלי למנות כמה מטבעות עלו בידו¹³³. וכן בשמחה של מצוה, שזכה לרוה"ק מחמת ששמח בעשיית המצות, ובהקדמת אהבת ישראל לפני התפלה, כהוראתו לקבל מ"ע של ואהבת לרעך כמוך לפני התפלה. ובכללות – הפצת המעיינות חוצה, פנימיות התורה, ענינו של האריז"ל, שע"ז קאתי מר דא מלכא משיחא. [וכמה פעמים הורה ללמוד מתורתו ולהתפלל וליתן צדקה, ובציבור, על הציון שלו, וכן בכל מקום ומקום].

הלכתא למשיחא: זמן הבאת עצי הכהנים והעם – בחמשה באב, בני פרעוש בן יודא (ממשפחת דוד המלך)¹³⁴.

העברת הסדרה שמו"ת – פ' דברים.

לכבוד שבת, לובשים בגדים מכובסים כמו בשאר שבתות (ומ"מ בגדים חדשים אסור¹³⁵). ואפשר להחליף הבגדים אחר חצות, בשעה שמחליפים בכל ערב שבת (ואין צריך להמתין עד סמוך לשבת ממש). וכן פורסים מפה מכובסת על השולחנות אבל להחליף סדינים למכובסים נהגו איסור.

מותר ליטול צפרניים היום¹³⁶.

באם יש צורך, מותר לטעום את מאכלי שבת הבשריים תוך כדי הכנתם, ובלבד שיפלוט ולא יבלע. מותר להאכיל בשר לקטנים, אפילו בני עש ומעלה, כל שלא הורגלו לחכות בימי הקיץ הארוכים עד אחר מעריב, ודרכם לאכול סעודת שבת כשעה או שתיים קודם קבלת שבת¹³⁷.

מתרחצים לכבוד שבת כרגיל (בחמין ועם סבון)¹³⁸.

133) וכן נתינת הצדקה מעומד ב"ואתה מושל בכל". ואופן הצדקה – כמבואר בכתיב האריז"ל שקשורה עם שם הוי', "כי דבר הניתן הפרוטה שנותן לצדקה) הוא יו"ד, והיד הנותנו יש בה ה' (אצבעות) הוא בח' ה"א, וזרוע הנותנו הוא וא"ו, ויד המקבלו הוא ג"כ ה"א".

134) תענית פ"ד מ"ה. וראה לקו"ש ח"ד ע' 1105 הע' 9.

135) ואם אין לו בגדים מכובסים – מותר גם בחדישים (אם אינם חשובים לברך שהחינו. וראה משנ"ב סתקנ"א סק"ט) – ראה משנ"ב סתקנ"א בבה"ל ס"ו ד"ה כלים, שכתונת אפילו חדשה מותר בשבת חזון. ובשו"ת אג"מ או"ח ח"ג ס"פ מבאר, דמירי אין לו בגדים מכובסים. ואף שזכר שם רק כתונת – היינו למנהגם להחליף לשבת חזון רק הכתונת. וכ"כ בכה"ח סתקנ"א סקפ"ט.

136) ואפי' לאחוסרים מר"ח – הותר לכבוד שבת. וראה בארוכה שו"ת בארתא דרב ס' תשפ"ה וס' ה"ל"ה. וש"נ.

137) כ"ה בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד ס"א סק"ד. וכת"ש, שאין טעם להתיר לפני"ז אחר חצות. אלא, שמצינו ב"ה בהגמ"ג טירנא סנ"ט, ובלקט יושר ע' 110 להתיר לקטנים לאכול בע"ש אחר חצות כשחל (ערב – כ"ה בהגמ"ג שם) ת"ב בשבת. וראה בא"ח סתקנ"א סק"ד שהוא משום קדושת שבת. והב"ד בבגדי ישע שקל"ה והגהות אמרי ברוך למג"א סק"א ובה"ח ס"ק קנה. ועוד. ומשמע בא"ר להתיר גם כשהגיעו לחינוך. ובהגהות אמרי ברוך שהטעם להתיר כיון שנתבשל בהיתר. והוא מחודש. ולמעשה, קשה להתיר שהרי במג"א שם פ' באור"א בעובדא הנ"ל. וראה משה"ק עליו בא"ר. ובפמ"ג בא"ר סק"ב הביא נוסחא דקאי בע"פ שחל בשבת. וגם בלקט יושר כתב שהניח לקטנים ולא מיחה בידם, ומשמע דלאו שריוותא לכתחילה היא. ובסו"ד, שאמר בשם ה"ר אנושיל שמיחה בידם. ואם קאי ארישא (ולא אטעימת נשים מהקדירה שלאחריו), נמצא דתליא בפלוגתא.

ועוד, שגם בנוגע לרחיצה כתב בלבוש סתקנ"א סט"ז, שיהא סמוך לשבת. ובאמת, מקורו טהור בס' הפרנס סרע"א, הובא בשו"ת מהר"ל סט"ו, ובב"י סוסי' תקנא ובר"מ סק"ו, ועוד, בנוגע לרחיצת הראש. (והוא דלא כפמ"ג במ"ז סקט"ז, וכ"כ משמו במשנ"ב בבה"ל לסט"ז ד"ה בחפיפת, שבע"ש שחל בערב ת"ב לכתחילה זהר שיהא קודם חצות. ולא נהגו כוותיהו. ובס' הפרנס מפורש גם בנוגע לעת"ב שיהא סמוך לשבת. וצ"ע מ"ט חשש הפמ"ג להחמיר איפכא שיהא דוקא קודם חצות. ואולי הוא מחמת דעת הרמב"ן בתוה"א, הביאו הט"ז סתקנ"ג סק"א, שאיסור רחיצה הוא מערב ת"ב בסעודה המפסקת, דהנאה דרחיצה היא הנאה דלאחר שעה ונראה כרוחץ בת"ב. ובט"ז העתיק "כרוחץ לצורך ת"ב". ואינו מובן). וצ"ע, דהא לא קייל"ן הכי. וגם לרמב"ן, כשחל ת"ב בשבת אין טעם להחמיר. ואיפכא איכא למימר, שכיון שרחיצה הנאה דלאחר שעה היא, עדיף שיהא סמוך לשבת, שתבוא הנאה בשבת. וגם לדין שנוהגים בדברים שבצינעא, לא החמירו במקום שגם דלאחר טבילה. והה"נ שאין להחמיר ברחיצי במקום מצוה דכבוד שבת. ואף דהכא אפשר גם קודם חצות, וליכא ביטול מצוה, מ"מ מחמת כבוד שבת בכלל עדיף שיהא סמוך יותר לשבת).

138) וכבר האריכו בטעמא דמילתא שלא נהגו להחמיר שלא לרחוץ בחמין, אף שבעבר נהגו להחמיר בזה (וראה ליקוטי סיפורים פערלאוו מהדורת תשס"ב – ע' קפד), שבימינו דומה לחפיפת הראש למי שרגיל בכך, שרגילים כולם לרחוץ בחמין כל ע"ש, ואין לך עני מישראל שאינו רוחץ בחמין בע"ש. [ועדיף מזמנם, שלא כולם היו רגילים בדבר. ולהעיר שבמג"א סקמ"א השמיט ל' הלבוש סט"ז באיסור חפיפה בבוורת שהוא אפי' להרגיל בכך. ויש שהתירו להדיא גם בזה. ולהעיר מהסברא שבמנהגי מהר"ל לגבי חפיפת הראש (בצונן), דמאחר דרגיל לחמוץ בע"ש מיתקרי חולי אצלן]. וכבר כתבו כמה פוסקים כבר בזמנם שחומרא יתירה היא, ושאינן מנהגה יאות כ"כ לבטל הרחיצה בע"ש אלא שכבר נתפשט המנהג (ראה שו"ת מהרש"ל סצ"ב. ב"ח סתקנ"א ד"ה ואם – הובאו בט"ז שם סקט"ז). ובפרט, לדין שלובשים בגדי שבת בשבת חזון, מטעמא שלצורך מצוה לא גזרו (ראה שו"ת תשוה"נ ח"ד ס' קטב).

הולכים למקוה לכבוד שבת.

הדלקת נרות שבת קודש בשעה: 7:42 (18 דקות לפני השקיעה).

יום שבת קודש פרשת דברים, שבת חזון, ו' מנחם-אב

שבת חזון

באור התורה (בסוף הרשימות על מגילת איכה¹³⁹), ונזכר בכמה שיחות קודש: "ומחזון ותחזינה עיינינו". ובהערת כ"ק אד"ש שם: "כנראה הכונה אשר משבת חזון יהי' ותחזינה עיינינו כו". והיינו, לא ראיית המקדש מרחוק (כדלקמן), כי אם, ראי' חושיית בקירוב מקום ממש דבית-מקדש כפשוטו בעוה"ז הגשמי.

בביאור הפנימי של השם "שבת חזון" (שבפשוטות הוא ע"ש ההפטרה), ידוע מה שהביא הרה"ח הנודע ר' הלל מפאריטש "בשם הרב מבאָרדיטשוב נבג"ם¹⁴⁰, ד"שבת חזון" הוא מלשון מחזה, "שמראין לכאו"א מישראל המקדש דלעתיד מרחוק" ומביא שם משל לבאר זה וז"ל: "משל. מאב שיש לו בן יקר ועשה לו מלבוש יקר להתלבש בו ומצד שלא נזהר הבן באותו בגד ועשה מעשים אשר לא יעשו קרע אותו [הבן] לכמה קרעים. ועשה לו פעם שני לבוש יקר וקרע אותו ג"כ. מה עשה האב עשה לו לבוש שלישי ולא נתן לו ללבוש אותו רק גנזו ולפרקים ידועים הוא מראה לו הלבוש ואומר לו ראה שאם תתנהג בדרך הישר ינתן לך לבוש זה ללבוש אותו [ומצד¹⁴¹ זה מרגילו לילך בדרך הישר עד שיועד בו שנעשה אצלו כמו טבע אז יתן לו הלבוש להלביש אותו כי אז אינו ירא ממנו פן יחזור לסורו מאחר שנעשה כמו טבעית כו'] וזהו ענין שבת חזון ל' מחזה שמראין לכאו"א מישראל המקדש דלעתיד מרחוק כו' וד"ל". ונתבאר בריבוי שיחות קודש¹⁴², כדלהלן.

בר"ד משיחת ש"פ דברים שבת חזון תש"מ: דעם "מקדש דלעתידי" וואס מ'באווייזט שבת חזון, באווייזט מען ניט נאר צו ישע'י הנביא, אדער צו שאר הנביאים, נאר אויך לכאו"א מישראל. אמת טאקע אז פריער האט מען דאס באוויזן צו א נביא, בכדי עס זאל זיין דער פתח את הדרך, אבער דערנאך דורך דעם נביא באווייזט מען דאס לכאו"א. און דאס באווייזט מען לכאו"א ניט דעם ביהמ"ק וואס משיח וועט בויען לע"ל, יבנה ביהמ"ק במקומו, לשון עתיד (אדער [בלשון הרמב"ם] "ובנה מקדש במקומו", וואס אויך "ובנה" איז לשון עתיד [כנראה, דקאי אלעתידי]). נאר דעם בית המקדש פון דעם אויבערשטן וואס איז "בנוי ומשוכלל", דער "מקדש אד' כוננו ידך". וואס דער ביהמ"ק וואס משיח וועט בויען איז אויך א דרגא נעלית ביותר, כמובן דערפון וואס בכלל וועט משיח זיין דער נבחר מכל מין האנושי, און ער איז בחי' יחידה, און דערנאך וועלן אין אים צוקומען די אלע עליות פון "הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו", און "יכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה", און "ילחם מלחמות ה' וינצח", ואתכפיא און אתהקפא, ולאחרי כל זה וועט זיין דעם ביהמ"ק במקומו", איז דאך פארשטאנדיק דער גודל העילוי וואס וועט זיין אין דעם ביהמ"ק שיבנה משיח. אבער אעפ"כ באווייזט מען לכאו"א בשבת חזון ניט דעם ביהמ"ק וואס משיח וועט בויען, נאר דעם ביהמ"ק בנוי פון דעם

והמנהג להקל הובא כבר במשמרת שלום ס"מ ס"א (שרחיצה מצוה היא מחז"ל ואין למנוע ממנה כיון שלא נזכר בפ' בגמרא ופוסקים לאיסור, ובפרט כי ע"פ הסוד אין לעשות שום שינוי). וראה גם מש"כ הגרי"א העניקין (בהסכמה לס' נחמת יוסף. והיא לו נדפסה' בתשובות איבאר ס"י ובנבירות אליהו אר"ח סל"ז סק"ד) שבמדינה זו הכל בגדר איסטניסים בזה, ודיינו להחמיר בשאר ימים ולא בע"ש חזון, ושכן ראה נוהגים חסידים בריסין. וכן נהגו בצאנו ובקראקא (ראה קובץ עץ חיים באבוב גל' כה). וכ"כ להקל בשערים מצוינים בהלכה לאזמור"ר ס' קבב סק"י, עיי"ש טעמו. וכן בשם הגרמ"פ (בשו"ת רבבות אפרים ח"ג ס"ג) ובשמעתתא דמשה שמועות סתקנ"א סקל"ו). וראה מסורת משה ח"ג סטט"ז שכ"ד הגר"א. ושם שיי"ז, שכן נהג בעצמו. וכן המנהג בכ"מ, ולא רק אצל עדת החסידים (ראה גם קובץ הלכות קמיניצקי ביהמ"צ פ"ד ס"ה. שושנת ישראל פ"י ס"ב. ועוד). וגם בערוה"ש סתקנ"א סל"ו נראה שנהגו להקל במקומו בזה (אלא דלא ניחא ל' בהכי). וראה שו"ת שלמת חיים סיי"ג. והארזך בזה בקובץ בית אהרן וישראל גל' לו וגל' קסח. וראה רשימת הרמ"ז ע"ה גרינגלאס בתשוהו רבינוביץ סיון תשס"ד ע' 17.

והנה ו"א להחמיר לרחוק רק סמוך לשבת – ראה בהערה הקודמת. וכ"כ בהליכות שלמה פי"ד הע' 63. אבל לא הובא ד"ב בנו"כ השו"ע בנוגע לחפיפת הראש. ואדרבה, יש שהחמירו שיהא לפני חצות דוקא, כנ"ל שם.

(139) אוה"ת נ"ך ח"ב ע' א'צז.

(140) הובא בהערה באוה"ת שם. שיינוי נוסח בין כתי' הר"ה להנעתק באוה"ת – ראה לקוש חכ"ט ע' 18 הע' 3. ועי' 19 הע' 14. חל"ט ע' 8 הע' 4. שם ע' 9 הע' 24.

(141) הבא במוסגר הוא הוספת הר"ה על משל הרלו"צ מברדיטשוב.

(142) כו"כ שיחות מוגהות בביאור הנ"ל – ראה לקוש ח"ב ע' 357 ואילך. ח"ט ע' 24 ואילך. חכ"ט ע' 18 ואילך. שם ע' 241 ואילך. חל"ט ע' 9 ואילך. סה"ש תשמ"ט ע' 608. תשנ"ג ע' 595. תנש"א ע' 723.

אויבערשטן, "מקדש אד' כוננו ודיך", וואס דער ביהמ"ק איז באין ערוך העכער פאר דעם ביהמ"ק שיבנה משיח. און דאס באווייזט מען לכאור"א דא למטה מיט דער כוונה, אז דאס זאל אים מעורר זיין אז ער זאל טאן דעם "קב שלו" אין אויפבויען דעם ביהמ"ק.

כמה אופנים ופרטים במשל הנ"ל נתבארו בשיחות קודש במשך השנים, ולהלן ליקוט חלקי מהמבואר בזה:

המקור: לא הובא בדרושי רבותינו נשיאינו, אבל נמצא בהשגחה פרטית בביכל דרושי ר' הלל מפאריטש (תשל"ט); נתגלה ע"י הרב מברדיטשוב שהיתה לו שייכות מיוחדת עם אדה"ז וחסידות חב"ד (לקו"ש ח"ט); א"צ "סמיכה" כו', אבל דבריו הובאו בכמה דרושי חסידות החל מלקוטי תורה, והצמח צדק מביאו כמ"פ, וכן בהשיחות, ובפרט של כ"ק מו"ח אדמו"ר בנוגע לגודל מעלתו באהבת ישראל (תשל"ל. תשכ"ט בהנחה שגדפסה בקובץ מגדל אור חו' יא); הי' בקירוב עם אדה"ז (עמד לצדו והצילו בעת המחלוקת), ואמר שתורתו היא המשך תורת הבעש"ט והה"מ (תשכ"ט); ידוע ומפורסם גודל מעלתו בענין דאהבת ישראל ולימוד זכות על בני ישראל (תשד"מ); ראה הטוב שבבני' ולימד עליהם זכות והכין אותם אל הגאולה, כבפתגם הנ"ל (תשכ"ט. ובהנחה הנ"ל - באו"א); מליץ יושר וממשיך רחמים על בני', ועד שאוה"ע קראו לו "דערבארעמדיקער" (תשמ"מ); ענינו ועבודתו - לפעול גאולתן של ישראל (תשמ"ט); שמו מורה על העלם הגלות (יצחק - גבורות). אך מזה דוקא (ע"י המתקת הגבורות) מגיע הגילוי דלעתידי (לוי - ילוה אישי אלי) (שם); הגיע אלינו ע"י ר' הלל מפאריטש, מגדולי חסידי חב"ד (ח"ט), ושליח (כמותו ממש) ושייך כל כולו לאדמו"ר הצ"צ (תשד"מ); הרר"ה הי' מסור ונתון לרבותינו נשיאינו, ועד לביטול במציאות לגמרי (תשל"ט); צריך ביאור מה שלא הובא ענין זה בדרושי רבותינו נשיאינו, אבל אעפ"כ כך היא אמיתית הענין (שם); מצוה לפרסם דבר זה, ובשם אומרו (תשמ"ח).

הרואים: ישנם יחידי סגולה שרואים בפועל (תשמ"ז); אלו שרואים בפועל ממש אינם זקוקים להסברת וביאור הענין בעת ההתוועדות (תשמ"ב); אף שמראין לכאור"א, צריכים לחפש אחד (או אחדים) שראו המקדש בפועל בשבת חזון (תשל"ט); "לכאור"א - נאמר בר"ת, שמתפרש גם "לכל אחד ואחת" (תשל"ל); גם לקטנים ולקטנות, הן בשנים והן בידעיות, וממילא צ"ל מובן גם להם (תשמ"ז); גם למי שמאיזה סיבה שתהי' לא שמע ההפטרה (שם); מראין לכאור"א, גם ובעיקר לאלו שהם מלאים מצוות כרמון, שהרי הטעם הוא שייטיב הנהגתו (ח"ט); גם כאלו שלא יודעים ע"ז, ופועל על גופם ונה"ב ללכת בדרך הישר (שם); מחזה הוא רא' בלשון תרגום, שחודר ונמשך למטה מטה, גם בדרגא שלמטה מלשון הקודש (תשד"מ); מוסבר ע"י משל, שחודר ונמשך גם למי שאינו יכול לתפוס הנמשל (שם); נתגלה ונתפרסם, לכל, ובדפוס - לדורי דורות, ובפרט לדור זה שבזמנו נתגלה ונתפרסם (שם); נתגלה לכל בני' דוקא בדרות האחרונים, בזמן חושך החזק דעקבתא דמשיחא מחמת ההתקרבות לגאולה, ובדורות האחרונים - ה"ז בגילוי יותר ובפנימיות יותר מבדורות הקודמים, באופן שיוכלו להתבונן ולהעמיק בזה, כיון שאז נמצא בית השלישי (למעלה) יותר בבילוי, שעומד מיד ממש להתגלות למטה (תשמ"ט).

אופנה: מראין המקדש כפי שעומד בנוי ומוכן למעלה (תשל"ג. תשמ"ו ועוד), ובתכלית השלימות והיופי (עשירי באב תנש"א); לא רק ראה שכלית, אלא ראה מוחשית אף שע"י לבוש (תשמ"ב). ובכל השנה היא רא' שכלית; ראיית ביהמ"ק היא גם מצד העולם, שלכן "חזון" הוא בלשון תרגום, ענין העולם כפי שהוא בתורה (תשל"ג); ראייתו של כאור"א מיישראל שייכת וקשורה עם ראיית ישעי' הנביא, גדול שבנביאים (תשל"ט); "מראין" - מלמעלה, פעולת הקב"ה, נעלה שלא בערך ממה שנברא יכול לראות ולהשיג (חל"ט); אין זה "מרחוק" לגמרי שאז לא היתה רא' זו יכולה לפעול עליו, אלא ע"ד הפסוק "מנגד סביב לאוהל מועד יחנו" ופרש"י "מרחוק", שאי"ז מרחוק לגמרי כי אם באופן שישנה השייכות לאוהל מועד (תשל"ל); מה שאינו רואה בעיני בשר - לפי שמראין רק "מרחוק" (תשל"ט); כמה חילוקי מדרגות בענין הרא' דהנשמה - יחידה שבנפש, ח', נשמה, רוח, נפש, אבל לא נפש שבגוף, בעיני בשר (שם); למרות שלא נראה לעיני בשר, ה'יחידה' רואה, וכשמאמין בכך ה"ז פועל אצלו התאמתות כאילו ראה (תשמ"מ); מה שאינו רואה בעיני בשר לפי שעין הגשמי אינו ראוי לראות ביהמ"ק, כיון שלא הגיע שלימות עבודתו, וכשיגמור עבודתו אכן יראה (תשל"ג); אף שטוען שאינו רואה, המזל שלו רואה, ועבודתו לקשר עצמו עם שורש ומזל נשמתו (שם); אף שאינו רואה בעיניו הגשמיים עליו לדעת שנשמתו רואה, ואין זה אלא שעפעפוי מסתירות על העינים מלראות (תשמ"א);

אף שידע אינש בנפשי' שאינו רואה בעיני בשר – ה"ז כסיפור הידוע, שבגלל שהסוס הוא סוס האם המלאכים אינן מלאכים, וכן כאן – בגלל שנה"ב ועיני בשר אינן רואים מה שמראים לו, היחידה לא רואה?! (תשל"ט, ותש"מ); מה שאינו מרגיש אינו נוגע באמיתית הענין, כיון שידוע שהנשמה שלמעלה רואה זאת (תשל"ט); האם בגלל שלא זיכך גופו, ה"ז אומר שהמצאיות לא קיימת (תשל"ג); "כנראה תפסו" שנאמר **שׁוֹבֵב** בני' ראו **פּוֹעֵל** בש"ק חזון דתשמ"ו, תשמ"ה וכו' ביהמ"ק ג'!!! (מענה משנת תשמ"ז למניחים שרשמו שע"י התבוננות יראו בעיני בשר); תמוה ביותר, שאף שמקדש העתיד "אינו מפורש ומבואר" רואים בזמן הגלות כל פרטי הדברים, אבל "אזוי אזוי איז די מעשה", זוהי המציאות לאמיתתה (תשד"מ); רואים מיד כל הפרטים דמקדש העתיד, אבל אין מבחינים כ"כ בפרטי הדברים בהבנה והשגה עד לעת"ל (שם); אף שטוען שאינו רואה מאומה, ואדרבה – רואה חורבן וגלות, ה"ז רק דבר חיצוני (משל) ולבוש (בגד) והעיקר – המלוכש בו (הנמשל), וכשרואה הלוכש מלבד (מאיזה סיבה שתייה) יודע שהעיקר – המכוון הפנימי דהחורבן והגלות, ביהמ"ק העתיד (שם); בכל שנה מיתוסף גילוי חדש, שהרי הראיה דשנה הקודמת לא הביאה המקדש למטה בגאולה האמיתית והשלימה, ולכן צ"ל בשנה הבאה גילוי נעלה יותר (תשמ"ז).

זמנה: ראיית המקדש היתה לפני תקנת אמירת הפטורה ד"חזון ישעיה", משבת חזון הראשון מיד לאחרי החורבן, וההפטורה היא רק ראי' והוכחה (תשמ"ז); דוקא בזמן הירידה הגדולה ביותר בג' השבועות, ושבת שלפני תשעה באב. כי פנימיות הירידה והגלות היא העליה (תשמ"ט); מחזה בלשון ארמי, ענין הרמאות, שמראין לו המקדש גם בגלות, ובפרט בשבת שלפני ת"ב, דרגא הכי תחתונה של רמאות דעוה"ז, כיון שאמיתית מציאות הגלות היא גאולה (תשמ"מ); כבר ברגע הראשון של שבת חזון מראים (שם); בדורות האחרונים בגילוי יותר ובפנימיות יותר מבדורות הקודמים (תשמ"ט).

סיבתה: מצד עצם ענינו של יום השבת שלפני תשעה באב (תשמ"ז), שאז מתגלה התוכן הפנימי דהחורבן – **העילוי** דבית המקדש השלישי, לפי שבשבת מודגש ביטול החיצוניות לגבי הפנימיות, שהחורבן הו"ע חיצוני שבטל לגבי הפנימיות, הכוונה והתכלית – התחלת בנין חדש (תש"ג); מורה ומדגיש זכותן מעלתן וחיבתן של ישראל (תשד"מ).

פועלתה: פועל יותר מבית ראשון ושני (תשמ"ז). ושם, שאף שבית ראשון ושני ניתנו לישראל בפו"מ ועלו שם לרגל וראו גילוי אלקות במשך ריבוי שנים, ולא רק ראי' מרחוק, לא פעלו שתהא הנהגתם בדרך הישר, וראיית המקדש דלעתיד בשבת חזון, אפילו מרחוק, לפני שניתן בפו"מ, פועלת הנהגת בני' בדרך הישר באופן נצחי – ונת' בחל"ט); אף שהגילוי רק "מרחוק" פועל על כל יהודי בפנימיות להיטיב הנהגתו (ח"ט); והתוצאה – שהנהגה זו נעשית אצלו "כמו טבע" (בכ"מ), ובפרטיות – שההתקשרות שלו להקב"ה היא לא רק שייכות כללית, התמסרות בכללות לעבוד ה', אלא גם שייכות פרטית, שחודרת בכל כחותיו הפרטיים, שכל מדותיו נהפכו לקדושה, באופן שכל כח ומדה פרטית קשור לגמרי לה', ולכן נעשה "כמו טבע", שאינו שייך הרגש ח"ו שאינו לה' (חכ"ט); חזון – בלשון ארמי, שפעולתה לא רק בעבודה בתו"צ ובתפלה (עניני לה"ק), אלא גם בעניני העולם, אכו"ש ושאר עניניו (לשון ארמי); מכיון שמאמין שהיחידה שלו רואה – ה"ז פועל התאמתות בידיעה שלו כאילו רואה בעיני בשר (תשמ"מ); כשיהודי זוכה לראות המקדש דלעתיד אין לך שמחה גדולה מזו (תשמ"ז); שמחה והתפעלות בל"ג (שם); ע"י שהנשמה רואה, שהיא חלק אלוהה ממעל ממש, גם מלשון ממשות, ה"ז פועל גם על הגוף שיהי' בשמחה גדולה ביותר למעלה ממדוה"ג (ד"ה ציון במשפט תשמ"ז); ואף שבימי החול נהג ע"פ שו"ע כפי שיש לנהוג בתשעת הימים, מיד בהגיע שבת חזון הנהגתו היא בשמחה, כיון שרואה ביהמ"ק השלישי בניו (תשל"ה); ואף שגם בשבת בין המצרים צ"ל זהירות בענינים מסויימים בצניעא, א"י ענין שבצניעא, כיון שמראין לכאו"א בפרהסיא ובגלוי וממילא נעשית אצלו שמחה גלו' (תשמ"ז); פועל על האדם לחזק עבודתו לעשות מעצמו וד' אמות שלו "מקדש" לה', הכנה ומועין מקדש דלעתיד, ועד – המקדש עצמו, כביכול, ש"אינו זו לעולם" (תשמ"ז); הראי' דעצם הנשמה פועל גם על כוחות הגלויים, שירגיש התעוררות של תשוקה וגעגועים לגאולה (תשל"ג); מעורר להוסיף בלימוד התורה וקיום המצוות בהידור, ובפרט בצדקה, מתוך ידיעה שע"י יבנה הקב"ה ביהמ"ק בגאולה האמתית והשלימה (תשמ"ט); ע"י שהראי' היא רק "מרחוק", ולא בעיני בשר, שהוא ענין של ירידה, נפעלת עלי', "כיתרון האור מן החושך", כמעלת בעלי תשובה לגבי צדיקים גמורים (תשל"ט); מגדילה ומגבירה הכוסף והתשוקה כו' שהמקדש דלעתיד ירד ויתגלה בביהמ"ק שלמטה (תשמ"ז); התשוקה כו' היא שלא בערך לגבי התשוקה כו' שנפעלת ע"י שמיעה ודיבור בעניני הגאולה בתפלות כו' שבכל

יום ויום כולל התפלה ותחזינה עיינינו (שם).

העבודה: לא להסתפק בזה שנישואי דורנו רואה את המקדש דלעתיד, אלא על כאו"א להשתדל לראות בעצמו (תשמ"ב); המזל שלו רואה, ועבודתו לקשר עצמו עם שורש ומזל נשמתו (תשד"מ); במקום שמחשבתו של אדם שם הוא נמצא, ובכחו לגלות המקדש דלעתיד בעוה"ז הגשמי בפועל ממש (שם); להתבונן בשכלו בגודל העילוי דמקדש דלעתיד, ושזה מה שמראים לו בשבת חזון, וההתבוננות תביא בדרך ממילא שיראה בעיני (שכלו ועד לעיני) בשר התוצאות (תשמ"ז); באמרו מודה וכו' שהחזרת בי נשמתי יודע ומתבונן שהנשמה שהחזיר לו הקב"ה ביום השבת קודש בהיותה למעלה ראתה ביהמ"ק דלעתיד (שם); ע"י התבוננות המתאימה מיתוסף חידוש בעבודתו ועד לעלוי והוספה באין ערוך לגמרי כפי שהי מיתוסף אילו ראה המקדש דלעתיד בעיניו ממש! (שם); לא די שעצם הנשמה למעלה רואה, אלא צריך שיבוא בהבנה והשגה כדרישת תורת חסידות חב"ד, ע"י התבוננות בפרטי הענינים דמעלת ביהמ"ק השלישי (בית ראשון – בחי' בן, בית שני – עבד נאמן (דרגת משה), וביהמ"ק השלישי – עבדי דוד (משיח)), עד שנעשה זיכרון המוח, ופועל במדות שבלב, ועד לעבודה בפועל ממש (תשל"ל); התבוננות בזה ש'מראין . . מרחוק, שהוא עצמו רחוק מזה (ורק מראין מלמעלה) גורמת לו תנועה של ביטול, שעושהו כלי להגילוי מלמעלה, גילוי שלא בערך ממה שנברא יכול לראות ולהשיג (חל"ט); הכוונה היא שיפעל עליו גם באכילתו ושתייתו שיהיו חדורים בראיית המקדש העתיד (תשמ"מ).

המשל: נמשך לאדם באופן גלוי, ע"ד לבוש שקרוב יותר להאדם (תנש"א); לא רק "מרחוק", אלא גם מקרוב, כמודגש בהמשל מלבוש דוקא (אף שלכאורה מתאים יותר משל מבית כמו בהנמשל) לרמז העילוי דלבוש לגבי בית, שלבוש הוא באופן של קירוב, מקיף הקרוב (תשנ"ג); שחודר בכל כוחותיו הפרטיים, בדוגמת לבוש המותאם למידת המלוּבש (חכ"ט); בלבוש (משא"כ בבית) רואים מיד כל פרטי המלוּבש, אורכו ורחבו, כיון שהוא לפי מדת המלוּבש (תשד"מ), כמו שבביהמ"ק דלעתיד יראו בגילוי פרטי מדרגות "המלוּבש" במקדש שלמטה, בכל חלקי המקדש, ואפילו בעולם – כח הפועל בנפעל, דרגת האלקות הפרטית המלוּבשת בכל פרט ופרט בעולם (חכ"ט).

מצינו בכמה ספרים, ששבת חזון יותר גדול במעלה מכל שבתות השנה¹⁴³, ושכל השבת הוא בבחינת רעוא דרעוין.

קבלת שבת: מנגנים לכה דודי כבכל שבת¹⁴⁴. ואדרבה, מתוך שמחה יתירה¹⁴⁵.

הנוהגים לטבול במקוה בכל שבת מותרים לטבול גם בשבת זו.

סימן לקריאת הפרשיות – "צומו וצולו", שתשעה באב לעולם קודם פרשת ואתחנן. והטעם הוא כדי שיקראו פרשת דברים שמתחלת בתוכחותיו של משה קודם ט' באב, כדי להפטיר בה בחזון שהוא תוכחות ישעיה על חורבן.

בספר המנהגים חב"ד: "בפרשת דברים – הקריאה לכהן מפסיקין פסוק אחד לפני שני, בכדי שלא להתחיל פרשה שני' בפסוק איכה". אבל זה כמה שנים שאין נוהגים כן בבית חיינו¹⁴⁶.

בר"ד משיחת ש"פ ויק"פ תשמ"ג, שלעת"ל יתהפך "איכה אשא לבדי טרחים גו" למעליותא, שמשה רבינו, "גואל ראשון הוא גואל אחרון", אכן ישא לבדו, לא בתור טענה ושאלה כי אם בניחותא, כללות עם ישראל, שיהיו אז בריבוי גדול ביותר, לאחרי תחיית המתים.

הרב או החשוב שבקהל מפטיר חזון ישעיהו.

ההפטורה קוראים בניגון הרגיל של כל השנה¹⁴⁷.

143 וראה בר"ד משיחת שבת חזון תשד"מ, ששבת חזון הוא באופן נעלה יותר מסתם שבת בשבתו (מצד העילוי דראיית המקדש בשבת חזון). ובר"ד משיחת שבת חזון תשל"ל, שנעלה יותר מכל הימים טובים (מטעם הנ"ל).

144 ראה גם שיחת ש"פ מטות תשי"ד (שיחו"ק ע' שסג ואילך), חלקו הובא לעיל בשבת מברכים מנ"א.

145 ראה גם שיחת ש"פ מטו"מ תשל"ג, חלקו הובא לעיל בשבת מברכים מנ"א.

146 ראה מזה בשו"ת באתרא דרב סי' יכה. וש"נ.

147 ודלא כמנהג לקרותה בניגון קינה (ראבי"ה סתקצ"ה – הובא בלקו"ש חכ"ט ע' 9 הע' 11. וראה גם מגן אבות למאירי ענין כד) – ראה שער המפקד הל' ת"ב בנהר פקוד סוסק"ד. נהר מצרים הל' ת"ב ס"ג. כתר ש"ט (גאגין) ח"ד ע' 72. זה השולחן ח"א סתקנ"א ס"א. שם ח"ב סתקנ"א ס"א. וכן נהגו בכמה ק"ק הספרדים ותימנים ועוד. וראה לפי ספרי ערך שבת (הח'. ושם, דאיסורא קענדך). שו"ת בית ישראל (הורוויץ) ס"א (והבין כן כוונת מורה באצבע ס"ח סרל"ד (ובפשטות לא מייירי בהכי)). ולהעיר מלודו אמת סכ"ד ס"א. וראה בשו"ת הרדב"ז ח"ג סתת"ר ע"ב.

בכמה שיחות קודש הובא פירוש רלו"צ מבארדיטשוב בפסוקי ההפטרה למעלותא, ונזכר שר' לוי"צ מבארדיטשוב "האט זיך געקענט איינקערן" עם הפסוקים שבהתחלת ספר ישע'י, ולדוגמא, בפסוק "עם כבוד עון", שישאל הוא עם שכל ענין של "עון" הוא כבוד לו (ס'איז אים שווער טאן אן עון), כי אין לו כחות וכלים לזה. והיינו, שתמורת "עם כבוד עון" כפשוטו ח"ו, נעשה ה"עם" במעמד ומצב שענין ה"עון" (אפילו המחשבה על זה, ועאכו"כ העשי' בפועל ח"ו) הוא "כבוד" אצלו, היינו, שקשה (כבוד) לו להבין איך יתכן מציאות של עון בעולם.

ואומרים אב הרחמים.

עושים סיום גם ביום השבת¹⁴⁸. ויש לקשר הסיום בש"ק עם סעודה¹⁴⁹.

פרקי אבות פרק ג'¹⁵⁰.

מוצאי שבת קודש בשעה 8:45.

במוצאי שבת, אם נמשכה סעודתו עד הלילה, ולא התפלל תפילת ערבית עדיין, מותר בבשר ויין, דכיון שאומרים רצה בברכת המזון שיין אצלו שבת¹⁵¹. וכל זה כשמתפלל ערבית עם הציבור, אבל אם מתפלל ביחוד, ורוב הקהל כבר התפללו ערבית, נגזר היחיד אחריהם, ויפוש מבשר ויין¹⁵².

(148) סה"ש תנש"א ח"ב ע' 708 – בנוגע לשבת ת"ב.

(149) שיחת שבת חזון, ת"ב נדחה תנש"א – שם ע' 733.

(150) וראה לגיל בלוח לש"פ חוקת בהערה שנהוג להחמיר שלא לבטא האזכרות שבפסוקים בשעת הלימוד כשאינו פסוק שלם. ובפרק זה – במשנה ג פסוק "וידבר אלי", ובמשנה ז – פסוק "אלקים נצב" ו"בקרב אלקים", ופסוק "אז נדברו", ובמשנה יד – פסוק "כי בצלם" ופסוק "בנים אתם" אינם בשלימות.

(151) אבל אם אמר ברוך המבדיל בין קדש לחול, שאינו אומר רצה (מספק), לא יאכל בשר ולא ישתה יין. (ובשש"כ פנ"ט הערה העה נסתפק בדבר. ולכאורה פשוט כנ"ל).

(152) הנה, במג"א סתקנ"א סקכ"ו כתב שנגזר אחר הציבור שהתפללו ערבית. ואם מתפלל ערבית במנין אחר, נגזר אחר המנין שמתפלל בכה"ג (ראה מחה"ש ועוד).

והנה, פשטות ד' המג"א מיירי שהתפללו הציבור מבע"י, וקאתי עלה מדין "עשאו לילה", כדמוכח מכל המ"מ שהביא עד"ז (ראה בפי' המ"מ בהגהות לבר"ש, גליון מהרש"א ומחה"ש). וכ"מ בהמשך דבריו שכתב עד"ז שה"ה בר"ח, כלומר שהתפללו הציבור ערבית, שבפשטות ר"ל שאסור גם ביום מה"ט (דלא מסתבר לומר דקמ"ל לאסור בליל ר"ח באמצע סעודתו, דלכא"ו מילתא דפשיטא היא. וראה שער המפקד הל' ט"ב בנהר פקוד סק"א ד"ה ולדידי). וכ"מ גם בפמ"ג בא"א שם. וכן מוכח מקושיית האחרונים דמ"ש מתפליון, שכתב המג"א (ס"ל סק"ז) שאין היחיד נגזר אחר הציבור (ראה חיי"א כלל קלג סט"ז. פת"ש על אתר, הביאים במשנ"ב בשעה"צ סקנ"ז. ערך שי למג"א כאן. ילקוט הגרשוני כאן סק"ה. ס' החיים דלקמן. וכ"מ שהק' בהגהות רע"ק או"ח ס"ל. וראה הגהות הגר"א קאפ"ה מכת"י לס"ל ס"ה, נדפס בקובץ אור ישראל גל' ה. ועוד. וראה גם משה"ק באו"א בעזרת ישראל תענית כט, א ד"ה במשנה על המג"א). וכ"ה להדיא במשנ"ב בשעה"צ סקנ"ז "כיון שבצעעם יום הוא ולא התפלל עדיין". (וצ"ע במשנ"ב ב"ש"ת רבבות אפרים ח"ו סרפ"ז דנראה דקאי במשנ"ב ממי שנמשכה סעודתו לתוך הלילה. וי"ל דקושטא קאמר, שבדעת המתירים צ"ל דמיירי בתרנויהו, גם כשהחשיך כבר, כדלקמן). וכן פי' בשו"ת עדות ביהוסף דלקמן. וכ"ז שהבין בשד"ח פאת השדה מערכת ביהמ"צ ס"א סק"א. ומצינו כבר כגון דא, בס' המחלוקת לבעל שלה"ג הל' תפלה סל"ג, שאם התפללו ערבית בביהכ"נ אע"פ שעדיין היום גדול אסור לאכול בשר. אבל שם כתב לאסור רק כשענה ברכו עם הקהל. (אלא, ש"ל דלא קאי לענין סעודת שבת, שלענין שבת שאני משום תוס' ושעודת מצוה). ולפי", גם דעת המתירים בכה"ג מיירי (ראה לקמן), ואין רא' להתיר במשכה סעודתו לתוך הלילה.

לאידך, גם אם נפרש במג"א כפשוטו, דמיירי בהתפללו מבע"י, אין לומר ולהוכיח לאיסור מדבריו בכה"ג שנמשכה סעודתו לתוך הלילה, ובכמ"ש וק"ו, שהרי לילה ממש גזר מדין "עשאו לילה" – ש"ל דהמג"א קאי במי שאינו עומד בסעודה, אבל כשהתחיל בסעודה אינו מפסיק, וכ"ה להדיא במי' החיים מהרש"א סתקנ"א (ונדפס בהשטמות – ז, ד), שגם להמג"א מותר בכה"ג להמשיך בסעודה. ועוד, שגם אם נאמר, שמהמג"א מיירי במי שעומד בסעודה (וכ"ה במשנ"ב סקנ"ז), היינו רק בהתפללו הציבור ערבית, כיון שכולם אסורים בבשר ויין, ואין לו לפרוש מהציבור (ראה משנ"ב בשעה"צ סקנ"ז), אבל כל שלא התפללו ערבית, שאין כאן דין גרידה דזיחיד אחר הציבור, מותר לו להמשיך בסעודה, וע"ד סעודת מצוה. (וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים שם בדעת המג"א).

אמנם, בפמ"ג בא"א סקכ"ז כתב בפ"ד המג"א באו"א, שמתחילה כתב שבמ"ש אחר הסעודה גם להמג"א מותר בכוס של ברהמ"ז כל שלא התפלל ערבית. ונראה שהבין שהמג"א מיירי מבע"י, ושלא בעת הסעודה, ואילו כשעומד בסעודה ונמשכה סעודתו עד הלילה הותר גם בכוס שבבמה"ז. ושוב כתב שז"א, ושדוחק לומר דהמג"א מיירי בהתפללו מבע"י. ולפום סברא בתרייתא מיירי בהתפללו בלילה, אלא שנמשכה סעודת היחיד אחרי שחשיכה (כצ"ל ככוונתו), ועכ"ז אסור. (וכת"ש, דש"מ לאסור גם בכוס ברהמ"ז. וצ"ע, היאך הכריז לאסור בכוס ברהמ"ז, שהרי י"ל דכוס ברהמ"ז עדיף, ולא נאסר. ואף שלפני הבלדה בלא"ה אסור לשתות, ועכצ"ל דמיירי בכוס ברהמ"ז שמותר לפני הבלדה ברגיל לברך על כוס – הא בורכא, שהרי נזכר גם בשר, ובהכרח דקאי בתוך סעודתו, ומנין לנו לאסור בכוס של בורכה). וכן בכה"ח סקכ"ב פי' להדיא בדעת המג"א דמיירי שמשכה סעודתו לתוך הלילה. ובהגהות אמרי ברוך נראה נמי שפי' דקאי בנמשכה סעודתו לתוך הלילה, שבכה"ג אסור רק בהתפללו הקהל ערבית. [ועיי"ש, שעז"כ המג"א אח"כ ש"ש נמנעים משקיעה"ח, והיינו מסוף שקיעה (לפי' א' האופנים שם), כלומר שיש נמנעים גם בלא התפללו ערבית, וגם הוא לא התפלל ערבית (כצ"ל לכא' ככוונתו, אף שכתב רק שהוא לא התפלל ערבית). ועד"ז הוא בשד"ח פאת השדה מערכת ביהמ"צ ס"א סק"ג, שגם בסעודה שלישית יש שפורשים משקיעה"ח ואילך (אלא, שלדיד' מיירי בתחילת שקיעה (כפי' בפמ"ג בא"א. אבל לא פי' להדיא דמיירי בסעודה

הבדלה

מבדיל על היין ונותנו לתינוק [ולא לתינוקת]¹⁵³ שהגיע לכלל חינוך ברכת הנהנין והבדלה ונתכוון לצאת ידי חובתו בהבדלה זו¹⁵⁴, אבל לא הגיע עדיין להתאבל על ירושלים¹⁵⁵. ומכוון להוציא התינוק עם בברכת בורא פרי הגפן, וישתה התינוק לפחות מלא לוגמיו¹⁵⁶. [אבל בנשים, כיון

שלישית), ורק כשהתפללו ערבית. ולדבריו צ"ל שחלתית ד' המג"א היינו משחשיכה (עיי"ש ה)). איברא, שבשו"ת עדות ביהוסף (בן סאמון – ליוורנו תק"ס) פ' להיפך ממש, דמירי במתפללים מבעו", וקולא אתא לאשמועינן, שיש המקילים ונמנעים רק משקיעה"ח ולא לפני", אף שהוא אחר ערבית].

ומצינו כבר בשו"ת יפה נוף לבן דורו דהרמ"א או"ח סצ"ח, שאין להקל בנמשכה סעודתו לתוך הלילה בבשר ויין, מחמת תוס' ושעודת מצוה, שהרי אומרים רצה לפי שהסעודה שייכת עדיין לשבת, וטעמו שתוס' היינו לעילויא דשבתא ולא לאכחושי שאר מצוה. אמנם, אין הכרח שכ"ה מסקנתו להלכה למעשה, ותו"ד רק שאין ראי' להקל. ועוד, שלפנ"ז כתב בסגנון של פ"ד, שיש להורות שאם מכוונים לשם מצוה בודאי הותר להם. וצ"ע אם חזר בו מזה למעשה.

אלא, שד' הפמ"ג סותרים מש"כ בס"ק שלפנ"ז (סק"ו). וז"ל, שלפמ"ג בדעת המג"א, צדקו שניהם יחדיו, שאסור בבשר ויין גם מבעו"י וגם בלילה. וצ"ע. ואולי תרתי מילי ניהו, שבר"ח קמ"ל מג"א לאסור גם ביום כשהתפללו הציבור ערבית ועשוהו הקהלילה, ואילו בשבת כל שעדיין יום הותר אף שחצוהו התפללו ערבית, ור"ל שבהתפללו בלילה אסור אף שמשכה סעודתו לתוך הלילה. ובס"ק שלפנ"ז קאי בר"ח. וכ"ז דחוק ביותר. ועצ"ע.

והנה, במשנ"ב הביא דעת החולקים על המג"א, א"ר וד"ה (נוסף לד' הפמ"ג סקכ"ו שהקשה מדיני אבלות). והנה, בדה"ח (הל' ביהמ"צ ס"ט) משמע להדיא דקאי בהתפללו מבעו"י, משנ"ב לחלק בין ר"ח לשבת, שבר"ח אם התפללו הקהל ערבית ער"ח אסור בבשר ויין, אבל במ"ש מותר (ועד"ז תסב לדייק בש"ח של בל' החיי"א, עיי"ש לשלול הדעה שבר"ח מותר). אלא, שיל', שבמו"ש עדיף מר"ח בתרתי, הן מבעו"י, והן משחשיכה בעומד בסעודה. (וראה ביוסף אומץ (האן) דיני ביהמ"צ סתת"ג, שלענין סעודת מילה נקט שהספק הוא באופן ההתפללו הקהל ערבית, ואילו בסעודת שבת כשנמשכה הסעודה עד הלילה. ועיי"ש מש"כ לחלק בין מנהג היחידים שזוהרים כבר אחר י"ז בתמוה, למנהג אחר ר"ח). אמנם, בא"ר סתקנ"א סקכ"ג תלה הדבר להתייר מחמת שעדיין אומר רצה, ולכ"ע עדיף מינה מחמת שעדיין יום הוא, ומשמע דקמ"ל שכל שאומר רצה גם משחשיכה ה"ז בגדר סעודת שבת. וגם אם נדחוק דקאי מבעו"י, הרי טעם זה דאמירת רצה אהני גם לענין מי שנמשכה סעודתו עד שחשיכה. וכן מוכח ממש"כ שמתור לו גם לברך ברהמ"א על היין, ועכצ"ל דקמ"ל שהותר אף שגמר סעודתו וכבר חשיכה. ודוחק לומר, שלפנ"ז מיייר בעומד בסעודה, וכאן קמ"ל להתייר כשגמר סעודתו, אבל עדיין יום. וכן מפורש בבגדי ישע סקכ"ו שתפס על הא"ר, שאין לו לשתות קודם הבדלה כיון שהוא כבר לילה. וכן מוכח במשנ"ב בשעה"צ סקע"ה (אמנם, לא מיייר ישע בהתפללו הקהל ערבית). וראה גם תורת חיים סופר סקכ"ז.

ובעיוני בספרי המלקטים דדרא בתראה, ראיתי דלא נחתו לכ"ז כלל. ושור' בקובץ בית אהרן וישראל גל' קלב שהעיר לנכון במש"כ בשש"כ פנ"ט ס"ט' ובהערות לשם. ומה שהשיב המחבר שם על דבריו – אינה ממין הטענה. ובחלק מהדברים, דברינו עולה בקנה אחד עם דברי הרב הכותב בגל' ה"ל, ושינוי מתנבאים בסגנון אחד. אלא שטינוי קו מיבריו בכמה פרטים, ומה גם בדברים שהיו בהעלם דבר אצלו, וכאשר עיני המעיין תחזינה משירים.

ולמעשה, המנהג להקל בכל הל'ל. וכ"כ בתורת חיים סופר סקכ"ד דנהוג עלמא כא"ר (ולא נחית לחלק בין מבעו"י למשחשיכה. ושם סק"ד מיייר ודאי משחשיכה). וכש"כ הוא משיויר סעודת שבת שיש שהקלו משום הואיל ואישתרי אישתרי (ראה שד"ח פאת השדה מערכת ביהמ"צ ס"א סק"ג ובשער המפקד הל' ת"ב בנהר פקוד שם סוסק"א ששק"ט בדעת המג"א בהנ"ל. וראה גם שו"ת שערי עזרה (טאראב) ח"א או"ח סק"ד בד' שלחן גבוה שרצה לה"ד מהמג"א). וראה עד"י בשו"ת יביל"א ח"ז או"ח סוס"י מ (ונראה שתפס במג"א דמיייר בנמשכה סעודתו לתוך הלילה). ואף שלא קייל"ן הכי, הבו דלא לוסף עלה בנדו"ז שעומד עדיין בסעודה, ושפיר יש להקל. ומ"מ, כשכבר פנה יום, וכבר התפללו רוב הקהל ערבית, ואיהו נמי מתפלל ביחיד, דיאכי תרתי לגרועותא, אף שעומד עדיין בסעודה, קשה להקל נגד ד' המג"א. וראה בקדש פנימה (בעלזא) ח"ב פ"ז.

153) ויש שנהגו לסבול בעצמם לשתות בעצמם ולא ליתן לקטן. וכפה"ז סמכו עמש"כ בשו"ע אדה"ז סרצ"ה ס"ד. ולדבריהם, י"ב גם משום מעשה רב.

ומועתק בזה מש"כ במענה לשואל בענין זה:

1. כן נתקבל בכל תפוצות אי"ש.
2. וכן הוא בלוח כולל תב"ד.
3. וכן הורה כ"ק אד"ש כמ"פ – הוראה ברבים (ומילא) – לרבים (וחילוקים – שברבים שאני – אי"מ כלל). ויתירה מזו, גם במוצאי ת"ב נדחה (בשנת תשמ"ה, כהוראת שעה עכ"פ) – ראה בלוח למוצאי ת"ב נדחה (בהערות).
4. וכן המנהג הקבוע בבית חיינו.
5. וכן פסק הרמ"א – ובג"י יוצאים ביד רמ"א – להלכה למעשה, ורובם ככולם הדפוסקים.
6. וכן דעת אדה"ז בשו"ע בכ"מ.

ומה שנהגו כמה באופן אחד, כנראה נשתרבב מנהגם: א. ממצבים כשלא הי' ליד לשתות ומזה סמכו בטעות לעשות כן בכל פעם. ב. מה שכן נהג הרב, אף שכנ"ל אין הנדון דומה כלל. ג. מפס"ד אדה"ז בשו"ע סרצ"ה – אבל: 1. הוא במוסגר. 2. סותר לפס"ד אדה"ז בכ"מ. 3. סותר לפס"ד דכל הפוסקים. 4. נראה ברור דמיייר בקטן שלא הגיע לחינוך. (וראה גם מה שכתבנו במ"מ וצוינים להלכה יומית אות רצ"ט).

154) כ"ה ע"פ שו"ע אדה"ז סרצ"ה ס"ד במוסגר. וראה בפרטיות בשו"ת באתרא דרב ס' ליתתקעב.

155) וכבר העירו מקיצור שלי"ה מס' תענית שיועד להתאבל היינו בני עשרה שנים ויותר.

ובא"א מבוטשאתש כתב "אולי גם כשיודע קצת כשאינו יודע מהאבלות שיש ביין מצד ביטול נסיכים בביהמ"ק יש ליתן לו. וכן, מספק יש ליתן לו שהוא מ"מ תרי דרבנן וגדול חד דרבנן". ומפי השמועה בשנת תשל"ח במעשה רב ליתן לילד שהי' אז בן י"א.

156) אמנם, טוב לשתות רביעית לצאת מידי ספק ברכה אחרונה, שמכזית עד רביעית יש מסתפקים אם צריך לברך ברכה אחרונה.

שי"א שאשה אינה חייבת בהבדלה, וא"כ יתכן שהקטן אינו יוצא יד"ח הבדלה ממנה¹⁵⁷, ולכן תתן לקטנה]. ואם אין קטן - יכול המבדיל לשתות בעצמו¹⁵⁸, ואין צריך לדקדק שלא לשתות רק רביעית דוקא, ויכול לשתות כל הכוס אפילו מחזיק כמה רביעיות.

אם נתכוון להוציא התינוק בברכה, ושוב לא רצה התינוק לשתות, יברך שוב הגדול וישתה¹⁵⁹.

מלוה מלכה - סעודתא דדוד מלכא משיחא.

אפילו הנוהגים לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה בכל מוצ"ש אין להם לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה בט' הימים, ואין צריך התרה למנהגם.

יום ראשון, ז' מנחם-אב

בר"ד משיח ז' מנחם אב תשמ"ט נתבאר, שאודות שבעה מנחם אב איתא בגמרא ש"בשבעה נכנסו נכרים להיכל כו", ומובן בפשוטות שאין כוונת הגמרא לגרום ח"ו צער ועגמת נפש ליהודי, אפילו בענין פרטי, ועאכו"כ בענין שנוגע לכלל ישראל, ובוהו גופא באופן שנמשך כבר יותר מאלף ותשע מאות שנה מהפעם הראשונה שנכנסו נכרים להיכל, אשר הימים האלה נזכרים ונעשים גו' בכל שנה ושנה. וכונת הגמרא היא לעורר ע"ד השתדלות נוספת במעשינו ועבודתינו למהר הגאולה ובנין ביהמ"ק, נוסף על ההשתדלות המיוחדת במשך כל ג' השבועות דבין המצרים, ובפרט החל מר"ח מנחם אב, מוסיף והולך מיום ליום, ככל שמתקרבים יותר לתשעה באב, ועאכו"כ החל משבעה באב שבו נכנסו נכרים להיכל. וע"ד המבואר במדרש, בנוגע לכללות ענין החורבן "עלה אר' כו' והחריב אריאל על מנת שיבוא אר' כו' ויבנה אריאל", כן הוא גם בנוגע להזכרת ענין החורבן, החל משבעה באב שנכנסו גוים להיכל, בכל שנה ושנה: כשהימים האלה נזכרים ונעשים, ורואים שעברה עוד שנה, ועובר עוד יום ועוד יום, ועדיין לא זכינו כו', ולא רק שעובר יום סתם, אלא שמגיע יום שניתוסף בו ענין מיוחד בלתי רצוי, כבנדו"ד, שבעה באב, שנכנסו נכרים להיכל - הי זה על מנת (כלשון המדרש) ליתן לכאז"א מישראל תוספת כח וחזוק בתביעה הנפשית מקרב ולב עמוק, שתקויים כבר בפועל ממש ההבטחה ד"יבוא אר' כו' ויבנה אריאל", בנין ביהמ"ק, בגאולה האמיתית והשלימה ע"י דוד מלכא משיחא.

בפוסקים הובאו כמה דינים הנוהגים מז' באב ואילך - ראה בהערה¹⁶⁰.

(157) ראה מש"כ שש"כ פנ"ח הע' פב. אבל בגליון ההלכה היומית לש"ק בהו"ב תשע"ה (אות רצט) הארכנו שאף שהקטן לקטן, שלפי הסבירא שחייבת, יוצא גם הוא ממנה - מ"מ, משום חינוך, אין לקטן לצאת יד"ח ממנה, ע"ש באורך. (158) ועדיף להבדיל בעצמו על הין מלהבדיל על מיץ ענבים וליתן לקטן.

(159) שכיון שלא הי' דעת הגדול לשתות ברכתו הראשונה אינה מועילה לו, והז' כנמלך. (ול"ד למש"כ בשר"ע אדה"ז סתע"ז ס"ז בנוגע לאפיקומן "שאין האפיקומן תלוי בדעתו כלל שבעל כרחו חייב לאכול לפיכך אף אם הסיח דעתו מהאכילה אין בכך כלום כיון שאין הדבר תלוי בדעתו", ונימא גם הכא דאתא דרחמנא סמיך, שבבע"כ חייב לשתות ואינו תלוי בדעתו - דשאני הכא שמעיקרא לא נתכוון לברך לעצמו והז' כנהנה בלא ברכה, אבל התם כבר בירך אלא שהסיח דעתו, ולהכי נקטינן שאי"ז היסח הדעת מאכילה שאינו תלוי בדעתו. ודוק).

כמו כן, אם הקטן לא שתה מלא לוגמינו, יברך הגדול וישתה כשיעור. ואם לא שתה הגדול, בדיעבד אין צריך לחזור ולהבדיל. ונכון אם אפשר שישמע הבדלה מאחר. ואם לא שתה הקטן כלל, וכן לא הגדול, לא יצא (שצ"ל טעימה ובל"ז אינו מועיל. וראה לקו"ש ח"מ ע' 206) ואם הסיח דעתו או הפסיק, צריך להבדיל שוב (וראה שר"ע אדה"ז סרע"א סכ"ו. ס"י קצ ס"ד).

הפסיק הקטן בין ברכה לטעימה, חוזר הקטן ומברך וישתה כשיעור. ואם אינו רוצה לשתות, ישתה הגדול.

אם חזר הקטן ובירך בפה"ג בעצמו, אין כאן חשש ברכה לבטלה, ואין להגדול לשתות, ויתן לקטן לשתות (שאין לגדול לטעום מחשש ברכה לבטלה, לפי שאין ברכת הגדול לבטלה שהרי נתכוון להוציא (וראה א"א מבוטשאטש או"ח סרס"ט) ורק ברכת הקטן לבטלה כיון שכבר יצא ע"י שומע כעונה מהגדול. ואף גם אם הקטן לא ידע שצריך להתכוון לצאת ברכת בפה"ג מהגדול, אין לגדול לטעום כיון שבשעת הברכה לא נתכוון לצאת בעצמו רק להוציא הקטן).

(160) נוהגות קצת יולדות (שלא במקום חולי, כמוכן) להמנע מבשר ויין מז' באב ואילך, ונכון [המנהג] שבאותו היום נכנסו העכו"ם להיכל (מג"א סתקנ"ד סק"ט. ועוד). וכן במי שיש לו מיוחש וחולי קצת, יש לו להמורה להודיעו שאם אינו קשה לו הרבה יש למנוע מז' באב ואילך (שע"ת סתקנ"ד סק"ב). ובכלל, אף אותן שאינן נהוגין לאסור בשר ויין מר"ח ראוי להם לפרוש מהן מז' ואילך, שבו נכנסו גוים להיכל בראשונה ובשניה וקלקלו בו (סידור יעב"ץ).

ויש מקומות שנהגו איסור בחומץ של יין מז' באב ואילך (וכשחל ת"ב ביום שלישי (כקביעות שנה זו) לא בישלו בשבת שלפניו דגים בחומץ של יין שיהא מותר לאכול הדגים בחול - יוסף אומץ סתתס"ח במנהג פרנקפורט, והב"ד במקו"ח סתקנ"א בקיצור הלכות ס"ט). ויש שהחמירו שלא לאכול בשר בסוים מז' באב ואילך (ראה דרכי חו"ש סתרוס"ז. שו"ת דברי יציב שאם אינו קשה לו הרבה יש למנוע מז' באב וכד' המג"א ועיני בשר"ת דברי יציב או"ח סרל"ח סק"ב במנהג צאנו. וכן מנהג כמה ק"ק. וראה גם בשם הגרמ"פ שמענתא דמשה סתקנ"א סל"ב. וכן בשאר סעודות מצוה - ראה הליכות שלמה פי"ד בארחות הלכה הע' 28 לענין סעודת ברמ"צ).

יום שני, ח' מנחם-אב, ערב תשעה באב

המאמר ד"ה ציון במשפט שבלקטי תורה נאמר אור ליום ב', ערב ט' באב, תקע"א (כקביעות שנה זו).

לא יטייל ערב תשעה באב¹⁶¹.

נוהגים שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך [100: בקראון הייטס], רק דברים המותרים בתשעה באב. [פרטי הדינים, להלן בדיני תשעה באב]. וכמובן, כ"ז רק כשאפשר בכך¹⁶².

בנוגע לשיעורים הקבועים – יש להשלים שיעורי חת"ת, רמב"ם וכדומה לפני חצות היום. באם לא השלים יכול ללמוד חת"ת כל היום עד שקיעת החמה¹⁶³. ונראה שכן הדין גם בנוגע ללימוד הרמב"ם¹⁶⁴.

וכן יש להחמיר בכל בנין, אפילו בצריך לו (מקו"ח שם ס"ב). וראה גם שו"ת עולת שמואל (קרוידר) (ס"ט).
 161 ובפמ"ג סתרג'ז במש"ז סק"ב כתב דהיינו כל היום. וכ"ה ביוסף אומץ ס' תתעב דאין יעלה על לב שום בר ישראל או בת ישראל לילך לטייל ביום שנעשו לאבותינו צרות גדולות וחזקות ועוד היום הזה אנחנו סובלים את הצרות בגלות המר הזה בעונותינו הרבים ושכינה הולכת עמנו בגלות. אבל בכה"ח סק"כ משמע שהאיסור הוא רק אחר חצות.
 162 להעיר ממש"כ במאמר סתק"ג סק"ב (הועתק בחלקו ובשינויים קלים במשנ"ב בבה"ש ד"ה ולכן, והובא בלקו"ש חי"ט ע"ב 43: 53): הוראה זו תמיהה היא בעיני הרבה, וכבר מצאתי לקצת מן האחרונים דצווחו עליה. אמנם הרב מגן אברהם קיים דברי הרמ"א ז"ל וכו'. ואך שיהיה נלענ"ד דאין לחוש לזה לפי שאין לנו טעם נכון לאסור הלימוד [בערב תשעה באב שחל] בשבת כלל. ומש"כ הרב מגן אברהם להחמיר מטעם דיכול ללמוד דברים המותרים ע"כ, ואמר אני שאין זה מספיק, לפי שאין אדם לומד מה שלבו חפץ. ועינינו הרואות דכמה ת"ח מותרשים בלימוד המותר ביום ט"ב, משום דצער הוא להם ללמוד במה שאינם רגילים, וגם אני בענ"ה כאחד מהם. ולכן איני חושש לסבירא זו ודעתי נוטה להתיר אפילו [בערב תשעה באב שחל] בחול עד סמוך לבין השמשות. ואי לא דמסתפינא מחברותא הוא אמינא דאפילו ביום ט"ב עצמו היה לנו להתיר, דבענ"ה נתקלקלו הדורות וביום ט"ב עצמו מטיילין בשווקים ומשיחין שיחת חולין ואפילו היודעים ספר וקצת הלומדים מקילין בזה. ופשיטא דבאופן זה טפי הוי עדיף להו ללמוד. וכיוצא בדבר מצינו בירושלמי וכו' א"ר אבא בר ממל אלו היה מי שיתמנה עמי הייתי מתיר מלאכה בחו"מ כלום אסרו אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ומשחין ועוסקין בתורה כדון אינון אוכלין ושותין ופוחזין ע"כ. אף אנו נאמר כלום אסרו [הלימוד] אלא כדי שיהיו יושבין בעניני צער ואבילות ומתוך כך זוכרין ודואגין על חורבן הבית, והנה מטיילין ומשיחין שיחת חולין ומשיחין דעתן מן האבלות ומתוך כך באים ללמוד בפירוש האיכה ואיוב וירמי ומדרשי רז"ל ופרק אלו מגלחין ובהלכות ת"ב ומי הכניסו לחכם בתגר זה במקום שיוכל להגות במילי וטיול כדלקמן ס' תקנ"ד סכ"א, והשם יכפר בעד השוגגים. אמנם בעט"ב יש להקל כיון שלא הוזכר בש"ס ופוסקים, וכן אני נוהג אף בחול, וסמיכנא ברא על רש"ל ז"ל, עיין ט"ז. ומ"מ מי שמרגיש בעצמו שיוכל לדחוק וללמוד דברים המותרים ולא ימעט מפני זה בלימודו, קדוש יאמר לו. ואחר כונת הלב הן הדברים עכ"ל. ובמועד לכל חי ס"י סק"א: והעיקר הוא שלא יאה בטל מדברי תורה וכו' אפטר ללמוד בפירוש האיכה ואיוב וירמי ומדרשי רז"ל ופרק אלו מגלחין ובהלכות ת"ב ומי הכניסו לחכם בתגר זה במקום שיוכל להגות במילי דשייכי לאותו היום. אך מה יעשה עם הארץ דאינו יודע כאלו, והליות בטל הוא יותר רע ואין נדון אפטר משאי אפשר, ואם יוכל לילך ולשמע מוסר ואגדה מפי חכם מה טוב ומה נעים... ומש"כ במטה יהודה לענין אבל וערך השולחן לגבי ת"ב דאם רוצה להיות בטל רשאי יעו"ש, לי הפעוט צריכה רבה, ואני מצטער על הנשים דהם בטילות, והם באו להוסיף על האנשים זה דבר תמוה.

וראה גם ט"ז בערוה"ש שם ס"ד, שיש לשלול על הנשים דהם בשביל ביטול תורה, ומה שיוכל ללמוד דברים המותרים אין זו טענה שאנו רואים בחוש דכיון דמפסיק מלימודו הרגיל אינו לומד עוד.

וראה עד"ז במשנ"ב שם סק"ח. (וראה המסופר בס' החפץ חיים חיינו ופעלו ח"ג ע' תתמח. קונטרס ורפא ירפא בתשובות הגר"ק ע' נט. בדידי הוי עובדא פריעדימאן סמ"א. שאלת רב ח"ב פ"ג סמ"ב).

163 ראה לקמן בנוגע לימוד שיעורי חת"ת בשתשעה באב עצמו.

164 כיון שהקדו הלימוד בעת"ב הוא רק מנהגא, ולא מדינא (אף שהובא ברמ"א סוס"י תקנ"ג, וכן בקדמוני אשכנז, ונתקבל אצל רוח"פ), וחומרא יתירה היא (כמ"ש בביהגרא"א שם. ובחיי"א כלל קל"ד ס"י שהוא חומרא בעלמא, והובאו במשנ"ב סק"ח), ויש שכתבו ככלל לפקפק בדבר (ראה ט"ז סק"ב בשם מרשר"ל. ובדרישה רס"י תקנ"ד בשמו: חיליה לי לנהוג כוותיהו. וראה גם בהערה לעיל). ואיכא נמי דעת הט"ז סתק"ג סק"ג ברגיל לחזור מן הפרשה דהו"ל כסדר היום, ושרי גם בת"ב גופא. וראה גם ברכ"י שם סק"ג בשם זקנו מהר"א אזולאי (אף שכתב לחלוק עליו). וכן החזיר כמה פוסקים אפי' לאלב בשיעורים קבועים בשבת שבתון השבעה – ראה לחה"פ הובא בב"י יו"ד ת"ק סק"ג, עירו"ש שם ס"ו. (ואבל חלקו עליהם). וראה הנסמן אצלנו בשו"ת באתרא דרב ס' בתנ"ג. ונהגו כך בת"ע שחל בשבת – ראה בה"ח סתק"ג סק"ג. ועוד. וכש"כ בעת"ב דקיל טפי. ויש לצרף הסברה להתיר בלחוד אחר התורה, עכ"פ לענין עת"ב שהוא מנהג בעלמא – ראה הגהות אמרי דוד סתק"ג שם, הובא באר"ח ספיניאק שם סק"ג. וכע"ז בשיעור חוק ולא יעבור דא"פ בלא"ה, ודין נדר עליו (ראה מג"א סרל"ח סק"א). וגם דבר האבד הוא, ול"ש להשלים, שהרי תשלומין לשיעור קבוע שייך רק בלילה שלאחריו (שו"ע או"ח סרל"ח ס"ו. ובפמ"ג בא"א שם, שאם לא השלים בלילה לא יוכל לתקן כי ביום שלאחריו מחויב בפ"ע. וראה משנת חכמים, הובא בפת"ש יו"ד סרמ"ז סק"א. אבל במאירי עירובין סה, א, שכל שצריך לפעמים לפי ההכרח לבטל ולחסר ממה שהתנה שיליים ביום הבא או בשבוע הבא ואולי היינו תבור דבר נוסף, להשלים חוק לימודו, ולא מחמת גוף הנדר, וגם בזה מיירי באונס וקמח, "לפי ההכרח". ובכלל, אפשר דלא קאי בחוק לימודו מידי יום ביומו, דרך נדר, אלא באמר אשנה פרק זה בכלל לכשיזדמן. ודוחק, ומאחרותא, כדמעיסקרא, שב' פרטים בנדרו, ללמוד בקביעות מדי יום, וגם ללמוד איזו פרטים בכ"ז, ראה גם עד"ז משנת חכמים שם, ולענין מספר הדפים עדיין חובת השלמה עליו, אף שביטל נדרו ללמוד ביומו, ועבר זמנו). וראה אצלנו שו"ת באתרא דרב שם, שיש שיצידו להקל גם בימי אבלות, ואף שכתבנו שם לשלול על הדברים – מסתיין לסמוך ע"ז באבלות ישנה בת"ב, לגבי ערב ת"ב שהוא רק מנהגא.

ברמ"א הובא שהמנהג לאכול סעודה קבועה קודם מנחה ונוהגין להרבות קצת¹⁶⁵ בסעודה ראשונה¹⁶⁶. ובמגן אברהם כתב הטעם (נוסף לטעם שברמ"א שלא יזיק להם התענית): מפני שבזמן בית שני ה' יום טוב והיו מרבין בסעודה¹⁶⁷, ואף עכשיו לא זזו ממנה להיות לזכרון שיהפך במהרה בימינו לששון ולשמחה¹⁶⁸. ובסידור יעב"ץ: ויש בזה ג"כ בטחון ואמונה בנחמה וצפוי לישועה, שאנו מקווים שיהפוך אותו הקב"ה לששון ולשמחה במהרה בימינו, על כן אין לבטלו, מ"מ יזהרו שלא יאכלו וישתו יותר מדאי, שלא יבאו לידי קלות ראש ביום שיש לנו להתאונן ולא לשמוח כל עיקר, לכן צדיק אוכל לשובע נפשו בלבד בדאגה ובתוגה וברוח נמוגה. נוהגים להקדים זמן תפלת מנחה בכדי שיוכלו לאכול סעודה המפסקת. [כאן בשכונה מנחה גדולה החל מהשעה 1:36].

אין אומרים תחנון ערב תשעה באב במנחה, משום דאיכרי מועד.
האבלים ר"ל אומרים משניות לאחר מנחה כרגיל.

מאמר דא"ח שנאמר בסעודה **בערב** תשעה באב [בחול] – ראה בהערה¹⁶⁹.

יש להפסיק בין סעודה ראשונה לסעודה המפסקת בברכת המזון ותפלת מנחה, אבל בהפסק ברכת המזון לחוד לא סגי¹⁷⁰. ואם יש זמן מופלג¹⁷¹, כגון שהתפלל מנחה גדולה ותיכף אכל ובירך ברכת המזון, ואחר כך עד סמוך לערב אוכל סעודה שנית סעודת קבע, מותר לאכול תבשיל אחר [כלומר הביצים שאוכלים] בסעודה המפסקת.

דיני סעודה המפסקת

"כך היה מנהגו של רבי יהודה ב"ר אלעאי: ערב תשעה באב מביאין לו פת חריבה במלח ויושב בין תנור בין תנור לכיריים [ופירש"י: מקום מנוול שבבית] ואוכל ושותה עליה קיתון של מים [וברמב"ם: בדאגה ובשמומן ובכיה] ודומה כמי שמתו מוטל לפניו".

גם אם יודע שלא יתענה בתשעה באב יאכל סעודה המפסקת¹⁷².

165) אך טוב לאכול אותה סעודה קודם חצות, או שלא יאכל כדי שבעו ויהא בדעתו לאכול עוד סעודת קבע. והמדקדקים נוהרים גם בסעודה זו למעט באכילתם. וכן הביא המגן אברהם שיש לזוהר שאף קודם מנחה לא יאכל רק תבשיל אחד. (ואע"ג שאחר מנחה אוכל ביצים לא מציטרפי השני תבשילין כיון שהפסיק בינתיים. ומשמע קצת דסגי בהפסק דמנחה וברהמ"ז [או חד מינייהו] לחוד. אבל ראה פר"ח סתקנ"ב בלקוטים ס"ה. חיי"א כלל קלד ס"א. משנ"ב סתקנ"ב בשעה"צ סקט"ז. כה"ח סקמ"ז. ויש להעמיס גם כן בפמ"ג בא"א סק"ב. אבל ראה מש"כ ללמוד זכות בטהרת המים בקונטרס שיורי טהרה מע' הט' סק"י. ודחה דבריו בשד"ח פאת השדה אס"ד בין המצרים ס"א אות ו. וראה לקמן בפנים).

166) ולהעיר מטור ברכת סתקנ"ב סק"ט, במה שא"צ לזוהר בדיני סעודה המפסקת בשאר סעודות היום: כי כל הדברים הללו הנעשים לזכרון א"צ להיות כמ"ם, רק אחת מזכרת עון. ומה גם שמעשה האדם כך הוא מעורר למעלה ולא נכון להרבות הצער. ומה גם כי ענין האכילה האדם אוכל וכו' נעשה בערך קרבן וכו' מפני כי המאכל הוא גורם כל השבח והיחוד הנזכר אין ראוי למנוע עצמו מענין זה רק בסעודה המפסקת.

167) ובנו"כ (עט"ז) על אתר (ועוד) הביאו ד' המדרש שהיו אוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת תשעה באב.
ובמג"א סנ"א סק"א (ובשו"ע אדה"ש שם ס"א) שבזמן המקדש הי' יו"ט גדול והיו מקריבין תודה.

וידוע, שדעת הרמב"ם בפי"ה מ"ר ר"ה פ"א מ"ג שהיו מתענים בזמן בית שני. אבל פשוט הפסוקים זכר' ז, א (ראה פירש"י ורד"ק שם), וכן במג"ו ר"ה ת"ב, ב שלא התענו. ואדרבה, בכ"מ שהיו עושים אותו יו"ט. וי"א שט"ס נפלה בדברי הרמב"ם – ראה שו"ת תשב"ץ ח"ב סרע"א. אלא שבידינו היום גוף כתי"ה הרמב"ם ונמצא כנ"ל. והאריכו בזה האחרונים – ראה שו"ת חת"ס או"ח ס' קנז. שו"מ מהד"ק ח"ג סקע"ט. וראה הנסמן בשו"ת יב"א ח"א או"ח סל"ג ואילך וח"ב או"ח סכ"ח. וראה לקו"ש ח"ד ע' 185. חט"ו ע' 416 ובהע" 43. ואכ"מ.

168) ומצין שם לב"י סוסי' תקנד. וראה במחה"ש שפי' הכוונה, דשמעינן דיש לעשות זכר לגואל במהרה בימינו היכא דליכא איסורא ולכן עושים זכר בערב ט' באב ע"י ריבוי סעודה.

ערב יו"כ גם הוא זכר ליו"ט שהיה בזמן בית שני כו' עכ"ל ובהגהות הגר"ב פרענקיל הקשה על דברי המגן אברהם צ"ע האיך שייך לזה
169) ד"ה מורי זה"ה ח"ה נוהג – נדפס במאמרי אדה"ז הקצרים ע' תסד. וש"נ. ונ"ג גם בשיחת ש"פ ואתחנן תשכ"ה. ושם, שלא נתברר אם הי' בסעודה המפסקת או בסעודה שלפנ"ו. ועיי"ש השייכות לת"ב.

170) משום ב' תבשילין בסעודה. וגם הוא בכלל גורם ברכה שאינה צריכה (ראה פמ"ג בא"א סק"ב. משנ"ב שם בשעה"צ סקט"ז. כה"ח שם סקמ"ז. וראה שו"ע אדה"ז סרצ"א ס"ג).

171) ויש שכתב להמתין כשיעור עיכול.

172) בשו"ת הלק"ט ח"ב ס' קלה: משמע דאיכא קצת מצוה להקדים סעודה מרה של אבלות ובין תנור וכירים דרך הבראה שעושים לאבל, ועוד דאיכרי מועד ויתפכנו הקב"ה ליו"ט, וכשם שנותנין אפר מקלה על הראש זכר לאבל ובמקומה לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר כך כיון שאי אפשר לאכול בט' באב יש לאכול בכניסתו מאכל אבלים מה שהיה ראוי לעשות בט"ב עצמו אם לא היה מפני התענית, ותחתיה תעמוד סעודה של ליתן העתידה בזמן גאולתינו במהרה בימינו אכ"ר וכו' בזמן גאולתינו במהרה בימינו אכ"ר, ויש להביא

בסעודה המפסקת (אחר חצות), לא יאכל שני תבשילין, כדי להרבות אבל ולזכור חורבן הבית ויצטער עליו. [ולמנהג שאוכלים ביצה מבושלת, כדלקמן, אין לאכול שום תבשיל אחר].

מי שאפשר לו לא יאכל בסעודה המפסקת אלא פת חריבה במלח וקיתון של מים. ומכל מקום אל ימעט בשיעור אכילתו אלא יעשה באופן שיוכל לסבול התענית וכן בשתיית המים.

בישל מין אחד בשתי קדרות, אחד בלילתו עבה ואחד בלילתו רכה מקרי שני תבשילין. אבל אם שניהם בשוה אין קפידא לאכול משתי הקדירות.

יש להחמיר ולזהר מלאכול שני מינים בקדרה אחת, אלא אם כן הוא דבר שדרכו בכך כל השנה כגון מאכל שכל השנה נותנים עליהם בצלים, אבל לאקשי"ן עם גבינה כיון שרוב פעמים אין עושים כן¹⁷³ ה"ז ב' תבשילין.

מרק ירקות אע"פ שיש כמה מיני ירקות, מותר לאכול בסעודה זו.

פת עם גבינה שחממו בתנור נקרא תבשיל לענין זה¹⁷⁴.

תבשיל הנעשה מדבר שנאכל כמות שהוא חי, נקרא תבשיל לענין זה. וכן מאכל צלי או מעושן או מטוגן נקרא תבשיל לענין זה. אבל מותר לאכול פת עם תבשיל¹⁷⁵.

מותר להוסיף תבלינים להמאכל שמבשלים לסעודה זו.

לכמה דעות קפה נחשב תבשיל. (וכן נחלקו בחלב מפוסטר, ובמוצרי חלב בכלל). ויש שנהגו להקל, וכתבו ללמד עליהם זכות, שמשקה אינו נקרא תבשיל, וגם אין בקפה משום שררה ועונג, שמקרוב נתפשט בעולם מאד לשתותו ואפי' העניים רגילים בו (ואינו דומה למשקאות של תענוג ומנהג עשירים). ולמעשה יש להחמיר בשתיית קפה ותה, אא"כ לזקוקים לכך, ובכל אופן לכתחלה

סמך מדאמרין כל האוכל ושותה בתשיעי מערב יוה"כ כאילו התענה ט' ו' שההכנה הנעשית לדבר גדול תחשב גם הוא לצדקה וכו' וכן גבי ט' ב' אבא שהוא יום ענות אדם נפשו ולהתאבל על חורבן בית מקדשנו ואי אפשר להתקיים בלא שיאכל האדם, ואם לא היו גוזרין תענית בט' ב' אבא האכילה בו היה ראוי לאכול תמרוזין, וכיון שצריך להתענות בו ואין היכולת לקבלו בלא אכילה ראוי הוא שיעשה כמו שהיה ראוי לעשות בט' ב' אבא עצמו, והו"ל כאילו התאבל ח' וט'.

והנה, פשוט לדינא שגם במתנתה אין חיוב לאכול סעודה מפסקת (שהרי יכול לאכול קודם חצות ולהפסיק בה וא"צ לזהר בדיני סעודה המפסקת ואז אוכל כל מה שירצה). ומנהג ישראל תורה היא ואין לבטלה בתנן. (וכ"כ במקור חיים לחו"י סתקנ"ב בקיצור הלכות ס"א, דאי בעי לא אכיל לה כלל ומ"מ מנהגו של ישראל תורה. וכן מוכח גם בסידור יעב"ץ דיני עת"כ ס"ח-י. ודלא כשו"ת שבה"ל ח"י ספ"ג, שנראה שנקט שחובה בדבר). ומ"מ, יש בזה קצת מצוה. (ויש שה"ר משבה"ל סרס"ה בשם גאוני, וכ"ה באו"ז ה' ת"ב סוסי' תנז, ובכ"מ, בנודר להתענות בעת"ב ויני"כ אא"פ להשלים. אבל לדינא הוא רק מחמת שקשה לו ליטב בתענית ב' מימים – ראה מו"א סתקנ"ב סקט"ו-טז. ביהג"ר א' ס"יא שם. וגם בדבריהם נראה עיקר שכך כוונתם. ולהעיר מא"ר סתקנ"ב סקט"ז).

[ונראה בשבו"ת הלק"ט שם שכתב דאיכא קצת מצוה דרך הבראה שעושין לאל, נראה דטעמא דמנהגא קאמר. ובעבור אורח האהד"ת סרע"ג כתב שיש בזה מצוה מדרבנן כבערב יו"כ (כעין מש"כ בהלק"ט שם). ודבריו תמוהים. ומ"מ, אם אין ראי' לדבר, רמז לדבר איכא. (ולהעיר מס"ה תנש"א ח"ב ע' 726. אבל שם מיידי כשחל בשבת)].

אבל אין הכרח לאכול פת דוקא, בפרט אם קלה לו. ומ"מ, נכון שלא יהא דרך ערואי, אלא בדרך סעודה קבועה, שאל"כ יש לחוש שסעודתו לפני מנחה היא סעודה המפסקת אצלו, ונמצא שאכל ב' תבשילין בסעודה המפסקת (זולת לפי"ש"ת תענית ל, א ד"ה המפסיק, שסעודה המפסקת היינו "דשוב אינו אוכל עוד מאותה סעודה ואילך").

173 אבל במקום שדרכו בכך כל השנה הרי הוא תבשיל אחד.

וכן מותר לאכול תבשיל עגבניות ודגים עם אורז במקום שהדרך לבשלם כן כל השנה.

174 ראה בשו"ת באתרא דרב סי' כט'תרנו.

175 כפשוטו. וכן נהגו בפת וביצה. וכן מבואר בפוסקים שאוכלים פת, ועכ"ז נהגו בביצים או בעדשים (והזהירו רק שלא לאכול גם שניהם – לבוש סתקנ"ב ס"ה. משנ"ב סק"ג). וראה גם משנ"ב סתקנ"ב סוסק"ב. והטעם, מחמת שפת אינו בכלל תבשיל, כבדין עירוב תבשילין, לפי שהוא אפי. וראה מאירי ביצה טז, א: הבישול הוא שם כולל כל מיני הכנות של מאכל חוץ מן הפת הן מעשה קדרה הן צלי הן בשר על גבי גרזלים הן תיקון כל מאכל. וכפי שבצינו בראשונים שלמדו מדין ע"ת, ראה מרדכי הל' ת"ב סתקנ"ד. ועוד. (ואף להסברא שדג וביצה שעליו כתבשיל א' חשיבא דלא לפינן מע"ת – אכתי יש ללמוד בעיקר הענין שהאפי אינו בכלל). ובראשונים סתמו וכתבו רק תבשילין, ותו שברא"ה סוף תענית כתב שאינו אסור אא"כ שם תבשיל עליו. וכ"כ לדינא בא"א מבוטשאטש רס"י תקנב, הובא באר"ח ספינקא. רבבות אפרים ח"א שטיע"ו. אול"צ ח"ג פכ"ח ס"ג. אשרי האיש פ"ע ס"י. והאריך בזה בארחותיו למדני ח"ו סצ"ד.

ויש שפירשו באו"א, לפי שהוא עיקר קביעות סעודה (ולפ"ז, שאר מיני מאפה בכלל תבשיל. וכ"מ קצת בלבוש סתקנ"ב ס"ט: אפוי ומבושל. ויל"ד. וראה שו"ת התעוררות תשובה ח"ג סש"מ ט. וראה שו"ת בצה"ח ח"ד סנ"ה. ואולי טעמם, שישוד האיסור בריבוי תבשילין מחמת שי"ב כבוד ותענוג, והוא דרך חשיבות, כמ"ש בראשונים (רא"ש תענית פ"ד סל"ד), משא"כ פת שיכחה לפי שבכ"י יש להם, ראה ביצה טז, א וברש"י שם. וא"כ תלוי בחשיבות, ושאר מיני מאפה דרך תענוג הם. ובלא"ה, מחמת פרישות יש לימנע משאר מיני מאפה. וראה שו"ת עמק הלכה לה"ז וואלף או"ח סי' קמח).

ראוי למי שאפשר לו שלא לשתות אלא מים בלבד.

מותר לאכול פירות לא מבושלים, אפלו כמה מינים. ומכל מקום נכון למעט הנאותיו בסעודה זו ולא ירבה בפירות ורק יאכל פרי הצריך לו בשביל התענית, וכן לא יאכל סלט ירקות לתענוג. ולא יאכל אחר סעודתו לקינוח דברים שנוהג בהם בשאר פעמים כדי שיתנהג בפרישות.

בסעודה זו אסור מן הדין לאכול בשר ולשתות יין (אבל נוהגין לאסור מר"ח וכדלעיל בדיני תשעת הימים).

אפילו בשר דגים נהגו לאסור בסעודה זו.

אף ממשקים [חשובים] אחרים ממעט בשתייתם ממה שרגיל לשתות.

אין לשתות שכר וי"ש בסעודה זו.

אין לאכול מלפפונים חמוצים¹⁷⁶ (או שאר ירקות שכובשים אותם במלח או חומץ) בסעודה זו. אסור ללעוס שורש מתוק שקורין לאקרי"ץ (וכל כיו"ב) בערב ט"ב לפי שישאר המתיקות בפיו וכשבולע הרוק בולע המתיקות¹⁷⁷.

סדר סעודה המפסקת

יושבים על גבי קרקע¹⁷⁸ (ויפסיק בינו לקרקע בדבר שאינו לבוש בו) וגם יוכל לישב על ספסל נמוך¹⁷⁹. ואינו צריך לחלוץ מנעליו¹⁸⁰.

יש לזוהר שלא ישבו שלשה לאכול בסעודה המפסקת, כדי שלא יתחייבו בזימון, אלא כל אחד ישב לבדו ויברך לעצמו. ובדיעבד אף אם ישבו שלשה ביחד לא יזמנו שאינה חשובה קביעות.

אוכלים פת¹⁸¹ וביצה קרה¹⁸² וקשה. והמנהג לאכול פת עגולה שקורין בייג"ל¹⁸³. לכן לא יאכלו תבשיל אחר כיון שאסור לאכול שני תבשילין בסעודה זו, כדלעיל.

יש מחמירין לטבל אחר אכילה [בסיום סעודה המפסקת]¹⁸⁴ פת באפר ולאכלו על שם ויגרס בחצץ וגו'. ואומר זו היא סעודת תשעה באב. וכן המנהג לטבול הפת, וגם הביצה¹⁸⁵, באפר.

טוב להתנות בפירוש שאינו מקבל עליו התענית בגמר הסעודה, ואז מותר לאכול ולשתות עד השקיעה.

אומרים שיר המעלות ואין מזמנים, ומברכים ברכת המזון.

176) שכנה"ג (הגה"ט אות ב) הו"ד בא"ר סי' תקנב סק"ז. שעי"ת שם סק"א. שלחן גבוה שם סק"ג. כה"ח שם סקט"ו.

177) אבל משום בליעת הרוק לבדו אין איסור.

178) ובהגהות ועק"א הביא ממנה"ק שם 'בס' ערך חם, שצריך לשנות מקום שהוא רגיל לאכול בו. אבל ציין ללבוש (סתקנ"ט ס"א) שכתב (בנוגע ישיבת בית הכנסת) שאין צריכים לשנות מקומם בתשעה באב כאבלים כי ישיבת הקרקע היא עצמה השינוי. ויש שכתבו, שאם אינו יכול לישב ע"ג קרקע בסעודה המפסקת לפחות ישנה מקומו.

179) ראה לקמן בדיני תשעה באב.

180) שאין אבילות נוהגת עד הלילה ומטעם זה מותר לישב אחר הסעודה על כסא רגיל.

181) ומטביל הפת במלח, ואחר האכילה [בסוף הסעודה] מטבילה באפר. וראה א"א מבוטשאטש סתקנ"ב ס"א ד"ה עוד מצאתי, שמלח מבושל אינו בכלל תבשיל לניעון זה.

182) קרים – כן הובא בהגמ"י תענית פ"ה סק"צ וכן בסוף הפרק. והביאו בב"י סתקנ"ב. וכן בד"מ הארוך שם סק"ה. וכ"ה במט"מ סתשט"ז. אלא שהרמ"א במפה השמיטו. ושוב הביאו המג"א שם סק"ו. וכן הובא בכמה פוסקים, באה"ט שם סק"ז, בדרה"ח סי' קלב, ס"א, קיצור שו"ע סי' קכג ס"ג, כה"ח סתקנ"ב סק"ג. ועוד. ובמשנ"ב השמיטו שוב. (וראה בשאלת רב ח"א ע' שסו בשם הגר"ח: לא ראיתי מקפידין. וצ"ע).

ובטעם הדבר – ראה פמ"ג שם בא"א סק"ו. הגהות אמרי ברוך שם. וי"ל גם משום פרישות וצער. ונראה דבמנהגא תליא והכל לפי המנהג.

183) כ"ה בערוה"ש סתקנ"ב ס"ה. וכן נהגו בכ"מ. וזכר גם בשמועסן מנ"א תשו"ו ע' 2. ומפי השמועה, שכך מעשה רב. ובערוה"ש שם: שם, שבוה מברים אצלינו לאבלים לרמז שהאבלות והמיתה גלגל החזור בעולם.

184) כלומר אחר אכילת הביצה. וכ"כ במסגה"ש על קיצור שו"ע סי' קכג סק"ז.

185) המנהג להטביל הביצה באפר נוהג בכ"מ – מובח אדמה הל' ט"ב (ח, א). לב מבין נבארו תענית פ"ה ה"ז (נא, ד), והב"ד במל"ח ס"י סכ"ט. ה"ח דיני ערב ת"ב ס"א. וראה טעם למנהג בא"א מבוטשאטש סתקנ"ב ס"ו. וזכר גם בשד"ח פאת השדה מערכת בין המצרים ס"א אות ו. לוח כולל חב"ד. ועוד. ובפשיטות בכל ספרי דור האחרון (וכ"ה בשמועסן מנ"א תש"ה ע' 4. מנ"א תשט"ו ע' 8).

באם שותה מים שלא בסעודה, שלא לצמא, רק כדי שלא יצמא אח"כ, אינו מברך עליה¹⁸⁶.
צריך להפסיק לאכול ולשתות לפני¹⁸⁷ שקיעת החמה [כאן בשכונה בשעה 7:56], כי מיד בשקיעת החמה אסור בכל מה שאסור בתשעה באב (כדלקמן).
אם שכח מלברך ברכת המזון עד שחשיכה, לא יאמר נחם בברכת המזון¹⁸⁸.
מותר ליטול מים אחרונים כדרכו, גם אם הוא כבר אחרי השקיעה.
כשחולץ מנעליו יזהר שלא יגע בהם בידיו¹⁸⁹. ואם נגע בהם (או בנעלי בד שלובש עתה באם אינם חדשים¹⁹⁰) נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו¹⁹¹.

דברים האסורים בתשעה באב

בתשעה באב אסור בכל אלו הדברים כל היום משקיעת החמה עד צאת הכוכבים במוצאי התענית¹⁹².

אכילה ושתיה

אכילה ושתיה אסור אפילו במשהו, אבל ליגע באוכלין מותר.
עוברות ומיניקות מתענות בט' באב, ומשלימות כדרך שמתענות ומשלימות ביום כפור. אולם אם הריונה בסיכון או הריונה קשה או שמרגשת חולשה יותר מן הרגיל או שיש חשש שתפסוק החלב תאכל ותשתה כצרכה¹⁹³.
יולדות כל שלשים יום אינן מתענות.
חולה שהוא חלוש וחש בגופו וצריך לאכול אע"פ שאין בו סכנה מאכילין אותו.
קטנים פטורים מלהתענות.
בעל ברית משלים תעניתו ונותנין הכוס לתינוק לשתות והסעודה עושין בלילה.
אין שוטפים את הפה ביום התענית¹⁹⁴.

שכח ואכל מחוייב להשלים התענית. ואינו צריך להתענות יום אחר, אם לא שכוונתו לשם כפרה. ויכול לומר עננו בנוסח: עננו ביום צום התענית זה. ואם אכל פחות משיעור כותבת בכדי אכילת פרס או שתה פחות מרביעית לא נעקרה התענית ממנו ויאמר עננו כרגיל.

186 כ"ד רזה"פ. ותלוי גם אם בא לשלול דוקא בדתקני' אומצא או שצ"ל דוקא לצמא. ועכ"פ שיהנה מהמים בעת השת' וכן הוכיחו מ"מ. וכ"ה פשוט ל' אדה"ז אדה"ז בשו"ע סר"ד סי"ג ובסדר ברה"נ פ"ז ה"ז שאין הנאה לאדם בשתיית המים אלא בשעה שהוא צמא". ואף אם לא יצא מכלל ספק, סב"ל.
187 בענין תוספת לת"ב, ראה בתוד"ה לקביעה – פסחים נד, ב שת"ב תוספתו מותר. וכ"ה במ"מ תעניות פ"ה ה"ז. והובא לדינא במג"א סתקנ"ג סק"ג. וכן נקטו כל הפוסקים.
אמנם, בפיה"מ להרמב"ם תענית פ"ד מ"ו כתב שמוסיפין בת"ב מחול על הקדש. וראה בשו"ת הרדב"ז ח"ד בלשונות הרמב"ם סי' א' תעני שהשיא דבריו לכוונה אחרת, דהיינו שביה"ש שלו אסור. ועדיין צ"ב בפשטות לשונו. ועמדו בזה במנ"ח מ' שיג. שפ"א תענית יב, ב ד"ה במשנה. ועוד. ואולי י"ל, שבטמת ספק דרבנן מותר, ונתחדש בת"ב להחמיר בביה"ש מספק מדין תוספת. [ומש"כ בל' "על הקדש" אף שא"ב קדושה – שיגרא דלישנא הוא, ואגב גררא נקטי'. ועוד, שנק' מועד, ולעת"ל יהפך לששון ולשמחה וליו"ט. ושור"ר עד"ז בשו"ת שם משמעון פולאק או"ח סכ"ד]. וראה שו"ת צפע"ג דווינסק ח"ב סל"ב. שיחת ש"פ אחרי תשל"ח. ליקוט מענות קודש תשל"ח ע' 80 ואילך.
188 שעת"ס סתקנ"ב סק"ג (וחולק על הלק"ט ח"ב סקל"ו, הביאו בנו בלקט הקמח הל' ת"ב נג, סע"ד). והב"ד בשו"ג סתקנ"ז סק"ו ובשת"ס סתקנ"ב סק"ט). וכוונת' דהשע"ת – כ"פ ככה"ח סתקנ"ב סק"ס"א. ולדידן, ודאי דינא הכי, דאנן קייל"ן אפי' באוכל בע"ש וקידש עליו היום ולא אכל משחשיכה שאינו מזכיר של שבת. וכש"כ בגדו"ד (שהרי אפי' בת"ב גופא נסתפקו בזה, והבו דלא לוסוף עלה. ואף למ"ד לאומרו בת"ב – א"ז מדין "מעין המאורע", שהרי בת"ב אין קרבן מוסף ואי"ב חובת הזכרת מעין המאורע).
189 ((מג"א סתקנ"ג סק"ו. ולהעיר משו"ע אדה"ז סק"ח סכ"ז.
190 ((כה"ח סתקנ"ד סקע"ג.

191 ((מחה"ש סתקנ"ג סק"ו. כה"ח סק"ג. ודלא כמשנ"ב סק"ו. והארנו מזה בשו"ת באתרא דרב סי' טו'קמב. ורק באין לו מים יטול בכל מידי דמנאי.
192 ואין מועיל לזה מה שיתפלל מעריב מקודם.
193 ראה הליכות שלמה פט"ז, א-ב ובהערות שם.
194 מי שיש לו צורך מיוחד, כגון שסובל מריח הפה וכדומה, ישטוף פיו בדבר מר (כמי-פה וכדומה) ויכפוף ראשו שלא יבלע. וראה שו"ת באתרא דרב סי' א'תתקפח.

מי שאינו מתענה לא יעלה לתורה¹⁹⁵. קראו לתורה למי שאינו מתענה וצר לו להודיע מפני חילול ה' יעלה.

הנוסע ממקום למקום צריך להמתין ולהתענות עד צאת הכוכבים במקום שנמצא באותו זמן¹⁹⁶. גם מי שפטור מלהתענות, וכן קטן שיש בו דעת להתאבל, לא יאכל מעדנים¹⁹⁷ רק יאכל מה שצריך לקיום נפשו.

מי שאינו מתענה, יאמר נחם בברכת המזון לפני ובנה ירושלים, ויחתום "מנחם ציון ובונה ירושלים"¹⁹⁸. שכח ולא אמר נחם, יצא ואינו חוזר.

אף שמן הדין מותר לעשן בתענית ציבור למי שרגיל בזה¹⁹⁹, בתשעה באב ראוי להחמיר בדבר.

195) גם מי ששכח ואכל ככותבת או שתה מלא לוגמיו לא יעלה לתורה לכתחילה – שו"ת באתרא דרב ס' כט"ז. באם מרגיש חולשה יתירה וקשה עליו התענית, יש מקום להקל לגמור את הצום לאחר שכבר לילה במקום שיצא משם. וראה שו"ת באתרא דרב טז"מה.

196) ולא בשר ויין (ראה בלוח לת"ב נדחה לענין הבדלה. ובפס"ד שהובא שם משמע להדיא גם בנוגע לבשר. ובלא"ה, גם בשאר תעניות אין לחולה לענג עצמו בבשר ויין רק כפי מה שצריך, בכדי להשתתף עם הציבור).

יש שכתב שאין לו לאכול ב' תבשילין בדאפשר, ולא גרע מעת"ב (ראה עד"ז בביהגר"א סתקנ"ה סק"ד בנוגע לזה שימעת מכבודו ומהנאתו בת"ב (שם ס"ב), שאף בסעודה המפסקת אמרו ימעת וכו'). ולא נהיגי הכי. (ול"ד ליין שא"צ לו, ועוד שבשרו ויין אסור גם לאונו, משא"ב ב' תבשילין שהותר למי שמתו מוטל לפניו, ואין לנו לחדש איסורים שהצמנו. ועיקר איסור ב' תבשילין בסעודה מפסקת (לא מדיני איניות ואבלות אלא) שתהא סעודה עני' ושפלה. וכבר העיר בזה בהגהות אמרי ברוך לט"ז רס"י תקנב שבאיסור שני תבשילין חמור סעודה המפסקת מאינות. איברא, שמציונו כע"ז באונו, ראה בירושלמי פ"ג ה"ה "ולא אוכל כל צרכו". אמנם, בב"י י"ד סמ"א כתב שהשמיטוהו הפוסקים (אף שנוכח בתוה"א לרמב"ן) דכיון דלא איזכר בברייתא דתלמודא דידן משמע דלא קיימא לן הכי. ועוד, שמ"מ אינו דומה לאונו, שבאונו לא אסרו ב' תבשילין. ובכלל, שאני סעודה המפסקת שהאיסור שיהיה בכל ולא גזרו לחולה בת"ב שהוא רק ליחיד.

198) ככתפילה – רמ"א סתקנ"ז ס"א ובגמ"א ס"א ק. וראה בבירור הלכה ח"ד סתקנ"ז שהביא מכו"כ מקורות שכן נקטו לדינא. וראה גם פסקי הסידור (להגרא"ח נאה) אות קפה (לענין יו"כ), שהשיג על שעה"כ פ"ל ד"ס ט"ז, ודבריו הובאו בקיצור בהגהות לסידור רבינו הזקן ע' ע. והרי גם למאי דחש לדעת החולקים בשו"ע אדה"ז סתקפ"ח ס"א – היינו רק לגבי ברכת אשר נתן, משום ברכה לבטלה, אבל אין חשש בהזכרה באמצע הברכה. ובת"ב – קיל טפי מיו"כ, שהרי הוא ממש מתוכן וענין הברכה גם בשאר הימים, וכונסו הרמב"ם בברכה שלישית דברהמ"ז שאומר "נחמנו ה"א בירושלים עירך", וחותם "מנחם עמו בבני ירושלים". וכ"ה בטוש"ע (והדה"ז) סתקפ"ח ס"ד: "מנחם ציון בבני ירושלים". וידוע מתלמיד הראי"ל שאמר נחם בכ"י (וראה שיחת ש"פ בה"ב תשט"ז. ל"ג בעומר תשכ"ב ותשל"ה. ש"פ תצוה תשכ"ז. אה"ק תשכ"ח. ש"פ אמור תשל"ז. פסח שני תשמ"ג. ובלקו"ש ח"ג ע' 1003 מפורש שהכוונה לברהמ"ז. אבל ראה לקו"ש חל"ז ע' 138 ו' 67. לקו"ש ח"ב ע' 330 ואילך. ואף שיהי' ברהמ"ז אתיא בקו"ב מתפלגה). וראה שו"ת א"ח ג"ג ספ"ד שהאומר נחם בתפלה בכל יום אין מחזירין אותו ביעבד. ואגם גם בט"ז סתרה"ח סק"י שחולק הן בנוגע ליו"כ והן בנוגע לת"ב, איכא למישמע מיני', דת"ב עדיף, ממש"כ בסו"ד יואף לענין ת"ב נראה כן, ומשמע שאינו כביו"כ.

הן אמנם שבשו"ת בעי חיי סע"א (הביאו בברכ"י סתקנ"ז סק"ב) כתב הכנה"ג לחלק בין יו"כ לת"ב, כיון שבת"ב אומרים נחם רק לעת המנחה. אלא כבר כתב בגמ"א סתקנ"ז סק"א, שמדינא אומרו בכל התפלות (וכ"ד רוה"פ, וכפי שהעיר בברכ"י שם על הכנה"ג), ורק ממנהא אומרים רק במנחה, וברהמ"ז לאין מנחה אומרו כל היום (ראה מג"א ומחש"ש סתקנ"ז סק"א). וברהמ"ז יש גם ענין אחר לאמירתו – ראה שו"ת דברי יציב או"ח סרמ"ד. (אבל להעיר שבמל"ח ס"י סתקפ"ג, וכן בבא"ח דברים ש"א סכ"ז, כתבו לומר נחם רק אם אכילתו מזמן מנחה גדולה. אבל שתיקת כל הפוסקים מוכיחה דלא ס"ל הכי. ואדרבה).

ואף גם מש"כ בביהגר"א סתקנ"ז סק"א, דשאני ת"ב שאי"ב קרבן מוסף ומיילא אין חובת הזכרת מעין המאורע – אה"ג, שאי"ז מדין מעין המאורע (ראה שפ"א שבת כד, זא. ובס' חיים ב' סתקנ"ז, מדין ברכת האבלים בברהמ"ז. ושוב דחה וכתב שהוא מדין מועד. וכבר ביארו בכ"מ, שההזכרה ברהמ"ז אה"ג מעין הברכה" ולא מעין המאורע" – ראה ברכת מרדכי תנוכה סכ"ז. נזר המלך גולדברג ס"ה. דברי הקודש מועדים ע' קלט. אגרות הגרי"ד ע' מג). וראה עוד בדמשק אליעזר לביהגר"א שם. שדה אליהו שבת כד, א. ועוד.

ומש"כ בט"ז סתקפ"ח סק"ב שלא לשנות חתימת הברכה בשבת, שהפתחה והחתימה צ"ל שוות (והביאו עה"ז בשו"ע אדה"ז שם) – אינו שייך לנדו"ד, שבאמת רחמים ונחמה היינו הך, ורק מי שמקפיד לשנות החתימה בשבת, ואינו אומר "בונה ברחמיו" דס"ל שאין לבקש רחמים בשבת, גילה דעתו דרחמים שאני מנחמה, אבל כמשנה בת"ב בכדי להזכיר נחמת ציון לית לן בה. וכמו שחותמים בברכה שלישית בבית האבל (ראה שו"ת יו"ד טשע"ט סק"ד).

199) וראה במאורי אור ח"ה בספר עוד למועד פסחים סתע"ח (לא, א – העתיקו בשו"ת זכר יהוסף או"ח סקצ"ח): דברי המחבר הוא [שכנה"ג] שמדנין אותם מי נתן רצועה ומקל בידו על דבר שאינו כלום ואולי במדינתו שיושבין בביהכ"ס כל היום כמ"ש בשו"ע לכך החמיר ואיים במקומו שעות אמיירת הקינות . . ומי ביקש זאת ממנו והבו דלא לויסיף כי הטפל משכח העיקר מן ההמון שעומדים בט"ב אחר ביהכ"ס כל היום בניעילת הסנדל שאיסור גמור.

והוסיף על דבריו בשו"ת זכר יהוסף סקצ"ח: אין להחמיר במה שאין בו חשש מדיני . . [ד]היכי שסובר שהוא מעיקר הדין אסור להחמיר . . ועל המדיפסים מוטל להסיר מ"ש בקיצורים בבאר היטב וחיי אדם, ולכל הפחות להזכיר דברי התשובות בזה, ושאינן להחמיר בזה יותר ממשא ומתן דמקילין מדינא אחר צומה . . [ושוב העתיק מש"כ במאורי אור שם] ועל כיוצ"ב נאמר ולא תוסיף ולא תגרע, כי ריבוי חומרות נוספות שאינם לסיג גורם לגרונו גם בזה. שמוחייבים מהדין, ואולי שהחמיר השירוי (בכל שכתב"ג) במקומו בפרהסיא למזלזל על דרך שאמרו מנדין על כבוד הרב, ובפרט כנודע שהשירוי נכשל אז לבטל לגמרי התענית בט"ב, שהאמין לשמועת שקר שהגיע הזמן שיהפך לשמחה, וכנודע שמינהו אז ש"ץ שר"י לרב בביב"ר . . ולזה החמיר השירוי לשהה האהה גם בשאר ענייניו שאין מחוייבין מהדין להוציא מלבן של צדוקים הנתעים באותה העת.

ובא"א מבוטשאטש סס"י תקס"ז (לענין עישון בתענית ציבור בכלל): פשיטא שאין שום פתוחון פה על הנהוגים להתייר, וגם אותם שכתבו

ועכ"פ גם מי שדחוק לו מאד כיון שמורגל בו ביותר, יעשו רק בצינעא בתוך ביתו. ויש שכתבו גם בזה להתיר רק אחר חצות. ונקיי הדעת אינם מעשנים כלל בתשעה באב. אבל אם אינו צריך בכך, אין להקל (שיש שכתבו ששומר נפשו ירחק מזה אפילו בד' צומות, וכ"ש בת"ב, והחמירו מאד עד שכתבו שמי שמעשן בת"ב ראוי לנדותו). ובזמננו שנתפרסם גודל הסכנה בעישון, יש להימנע מהעישון גם במשך כל השנה.

רחיצה

רחיצה אסורה בין בחמין בין בצונן; אפלו להושיט אצבעו במים²⁰⁰. בבוקר נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו²⁰¹. ולאחר שנגב ידיו ועדין לחות קצת, מעבירם על עיניו. ואם היה לפלוף על גבי עיניו ודרכו לרחצם במים, רוחץ ומעבירו. מותר לשרות מפה במים בערב תשעה באב ומוציאה מן המים והיא מתנגבת – עד שאין בה טופח ע"מ להטפיח²⁰² (ובלאו הכי אסור) – ומקנח בה פניו ידיו ורגליו²⁰³. גם הנוהגים לטבול במקוה בכל יום אסורים לטבול בתשעה באב. נגע במקומות המכוסים נוטל עד קשרי אצבעותיו. היוצא מבית הכסא יגע במקומות המכוסים ויטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו²⁰⁴. באם עומד לפני תפלה – נוטל ידיו גם בלי לגעת במקומות מכוסים.

אם נגע בנעליו, ואפילו בנעלי בד (באם אינם חדשים), נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו. נתלכלך בטיט או בצואה רוחץ מקום המלוכלך לבד. חולה רוחץ כדרכו. כלה אחר נשואיה כל שלשים יום מותרת לרוחץ פניה. נשים המבשלות וצריכות לרוחץ את הבשר מותר אף שממילא רוחצת גם ידיה. וכן בהדחת כלים²⁰⁵. הצריך לאכול לחם בת"ב יטול ידיו עד פרק הזרוע²⁰⁶. ונוטל מים אחרונים כדרכו כל השנה.

סיכה

סיכה בשמן ובמשחות וכדומה לתענוג אסורה. בכלל זה, בושם וכל אבקות וחומרי קוסמטיקה שונות.

להחמיר היתה כוונתם רק וכו' משא"כ במדינתנו אין שום פתחון פה כל שהוא לחשוש בזה וכו' והמחמירים היתה כוונתם רק למיגדר מילתא מקלות ראש. ובשו"ת מהנה חיים ח"ג או"ח סמ"א (לענין תענית בכלל): דבר זה יהי' גיאות גדולה להשיב בו מה שכבר נתפשט בעולם להתיר וכו' אני מחמיר מנעורי נהגתי כן לעצמי, אבל מי ישער לאחרים בשתיית טאבאק, טבע אנשים אינו שוה בו, יש שהוא אצלו חצי חיות ויש שיכול למנוע עצמו וכו' אך לא נאה ולא יאה לשאול עליו לדינא כלל. וראה בארוכה שו"ת יבי"א ח"א סל"ג ובחזו"ע דיני ארבע תעניות ע' לב.

ועכ"ז, בהיות שכמה אחרונים החזיקו בתוקף בדעת המחמירים ואף כתבו דברים חריפים למאד (וראה גם במח"ב סרי"ג סקי"ג מה שגילו מהשמים להר"י אזולאי בדבר), ראוי להחמיר בדאפשר, ככפנים.

200) לצורך הפסק טהרה צריך לשנות קצת שלא תרחץ רק באותו מקום ובין יכותיה בין בחמין בין בצונן.
201) אף שהטומאה מתפשטת עד מקום חיבור היד לקנה הזרוע "ל"ל אשר בת"ב מפני החלישות שבקדושה אינה מתאוה כ"כ לשרות, וע"ד מש"כ בשו"ע רבנו מהד"ב בסופה, ומתפשטת רק עד קשרי אצבעותיו. וטעמא דמסתבר הוא" (אג"ק ח"ג ע' קמח).

202) פירוש, כשמניחין דבר אחר עליו אותו דבר הוא טופח ויכול להטפיח אחרים.

203) מטעם זה מותר להשתמש בממחטות לחות כל זמן שאינן טופח ע"מ להטפיח.

204) והנוהגים בכל השנה ליטול ידיו ג"פ, יכול ליטול גם היום ג"פ אבל רק עד קשרי אצבעותיו.

אבל אם נכנס לבית הכסא קבוע ולא עשה צרכיו שם ויצא לא יטול ידיו אם נשאר נקיים בכתחלה, רק יש לו לנקותם בצרור או בכותל וכו' אפילו אם מחמיר בכל השנה ליטול ידיו בכה"ג.

205) ומותר להדיחם גם בחמין.

כמו כן, מותר לרוחץ הקטנים שלא הגיעו לכלל חינוך אם רגילים לרוחצם כל יום. ויש שהחמירו להלביש כפפות כשרוחצים אותם, שלא ליהנות מהרחיצה. וראה שו"ת באתרא דרב י'תנו. וש"נ.

206) בה"ח סתק"ד סק"ג.

להעביר זוהמא מותר²⁰⁷. ולכן מותר להשתמש בדאודורנט בלי ריח.

כלה אחר נשואיה כל שלשים יום מותרת בסיכה²⁰⁸.

סיכה לרפואה מותר.

מותר להתיז על גופו דבר נוזלי נגד יתושים²⁰⁹. והוא הדין קרם הגנה מהשמש.

נעילת הסנדל²¹⁰

אסור לנעול נעלי עור ואפילו מחופים בעור. [ובספר המנהגים חב"ד: "הולכים בקאלאשי"ן או סנדל שאינו של עור. ודלא כהמחמירים]].

יולדת כל ל' יום וחולה שהצינה קשה לו ומי שיש לו מכה ברגליו מותרים בנעילת הסנדל. וטוב שיחליפו מנעל של שמאל בימין וכו' (באם אפשר). ובזמנינו שמנעלים שאינם של עור מצויים, כתבו הפוסקים שאין להקל. והוא הדין לקטנים אפילו לא הגיעו לחינוך כיון שמנעלים שאינם של עור מצויים, ראוי לחנכם באיסור נעילת הסנדל.

אם ירדו גשמים ורוצה לילך לביתו מביהכ"נ או להיפך והוא איסטניס²¹¹ (דהיינו איש מצונן וה"ה אם הוא איש חלש ויכול להזיק לבריאותו כשילך במקום הגשמים בלא מנעלים) מותר לנעול מנעליו של עור (אם אין לו מנעלים שאינם של עור) – עד שמגיע למקומו.

תשמיש המטה

לבני זוג – אסור בתשמיש המטה.

יש לנהוג כל ההרחקות בין בלילה בין ביום²¹².

לימוד התורה

אסור לקרות בתורה נביאים וכתובים ולשנות במשנה ובמדרש ובתלמוד בהלכות ובאגדות משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב ותינוקות של בית רבן בטלים בו אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה ואם יש ביניהם פסוקי נחמה צריך לדלגם ומותר ללמוד מדרש איכה ופרק אלו מגלחין וכן ללמוד פירוש איכה ופירוש איוב. והוא הדין אגדת החורבן בפרק הניזקין ובפרק חלק ולקרות בחורבן הנזכר ביוסיפון מותר.

207) ולא כיוה"פ שאסור, ראה שוע"ר סי' תרי"ד ס"א. וראה בשו"ת באתרא דרב סי' כב'תצט.

208) ואפילו להמחמירים ביוה"כ, ראה עע"כ מצויינים בהלכה לאאזמו"ר זצ"ל סימן קל"ג ס"ק ב, דשאני הכא שרואה אותה. ויש להביא קצת ראי' מזה שבסתר"ג סק"ו (לגבי יוה"כ) כתב המשנ"ב שבוה"ז שאינו רואה אותה כל היום לא שמעתי שנוהגין בזה היתר, ומשמטו בסתק"ד סק"ט (לגבי ת"ב).

209) שאינו לתענוג ואדרבה אין בו ריח נעים – שו"ת שבט הקהתי ח"ב סי' קצא סק"ד.

210) באג"ק ח"ד ע' ת, שאף שהאיסור דנעילת הסנדל ביו"כ ובת"ב הוא מטעמים הפכים (וראה אג"ק ח"ג ע' קמח), מ"מ גם בת"ב הענין דחליצת סנדל שהוא למעלה מסנדל. ולהעיר שכע"ז הוא בזכר דוד מ"ג פ"ג, עיי"ש.

211) ובערו"ש שתקנ"ד סט"ז דאע"ג דגבי יוה"כ אין היתר רק לאסטניס, מ"מ בת"ב דרבנן מותר לכל.

212) כ"ה ההוראה המקובלת. וראה ד"מ שתקנ"ד סק"ז. מג"א שם סק"ט. מחה"ש שם סק"ט. משנ"ב שם בשעה"צ סקמ"ד. בא"ח ש"א דברים ס"כ, והב"ב בכה"ח שתקנ"ד סקפ"ה.

וב"מ קצת בשוע"ר יו"ד סקפ"ד קו"א סק"ב (בדין פרישה בעונת הוסת, לענין שינה במטה אחת וחז"ל, ד"לא דמי ליו"כ ות"ב, כיון שבת"ב האיסור הוא מדינא ולא משום גזירה. ואולי סברתו שהשוו דין ת"ב שהוא מד"ק ליו"כ (ראה שו"ע אדה"ז סתר"ז ס"א) בכל מיל, וכעין דאורייתא תקון, ומשו"ה ל"ד נמי לאבלות. וראה שם סק"א. ועצ"ע. וראה שו"ע אדה"ז ס"מ ס"ח (והוא במוסגר שם, וידוע בכללי רבינו שכל ספק העמיד במוסגר – ראה שו"ת שארית יהודה או"ח ס"ו, הב"ב בשעה"כ פ"א ס"ב, והובאו באג"ק ח"ב ע' קמ, והל' נדה חיבר לעת זקנותו), ובק"א לשם (שאין לחלק בין יום ללילה. אבל קאי רק לענין שינה במטה אחת). ולהעיר שלאחרונה יש שהנדון אם הדברים אכן מוכרחים לגמרי בכוננת ודעת אדה"ז בקו"א סקפ"ד שם, ועכ"ז כתבו שמצינו שהמג"א החמיר (עכ"פ בליל ת"ב) גם לענין שאר ההרחקות, ודרכו של אדה"ז לפסוק כוונת"י בכל מקום (ראה בארוכה בקובץ חזו"ת כפ"ח י"א ניסן תשע"ה). וראה שאילת משה קליין סכו"פ ג. ואכ"מ).

ואם חל ל"ט בליל ת"ב תטבול במוצאי ת"ב, ולכתחלה תרחוץ ותחפו מעט בערב תשעה באב ולמוצאי ת"ב חופפת עוד הפעם וצריכה ליהזר מחציצה ושלא תלך יחף לגמרי שיערבק בה טיט ורפש. ואם לא רחצה וחפפה בערב תשעה באב יש לה לרחוץ ולחוף במוצאי ת"ב ותשהה שעה אחת בעסק החפיפה. ראה שו"ע שתקנ"ד ס"ח. מ"א סק"י. שע"ת סק"ח. כה"ח סקמ"ג.

מותר להפסיק בטוהרה בת"ב אבל הרחיצה צריך לשנות קצת שלא תרחץ רק באותו מקום ובין ירכותיה בין בחמין בין בצונן.

אפילו תינוקות של בית רבן בטלים בו ותינוק שמבין מה שהוא אומר מותר ללמוד עמו דברים הרעים.

יש מי שאוסר ללמוד על ידי הרהור²¹³.

אפילו במקום שמותר ללמוד היינו שילמוד בפשוטן של דברים, אבל לא דרך פלפול. וכן אסור ללמוד איזה דרוש או בדרך קשיא או תירוץ אפילו בדברים הרעים מפני ששמחה היא לו.

מותר לקרות כל סדר היום, דהיינו ק"ש וברכותיה וכל מה ששייך לברכת התפלה, ופרשת הקרבנות, ומשנת איזהו מקומן, ומדרש רבי ישמעאל. ובעל קורא מותר לחזור על הפרשה²¹⁴.

גם בתשעה באב יש לערוך סיומים באופן המותר ע"פ שו"ע²¹⁵, בענינים המותרים ללמוד בתשעה באב, כגון מסכת מועד קטן או מסכת שמחות²¹⁶. [ולהעיר, שבר"ד משיחת ער"ח מג"א תשל"ה, שגם אחרי ביאת משיח יצטרכו לעשות סיום בתשעה באב. וכ"ה בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תשמ"ג, והסיום יערך בנוכחותו של משיח צדקנו, ובאופן של שמחה גדולה ביחד עם בשר ויין, כסעודת שלמה בשעתו ועוד יותר מזה. ובספר השיחות תש"נ²¹⁷: כיון שמשח צדקנו בודאי יבוא לפני תשעה באב, ותשעה באב יהי יו"ט הכי גדול, יערכו בתשעה באב "סיום" באופן של משתה גדול ושמחה גדולה. ובהערה: ויש לומר – "סיום" על כללות לימוד התורה בזמן הזה, שהוא הבל (זכר) בלבד לגבי תורתו של משיח].

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ה' לומד בכל שנה ושנה בתשעה באב איכה רבה וסוגיית רבי יוחנן דפרק הניזקין²¹⁸.

חסידות: בלקוטי שיחות²¹⁹: "מהנכון שהלימוד במעל"ע זה יהי בעניני דיומא וכמחז"ל שואלין ודורשין בעניני של יום כו' – ברשימות כ"ק אדמו"ר הצ"צ למגילת איכה". ועיי"ש במעלת הלימוד בפנימיות התורה בת"ב²²⁰.

213 אף דהרהור לאו כדבור דמי שאני הכא דיעקר טעמא משום שמחה – מג"א סתקנ"ד סק"ה.

214 ואפילו הקריאה שיקרא במנחה או בשבת – ראה שו"ת באתרא דרב סי' ל"תיא.

215 ונת' בארוכה בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תש"ט הטעמים בדבר – שהמוכרח לאכול מחמת בריאות, לכה"פ ישמע סיום. ועוד, שעצם הענין דעשיית סיום פועלת שמחה, וממילא בת"ב שהוא זמן שבו נמצא בגלוי הענין ד"מפני חטאינו וכו'" רוצים לפעול שיהי' כמה שפחות עצבות ומרירות, ולכן דבר נכון לעשות סיום בדברים המותרים בלימוד, וע"פ תורה נפעלת בזה ענין השמחה עד כמה ששייך בת"ב (וע"ד אמת נחת בת"ב אחר חצות בכדי לנחם בני מאבלותם). ועוד זאת, שעיי"ש שיעשו סיום יתוסף שילמדו עוד ענין בתורה.

ובר"ד שיחת ש"פ דברים תש"מ נתבאר, שאין להקשות איך אפשר לערוך סיום בתשעה באב והרי יש בזה משום שמחה – לפי שאינו דומה להאיסור בת"ב ללמוד בתורה "במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות" שהם עצמם בגדר "פקודי הוי' ישרים משמחי לב", ובת"ב אסור בשמחה, משא"כ כשילמד בדברים המותרים ומסיים מסכתא בת"ב, אין כוונתו לשמחה שבלימוד זה, שהי' אין לו שמחה מיוחדת מממרא פרטית זו הנלמדת בסיום, וכונתו היא רק להסיום כשעצמו, והשמחה שיש בזה אינה אלא תוצאה הבאה לאחרי מעשה אחרי הסיום, ולכן הסיום עצמו אינו נחשב לענין של שמחה. ועיי"ש דוגמא לדבר בהלכה (לחלק בין התוצאה הנגרמת מהדבר לעצם

הענין), מהמובא בס' החקירה להצ"צ (סד, א) בענין עדות שתחילתה בדיני ממונות, ובדיני ממונות העדים אינם צריכים דרישה וחקירה, אבל יש לה תוצאה בדיני נפשות, ובדיני נפשות צריכים דרישה וחקירה, שכיון שתחילתה של העדות בדיני ממונות אין העדים צריכים דרישה וחקירה, "ואי משום שיכול להביא לד"ן אין להחמיר בו כ"כ, דהיינו רק גורם לדבר דד"ן ואינו כהדבר עצמו, דכל גרמא אין בו חומר כמו עצמות הדבר" – ראה המסופר ביומן הרי"ג ע"ה משנת תשל"ה (נדפס בהתקשרות גל' תיט), ופרטים נוספים בס' לשמך תן כבוד ע' 55, בקשר להסיום בכותל המערבי בת"ב. וכן בליקוט מענות מילואים ח"ד ע' 396 (לאחרי ת"ב תשל"ה). וראה צילום המכתב ש"ל מטעם צא"ח ז' מג"א תשל"ה ("הוראות כ"ק אדמו"ר שליט"א... שהגיעו אמש" – התקשרות גל' ששה).

וראה יתירה מזו במאמר סלאנים ח"ב ע' ר' ו (נדפס בס' שני המאורות (קאמינקא) מהדור"ח ע' 61) בשם הרה"צ מרוזין (אבל כ"מ נדפס בנו"א). ואולי ילה"ע מדוגמתו בשו"ת מהר"י מברונא סי' ז, שמשמע מדבריו שאפשר לקדש הלכנה גם [ליל] ת"ב גופי' (אף שאין מקדשין הלכנה אלא מתוך שמחה. – כמה מהמלקטים העתיקים מדבריו בה"ל "שנוכל לקדש הלכנה בת"ב גופי", אבל ל"כ כך בפנים, עיי"ש. ועיי"ז, כ"מ בלשונו). וראה לקו"ש ח"ט ע' 232. ואף שלכא"ו יש לקבוע סיום בשעת הכושר וזמן שמחה – ל"ג משאר תשעת הימים שמפורש שמותר לעשות בהם סיום מסכתא, ואפי' בעת"ב.

216 אבל לא עמ"ס מכות – ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ל'רסד. ושנ"ת.

217 ח"ב ע' 190 ובהע' 190.

218 מסכת גיטין דף נה ע"ב – נח ע"א.

219 ח"ט ע' 250 (משנת תש"ל. וראה שם בפרטיות ע"ד משמרות ללימוד. וביומן הרי"ג ע"ה משנת תשל"ה – נדפס בהתקשרות גל' תיט – שנמסר לו ששייך גם השנה (תשל"ה). ובצילום המכתב ש"ל מטעם צא"ח ז' מג"א תשל"ה (הנ"ל), דהיינו שאר הפרטים שם ולא ע"ד המשמרות ללימוד).

220 וראה סה"מ מלוקט ח"ה ע' של הע' 14 במעלת הלימוד בפנימיות התורה, ובפרט בענין האור, בשבת ת"ב נדחה.

בספר השיחות תר"צ²²¹: [כ"ק אדמו"ר מהור"י צ] ראה את אדנ"ע לומד דא"ח בט' באב, וכנראה למיגרס בעלמא²²².

בנתיב החיים²²³: שמעתי מהרה"צ המפורסם בשמו ר' הלל פאריטשער שמותר ללמוד בחכמת הקבלה²²⁴ בט"ב שאין מוסרין רזי תורה אלא למי שלבו דואג בקרבו עכ"ל²²⁵.

בשנת תנש"א אמר כ"ק אד"ש שיחה ביום א', עשירי באב (לפני תפלת ערבית), ונדפסה בספר השיחות תנש"א²²⁶. וראה שם בהערת המו"ל (בשוה"ג): בשעה 8:35 בערב נכנס כ"ק אדמו"ר שליט"א לבית הכנסת ואמר שיחה וכו'.

אפילו בתשעה באב, שעד שנה שעברה היו בו הגבלות בנוגע ללימוד התורה, ש"אסור לקרות בתורה כו' משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב" – **חייבים ללמוד תורה בכל רגע ורגע**, אלא שהלימוד הוא בחלקי התורה המתאימים ליום זה²²⁷. [ובר"ד משיחה הנ"ל (פינחס תש"נ): ולא כפי שהעלו כמה (מספרי האחרונים) "א מאדנער איינפאל פון א גדול ישראל"²²⁸ שבת"ב אין את החיוב של לימוד התורה, ומה שכתוב שישנם דברים שמותר ללמוד בתשעה באב, אין הכוונה שחייבים ללמוד בהם, אלא כשאחד כבר אמר את כל הקינות וכו' ואינו יכול להירדם, התירו לו ללמוד ענינים מסויימים בתורה... ומביאים רא' לדבריהם – דאם לא כן היה צריך להיות כתוב בפירוש שהם דברים (שמותרים, וממילא) מחוייבים ללמוד בהם בתשעה באב... ובהנחה אחרת: שסברא זו לא כתובה לא בראשונים ולא באחרונים].²²⁹

(221) ע' 134.

(222) ובסה"ש תורת שלום ע' 202: יום א' תשעה באב (נדחה) בשעה 4 נכנסתי לכ"ק אדמו"ר הרה"ק שליט"א מצאתי כותב דא"ח, וכפי שראיתי התעסק אז בתיקון הדרושים שהגיד, והיינו לא שכתב כדרכו בהתעסקות בהענין שעומד בו, כ"א בקונטרס ההגות, ואפשר דהו"ו דבר האבוד.

ולהעיר שבתורת מנחם "מנחם ציון" ח"ב עמ' 370, שמה שאירע (בשנת עדר"ת) שנמשכה החזרה (במוצ"ש ת"ב נדחה) בלילה (כנ"ל) הוא "דבר פלא".

וראה המסופר בלשמע און (מהדורת תש"נ) ע' רטו: א"ז רמ"י ני"ע פלעגט דערציילן, אז ער איז איינמאל געקומען פון ליובאוויטש פון אדמו"ר צ"צ, ער איז נאך געווען א יונגער בחור, האט ביי אים הרה"צ ר' אייזיק האמליער ארומגעפרעגט דעם סדר הנסיעה וכו'... אז עס איז געקומען צו תשעה באב, פרעגט ער: וואו ביסטו געווען? זאגט ער אין קארמע. נו, און וואס האם מען געטאן? זאגט ער: גע'חזר'ט חסידות. זאגט ר' אייזיק: אזוי גרויס ביסטו ביי זיך, ת"ב ריידן חסידות?

(223) לדרה"ח סוה"ח. ובס' המנהיגים ע' 77 (ומציין לשם): אבל בימי האבלות, ר"ל, לומד פנימיות התורה. וראה שלחן מנחם ח"ו ע' רעג (ונדפס בשלימות בליקוט מענות תשמ"ח ע' 35) במכתב השואל, שלומדים בימי אבלות שיעור חת"ת [ובפשטות כוונתו לשיעור תניא היומין] ושאר פנימיות התורה.

ולהעיר מפעשה"צ פ' ויחי: וענין עסק התורה בימי האבלות ע"ד הסוד ה' מגמגם בהם לפי שהם משמחי לב וע"י ההפצרה שהיינו מפיציין בו ה' מתחיל להתעסק בהם וה' פוסק באמצע הדרוש. אבל בטעמי המצות שם כתב "ענין עסק התורה **בדיני** האבלות". וכ"ה בגוכתי"ק מהרח"ו. ואינו סותר, דאכן מיידי בימי האבלות שהותר אז ללמוד בדיני האבלות, ועכ"ז ה' מגמגם בענין עסק בהם ע"ד הסוד, כנ"ל.

(224) ראה המסופר ביומן היר"ג ע"ה משנת תשל"ה (נדפס בהתקשרות גל' טיט), ופרטים נוספים בס' לשמן תן כבוד ע' 55, ובצילום המכתב שי"ל מטעם צא"ח ז' מנ"א תשל"ה (הנ"ל), בנוגע לחזור מליקוטי הש"ס להאר"י עמ"ס ברכות ושבתניא באגה"ק סי"ז, בהסיוס עמ"ס מו"ק בת"ב (בכלל ו) בכותל המערבי (בפרט).

(225) וראה המסופר בתשורה שמולביץ-לרנר כ"ד טבת תש"ע ע' 22.

ולהעיר מל' שו"ת מהר"ל סו"א (הביאו בב"י רס"י תקנ"ד) דמשמע מיניה להתיר ללמוד עניני תוכחה. וכ"כ המאירי מו"ק כא, א, שלא זו בלבד אלא שראוי לעשות כן. וכל שהכוונה לא לשם לימוד אלא להתעורר מזה מותר – ראה שד"ח אס"ד אבלות סוף סק"ה בשם נוה שלום שפ"ד. והביאו בדרכי החיים סו"א בהגה סק"ד. [וראה מאירי תענית ל, א (בנוגע לפסוד"ז): כל שהוא נאמר דרך שבח ודרך שיתעורר האדם בהם להכניע לב האדם לתפלה אין בהם משום שמחה ומותר]. ומה שאין אומרים פרקי אבות – לפי שנאמר לשם לימוד. וכן הותר תהלים דרך תחינה. והה"נ בדא"ח.

(226) ח"ב ע' 721.

(227) סה"ש תש"נ ע' 574 ואילך. וראה שיחת יום שמח"ת תש"מ. מקץ תשמ"ה. ועוד.

(228) ובר"ד שנדפס בהערות וביאורים ספר היובל ע' תמט: מ'האט געשריבן א סברה משונה ומזורה. ועיי"ש הרקע.

(229) וכן נקטו רוב ככל האחרונים. ודעת התולקים, דחוי' קרינן לה. ובכמה פוסקים נזכר להדיא בנוגע לעת"ב שהוא ביטול תורה. ויל"ד. ולהעיר משו"ת חת"ס אה"ע ח"א סוסי' קכא בשם בעל ההפלאה. וכן מוכח בדגו"מ למג"א סתקנ"ד סק"ב שגם לקטנים איכא משום ביטול תורה. ובישו"ת שיבת ציון סס"א בנוגע לקטן שהגדיל תוך שבעה, דל"ש חינוך לאבילות שא"כ אתה מבטלו מת"ת. (וראה חכמ"א כלל קנב סי"ז). וראה גם שו"ת ר' טיאה וייל סי' קיא להתיר שלא להודיע לבן תורה שאמו נפטרה בכדי שלא יבטל ז' ימים מלימודו.

[והוי מברכים ברכה"ת גם בת"ב, (ובשעה"ל סרס"ט מחמת הלימוד ברורים הרעים). גרע מנשים, גם להסוברים שלימודם גנדר רשות, ושיכולות לומר "וצוננו" כיון שעכ"פ אנשים חייבים בתורה, משא"כ בת"ב]. ואפי' את"ל ובדוחק שאפשר לברך על ההיתר ללמוד, אף כשאין חובה – יצטרך לברך בכל פעם שמסיח דעתו מלימוד (ראה לקו"ש ח"ד ע' 154 לגבי נשים).

ויש מהאחרונים שציידו בראיות קלושות שהוא רק רשות. וכבר נדחו דבריהם בקל. וגם בערך השלחן סתקנ"ד ס"א שכ"כ – תיקן

בר"ד משיחת יום ב' דחה"ס תשנ"ב: ההגבלות – מפני חטאינו – שבתשעה באב שאינם אלא בנוגע ללימוד עניינים מסויימים בתורה, אבל מעצמו מובן שאותם העניינים שישנו היתר גמור ללמד, הרי לימודם נעשה חיוב גמור, וזכות גמורה. ואדרבה, דוקא בתשעה באב מחפשים עצות כיצד להפטר מכל ענייני תשעה באב, ועד להפרכתו "לששון ושמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו" כפי שה' בתשעה באב האחרון.

בר"ד משיחת ש"פ דברים תשל"ד²³⁰: לכאורה יש להקשות איך ממלאים מה שנחסר ע"י העדר לימוד התורה בתשעה באב? ואין לומר וליישב הענין, שיותר ללמוד דברים המותרים בתשעה באב, שהרי א. ישנן הגבלות בהלימוד המגבילים את הלימוד רק לדברים המסויימים, וממילא חסר ב"בלעולם ילמד אדם במקום שלבו חפץ". ב. גם בדברים המותרים גופא יש לעסוק ללא פלפול וכו', וממילא ישנה הגבלה באיכות הלימוד. (וההגבלה בכמות ואיכות – ג"ז בגדר "ביטול תורה"). והביאור בזה על דרך המבואר בענין האיסור דנטילת ידיים בתשעה באב ויום כיפור, שגם בזה מציינו הגבלות "עד קשרי אצבעותיו", ולכאורה מכיון שהנטילה ענינה הסרת הטומאה, איך אפשר לומר שבתשעה באב ויום כיפור חסר בזה. ונתבאר במק"א, שיש בזה ב' אופנים: א. שבי"כ מאירה הקדושה ביותר, ומצד קדושת היום אין צורך בנטילת ידיים. ב. ולהיפך, בתשעה באב – הקדושה דבני ישראל היא בחלישות, וממילא אין ה'לעומת זה' מתאמץ להשיג יניקה. (ומה שצריך ליטול ידיו "עד קשרי אצבעותיו" עכ"פ – מפני שבעניינים מסויימים דרושה נטילת ידיים דוקא). וישנו אופן שלישי: שכיון שהקליפות הם מעשיו של הקב"ה, והרי "רחמיו על כל מעשיו", לכן נתנו להם יניקה, שמזה יש להם קיום. וזהו הטעם לכן שמצינו שניתנו להם כמה עניינים. ולדוגמא: שחמץ מותר במשך כל השנה, וגם בפסח – ישנן הגבלות מסויימות בפרטי דיני בדיקה ופיעור ושריפת חמץ, והטעם – בכדי שתהי' יניקה לחיצוניים לצורך קיומם. ועד"ז, מה שבינת הכסא פטור ממזוזה (שאינו לומר שענין המזוזה נפעל שם מצ"ע ח"ו, ע"ד הביאור בנוגע לתקיעת שופר ברה"שחל בשבת, שהענין דתק"ש שבר"ה נפעל בשבת ע"י השבת, אלא הביאור בזה הוא), שכיון שענין המזוזה לבטל יניקת החיצוניים ולעו"ז, לכן בביה"כ ששם מקומם – לצורך יניקתם וחיותם – א"צ במזוזה, ואדרבה. ועד"ז בנוגע ללימוד התורה בביה"כ. (ומה שיותר לפעמים ללמוד תורה בביה"כ, לאפרושי מאיסורא או לאונסו – שכיון שרואה שישנו ענין שצריך לפעול ע"י לימוד התורה, מוכרח שבמצב זה חייב לעשות כן. ועיי"ש, שזהו הטעם מה שהזכיר כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע ענין המזוזה, בדרך שלילה, בבית האסורים, שאז ה' צורך בכך – לאפרושי מאיסורא"). ועד"ז, הוא בנוגע להגבלות בת"ב בלימוד התורה, שההגבלות הן – לצורך יניקת וחיות הקליפות, והחובה ללמוד תורה – שבעניינים אלו, כיון שרואה אפשרות ללמוד תורה, מוכרח שבפרטים אלו חייב בכך.

שאלת שלום

אסור ליתן שלום בתשעה באב. ואלו שאינם יודעים ונותנים שלום, משיבין אותם בשפה רפה ומודיעים להם שהיום אסור ליתן שלום.

הדברים לאחמ"כ במילואים בסו"ס (תיקון ערך השלחן לשם – קכד, ב), וכתב להוכיח מו"ת חכ"צ ס' ק (שהתיר ללמוד משניות לאבל שלא ישב בטל) שאינו כן. ומה שיש שה"ד מהריטב"א מו"ק טו, ב והרמב"ן בתוה"א ענין אבלות, שהקשו דאבל אסור בת"ת ול"כ שיותר בדברים המותרים – חדא, התם מיירי לאבל ולא בת"ב, ובה ליישב גם להשיטות שאבל אסור גם בדברים הרעים, אבל לדינא שאבל מותר בדברים הרעים ודאי חובה גמורה היא (ערוה"ש יו"ד ספ"א ס"א). והרי י"א שבאבל דין בפ"ע דהאנק דום, ולא רק משום צער החורבן כבת"ב, שלכן אסור לגמרי גם בדברים הרעים (ראה מאירי מו"ק טו, א. המכתם מו"ק כא, א. הגהות הרמ"ד לרמב"ם אבל פ"ה ה"א. ועוד). ועוד, שהריטב"א עצמו נסתפק בדבר (בחידישו למו"ק כא, א) אם ההיתר שבת"ב ללמוד דברים הרעים קאי גם באבל. וכ"מ בדעתו ממש"ק (שם טו, א), בטעם האיסור לאבל בת"ת, אף שאינו בדין לפרוק ממנו עומ"ש. וכן גם ברמב"ן שם הביא שנחלקו בדבר ולא הכריע. ובשמחת יהודה (שמחות פ"ו) כתב שדעת הרמב"ן נוטה יותר שאבל אסור בדברים הרעים. ויתירה מזו, שבריטב"א (שם כא, א) כתב שההיתר דלימוד הלכות אבלות לאבל הוא רק "כדי שידע מה לעשות" (ובהערת המהדיר לשם הביא מפ' אחד הקדמונים: "כדי לקיים אבלותו כדינו"), ולא כהדעות שהותרו לגמרי. ועוד שגם להמתירים י"ל שאבל שאינו מת"ב בגדר ההיתר. וכבר כתבו לדייק ב'לכלכו, שבאבל כתב "יכול לעסוק", ואילו בת"ב "קורא הוא", שהיא חובת קריאה ומצות ת"ת. ושומ"מ שדרך עד"ה בשו"ת דברי יציב או"ח סר"מ לחלק בין ת"ב לאבל, אבל לא נחית לכל הנ"ל.

ובאמת, גם באבל אא"פ להוכיח מד' הריטב"א, ש"לפ"כ כוונתו שפטור מת"ת בנוגע לשאר חלקי התורה. (ושו"ר עד"ז ובארוכה בתשובת הגריש"א בציוני הלכה אבלות ע' שלד). ובסגנון אחר, שחייב בתורה אבל לא בגדר "משמחי לב" שבת"ת (וא"ש גם לתי' בתרא, שבק"ש הותר אף אם "משמחי לב"). ועו"ל דמירי במי שאין לו אפשרות ללמוד דברים הרעים (קובץ תשובות ח"ג סקס"ח. וראה ציוני הלכה אבלות ע' שלג ואילך בהנ"ל, ועוד כמה אופנים, ושעפ"ז סרו גם שאר הראיות). ועכ"פ, גם אם מציינו סברא כזו (וכ"מ דעת הגאונים בשבה"ל ה' שמחות סכ"ו, שא"א ברכה"ת בת"ב ובאבל, אלא שדחה דבריהם) – אי"ז להלכה למעשה, דאנן קייל"ן להתיר דברים הרעים לאבל, ושחייב בברכה"ת. ומינה, שגם באבל וגם בת"ב חובה גמורה ללמוד תורה. ושו"ר שהאריך בכע"ז בקובץ העו"ב גל' א"מ, עיי"ש].

גם לומר צפרא טבא, שבוע טוב וכדומה אסור בת"ב.

מותר לברך לחברו בשאר מיני ברכות כגון אריכות ימים ורפואה והדומה, ואפי' ברכת מז"ט לא מצינו שיהא אסור, דהא רק בשאלות שלום אסור.

אסור לשלוח מתנה לחבירו בתשעה באב²³¹. אבל לעני ובפרט כשהוא תלמיד חכם, לא רק שאין איסור, אדרבה מצוה בדבר, וכל שכן אם שולח מעות להוצאת בני ביתו וכו' ובלאו הכי כבר נהגו בכל תפוצות ישראל לחלק צדקה לעניים ביום תשעה באב.

טיול והיסח הדעת

לא ילך ויטייל בשוק, כדי שלא יבוא לידי שחוק וקלות והיתול²³².

לא יקח תינוק בחיקו שמא יבא לידי שחוק²³³. אבל כשבוכה וצריך להרגיעו הותר²³⁴.

ניחום אבלים: אין לדבר דברי תנחומין²³⁵ לפני חצות היום, ולכן אין ניחום אבלים לפני חצות²³⁶.

ישיבה על הארץ

ליל תשעה באב ויומו יושבים לארץ עד חצות (1:01).

ע"פ הקבלה אין לישב ישר על הקרקע רק יפסיק בדבר שאינו לבוש בו בינו להקרקע.

מותר להניח תחתיו שק או כר קטן. וגם יוכל לישב על ספסל נמוך²³⁷.

אם צריך לפסוע בין היושבים ראוי לעשות כן, ובלבד שלא ידלג מעליהם ויפסע מעליהם ממש שנחשב כזלזול בכבוד הציבור²³⁸.

מי שהוא חלוש בבריאותו וכן מעוברת ומינקת בשעת הנקה מותרות לישב על כסא רגיל²³⁹.

מי שנוסע ברכב מותר לו לישב כדרכו²⁴⁰. וכן בבית הכסא.

בעל הגבהה וכן סנדק יושבים על כסא רגיל.

בספר אמרי פינחס בשם הר"פ מקאריץ: בתשעה באב כשיושבים על הארץ יכולים לפעול אצל

הש"ת מה שצריכים כיון שהש"ת שורה ג"כ בבחינה זו.

(231) שיהו בכלל שאלת שלום.

(232) שו"ע סתקנ"ד סכ"א. וראה כה"ח שם ס"ק צה.

(233) כ"ה בשו"ע יו"ד טשצ"א ס"א לגבי אבילות. והה"נ בת"ב. וכן להרמב"ם אבל פ"ה הכ"א, שנקט משום טעמא דהאנק דום – הה"נ בת"ב שאסור בש"ש. וכן מובן מביהגרא"ט סתקנ"ד ס"א בדיון טיול שסמכה לאיסור לקיחת תינוק בחיקו. ומצינו לה דהדיא בראשונים – בס' מנהג טוב שאין ליקח תינוק בחיקו בת"ב. וכ"כ בבלא יועץ ערך ת"ב. והרי כל המצוות הנוהגות באבל נוהגות בת"ב, עכ"פ ל"ת שבאבל. ואף למש"ב בשו"ת מהר"ם חלאווה ס"י שאין ללמוד ת"ב מאבל – היינו באיסורים כפיית המטה וכדומה, אבל בנדו"ז דמיא ממש לטיול וכבביהגרא"ט הנ"ל. וכן העלה בתשוה"נ ח"ב סרנ"א.

(234) ובזה נדחית הסברא דשאני ת"ב מאבל, שכולם אבלים, ומי יקחנו – דאה"נ בצריך לכך הותר גם לאבל.

(235) ונוסח "המקום ינחם" יכול לומר גם לפני חצות.

(236) אצ"כ לא היה בעיר אחר חצות, שאז צריך לילך לפני זה, שבזה שבא להאבל והאבל יודע שבא לנחמו יש בזה ג"כ מצות ניחום אבלים אף שלא יאמר דברי תנחומין, ולכן עליו לקיים מה שאפשר. וראה בשו"ת אג"מ או"ח ח"ה ס"כ סקכ"ב.

(237) כ"ה בירושלמי מו"ק פ"ג ה"ה: סמוך לארץ. והובא בבב"י יו"ד טשפ"ז. וראה בפס"ד להצ"צ או"ח סתקנ"ט סק"א, אפי' לענין אבל. וכש"כ בת"ב שהוא רק ממנהגא (וראה פמ"ג סתקנ"ט בא"ט סק"ב). וראה פס"ד להצ"צ שם בארוכה). ובמס' סופרים פ"ח ה"ז (לגבי ת"ב): ויש שיוודים מספסליהם למטה. ומשמע שאין העיקר שיהא על הארץ. וכבר העירו מרש"י יומא יא, ב ד"ה ולא כלום. תוס' כתובות לא, ב ד"ה רב אשי. ועוד. וראה ילקוט הגרשוני סתקנ"ט סק"א. חיים וברכה שמחות אות י סמ"ז. ערוה"ש טשפ"ז ס"ג. (ובערוה"ש סתקנ"ט ס"ד: לאו דוקא על הארץ וכו' ספסל קטן נמוך לארץ). דע"ת שם ס"ב. שם סתקנ"ט ס"ג. (ועיי"ש שהביא מפירש"י ישע"י ג (כצ"ל שם), כו: לארץ תשב מגובה לשפלות ישבו וכו' בת"ב. וראה חיים וברכה שם). אמנם לדעתו אסור שיהא חלל אויר טפח בינו ובין הקרקע (ראה גם חיים וברכה שם), ולא ראינו מקפידים בה. וברוח חיים פלאגי סתקנ"ב ס"ח ובבא"ח ש"א דברים וכה"ח סתקנ"ב סק"מ החמירו יותר שצ"ל נסר שאינו גבוה טפח. ונראה שהכל לפי הענין, שיהא שינוי דמינכר. וראה גם רוח חיים יו"ד טשפ"ז ס"א. וראה גם בה"ש טשפ"ז בציונים סק"ב.

ונהגו שיהא פחות מג' טפחים. והרבה מקילים גם בגבוה יותר, כל שנמוך מהרגיל.

(238) ראה שו"ת משנת יוסף ח"ח סכ"ז. יוסף לקח פרץ מועדים ח"ג סכ"ח ואילך. שבות עמי מימון ח"א סט"ז. ה' אור לי בקובץ טובים השנים תשע"ד ס"ח (ושנית לו בקובץ ועתה כתבו לכם הל' שויו"ט חולון ע' תפג ואילך).

(239) ראה ערוה"ש יו"ד טשפ"ז ס"ג.

(240) ויש שהחמירו לישב ע"ג קרש המונח ע"ג המושב ברכב. וכן ראינו במעשה רב.

עשיית מלאכה

אין עושין מלאכה עד חצות (1:01). מי שהוא ירא שמים יש לו להחמיר כל היום. אף שמוותר לישא וליתן אחר חצות לא ימשוך בעסקיו כדי שלא יסיח דעתו מהאבילות²⁴¹.

נהגו להחמיר בכל מלאכה שיש בה שיהיו קצת, אפילו מעשה הדיוט, אבל דבר שאין בה שיהיו, כגון הדלקת נרות או קשירה וכדומה, מותרת.

כתיבה מותרת בתשעה באב²⁴².

מלאכת דבר האבד מותר אבל לא יעשה זה בפרהסיא.

אפילו קודם חצות מותר לעשות מלאכות²⁴³ אפילו בביתו על ידי גוי.

כל העושה מלאכה בתשעה באב, ואפילו לאחר חצות, אינו רואה סימן ברכה מאותן מעות שמרויח מאותה מלאכה. ודוקא כשקובע עצמו למלאכה ומסיח דעתו מהאבילות.

אין מציעין המטות ולא מכבדין הבית עד אחר חצות היום, ומהראוי שלא לכבד כל היום כולו²⁴⁴. באם אפשר, אין להדיח כלים עד אחר חצות²⁴⁵. ואפשר לשרותם במים.

241 ואף את"ל שהטעם משום היסח הדעת בבלות ל"ש כ"כ אחר חצות היום, איכא נמי ל שאר הטעמים (ראה לעיל לפני "דברים האסורים בת"ב" בהערה).

242 אבל המעתיק ספרים בשכר נחלקו הפוסקים, "ובמג"א מסיק דאסור". (כ"כ בא"ד סק"ו. וכוונתו עפ"מ"כ במג"א סק"ו שאף שמוותר לישא וליתן אחר חצות לא ימשוך בעסקיו, כך פ' בתורת חיים סופר סק"ו).

בנוגע כתיבת סת"ם – מותר בערב תשעה באב, אבל לא בתשעה באב (ע"פ ש"ע"ת סתקנ"ד סק"ה, עיי"ש). ואף שנראה שאינו בגדר ת"ת דבעבדתי' טריד, אבל הוא בגדר מלאכה ומלאכת אומן והיסח הדעת גמור, ודלא כמלאכה גרידא שרק גורמת היסח"ד).

243 ויש שכתבו רק בנוגע למלאכות צרכי ביתו. ושאר הפוסקים סתמו. אכן לבנות בנין דאוושא מילתא, אסור.

244 כשעוזרת וכרית מנקה הבית, אפשר ליתן לה נקות כדרכה, אם אין היסח הדעת לבעלים מזה (כגון שצריך להראות לה בכל דבר מה לעשות).

וראיתי למי שנסתפקו בדבר. ולדידי בירא מילתא דליכא איסורא, שהרי גם מלאכה ממש מותר ע"י גוי. וכש"כ בצרכי ביתו. (והרי בלבוש התנה להתיר מלאכה ע"י גוי דוקא בצרכי ביתו דקילא טפי, כדלעיל). ובתנאי דליכא היסח הדעת ע"ז (ראה בביהגר"א סתקנ"ד ס"ב ד"ה ואפי' משנ"ב שם בבה"ל ס"ב ד"ה ע"י עכו"ם. כה"ח שם ס"ק א).

ואף את"ל שסידור הבית והצעת המטה לאו משום היסח"ד נגעו בה, אלא להראות אבילות (וע"ד הדין שימעט אדם מכבודו ומהנאתו בתשעה באב בכל מה שאפשר, והה"ג בכבוד הבית) – אדרבה א"כ אינו מדינא (וכדמוכח גם מזה שהותר לאבל, כמפורש בשו"ע י"ד ס"ש"פ ס"ב). וראה זה השולחן ח"א סתקנ"ד ס"ב (ע' מה). אבל בברכ"י סתקנ"ט ס"ק"ו משמע קצת דאיסורא איכא. וכנראה מדין מלאכה. וכ"מ קצת ביוסף אומץ שבהערה הבאה. ואולי לישא ד"לא מיחו" לאו דוקא, שמעיקר הדין היתר גמור הוא אלא שנמנעו עד חצות, ולאחר חצות היחוס על מנהגם. וכ"כ בשו"ת יצחק ירנן ח"ג ס"א א), ואין להחמיר כולי האי במנהג זה.

ויותר נראה שנאם נאמר שאינו רק משום היסח"ד, עכ"צ"ש) משום סרך מלאכה נגעו בה (כחדחת כלים, שבוש"ת שמתל בנימין שבהערה הבאה), וכ"מ מסמיכות הענינים בערוה"ש סתקנ"ד ס"א (אבל ראה סוסי' תקנט דמשמע מחמת היסח"ד כשאר צרכי אכילה), ושאיני באבל שלא החמירו כולי האי במשך ז' ימים (ראה עד"ז בשו"ת אול"צ ח"ג פכ"ט ס"ד), והתירו רק מחמת הצורך (ראה גם לבוש יו"ד שם ס"ב): הוי להו גזירה שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בה לפיכך לא גזרו עליהם והתירו לעשות מהם כל הצריך לו ולא יותר. אבל בשו"ת מהר"ק שרש לה מוכח איפכא, דאף דליכא בהו צורך כולי האי שאפשר בלא כיבוד הבית ובלא הדחת הכוסות כשיש לו כוסות אחרים מודחים ונקיים אלא דניחא ליה להשתמש באלה אפ"ה שרי). והדר דינא כשאר מלאכה שמוותר ע"י גוי. [יש שהביא ממל"ח ס"י ס"ב "לחציע המטות בליל ת"ב", ופשוט שאינו שייך לנדוד, ומיירי בהצעה שיוכל לישון, ולא עלה על הדעת להחמיר].

ומש"כ במקו"ח (שבהע' הבאה) לאסור הדחת כלים גם ע"י שפחה, אם לא נפרש שכוונתו למשרתת יהודי' (וכ"ן פשוט בכוונת יוסף אומץ שם במש"כ "משרתת", וכל' השו"ע בעניניו יו"ד ס"ש"פ ס"ב, ושק"ל דאיהו דחיק ומוקים אנפשי', שהרי כתב לאסור מה ש"מבערת המשרתת באב לשל לילדים קטנים אכילת", וקרי לה "איסורא רבה", וכנראה היינו על צד ההפלה) – נצטרך לומר שהכוונה באופן שם בעה"ב מסיח דעתו מחמת זה, ואף גם זאת, דקאי בהדחת כלי שבת שאינן בהם צורך כלל כעת. ויותר נראה שהוא להרחקה בעלמא. ובכלל קשה ללמוד הלכה למעשה מדבריו בקיצור הלכות שנכתבו בקוצר אמרים ור"פ בלבד, ורב הסתום על הגלוי, ושמא כתב סברא בעלמא ורצה להשיג ע"ז, ונפרט שלא מציינו כדוגמתו בפוסקים. ולהעיר שבלבוש שם בהיתר כיבוד הבית הדחת הכוסות והצעת המטות לאבל כתב בטעמא דמילתא "דלא כולי עלמא עשירים ניהו שיש להם משרתים שיעשו להם מלאכות אלו בימי אבלותם", והרי לנו שבמשרתת מיעיקרא לא עלה על הדעת לאסור איסור. והעיקר, שעמם בגוף הענין לסדר הבית בעצמו לא ברירא מילתא לאסור, ששתיקת וסתימת כל הראשונים דלא אישתמט חד מיניהו לפרש לאיסור מוכיחה שאינו איסור מן הדין.

245) ראה יוסף אומץ (מנהגי פראנקפורט) סתתפ"ג. ובמקו"ח להח"י סוסי' תקנ"ג – גם ע"י שפחה.

ומשה"כ בפת"ש (איסרלין) שם (על שו"ת שמתל בנימין ס"ב שאסר) מהדחת כוסות לאבל שבי"ד ס"ש"פ ס"ב – הרי מפורש שם שמוותר גם לאשה לאפות ולבשל בימי אבלה כל הצורך לה, משא"כ לענין ת"ב כבשו"ע סתקנ"ט ס"י. ועוד דשם מיירי בצורך להכוסות.

ליל שלישי, ט' מנחם-אב, תשעה-באב

"אין שמחה בא אלא בתשעה באב"²⁴⁶

תשעה באב חמשה דברים אירעו בו: נגזר על ישראל במדבר שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה. ונלכדה עיר גדולה וביתר שמה והיו בה אלפים ורובבות מישראל והיה להם מלך גדול ודימו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא מלך המשיח ונפל ביד הרומיים ונהרגו כולם והיתה צרה גדולה כמו חורבן בית המקדש. ובו ביום המוכן לפורענות חרש טורנוסורפוס הרשע את ההיכל ואת סביביו לקיים מה שנאמר ציון שדה תחרש.

הלכתא למשיחא: כל הצומות עתידין ליבטל לימות המשיח, ולא עוד אלא שהם עתידים להיות יום טוב וימי ששון ושמחה.²⁴⁷

בשולחן ערוך (סוף הלכות תענית): ולעתיד לבוא יהפכם ה' לששון ולשמחה. ונתבאר בלקוטי שיחות, שלכן הובא בשו"ע להלכה בזמן הזה, שנוגע למעשה באופן התענית, שהתשובה ביום התענית היא באופן כזה שפועלת (עד) שהצום יהפך "לששון ולשמחה".

ככמה מקומות²⁴⁸ שלעתיד לבוא יהי תשעה באב יום טוב הכי גדול, יותר משאר הימים טובים, ויותר

246 פס"ד פי' על נהרות בבל בסופו. וסם: לפי שקבעו אבל בזמן הזה ועתיד לפני הקדוש ברוך הוא לעשותו יום טוב שנאמר והפכת אבנם לששון ונחמתים ושמחתים מגוונם. ובמדבר"ד (פי"ג, ה בסופו): אף היא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נולד מנחם. ולהעיר מפי' הידוע (קדושת לוי וידו) במאחז"ל "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה", שזוכה הוא מלשון הזדככות שמזדכך ורואה עתה בשמחה, קצת משמחת ירושלים איך יהי לעת"ל, שע"י שמצטער ומתאבל על חורבן ירושלים מעורר הגאולה, ולכן זוכה מיד לראות בעוה"ז הנחמות של עתיד, שמארים לו תיכף הנחמות העתידים. וראה פרי צדיק דברים טז.

247 רמב"ם סוף הל' תענית - ונתבאר בלקוטי שיחות חלק טו ע' 412. ומעלתם תהי' גדולה יותר מכל המועדים שבוה"ז, שהרי המועדים שבוה"ז יבטלו לעת"ל, וגם נעלים יותר מימי הפורים שלא יבטלו לעת"ל - סה"ש תנש"א ח"ב ע' 686. וראה גם שיחת ש"פ פינחס בתשמ"ז (תורת מנחם ח"ד ע' 99 הע' 17). סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 530. תשמ"ט ח"א ע' 139. שם ע' 167. ובכ"מ.

ע"ד **חיוב סעודה לעת"ל** (ולא רק איסור הספד ותענית כבפירש"י ר"ה ית, ב ד"ה יהיו לששון ולשמחה. ולהעיר מהשק"ט בסעודות הנוכה אם הם סעודת מצוה): ראה מג"א ס' תקנ"ב סק"א (בנוגע לזמן בית שני, ושולכן מרבים בסעודה הראשונה בעת"ל לזכרון שיהפך במהרה בימינו לששון ולשמחה. וראה סידור יעב"ץ דיני ביהמ"צ שער שלכת אשנב ג סק"א. ובכ"מ שמה"ט נהגו לעשות סיום במצואי ת"ב, ובתשעת הימים בכלל - ראה דברי תורה (מונקאטש) תנינא ספ"ב. שלחן מלכים (לנדא) פתיחה להל' תפלין שלום ואמת סקט"ו - רסג, א). נחל אשכול על ס' האשכול ח"ב ת"ב ע' 18 (דמחוייב בסעודה דאיתקש למועד כר"ח. אמנם, בר"ח אבי עני לא אכיל פת). שיחת עשרה טבבת תשמ"ב (דששון ושמחה קאי על סעודת יו"ט בבשר ויין). שיחת יום ב' דר"ה תשנ"ב (סעודה גדולה ביותר כסעודת שלמה בעתו).

ע"ד **איסור מלאכה** (שבלשון הפסוק "מועדים טובים", והרי ר"ח איקרי מועד ולא איקדיש בעשיית מלאכה. אבל בתוספתא סוף תענית, וכן ברמב"ם, יו"ט, ובכמה מקומות יו"ט) היינו גם איסור מלאכה, ראה מגילה ה, ב (וידוע שכ"כ להוכיח נתן העזתי שר"י). וכ"ה בלשון הרמב"ם בכל מקום. אלא, ש"יו"ט" שבמג"ת הוא רק לענין הספד ותענית: הנה, בפירש"י ר"ה שם משמע קצת שאין איסור מלאכה (אבל שם קאי רק בפ"י "ששון ושמחה"). וכ"ה בטו"א שם (ד"ה בזמן) בפשטות (לגבי זמן הבית. וראה גם הגהות חשק שלמה תענית פ"א מ"ד ד"ה וכשהי' שו"ת בנין שלמה ח"ב ענינים שונים ס"א). וכן מוכרח בשו"ת מהרש"ל ס"ד, שכשיבנה ביהמ"ק יקריבו תודה גם בת"ב. אבל ראה בשו"ת תשובה מאהבה ח"ב סרע"ג בהגהות לשו"ע או"ח ס' תקפ (בשם הר"י איידליץ) שאסור במלאכה כבחוה"מ, עיי"ש. וראה דרשות חת"ס ח"א דרוש ל' טבת תקע"ד (פג, א - ד"ה כתיב. וכ"ה בתורת משה תנינא ס"פ יגש) בדרך אפשר (מטעם אחר, ע"פ המדרש "ולמועדים טובים כנגד מלאכת שבת"). שם דרוש לח' טבת תקפ"ט (פט, א ד"ה כתיב). וראה שו"ת עמק התשובה ח"ה בפתיחה ע' לא (מד"ע).

קרבנות: רס"ה ב' תנש"א ח"ב ע' 694 נזכר בין הדברים ע"ד קרבנות המועדים, כולל ימים אלו שיהפכו לששון ולשמחה ולמועדים טובים. ואולי הכוונה (נוסף לקרבנות מצד חנוכת ביהמ"ק - ראה עזרא ה, לג ואילך שהקריבו בכל יום, גם בת"ב) לקרבנות נדבה, שלמים ותודה (ראה שו"ת מהרש"ל ס"ד. מג"א יו"ט ע' אדה"ז) סנ"א סק"א (ס"א). ולהעיר בשו"ת מהרש"ל כתב רק בנוגע לעת"ל, ובמג"א שינה וכתב בל' עבר שהי' יו"ט בזמן המקדש, ואדה"ז השיטת ד"ז וכתב רק שהקריבו תודה ותו לא. גם לא נחית לבאר אם הכוונה בזמן בית ראשון או לא. ולבארהו קאי בזמן ב"ר, ולהעיר גם מקרבן עצים בת"ב (תוספתא כבורים פ"ב, ה. וראה ניצוצי אור (מרגליות) מגילה ה, א), וכן בת"ב נדחה, בעעירי באב (תענית פ"ד מ"ה. תענית יב, א). וראה שו"ת חת"ס או"ח ס' קנו. הנסמך בשו"ת יב"א ח"א סל"ג סק"ג). [להעיר מהפכו - שקו"ט בנוגע הקרבנות יו"ט בזמן חנוכת ביהמ"ק בימי שלמה כשאכלו ושתו - ראה לקו"ש ח"ע ע' 56 הע' 42]. ולהעיר מהרמזו הידוע בברכת אשר גאלנו "יגיענו למועדים והלגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום", דקאי על ביטול הצומות לעת"ל, שבזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה.

כשמישיח בא באמצע התענית: ראה בסה"ש תנש"א ח"ב ע' 832 (תוכן משיחת צ"ג תנש"א) בנוגע לנתינת כח לדחיית הצום לגמרי בימות המשיח, שמקום לשקו"ט בנוגע לתעניות דרבנן אם משיח בא באמצע היום אם צריך להשלים התענית. וראה גם שם ח"א ע' 26 הערה 105 (שיחה ג"ל).

248 ראה ד"ה ציון במשפט תשל"ה הא' (סה"מ מלוקט ח"א ע' קנד) הע' 41*. לקו"ש ח"ה ע' 313. סה"ש תשמ"ט ח"ב ע' 611 הע' 27. ר"ד משיחת ש"פ דברים תש"נ. ובכ"מ.

משאר הצומות שיהפכו לימים טובים.

באגרות קודש²⁴⁹: עס איז באוואוסט דער חסידישער ווארט²⁵⁰, עבדו את ד' בשמחה, אז אפילו תשעה באב – יהפך במהרה לששון ולשמחה – בביאת משיח צדקנו, דארף דער תענית און זאנגן קינות, בשעת מעשה זיין אויך בשמחה-געפיל, וואס מען האט דעם גרויסען גליק און מעגליכקייט צו מקיים זיין דעם ציווי מלך מלכי המלכים הקב"ה, און לויט ווי עס [איז] אפגע'פסק'נט געווארן אין רמב"ם סוף הלכות לולב, אז דער וואס פארמיידיט זיך פון שמחה, ראוי להפרע ממנו וכו' און דער וואס טוט דאס עבודה גדולה היא כו' עיין שם.

איתא בירושלמי שביום שחרב הבית (ת"ב) "ליד מלכא משיחא". ובפרט ע"פ הידוע שביום הולדתו של אדם מזלו גובר, דלפי זה נמצא, שביום ת"ב מתגבר מזלו של משיח צדקנו, והוא יום מסוגל לענין של ישועה וגאולה. וענין זה נוגע להלכה למעשה, וכמ"ש הרח"ו בשם האריז"ל שזהו מהטעמים שאומרים "פסוקי נחמה" "ביום ט"ב במנחה . . כי אז במנחת ט"ב נולד המשיח הנקרא מנחם", וי"ל שזהו הטעם הפנימי שנק' ט"ב בשם "מועד"²⁵¹.

בכמה ספרים נזכר שכ"א ימי בין המצרים מ"ז בתמוז עד ערב תשעה באב הם כנגד הימים מראש השנה עד הושענא רבה, ותשעה באב – כנגד שמיני עצרת (ושמחת תורה)²⁵². ועוד מציינו, שתשעת ימים הראשונים של חודש מנחם אב כנגד ימי חג הסוכות, ותשעה באב – כנגד שמחת תורה.

אף שאינן להסיח דעת מהאבילות²⁵³, וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה

(249 ח"ב ע"ב רצו).

250) ראה גם שיחת כ' מנ"א תשל"ד. ולהעיר משיחת ש"פ ואתחנן תשכ"ח בנוגע לשון המאמר בד"ה נחמו תרכ"ו ע"ד "ההפרש . . בין ט' ל' לשמח"ה", שלבאור ה"ז לשון מודו. ועי"ש בביאור שט"ו באב דומה לשמח"ה, וממילא גם ט' באב שעל ידו הוא העילוי דט"ו באב דומה לשמח"ה, רק שבת"ב הוא בקו הירידה העלם, ובט"ו באב ושמח"ה הוא בקו העל"ה והגילוי.

וכ"ה בס' תורת שמעון השלם (תשע"א) ע' קלא בשם הר"ש מיעריסלאו, עיי"ש. וכן מסופר על הר"ד ליקעס תלמיד הבעש"ט (אדמור"י טשרנוביל ע' צח). וראה ייטב פנים אבני זכרון לר"ה אות', הובא בשיח השדה ס"פ דברים אות קצד.

ולהעיר מעבודת ישראל פ' מסעי (חלקו הועתק באוה"ת, כנ"ל אצלנו דיני בין המצרים): אפילו בתשעה באב שהוא חושך למראה עין הגם שיש לבכות במר נפש על כל אשר מצאתנו ביום ההוא מכל מקום יש לשמח לב המלך בשמחה העתידה שבו יולד מנחם ויגאלנו במהרה וישמח ה' במעשיו.

ובס' מגן אברהם (מטריסק) ס"פ מסעי, שאע"פ שהם ימים הנמוכים בשנה, עכ"ז בת"ב נולד משיח שאז הלידה והתגלות אורו של משיח, ולכן אדרבה היא עשת הכושר שע"י שיתאמן ויסיר מאתו החשכות יזכה לאור גדול להרגיש האור של מלך המשיח.

251) לקו"ש חל"ט ע' 8 (משיחות ש"פ דברים תשמ"ז-מ"ח).

252) כון מציינו בספרים, שעשירי בלא מנגד שמחת תורה. ובאו"א קצת, ששלושת השבועות על הסדר כנגד שבעת ימי פסח שבועות (וימי תשלומין) וסוכות, ות"ב – כנגד שמע"צ. [ובכ"מ קדום מ"ת ה' יו"כ בעשירי באב].

253) וגדר היסח הדעת – שקובע עצמו לדבר אחר (ולכן מותר במלאכה שאי"ב שיהיו). אבל בשעת הקינות, לא יפסיק לבו מהאבל בכלל. (כן מוכרח מזה, שבשעת הקינות אסור אפי' לספר דבר ולצאת חוץ, משא"כ בשאר היום).

[והנה, מה שאיסור מלאכה משום היסח"ה הוא רק ממנהגא, וכן נהגו שלא לשחוט ולהכין צרכי סעודה עד חצות מחמת היסח"ה, ואינו מדינא – ג"ל של"ש להטיל איסור והכתת צרכי סעודה שהם דברים המוכרחים. וראה בהגמ"י תענית פ"ה ה"י סק"ש שהביא מהל' שמחות להרמב"ם דהוי דומיא דקניבת ירק שהותר ביו"כ משום עגמ"ג. וגם אינם היסח"ה בעצמם אלא שגורמים (וחשש שיגרמו) להיסח"ה. ומל"ג טם ממנהגא והתרו אחר חצות. (וסרה ראיית שו"ת משיב נבונים ח"ב סמ"א)].

אבל, באמת משמע שהיסח"ה גופא אינו אסור מדינא, ורק בדבר שנהגו בה, דכמוכח מזה שאיסור ת"ת הוא רק משום משמחי לב או האנק דום כמפורש בראשונים, ולא משום היסח"ה. וכ"כ להוכיח בשו"ת הר הכהמ"ל סי"ט. וכת"ש לטול דעת האוסרים עישון משום היסח"ה. [נבדעת האוסרים העישון משום היסח"ה – ראה שו"ת דרכי נעם או"ח סי"ט, שנקט בלישנא שמשום חומרו ואבלו של יום ראוי למנוע מלשתותו שלא להסיח דעתו מן האבל, הרי לנו שלא אסור (לפי טעם זה) מן הדיון. וראה גם בא"א מבוטשאטש (לענין ת"צ בכלל) שמהחמירה היתה כוונתם רק למיגדר מילתא מקלות רשע. ויש שאסרו טעמים אחרים והארנו לקמן בענין זה. ובסידור יעב"ץ בשער הדלק ארובה"ד (וכן בספרו סוף סתק"ל"ד) כתב דלא רגז מטיול ותענוג ומסיחין דעתן מאבלות. ואין הכרח בדעתו שהיסח"ה אסור מדינא, שהיה התיי שם ארובה ה' כשאינו נעשה לתענוג. וי"ל דבכה"ג א"ב היסח"ה. וי"ל במש"כ באיזהו מקומן להחמיר בשעת התפלה דייקא, לפי שבשעת קינות חמור טפי, כנ"ל].

אמנם, במהרש"א תענית ל, א כתב בטעם איסור ת"ת שלא ישכח מאבלו, וכ"כ בין השיטין בשו"ת דבר שמואל ס"ט לענין לימוד עם אחרים. וכ"כ גם בל' שו"ת דרכי נעם סוסי"ט. וכ"כ קצת במאמר סתק"ג סק"ב. וכ"ה בחכמת שלמה סתק"ג ס"א. וכ"כ ביוש"ה ש"ט פ"ב. אבל אין כן דעת כל הראשונים. ולהעיר שבאוה"ח עקב ז, יב משמע בטעם היסח"ה לפי שנת"צ ז"ל בשמחה. וי"ל ד. בחלקם, אולי י"ל, דס"ל שאיסור שמחה גופא הוא משום היסח"ה. ודוחק. והרי לת"ק מותר בדבר שאינו רגיל לקרוא ולשנות. וגם מותר לדבר בעסקיו שלא בשעת הקינות (ובמהרש"א) שם אכן חידש שם שבשאר עסקים נמי אסור). וכן טיול נאסר רק שלא יבוא לידי שחוק והיתול ולא משום היסח"ה. (אבל ראה שו"ת גן המלך סי' קמה). וגם במלאכה גופא שנאסר ממנהגא משום היסח"ה, מציינו גם טעמים אחרים בראשונים (מתורת אבלות גופא – מאירי פסחים ד, ב, ד. ה' הבתים שערי תענית ש"ז. או שאינו מרגיש בתענית בשעת מלאכה – אר"ח הל' ט"ב ס"ב. כלבו סס"ב. שו"ת תרוה"ד סי' קגו. או לאידך גיסא שמחת טורח המלאכה לא יוכל להתענות – אר"ח וכלבו שם. ועוד. וי"א משום דאיכרי מועד – לבוש סתק"ג ס"ב. וראה ליקוטים אשכנזיים מכת"י, נד' בירושתנו ז' ע' נג. וכ"מ במרדכי תענית רמז תרלו, שהביא בתרוה"ד שם, שהוא כיו"ב. וברש"י תענית יג, א ד"ה כשאמרו, משמע שהוא ככל ת"צ, מדין קדשו צום קראו עצרה"ה (ראה שם יב, ב – בגמ'). ומש"כ המג"ב סתק"ג סקמ"א שלא לילך בכנופיה על הקברים משום היסח"ה – הביאו מהשל"ח מס' תענית, ואינו איסור מדינא (זולת משום

בשמחתה²⁵⁴, כמ"ש שישו איתה משוב כל המתאבלים עליה²⁵⁵, אסור ליפול בעצבות ח"ו, שהרי כתיב עבדו את הוי' בשמחה²⁵⁶.

בספר השיחות תש"ג ע' 41 (שפעם באה קבוצה של יהודים מליטא לאדמו"ר הצמח צדק, ואמרו שיש להם קושיות וכו'): האבן זיי געזאגט, אז זיי האבן געזעהן א גרויסן חסיד האט ער שמח"ת געוויינט און תשעה באב געזונגען, און האבן מסיים געווען: מילתא דמתאמר אפי מאר' לית בה משום לישנא בישא. האב הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק צמח צדק זיי געענטפערט, אז ביי א חסיד איז דער ניגון נייט קיין שמחה און די בכל"י איז נייט קיין עצבות. די בכל"י איז מרירות. . . תשעה באב בעת החורבן אז ער זעהט ווי עס איז נתיקם געווארן דער חורבן, איז דאך בכל עצב יה' מותר און גלויבט בקיום יעודי הגאולה, איז פון דעם זינגט ער, דער ניגון איז להתענג על הוי'.

מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בימים שאירעו צרות לאבותינו ותכלית התענית כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה²⁵⁷. וכתבו הפוסקים, שלכן חייב כל איש לשום אל לבו

(טיול), עיי"ש. ואין לה"ר מל' הלבוש שתקנ"ד סכ"ג לגבי פרקמטיא שאסור שלא יסיח דעתו, שז"ז בכלל מלאכה למנהג שנהגו. אמנם, באבל מצינו שאסור במלאכה ובמו"מ מדינא, והטעם משום היסה"ד – ב"ח י"ד שש"פ ד"ה ואפילו דבר. לבוש שם ס"ב. חכמ"א כלל קסד ס"ב. (וצ"ע מש"כ בשו"ת צבי תפארת ס"ג סק"א שלא נמצא בהדיא שטעם האיסור במלאכה לאבל משום היסה"ד. ואולי כוונתו שלא נמצא בראשונים. אבל כ"ה בשו"ת הרשב"א ח"א ס"ו: כדי שיהא יושב ומחשב באבלה של ירושלים ולהתאונן ולהתעסק בנהי וקניטו אבל. וכ"ה להדיא ברש"י כתי"י (רש"י על הר"ף) ובמוק"י מו"ק יא, ב ד"ה דברים: כדי שלא ישבח אבילותו. וכ"מ בתוה"א לרמב"ן ענין האבילות: כדי שיתאבל על מתו. וכ"מ בר"ו, הביאו הב"י י"ד שש"פ, לגבי ג"ה הראשונים). וכן אסור לו לצאת מביתו שלא ישבח אבלו – שו"ת תרוה"ד ס"ד צ. וכ"ה ברדב"ז אב"פ ה"ט, שמותר לאבל לקרוא בדברים הרעים שעי"ק קריאה זו לא ישבח אבלו ולא יה' שמח. (ואולי היינו הך, ומשום שמחה נענו בה). וראה ערוה"ש י"ד ששפ"ד ס"ט שאסור ללמוד שאר חכמות או כתיבי עתים משום היסה"ד. וכבר כ"כ בר"מ מו"ק יא, ב שאסור לעיין בספרי הרפואות להתלמד דחממה היא. אבל בת"ב שמותר מעיקר הדין (לולא בהמנהג) במלאכה, ומותר לצאת מפתח ביתו – אין לנו להכריח שאסור לו להסיח דעתו מאבילות. וכבר כתב בשו"ת מהר"ם חלאווה ס"י שאין לנו איסור בת"ב אלא מה שמנו חכמים בפירוש ואין ללמוד מאבל. וש"מ ש"כ בקצה בחזו"ע בין המצרים ע' שטו. וראה בשו"ת פאר עין חיים סכ"ד שהאר"ק מאד ביסוד החילוק בין ת"ב לאבילות בכמה אנפי, ולדיד' בשיניה איכא איסורא דהיסה"ד, אבל גרם שונה עיי"ש. ואף שהאר"ק לבסס יסודו, לא נחית לכל הנ"ל. אבל להעיר שבחכמה ומוסר להר"א ענתביי הל' י"ט סק"ע אזיל בתר איפכא, לענין שתיית טוהין שאף שבת"ב יש לאסור שלא יסיח דעתו מהאבילות, באבל אין לנו להוסיף צער על צערו. אבל נראים הדברים שדבריו אינם מדינא, אלא שכדאי בית אלקינו שיעזר עליו, עיי"ש. וראה ר"ן כצבי אבילות ס"ז. ודבריו צ"ע.

ואולי יש מקום לקרב הדברים, שכל עיקר איסור היסה"ד בת"ב, את"ל דאסור כבאבל, אינו כפשוטו, שלא יסיח דעתו מזה, שכמעט אל"פ לעמוד בו, וכן גם באבל דל"ש לומר שלא יסיח דעתו מזה כל ז' ימים. ופי' היסה"ד היינו כבתפילין (ולהעיר מאמרי פינחס השלם לה"ר פמקאריץ שש"פ ב). עוקנטו כל הפוסקים (ואדה"ר בכללם – בשו"ע סכ"ח ס"א) בדת תר"י ברכות יד, א (בדפי הר"ף) ד"ה הל' והרא"ש הל' תפילין סכ"א שאינו נק' היסה"ד אלא כשעומד בשחוק או בק"ר, אבל כשעומד ביראה ומתעסק בצרכיו א"פ שאין דעתו ממש אין התפילין אה"ז נק' היסה"ד. ומה"ט אין דין היסה"ד בשיניה (ראה רשב"א וריטב"א סוכה כו, א. תי' בתרא בתו"י יומא ה, א ותוה"א"ש שם). וההסברה דבר, שהיסה"ד היינו עקירת הדעת לענין הפכי, ולכן נק' בל' היוזשמי"ה ה"סיע דעתו", המורה על העקירה ממקומו הקודם, ולגבי תפילין – העקירה משעבוד המוח והלב (ראה לקו"ש ח"ד ז' 152. חכ"ג ע' 226). ובענינו, עקירת דעתו היינו שחוק וק"ר ולא רק העדר המחשבה בעינינו אבילות. (ולפ"ז י"ל דת"ב שאני מתפילין, שבתפילין אסור גם במטרוד עצמו בצרכיו עד שלבבו פונה מיר"ש ממתן טרדתו מ"ש אדה"ז שם במוסגר (ואולי דמוספ"ל בד"ז), אבל בת"ב ל"ש ד"ל כל עיקר). וא"ש שמלאכה והכנת צרכי סעודה נאסרו על המנהגא, מחשבה שעי"ז יבוא להיסה"ד לגמרי (וע"ד שגם בתפילין מצוה מן המובחר שלא להסיח דעתו כלל). ולפ"ז מובנת גם דעת הסבורים שות"ל נאסר משום היסה"ד, דכיון שהם משמחי לב ה"ז בגדר היסה"ד גמור. ויש להוסיף, עקירת דעתו היינו בפרה אדומה קדשים וטהרות וכו', והיינו שמירה שלא יבוא לידי פסול. וגם בתפילין איכא לפרושי דהיינו שמירה מבזיונם ומהאיסורים השייכים בו (שלא יפח וכו'). וכ"נ בתו"י יומא ה, א, וכ"מ באו"ז שתקפ"ה ובריאים סיס"ט וששצ"ט. ועפ"ז י"ל, שבת"ב ואבילות היסה"ד והה שמירה שלא יבוא לשחוק וק"ר ושאר איסורים הנוגעים באבל, וכל שזנהר ונשמר א"י"ב משום היסה"ד.

ואזה זה פלא, בשיעורי הרב עניני ת"ב סכ"ז ע' נד בהע', שאין איסור היסה"ד באבל, שהרי מותר לו לישן יתן שישבח רישו, ורק באנינו אסור בהיסה"ד. ולפ"ז, שבת"ב שאחר תצות הוא כמי שנקבר מתו (ואכ"מ) אין למנוע היסה"ד. וא"ש גם מה שאחר תצות לא נהגו באיסור מלאכה. וכ"כ באגרות וכתבים להגר"ק ע' קז בשם החזו"א שאין איסור היסה"ד לאבל, וה"ר מזה שאיסור לקחת תינוק בחיקו הוא רק שמא יבוא לידי שחוק. ויל"ד, דמייירי כשאינו מסיח דעתו עיי"ו. וראה בקיצור דברי סופרים הל' אבילות פל"א סק"א שתפס עליו כעין הנ"ל].

254 והובא לדינא בשו"ע או"ח סוס"ל תקנ"ד.

255 ובלקוטי תורה פ' נצבים מז, ב ואילך, משמע שעי"י הבכל"י בת"ב מעוררים רחמים להיות נמשך אח"כ ינמה"ר באלול.

256 ראה אצלנו בשו"ת אתרא דרב סי' הקפג. וש"ל. ולהעיר מהסיפור דהר"ש מונקעס, הובא בלקוטי ספורים (פערלאו, תשכ"ו) ע' גג, ובשינוי נוסח – בשמועות וסיפורים ע' 38. וראה בכי"ב אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' בתשע"ט.

257 שו"ת חת"ס או"ח סר"ח שכתב לדייק מל' הרמב"ם תענית פ"ה ה"א "כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה" שד' צומות וקבעו על התשובה ולא לאבל. וכתב שם, שלכן נהגו לומר ויודים וסליחות. וכדברי הרמב"ם, כ"ב מפורש יותר במאיירי ברכות ו, ב: שהתעניות כולם נתקנו מפני התשובה. אבל ראה בר"ן תענית ט, א בדפי הר"ף, הובא בתו"י"ט תענית פ"ד מ"א, שנקבעו לאבל ולא לתפלה. וראה שם בר"ן ז, א. וכ"מ מצת ברייב"א מגילה ה, א ד"ה אבל. שם תענית ג, א. ובמאיירי פסחים נד, ב לגבי ת"ב (ואבל לכאו' קאי בכל"ד דצומות): אינו אלא לזכר אבל. ומה שחייב להתענות – היינו מחמת צער להרגיש העיניו. ומצינו כע"ז באבילות, כתענית ביום שמת אביו או רבו, וכן התענה דוד כשמתו שאול ויונתן בנו, וכן היו מתענים ביום מיתת החכמים (ירושלמי מו"ק פ"ג ה"ז, הובא בטור יו"ד שע"ח ח).

באותן הימים לפשפש במעשיו ולשוב מהן, כי אין העיקר התענית, ואין התענית אלא הכנה לתשובה²⁵⁸. ולכן אותן אנשים שכשמתענים הולכים בטיול ובדברים בטלים תפסו הטפל והניחו העיקר. ומכל מקום אין לפטור עצמו בתשובה לבד כי ימים אלו הם מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בהם²⁵⁹.

כתב הרמב"ם כל השרוי בתענית וכו' לא ינהג עידונין בעצמו ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב אלא דואג ואונן כענין שנאמר מה יתאוונן אדם חי גבר על חטאיו. וכתב הש"ח: ומי שאינו עושה כן לא עלה בידו אלא העינוי שמענה את עצמו, כי ענין התענית הוא להכניע את החומר ולהגביר את כח השכלי ולהיות מדוגמת עולם הבא שאין בו לא אכילה ולא שתיה רק נהנין מזיו שכינה, כן יתנהג גם כן להיות כל היום דבוק בו יתברך בתשובה תפילה וצדקה ותלמוד תורה כנגד כולם²⁶⁰.

מאה ברכות

להשלים מנין מאה ברכות²⁶¹, יכוון לברכות העולים לתורה ולברכות המפטיר בשחרית ומנחה, או אפילו לחזרת הש"ן. ואין לברך על משמים בת"ב²⁶².

סדר ליל תשעה באב

מסירין הפרוכת מלפני הארון הקודש²⁶³.

אמנם, גם אם נקבעו רק לאל, הרי המתאבל ג"כ צריך לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה (ראה רמב"ם אבל פי"ג ה"ב). ולהעיר מרמב"ם תפלה פי"ג ה"ח שבשאר תעניות קורין ברכות וקלות כדי שישבו, משא"כ בד' צומות. ובש"ת הצ"צ או"ח סי' קי (במהדו"ח) הביא ד' הרמב"ם ה"ג, וסמך לה מש"כ ב"ר כ"ל. ועלה כתב שחובת קריה"ת בד' צומות היא לפי ש"חייב לזכור האבל והחורבן כו' וכמ"ש הגד להם את הבית ויכלמו מעונותיהם כו", ונמצא שב"ז משום תשובה. ובפשטות, שכל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו החריבו לפי שלא עשה תשובה (מדרש תהלים עה"פ קלו, ז. ילקוט שמעוני שם רמז תתפו). וראה שערים מצויינים בהלכה לאאזמור"ר סי' קכא ס"ק, שכתב שלכן תיקנו סליחות וידיעו (וכבר הקדימו בענין זה בש"ת חת"ס כ"ל) וזקת"ז ג' מדות בשעת קריאת ויחל. והביא מש"כ בערוה"ש סתקס"ו סי"ג שמה"ט מפיטרים דרשו במנחה לעורר לתשובה, לפי שבת"צ מתודים בסוף היום.

וראה בארוכה לקו"ש ח"ג ע' 159 ואילך, שיש בתעניות אלו שני הענינים, שהחפצא דהיום שהוא בעצם יום רצון לה"ג גם ללא פעולת האדם (ראה שם הע' 40), אבל היותו "יום רצון" מתגלה ע"י הצום והנהגות התענית שביום זה, וכן שהדרך להרגיש ולצלל מעלת היום היא ע"י עינוי הגוף שזה מעורר את האדם לתשובה.

258) ובחבור התשובה למאירי: כי ענין התענית אינו מכוון לעצמו אבל הכוונה בו היותו הערה לתשובה ומעשים טובים וכשאין התענית בזה האופן אינו תענית. וראה ראשית חכמה שער התשובה פ"ד. ועוד.

259) וראה פלא יועץ ערך תענית, שמאחר שהתענית דוגמת הקרבן צריך לצרף עמו התשובה כמו שצריך עם הקרבן, שבלא תשובה עליו נאמר זבה רשעים תועבה. (וראה תולעת יעקב בסוד עשית"ת).

וממשיך: ואפשר שבתענית אם לא עשה שום דבר מדרכי התשובה יקבל שכר טוב בעמלו ועושה פרי למעלה וכפרה עושה בחסדי האל ית"ש כי לא בזה ולא שקץ ענות עני, אבל עיקר התענית הוא כדי שיכניע לבבו הערל ויפשפש במעשיו וכו' וישוב אל ה' וירחמהו, ובפרט בתענית צבור כבר כתב הרמב"ם [כנראה הכוונה לתעניות פ"א ה"ה] כי יתן ומה יוסיף להתענות על צרות שעברו מאי דהוה הוא אלא עיקר התענית הוא כדי שיתן לב שהצרות באו בעונות אבותינו ועדיין לא הטהרנו ומעשינו כמעשיהם ועל כן לא נושענו ובכן נשוב אל ה' וירחמנו.

260) ושם: וקל וחומר שיהיה סר מרע להרחיק מעליו כל נדנדו עבירה וכל מדה מגונה, ובפרט ישמור מהכעס שהוא הפגם הגדול שבעולם, כי הכעס הוא אל זר והוא בא קצת בטבע למי שהוא ריקן מאכילה ושתייה, על כן יגבור על הכעס.

[ומקרא מפורש הוא: וישע' נח, ד, ה' לריב ומצה תצומו וגו'. וכן הובא בראשית חכמה שער התשובה פ"ד (ועוד) בשם ס' הישר לר"ת (ולפנינו לא נמצא). ובספר חסידים סתרי"ז (הובא ב"ר ח"ש): כשאדם מתענה ישמור עצמו שלא יהי' כעסן בו ביום כי כשהאדם רעב הוא כעסן ואם יכעוס מוטב לא שלא יתענה ויהי' שבע וטוב לבריות שלא יתקוטט. ובפלא יועץ שם: וצריך לזהר ביום התענית מכל ממשול והרהור עון שלא יבא כטובל ושרץ בידו או כנוטע אילנות ומצד אחר מקצץ בנטיעות וביתור צריך לזהר מן הכעס שביום התענית הוא מעותד מאד לכעוס על עילה כל דהוא ומאחר שהכעוס הרי הוא כעוה"ז נמצא שהחפס גדול על השבח וההעדר טוב ממצאיאות הרע אם לריב ומצה יעבד על כן יתגבר מאד ויעמוד על המשמר לכל יגע לריק].

ועוד שם: גם לא ישיח שום שיחה בטילה, רק כל מגמתו תהיה על דבקותו בהשם יתברך ואף אם יהיה לו איזה משא ומתן ביום יאה באמונה ובנחת וימהר לחזור לדבקותו.

ועוד שם בשל"ח: גם אחר התענית לא ירבה בענוגין, וביום התענית לא ידבר מענין אכילת הלילה באם אפשר לו - דהיינו שיש לו אשה המכנת לו ומכל - לא יתפעל לחקור מה יאכל בלילה, כי היום שמתענה בו הוא קדוש מדוגמת עולם הבא שאין בו אכילה ושתייה.

261) בסדר התפלה, אם מניח טלית ותפילין, מברכים רק 89 ברכות במשך ת"ב.

262) ראה שו"ת באתרא דרב סי' ט"עו.

263) ומ"א סתק"ט, ס"ב. יש שנהגו גם להוריד המפה. ונהרא נהרא ופשטי. וכמדומני שהמנהג בפועל אצלנו להשאיר המפה של בימת קרה"ת. בנוגע ל-770 - בוודיאו מתשעה באב שחרית תש"נ וראים שהשאירו המפה. אבל בסטנדר הורידו המפה. וכן מעשה רב בעצמו (וימנ משנת תשכ"ז).

אין מדליקים האורות בבית הכנסת רק מה שצריכים כדי לומר קינות ואיכה²⁶⁴.

כתב הרמ"א: מתפללים בנחת ודרך בכי כאבלים וכן עושים בקריאת איכה.

אחר שמו"ע אומרים קדיש תתקבל²⁶⁵, יושבים לארץ²⁶⁶ וקוראים איכה²⁶⁷ (בלחש עם החזן) וקינות. אחר קריאת איכה וקינות אומרים ואתה קדוש²⁶⁸, קדיש שלם בלא תתקבל.

בספר גירושין להרמ"ק²⁶⁹: בליל תשעה באב להיות שאנו מראים אבלות ועצבות היה באפשר שיתעוררו הקליפות, ואבל הוא מקום סכנה ונתן רשות למזיקים, לכן אנו מבטלין אותם, וזהו טעם הזכרת הגאולה בסדר גאולה (וי"ג קדושה) זו [ואתה קדוש]²⁷⁰, מפני שאז בטול הקליפות באמיתות בה.

בקריאת איכה יפסיק בין כל פסוק מעט ובין כל פרק יותר מעט ופסוק האחרון שבכל איכה אומר בקול רם.

כשמגיע החזן לפסוק "השיבנו", אומרים אותו הקהל תחילה בקול רם, ואחר כך קורא החזן שני פסוקים אחרונים, וחוזר הקהל ואומרים "השיבנו" תחילה בקול רם, ואח"כ החזן.

כתב הלבוש²⁷¹: וכל ימי תמהתי כיון שנוהגים לקרות איכה בצבור . . מדוע לא נהגו באיכה כמו במגילה לכתוב אותה על קלף וספר בפני עצמו כדין הספרים שצריכים לצאת בהם ידי חובתם בצבור . . ואפשר שנהגו כן מפני שהסופרים לא נהגו לכותבם משום שאנו מחכים ומצפים בכל יום שיהפך לנו יום זה לששון ולשמחה ולמועד ואם היו כותבין מגילת איכה היה נראה כמייאשין מן הגאולה ח"ו משא"כ במגילת פורים כי ימי פורים לא יהיו בטלים ולפיכך ע"י הדחק נהגו לקרות איכה מתוך החומשין.

בכמה שיחות קודש הובא שברשימות כ"ק אדמו"ר הצמח צדק על מגילת איכה²⁷² נתפרשו כו"כ פסוקים במגילת איכה שבח ולמעליותא ("ע"ד שהקללות יהפכו לברכות וכו' י"ל ג"כ איכה לעליות"), שהם ברכות ונעלות ביותר²⁷³.

מובא בשם הרלו"צ מבארדיטשוב²⁷⁴ שלעתיד לבוא יברכו שהיינו על מגילת איכה, ויקראו המגילה בנחת, למעליותא, בתענוג גדול, מה שאין הפה יכול לדבר²⁷⁵.

264 וראה יומן הרש"ז לביקבקר תשכ"ט.

265 טעה ולא אמר תתקבל – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

266 כ"ה בל בל (סדר התפילה) ובהג"מ מנהגי ט' באב. ובפתיחתא דאיכה רבתי (פתיחה זו): "יושבין וקוראין קינין ונהי ואיכה".
267 ואין מברכין עליו.

268 טעם אמירתו, דכתיב בה "יושב תהלות ישראל", שבתשעה באב (וכן פורים) לא נשתייר שריד ופליט משונאיהם של ישראל לולא הקב"ה יושב תהלתם – סדר טרוויש ע' 38. ובערוה"ש סתרצ"ג ס"א שכל ענינו ית' תהלות ישראל ולכן בעת שצור לנו ח"ו, עמנו הוא בצרה ובכל צרתנו לו צר. ובשו"ת הלק"ט ח"ב סי' קלט שהעולם מתקיים בזכות קדושה דסידרא והיא במקום תורה שאסורה בת"ב. וראה עוד לקמן בהערה.

269 ספ"ט.

270 ואולי קאי לשירת הראשונים שאומרים גם פסוק ובה לציון גואל בליל ת"ב, ראה שבה"ל סרס"ז לבקש רחמים על הגאולה. וכו"ה בתניא רבתי הל' ט"ב. ועד"ז באבודרהם דיני אשרי ולמנצח – משום נחמה. אבל בשו"ע סתקנ"ט ס"ה נפסק שמתחילים מואתה קדוש. ואולי כוונתו לסיום הענין שזנכה ונחל' ונראה וכו' לשני ימות"מ. וראה שלחן גבוה סתקנ"ט ס"ב שהביא בשם הר"י מולכו שכתב שאומרים ואתה קדוש רמז לגאולה שלא יתייאשו העם ובפרט לרמזו לידת משיח.

271 סתקנ"ט ס"א.
272 נדפס בפ"ע, ולאח"ז – באוה"ת נ"ד ח"ב ע' אל"ד ואילך.

273 ובסה"ש תשמ"ט ח"ב ע' 617 הע' 70: ראה בספרו [של הרלו"צ מבארדיטשוב] קדושת לוי שמפרש כו"כ פסוקי איכה למעליותא. ולהעיר שבש"ק קול בוכים למהר"א לנאנטי (ספר שהובא כמ"פ באוה"ת. ובתורת שמואל הובא בשם קינת סתרים) מפרש ג"כ פסוקי איכה ע"ד הסוד ולמעליותא. ויתירה מזו, שנראה במוחש שרשימות ה"צ"ה הם הגהות לס' הנ"ל.

274 כן מציינו ספר נחמת ציון (להבא"ח – ש"ל מכת"י בשנת תשד"מ) ע"ד.

275 בתורת כ"ק אד"ש – ראה ד"ה איכה תשל"א (סה"מ מלוקט ח"א ע' קיט ואילך). ד"ה ציון במשפט תשל"ד. ועוד.

274 קדושת לוי השלם ח"ב לקוטים חדשים לת"ב ע' תקכו.

275 וראה גם מדרש אליהו (מאימזיר) על מגילת אסתר (בד"ה וגדולה – בהוצאת ווארשא תרל"ח: פ, א) שתשתנה קריאתן לטובה דרך ישועה ונחמה.

וראה פירוש בעלי התוספות (איכה א, כב): לכן נכתב ספר קינות [מגילת איכה] להודיע כשם שהוא כל הקללות שנכתבו בידי נביאים הראשונים כן כל הטובות שאמר המקום ע"י הנביאים יבואו וכו' וזש"ה וכו' טוב ויחיל דומם לתשועת ה' לכך נכתב ספר זה באלף בית להיות רגיל בפייהם כשירה.

בזמן בית שני, קראו מגילת איכה בשמחה לזכרון לפניהם על בית ראשון – ראה פתיחתא דאיכ"ר זו. איכ"ר ג, ה. עט"ז סתקנ"ב. פרי

המתפלל ביחידות אומר איכה וקִינות.

בהנוגע ללימודי יארצייט [משניות שלאחר התפלה] בתשעה באב (וכן לאבל תוך י"ב חודש), הנה עד חצות היום הרי לימוד משניות דאחרי התפלה הוא בפרקי דתענית ומועד קטן הידועים [ואין אומרים משנה דר' חנניא בן עקשיא וכו'], ולאחר חצות היום הרי נוהגים בזה כמו בשאר השיעורים היינו שהעוסק בזה בכל ימות השנה שומר עליהם גם בת"ב²⁷⁶.

ילכו לביתם כאבלים וכמנודין לשמים במרירות לב ואנחה וכובוד ראש²⁷⁷.

אומרים כל סדר קריאת שמע של המטה כרגיל, מלבד הוידוי (מדלגים מאו"א תבא לפניך וכו' עד אנא בכח ולא עד בכלל).

ימעט אדם מכבודו ומהנאתו בתשעה באב בכל מה שאפשר. אבל אין נוהגין לישן על הארץ או לשום אבן תחת מראשותיו.

יום שלישי, ט' אב – תשעה באב

בנטילת ידיים בבוקר נוטל ידיו רק עד קשרי אצבעותיו ומברך "על נטילת ידיים".

אין מברכים "שעשה לי כל צרכי" עד למחרת.

מי שאינו לובש טלית, אינו מברך על טלית קטן בבוקר. וכדי שלא יכנס עצמו לספק חיוב ברכה²⁷⁸ לא יחליף את הטלית קטן²⁷⁹ עד לפני מנחה ואז יברך עליו.

בשחרית משכימין קצת לבית הכנסת²⁸⁰, ואם יש חשש שע"ז יגמרו לומר קינות ויצאו זמן הרבה קודם חצות מבית הכנסת טוב שלא ישכימו כל כך.

אין אומרים תחנון משום דמיקרי מועד²⁸¹. ולכן מדלגים כל חלקי התפלה שאין אומרים בימים שאין אומרים תחנון.

הטעם שנקרא מועד²⁸² לסימן כי אנו מובטחים מה' יתברך שעוד יתהפכו הימים האלה למועדים ושמחה וימים טובים. ועוד, שכיון שהחושך גורם ליתרון האור, הרי ט' באב בעצמו גורם מועד גדול לעתיד. וגם, לפי שבו ביום נולד משיח²⁸³.

אין מדליקין נר תפלה בבית כ"נ בט"ב שחרית.

סדר תפילת שחרית

אין מתעטפים בטלית ואין מניחים תפילין. ולכן אין אוחזים הציצית ב'ברוך שאמר' ובק"ש²⁸⁴.

צדיק דברים אות יז. ובפרי צדיק שם, שכמו כן לעתיד לא תתבטל מגילת איכה שהיא מכ"ד ספרים אך אז יהי להם פירוש אחר שיהי מורה על טובות ונחמות.

(276) אג"ק ח"א ע' שו.

(277) מהר"ל מנהגים הל' ת"ב. סידור יעב"ץ. סדה"י סדר ט"ב. ועוד.

(278) ראה משנ"ב סי' תקנה ס"ק א.

(279) בשו"ע הלשון "לובשים טלית קטן תחת בגדים בלא ברכה". וכ"ה בכמה ראשונים. ובמרדכי תענית סתרל"ז (ועוד): ובבוקר לובש ט"ק לפי שאין נראה לעולם. אבל המנהג אצלנו (וכן בכ"מ) שלובשים כרגיל, ובאופן שהציציות נראים (אף שיש שנוהרו בזה עד חצות). ואכן, בכמה אחרונים השמיטו התיבות "תחת בגדים", וכנראה ס"ל שתלוי במנהג, ובזמננו נהוג בכלל בלבישת ט"ק תחת בגדים. (ראה לדוגמא במרדכי מנחות פ' התכלת סתתקמ"ג. וגם בזמן השו"ע, ראה ב"י או"ח ס"ח, אף דלא ס"ל הכי, כמ"ש בשו"ע שם סי"א. והעתיק כאן כפי שמצא הלשון בראשונים, כנודע בכללי השו"ע. ועוד, שגם בזה אפ"ל שהכוונה להבגד, ולא להציציות. (אלא שבפשוטות כיסו גם הציציות, כדמוכח בכ"מ. וראה הנסמן בעוזר ישראל זילביגר ציצית ע' לג ואילך. ובכללות הענין, ראה בארוכה לקו"ש חל"ג ע' 95 ואילך. ואכ"מ). וראה דעת נוטה ח"ב ע' פד. קובץ אור ישראל מאנסי גל' כח ע' קע).

(280) והוא אחד מחמשה ימים שמשכימים לתפלה: ר"ה יו"כ הושע"ר פורים ות"ב.

(281) וכן א"א צדוק הדין.

(282) וראה לקו"ש חכ"ט ע' 376 בהתייון עם מה שתיבת "מועד" קאי על ר"ח אב (תענית כט, א).

(283) מועד ע"ש העתיד – ראה סדה"י סדר ט"ב. של"ה פ' בלק תורה אור. מאמר סתקנ"ז סק"ד. ערוה"ש סתקנ"ב סי"ד. שת"ב גורם המועד – של"ה פ' ויצא תורה אור. שבו ביום נולד משיח – שו"ת יד אפרים סי"ט. וכ"ה בלקו"ש חל"ט ע' 8. ועוד טעמים מציינו, ששפך חמתו על העצים ואבנים (וכ"מ בשה"ש תנש"א ח"א ע' 23 הע' 77), וכן שהאבלות מראה שלא נשתכח מן הלב ושיש תקוה.

(284) כן המנהג. וכ"כ כמה אחרוני זמננו, והוא מטעם שלובשים תחת הבגדים (כדלעיל בהערה). ולפ"ו, למנהג שלובשים בגלוי (עכ"פ הציציות) אין טעם בדבר. ואולי האחיזה גרע טפי. (הדעות בזה – ראה בשו"ת רבבות אפרים ח"א שש"ג. תורת המועדים סתקנ"ה ס"א.

מתפללין שחרית לימי החול כרגיל ואומרים מזמור לתודה²⁸⁵. רק הש"ץ אומר עננו²⁸⁶ בחזרת הש"ץ, בין ברכת גאל ישראל לברכת רפאנו. (שכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח). הש"ץ אינו אומר ברכת כהנים²⁸⁷. לאחר חזרת הש"ץ – חצי קדיש. ואין אומרים תחנון ולא סליחות ולא א–ל ארך אפים. מוציאים ס"ת וקורין ג' גברי²⁸⁸ בפרשת 'כי תוליד בנים'²⁸⁹. חצי קדיש²⁹⁰. מפטירים 'אסוף אסיפם'. יהללו ומחזירים הס"ת. קוראים כל הקינות²⁹¹ ומאריכין עד מעט קודם חצות. אשרי ובא–לציון, ומדלגים את הפסוק "ואני זאת בריתי". קדיש שלם בלי תתקבל. עלינו. קדיש יתום. משניות (המותרות בתשעה באב). קדיש דרבנן.

אין מלבישים הס"ת בשחרית בתכשיטי כסף²⁹².

אין אומרים מי שברך לעולה לתורה בשחרית²⁹³, אבל לחולה עושים מי שברך.

מברכים ברכת הגומל גם בשחרית²⁹⁴.

נער שנעשה בר מצוה נכון שיעלה לתורה במנחה²⁹⁵.

קרא עלי מועד ספטימוס פ"ח הע' לה).

285) שהרי בזמן שביט המקדש היה קיים היו מקריבין תודה גם בט' באב – שו"ע אדה"ז סנ"א ס"א.

286) באם אין עשרה מתענים: הש"ץ אומר עננו בברכה בפני עצמה אם יש בבית הכנסת אף רק ג' מתענים. ועל כל פנים כשיש עוד שבעה שאכלו פחות מכשיעור. וראה לעיל בלוח שבעה עשר בתמוז.

אם הש"ץ עצמו אינו מתענה – א"פ שלכתחילה אין לא להיות ע"ץ (אפילו אם הוא אבל ר"ל), בדיעבד אם עבר או אם אין ע"ץ אחר – אומר עננו בשמוע תפילה ובנוסחא "עננו ביום צום התענית הזה" (מג"א סתק"ז סק"ז).

287) בתשמ"ה היתה הוראה שיאמר הש"ץ (הריב"ק) ברכת כהנים. ובמענה לשאלת הר"ל א"ח, כתב כ"ק אד"ש בנוגע לגוף הענין "כמנהג המקובלים בירוש"ו עתה, הרע"ג ועוד". ועל השאלה "אם ההוראה היום בעת חזרת הש"ץ שחרית... זוהי רק הוראת שעה", ענה (בסימון בחץ ובעיגול התיבות מלשון השאלה): "זוהי רק הוראת שעה". וכ"כ ביומן הריב"ק שמאו.

288) ואין נוהגין לברך דין האמת. באם אין עשרה מתענים – אפשר לקרוא בתורה אם יש בביהכ"נ אף רק ג' מתענים. (וראה לעיל בלוח שבעה עשר בתמוז בדיני קריה"ת).

ובאמת, בת"ב בשחרית אפשר להקל יותר ולקרוא גם כשאינן אפי' ג' מתענים. (וכל עיקר השקו"ט בפוסקים הוא לענין קריאת ויחל בד' צומות. ובשו"ת רעק"א פסקים סכ"ד אכן כתב לחלק כה"ג בין שחרית יו"כ למנחה. וכ"ה בכ"מ. וכבר העירו שכן מדויק ברמב"ם הל' תפלה פ"ג ה"ח, גם לענין ת"ב. ובשו"ת חת"ס או"ח ס' קנו כתב להקל בת"ב שחרית ומנחה (לענין להעלות לתורה מי שאינו מתענה. ומ"מ ישית בחלקות למו, לענין לקרוא בתורה כשכל הציבור אינו מתענה בת"ב מנחה, בכותבו שהוא רק להלכה, ולמעשה צריך מיתון קצת", וש"צל"ע לדינא אם יקרא ויחל". ונראה מדבריו שלא נסתפק רק לענין ת"ב מנחה ולא לגבי שחרית. אבל להעיר שאף דקאי התם רק לענין ת"ב – י"מ כוונתו שבאמת דעתו להקל (להלכה עכ"פ) גם בשאר צומות). וגם בשו"ת הצ"צ או"ח ס' קי (במהדור"ח) דן רק בנוגע קריאת ויחל, אף דקאי התם בת"ב. ובין הדברים כותב "הרי קריאת ויחל בד"צ וכ"ש קריאת דט"ב בשחרית הם שייכים רק עבור מה שאירע לאבותינו". וכן בשו"ת דברי נחמי"א או"ח סמ"ב שכתב להקשות על הצ"צ, כתב נמי למיסר סברא לחלק בנוגע לת"ב שחרית. וראה גם בדברי קהלת (במשלי שלמה לחוברת השלישית ליום כ"ד ס"ב – ע' 102): היעלה על הדעת שבשחרית ת"ב לא יקרא בתורה אם אין י מתענים בבהכ"נ. (ועיי"ש שמה מוכיח שכו"ה גם בשאר צומות). ודלא כשו"ת חלקת יעקב או"ח סרט"ו סקי"ב שגם בת"ב שחרית החמיר שצ"ל לכה"ג מתענים. וראה שו"ת משנת יעב"ץ או"ח סמ"ט).

290) כך הלכה רווחת בפוסקים. וכ"כ הרבה ראשונים להדיא. וכן המנהג הפשוט בכל תפוצות ישראל ומעשה רב. והאריכו זה בכ"מ. וראה מה שאסף איש טהור והביא כל המובא בית ה' בנר ציון (סניור) בין המצרים פ"י ס"ו. ואכ"מ.

291) ספר המנהגים ע' 47.

292) כך המנהג בבית חיינו. וכ"ה במענה מר"מ מנ"א תשל"ה (תשורה לאזאר ט"ו מנ"א תש"פ ע' 32). ליקוט מענות קודש תשל"ה ע' 178. וראה גם יומן ת"ב תשל"ד. ולהעיר ממס' סופרים פ"ח ה"ז: ויש שמניחים את [תקן התורה על הקרקע (באבלות) (בענייניה) שחורה, והובא בטור סתק"ט].

293) בנוגע לילדת וקריאת שם לבת – בכמה אחרוני זמננו העתיקו כדבר הפשוט שלא לעשות מי שברך לילדת ותינוק. וציינו למהר"ל ומנהגי ורומיישא ופירודא. ועוד. אלא שבכל ה"ל נזכר רק בנוגע למי שברך לעולה. ומסברא, טובא יש לחלק, דלא גרע ממי שברך לחולה, פשוט שעושים גם בשחרית. ואדרבה, יולדת תוך שבעה בחזקת סנה, ונוגע יותר ממי שברך לחושאיב"ס. ובכלל, מנהגו שלא לאחר קריאת שם לבת. ובבית חיינו אכן נהגו הגבאים לעשות מי שברך לילדת (אף פשוט שאין להביא ראי' מהנהגת הגבאים, שלפעמים היתה "שלא ברצון חכמים" ולא מיחו בידם – ראה אג"ק ח"ג ע' קג. שיחת יו"ד שבת תשכ"ג. ש"פ מטו"מ תשמ"מ. יום שמח"ת תשמ"ג. המלך במסביב ו"א ע' מז. שם ע' קטז. ח"ב ע' רנז. בצל החכמה ע' 117. היכל מנחם ח"ג ע' רמה. רשימות דברים חיתר"ק ח"ב ע' צח. ושוב כע"ז כמה שנים לאחר – ברשימת ענינים וסיפורים להרב"ש (עשרה טבת העת"נ). לקוטי ספורי התועודיות ע' 323. ובכ"מ).

294) דלא גרע מאבל שמברך הגומל. וראה גם פחד יצחק ערך ברכת הודאה. פתה"ד ח"ב סר"ט סקי"ז. מל"ח ס"ט סכ"ד. ס' חיים סכ"ו ס"ט. יפ"ל ח"א שם סק"ה. שו"ת יוען אברהם חאו"ח ס"ט. וראה שד"ח א"ס מערכת ביהמ"צ ס"ב סק"ז. ודלא ככה"ח סתק"ט סק"ל, ונגררו אחריו בכ"מ.

295) ראה שו"ת באתרא דרב סי' לשיד. וש"נ.

מי שאינו מתענה לא יעלה לתורה²⁹⁶. קראו לתורה למי שאינו מתענה וצר לו להודיע מפני חילול ה' יעלה.

המגיבה את הס"ת יושב על כסא רגיל.

מנהגו לקרות ההפטורה אסוף אסיפם בניגון הרגיל של כל השנה²⁹⁷.

לתשומת לב: נוסח ברכות ההפטורה שבספרי "קניות" הנפוצים אינם כנוסח חב"ד. וניתן למצוא הנוסח המדויק בסידור.

יושבים על הקרקע²⁹⁸ כל זמן שאומרים קניות וקורא הקניות בבכי ויללה כמי שמתו מוטל לפניו. ולא כמקצת אנשים מריקים שמרימים קולם בשמחה בכל מיני זמר וכו' והס שלא להזכיר. ובעונותינו הרבים וכו' באים אנשים לבית הכנסת ולא די שאין אומרים קניות בבכי ובקול מר אלא עוסקים בשחוק וקלות ראש ומשיחים ושוחקים בפה מלא כאילו הם עוסקים בשמחת תורה וכו'²⁹⁹.

בשעת הקניות אסור לספר דבר ולצאת חוץ, כדי שלא יפסיק לבו מן האבל. וכל שכן שלא ישיח עם גוי. "וכ"ש שרע עלי המעשה במה שקצת נוהגין קלות וזורקין זה לזה בביהכ"נ. ועון גדול הוא דאפילו שלא בט"ב אסור להראות קלות בביהכ"נ וכ"ש בט"ב ובשעת קניות שעם ישראל מקוננים על בית ד' שנחרב ועל עמו שנפזרו בכל העולם"³⁰⁰.

נוהגין לומר הפזמון "אלי ציון" חזן וקהל ובעמידה³⁰¹.

מי שלא הספיק לגמור קניות לפני חצות ימשיך לאחר חצות.

בספר תורת חיים³⁰²: "שמעתי מאמ"ו ז"ל שהמחשה"ק לא הי' כורך סדר הקניות שנדפס עם איכה, וקנה בכל שנה ושנה מחדש, ובת"ב אחר הקניות הניח הקינה בביהכ"נ הפקר, שאם יכרוך אותו ויקחה לשמרו על שנה הבאה נראה כמתייאש מן הגאולה"³⁰³. ויש שכתבו שלעתיד יאמרו כל הקניות בדרך שירה ויתפכו כל הקניות לשמחה³⁰⁴.

לאחר התפילה, נכון שכל אחד יקרא מגילת איכה.

אחר התפלה הולכים מבית הכנסת כבני אדם הנזופין למקום ואין נותנים שלום זל"ץ³⁰⁵.

אחרי חצות היום (1:01) ואחר סיום הקניות – יושבים על הכסא כרגיל.

"בענין הליכה לבית הקברות הרי אף שנזכרה בספרי הוראה לא ראיתי את כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע נוהג כן, אפשר אחד מהטעמים כיון שאי אפשר לטבול ביום זה מקודם לזה במקוה, ועד"ז מצאתי בנימוקי אור"ח תקנ"ט להרה"צ ממונקאטש. ומ"ש שם שיש הולכים מבחוץ, גם באופן זה לא ראיתי נוהג כ"ק מו"ח אדמו"ר, ויש לבאר גם זה ע"פ מ"ש בכ"מ שגם

296 גם מי ששכח ואכל ככותבת או שתה מלא לוגמיו לא יעלה לתורה לכתחילה – שו"ת באתרא דרב ס' כט"ז.

297 כן מעשה רב. והוא זלא כמ"ש במג"א ס' תקנט סק"ו ועוד (לאומרו בניגון איכה). ולהעיר, שבסדר טרוייש ע' 13 שאומרים בניגון דרשו ולא בניגון שבת חזון, ובדרשו ראיתי מהגונים שלא משנים נגינה משאר הפטרות רק מקצרים בה.

ובכ"מ כתבו לאומרו בניגון "מלמדי מקרא וברכות" (או "בניגון המקרא ולא בניגון אחר [שאר] הפטרות"), ויש שכתבו לאומרו ללא ניגון הטעמים, ויש שכתבו בניגון בכי' (ואולי היינו ניגון הרגיל אבל בבכי').

298 בכ"מ, שדוקא בישיבה ולא בעמידה. [ומש"כ בט"ז סתקנ"ט סק"ד, דא"נ אם רוצה לעמוד ודאי אין עליו חיוב לישב דוקא ולישב על הארץ – אי"ז שייך לנדוד, ומיירי לענין אבל, וכוונתו להוכיח גוף החובה דבישיבה ע"ג קרקע, לפי שהוא ל"ת שבאבל ולא מ"ע שבאבל, עיי"ש]. ואכן, יש שכתבו שבזמן אמירת קניות הוא כבשעה שבאים מנחמים שצ"ל בישיבה. ואכ"מ.

299 ראה לבוש סתקנ"ט ס"ד. נהג כצאן יוסף ס"ז. קב הישר ספצ"ד.

300 ראה קיצור של"ה ריש מס' תענית. מקו"ח רס"י תקנט. יוסף אומץ (האן) סתתפ"ו. א"ל סתקנ"ט סק"ז. משנ"ב שם סק"ב. כה"ח שם סק"ג. שו"ת אהל אברהם ג, ב.

301 וכן מעשה רב.

302 סופר סתקנ"ט סק"ב.

303 וכ"ה בספורי חסידים בשם הרה"צ מטשענבוב.

304 ראה מנהגי קודש רוזין ע' קכח בשם הרה"צ מרוזין. ובכ"מ.

305 וראה שער המלך (על מועדים) – נדפס בשנת תקל"ד) שהזהיר על כך שיש שהולכים מביהכ"נ ומיד הוא להם כמו שהולכים לחירות מיגון לשמחה וממלאים שחוק פיהם, ולא כן הוא, שכל היום כשר למול ערלת לבבו וכל היום דוה לבנו על חורבן בית אלקינו וכו' ולכן יציאתו מביהכ"נ תהא ג"כ בכפיפת ראש ובכפיפת קומו.

ע"י ההבטה וראי' בבית החיים נעשה איזה קישור ובמילא גם זה יש לקשר עם העדר הטבילה הנ"ל³⁰⁶.

נוהגין שלא להכין צרכי סעודה עד אחר חצות³⁰⁷. ולצורך סעודת מצוה מותר גם קודם חצות³⁰⁸. אבל אם אינו מתעסק בקנינות וכיוצא, יותר טוב להתעסק בצרכי סעודה שלא יהי' מתעסק בדברים בטלים ויבוא לידי שחוק.

לא ילך ויטייל בשוק כדי שלא יבוא לידי שחוק וקלות והיתול³⁰⁹.

בלקוטי שיחות³¹⁰: להשתדל במשך ימים אלו, ובפרט ביום הת"ב (בהשעות שמותר להניח תפילין), לזכות יהודים במספר גדול הכי אפשרי במצות הנחת תפילין.

בספר השיחות תשמ"ח³¹¹: יש להציע . . . אז די וואס עשירי באב [בקביעות שנה היא – ת"ב נדחה] פארן . . . אין פארשידענע ערטער בכדי רעדן מיט אידן וועגן אידישקייט בכלל און תשעה באב בפרט – זאלן מיטנעמען א צדקה – פושקע וואס דערמאנט און רופט ארויס נתינת הצדקה, און אויך "מיטנעמען" דברי תורה (מענינא דיומא) וועלכע מ'קען יענעם זאגן בעל-פה, באותיות המתאימות לו בדרכי נועם ובדרכי שלום, "האמת והשלום אהבו"³¹².

מנהג ישראל להרבות בצדקה³¹³ ביום התענית. נוהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית, ליתן לעניים בערב³¹⁴. אמרו רז"ל אגרא דתעניתא צדקתא.

סדר תפילת מנחה

תפלת מנחה בשעה מאוחרת. למעשה, ב-770 נהגו להתפלל בשעה הרגילה³¹⁵. ועכ"פ יש להקדים תפלת מנחה שיהא קודם בין השמשות (היינו, לסיימה קודם שקיעת החמה). והיינו, שנוסף לזה שראוי להקדים להתפלל לפני השקיעה גם בשאר ימים, הנה, ביום תענית בפרט נכון

(306) אג"ק ח"א ע' זו.

(307) כדי שיהא יושב ושומם באבלות של ירושלים להתעסק ולהתאונן בנהי וקנינות ולא בדברים אחרים המשמחים ומסחים מן האבלות.

(308) בערוה"ש סתקנ"ט ס"ט: שצורך לצורך סעודת מצוה שלא תספיק ההכנה לאחר חצות דאז יכולים להכין גם קודם חצות ולא שכיו דבר זה.

(309) כ"ה בכלבו סס"ב, והביאו בשו"ע סתקנ"ד סכ"א. ובמהרי"ל ומחז"ו ועוד כתבו, שהרי תורה בטילה משום דכתיב בה פקודי ה' שרים משמח לב, ומי יקל ראשו אז לשמוח עצמו בטיולים. ובשלחן שלמה סתקנ"ד סק"ב, דפשיטא שאסור לטייל ולשמוח מה"ט, ובעו"ה העולם אין נוהגין בזה ועושים ת"ב בשמחת תורה ולא פסיק חובא מפומיהו כולא וכו' עיי"ש.

(310) ח"ט ע' 251 (משיחת ש"פ בדריס, ש"פ חזון, תש"ל. ובימון הריל"ג ע"ה משנת תשל"ה – נדפס בהתקשרות גל' טיט – שנמסר לו שהצטל הנ"ל ע"ד הוספה בתורה ובצדקה וכו' – שבו גם הוראה האמורה – שייך גם השנה (תשל"ה)).

(311) ח"ב ע' 575.

(312) ובר"ד משיחה הנ"ל (ש"פ בדריס תשמ"ח): מהעצות לזה (בענין הצדקה, למשל) – להביא קופת צדקה: כשמביאים קופת צדקה – לא צריכים להאריך בדיבורים ולעורר אודות נתינת הצדקה, שכן, תיכף ומיד כשרואים קופת צדקה מבינים שצריכים לתת צדקה בפועל, ליקח הכסף ולהכניס בתוך קופת הצדקה, ובמילא, עושים כן בפועל. משא"כ ע"ה הדיבור ע"ד נתינת צדקה – הרי (נוסף לכך שפלוני עלול להפגע מהרושם שבאים לעוררו אודות קיום מצות הצדקה) גם לאחר הדיבור, נשאר עדיין הכסף במקום אחד, הנותן במקום שני, קופת הצדקה (או גבאי צדקה) במקום שלישי, והמקבל במקום רביעי! ומובן, שהפעולה בכל זה צריכה להיות בדרכי נועם ודרכי שלום, באופן שיתקבל אפילו בהרצון דנפש הבהמית, ובפרט ב"יום רצון", שלכן, יש להשתדל שלא ליצור רושם שבאים לספר לו דבר שאינו יודע אודותיו, ועאכ"כ שבאים לעוררו לתקן הנהגתו וכו"ב.

(313) צדקה זו – לא מכספי מעשר.

(314) ראה בפירש"י ברכות ו, ב ד"ה אגרא דתעניתא שנותנין צדקה לערב. ומשמעות רש"י שבערב אחר שהתענו העניים יהא להם מה לאכול. וכ"ה בפשוט הכוונה בל' הרמב"ם מתנות עניים פ"ט ה"ג "שאכלו העם ולנו ולא חילקו צדקה". (אבל ראה פירש"י סנהדרין דלקמן). וראה של"ה מס' תענית נר מצוה. א"ר סתקס"ו סק"ב. משנ"ב שם סקי"ב. כה"ח סקט"ו (נסמן בלק"ש כה ע' 446 הע' 45. שם ע' 470 הע' 85). אבל י"ל בכוונתם שנותנים לקראת ערב. וכ"ה בתוס' מגילה כא, א ד"ה ואין מפטירין, וראה גם במטה משה סתש"ה, הובא בא"ר משנ"ב וכה"ח שם, ליתן צדקה במנחה דתענית, דאגרא דתעניתא צדקתא לעת ערב, ושמשו"ה נכון להפטיר דרשו בערב אחרי שעושים צדקה. ואכתי י"ל, שברש"י מירי שחילקו מזון לעניים במוצאי התענית, ולכן נותנים אז בערב. וכ"מ בשבה"ל סו"פ.

איברא שברש"י סנהדרין לה, א ד"ה כל תענית – ונסמן בהגהות הגר"י פיק במסורת הש"ס ברכת שם – משמע שנתנו בליל התענית, לפני התענית (וביד רמ"ה שם סתם וכתב "ביום התענית"). ודוחק לומר שבלייל תענית הכוונה במוצאו (אף שכ"מ קצת במאיירי שם). ואולי תרוויהו איתנחו. וכ"ה בשמחת הרגל להחיד"א לימוד ג (כא, א), שצריך ליתן לפני התענית ולאחרי.

(315) להעיר ממל"ח ס"י סקפ"ב דקס"ד לומר דלא טוב עושים המתפללים מנחה גדולה שעדיין אינו זמן לומר נחם. ושוב כתב ליישב שהכל זמן אחד, ועוד דשלמים וכן רבים סוברים לומר בכל התפלות ואינו לעיכובא לדקדק כולי האי.

להקדים מחמת כמה טעמים וחששות³¹⁶. ובתשעה באב בפרט, מחמת הנחת תפילין, כדלקמן. אין להניח תפילין אחר תחילת השקיעה. ולכן יזהר לסיים תפילת מנחה ולהניח תפילין דר"ת לפני השקיעה. ואם היו עליו מקודם אין צריך לחלצן. ולאחר צאת הכוכבים צריך לחלצן אם הוא ברבים שמא יטעו לומר שמותר להניחן לכתחילה בלילה.

אין ליובאוויטש ביום התענית פלעגט מען דאוונען מנחה שפעט. דאס איז געווען א דיוק. איך מייך ניט שפעט נאך דער זון אונטערגאנג. נאר אין די שפעטערע שעות, למשל, זייגער אכט אום שבעה עשר בתמוז, און זייגער זיבען אום תשעה באב³¹⁷.

נוהגים להחזיר הפרוכת לפני מנחה. וכן מדליקין הנרות כרגיל.

סדר תפלת מנחה:

- לובשים טלית (מי שאינו לובש טלית, יחליף הט"ק ויברך עליו) ותפילין של רש"י ומברכים עליהם.
- קוראים את השמע (כל ג' פרשיות³¹⁸). אין כופלים ג' התיבות "אני ה' אלוקיכם" אבל אומרים "אמת"³¹⁹.
- שיר של יום (וקדיש יתום).
- אין כאלקינו (וקדיש דרבנן).
- תהלים (וקדיש יתום) וכל השיעורים השייכים לשחרית, ואח"כ סדר תפילת מנחה.

"השיעורים השייכים לשחרית" היינו אותם השיעורים קבועים שלומדים בהמשך לתפילת שחרית, "משא"כ אלו שאין שייכים לתפלת שחרית³²⁰."

316) בדיעבד, אם נתאחר בתפלתו, אפשר לקרוא בתורה ולהפטיר ולהתפלל מנחה גם בין השמשות. לענין אמירת הש"ץ או"א ברכנו אפשר לאומרה בין השמשות. (ראה שו"ע אדה"ו סת"כ"ג ס"ח, אפי' בנוגע לנ"כ, שצ"ל קודם צאה"כ ומשמע שביה"ש מותר. וכש"כ בנוגע אמירת או"א וכו', עיי"ש. [וצע"ק בסיום הסעיף: מבעוד יום. גם יל"ע אם בסידורו (שחזר בו בכמה דברים בענין בין השמשות) ס"ל נמי הכי].

317) לקוטי דבורים כרך א קח, ב.

318) ויחזו הציצית, כיון שלא אחז הציצית בק"ש בבוקר. וגם לאלו שלא נהגו כך (ראה לעיל בשחרית ע"ד הדעות בזה) – מ"מ נכון לאחוז כעת. ולהעיר שגם בק"ש בתפילין דר"ת מנהגים שונים – ראה שו"ת באתרא דרב סי' יט"שד.

319) ראה היום יום י"ז אייר. והה"ה בק"ש בתפילין דרש"י היום, שלא יהי' כמעיד עדות שקר בעצמו, מחמת שבשחרית קרא ללא תפילין. (320) ש"ברובא לובש לכל אחד יש שיעורים" – ע"פ מענה מו' שבת תשמ"ח – נדפס בליקוט מענות קודש תשמ"ח ע' 53. וסימן קו- מחיקה על התיבות "האם הכוונה גם לחת"ת?". ובהסבר הענין – במענה מו"ט אדר תשמ"ח (שם ע' 70), שמשלימים לפני מנחה דוקא השיעורים "השייכים לשחרית", כלומר, "שייכים לתפלת שחרית". (ובליקוט מענות נשמת הקטע שבכתי"ק שבפנים). ואולי הכוונה "שכל שהוא סדר היום אין בו משום ת"ת אבל" (וראה גם ע"ד באג"ק ח"א ע' שו, בנוגע לשיעורי משניות שאחר התפלה, שאחר חצות דינו כשאר השיעורים שיעוסק בזה בכל ימות השנה שומר עליהם גם בת"ב. ואולי הכוונה גם שם לשיעורים קבועים ושלאחר התפלה. וכ"מ מהציון שם להיום יום. וראה לקמן באו"א. שוב נתפרסם שבו' מנ"א תשמ"ח (ליקוט מענות ע' 124) נתקבלה תשובה, בנוגע פרסום המענה הנ"ל: "בשמי לא להדפיס בזה כלום כיון שאין אצלי בידור בזה").

באשר לזמן השלמת שיעורי חת"ת במשך היום, ראה לקמן בפנים (ודלא כהבנת השואל שם שאין לומדים אותם כלל בת"ב). ופשוט, שעד"ז הוא במי שרגיל ללמוד "הלכות בית הבחירה" בהמשך לתפילת שחרית דוקא. אמנם, כל שאין הדבר כן, אפשר ללומדם במוצאי היום. ולהעיר משה' שנתש"ח ע"ב ע' 691 הערה 87 (ע"ד הספק אם צריך ללמוד ה' ביה"ח בעשירי באב, כשת"ב חל בשבת ונדחה), שזכור שם (בין הדברים) בסגוריים ב' אופנים בדבר: "באופן המותר, כמובן, לאחרי חצות היום, או להשלים במוצאי היום". ואולי הכוונה גם שם כנ"ל, שתלוי ברגילותו. וגם יל"פ בפשטות, דלא נחית לדינא כאן, וכדרכו בקדש, ור"ל שהלימוד צ"ל באופן המותר, והיינו איך שתהא ההכרעה בדבר, אחרי חצות או במוצאי ת"ב, וכפי הדין העולה אחרי הענין בפוסקים. ויתכן גם לפרש שהכוונה כאן "באופן המותר, כמובן" – ללמוד בדברים המותרים דוקא. ואח"כ מוסיף דוקא. (וענין) אחר בנוגע לזמן הלימוד. והל' צע"ק. וכ"ה בר"ד מההתוועדות (ש"פ בלק תנש"א): "אמנם אין מקום (ס' האט קיין ארט ניט) ללמוד אז ענינים שאסור ללמוד בת"ב, אך אפשר ללמוד זאת במוצאי ת"ב, או ללמוד ענינים המותרים בלימוד בת"ב". ובתוכן קצר: "אלא שמצד איסור לימוד התורה בת"ב – פשוט שיש ללמוד הלכות אלו באופן (או בזמן) המותר, או ללמוד ההלכות במוצאי היום".

ומכלל הדברים עולה, שהותרו הן שיעור שרגיל בו בהמשך לשחרית (שהוא ע"ד סדר היום), אף שאינו שיעור שנתפשט בכלל ישראל, ויש להשלים לפני מנחה, והן שיעורי חת"ת שנתפשטו ונתקבלו אצל אנ"ש כחובה גמורה, אף שאינם בהמשך לשחרית. אבל כל שיעור אחר שרגיל בו אבל אינו שייך לשחרית לא הותר. ונראים הדברים, שהוא כעין פשרה והכרעה בין שיטת הטו"ז והמג"א, בההיתר לחזור הפרשה בת"ב (ראה שו"ע סתק"ד ס"ד ובנו"כ. וראה סיכום הדעות בכה"ח שם סק"ב. וראה שו"ת יהודה יעלה יו"ד טש"ס. ועוד), שבשיעור שנתפשט ונתקבל כחובה לרבים הותר מדין "חובת היום" (ראה ס' המנהגים טירנא מנהג ת"ב. לבוש סתק"ד ס"ד. ט"ז יו"ד ס' ט סק"א.

בתפילת העמידה אומרים כולם "עננו" בברכת "שמע קולנו". שכח היחיד ולא אמר, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בתשעה באב במנחה אומרים בברכת בונה ירושלים "נחם³²¹ ה' אלהינו את אבלי ציון וכו'³²²", וחותרים "מנחם ציון ובונה ירושלים". טעה או שכח ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בחזרת הש"ץ אומר הש"ץ "עננו" בין "גואל" (ברכת "גואל ישראל") ל"רופא" (ברכת "רפאנו"), ונחם בבונה ירושלים כיחיד, וברכת כהנים ("אלקינו ואלקי אבותינו") לפני שים שלום.

סדר התפלה למנחה: וידבר, אשרי, חצי קדיש, ויהי בנסוע, קוראים ג' גברי בפרשת ויחל³²³ ומפטירין בדרשו ככל תענית ציבור, יהללו, חצי קדיש, שמונה עשרה ("עננו" ו"נחם"), חזרת הש"ץ, קדיש תתקבל, עלינו, קדיש יתום, משניות (כרגיל) וקדיש דרבנן.

המניחים תפלין דרבינו תם שימושא רבא וראב"ד בכל יום, גם בתשעה באב עושין כן לאחר תפלת מנחה. ואומרים ג' פרשיות שמע, קדש והי'ה כי יביאך כרגיל.

הלכתא למשיחא: בר"ד משיחא ח"י תמוז (תענית י"ז בתמוז נדחה) תנש"א, שיום זה יכול להיות יום שבן דוד בא, ובמילא יאמרו בתפלת המנחה לא בנוסח דיום התענית אלא ענינים של שמחה, שבברכת "שמע קולנו" מותר להוסיף כמה ענינים.

בר"ד הנ"ל, שכשיבוא משיח צדקנו היום יחסכו לקרוא בתורה במנחה³²⁴.

שיעורי חת"ת: באגרות קודש³²⁵ שאין דוחים לכתחילה שיעורי חת"ת למוצאי תשעה באב.

שיעור רמב"ם: במורה שיעור לרמב"ם היומי – "השיעור של תשעה באב ללמוד במוצאי תשעה באב"³²⁶.

שיעור הלכות בית הבחירה: באופן המותר, כמובן, לאחר חצות היום, או להשלים במוצאי היום³²⁷.

הגהות מהר"א אזולאי ללבוש שם, והב"ד בברכ"י סק"ג בשם מט"מ שתשכ"ב. לכה"פ – הובא בבלי י"ד שם סק"ג. וראה הררי קדם ח"ב סי' קמה), ובשיעור שרגיל בו בהמשך לשחרית (אף שאין כל אדם אומר אותו – ראה מ"ג סתקנ"ט סק"ז. ובנוגע למעמדות – מנהגי וורמיישא שמש ע' קכו. הגהות למנהגי וורמייזא קירכום ע' רעא. ברכ"י סתקנ"ד סק"ב. ועוד. וכן בנוגע לחק לישראל – מועד לכל חי פלאגי סי' סק"צ. זכ"ל"א אות ט – סתקנ"ד ס"ט, הב"ד ככה"ח סק"י ט. ויש שהקלו בזה – ראה אמרי פינחס השלם ח"א אות ת – ע' קמט. וכן נהגו להקל בכ"מ – ראה שו"ת פרח מטה אהרן (האדאס) הגהות לשו"ע סתקנ"ד. וראה גשה"ח פכ"א ס"ה בנוגע מאן דקפיד ללמוד לחם חוקיו בסדר חק לישראל. וראה דובר שלום פישל סתקנ"ד סק"ח) ה"ז כ"סדר התפלה" (ראה ערוה"ש סתקנ"ד ס"ו. שו"ת דברי מלכיא ח"ו ס"ט). וצ"ע"ק בשה"ש תרצ"א ע' 219. ואולי מדין להוט אחר התורה (ראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' ב'תנג) ולאונסו שאני. גם באג"ק הנ"ל משמע קצת להתיר בכל שיעור קבוע].

(321) בסידור תהלת ה' וזיירושה עובדי זרים. וכ"ה בסידור עם דא"ח וסידור העבודה ועוד. אבל בסידור תורה אור (ועוד) "עובדי פסילים". וכן בסידור אדה"ז הנקרא דפוס ראשון (שלאון, תקס"ג). וכן בכמה סידורים הישנים. וכ"ה בחוברת בין המצרים שי"ל לקראת בין המצרים תש"ד. ובכ"מ ש"זרים" הוא משינוי הצנוורה.

(322) מה שאומרים נחם בזמנו בירושלים – ראה לקו"ש ח"מ"מ (ב) ע' 53.

(323) באם אין עשרה מתענים – אפשר לקרוא ויחל אם יש בביהכ"נ אף רק ג' מתענים. (וראה לעיל בלוח שבעה עשר בתמוז בדיני קריה"ת במנחה).

(324) ויל"ע אם הכוונה רק למנחה, או דבהכי עסיק התם (דמייירי בשעת מנחה). ולהעיר מהשקו"ט בקריה"ת במקום שאין מתענים (ראה לעיל), אם הוא חובת היום או שייך לענין התענית. ויש שכתבו לחלק בין שחרית למנחה. ולהעיר שאת"ל שיקראו בתורה כדין יו"ט – ה"ז רק בשחרית ולא במנחה.

(325) ח"ג ע' שלא, עיי"ש הטעם.

ולהעיר, שבישיעור תהלים "כיון שאומרה דרך בקשה שרי לאומרה במנחה", ובשיעור תניא – להעיר מההיתר עד"ז לאבל (ראה ס' המנהגים ע' 77, והארכנו מזה לעיל), וגם בשיעור חומש – ה"ז בכלל "לחזור הפרשה" (רמ"א או"ח סתקנ"ד ס"ד, וע"פ פי' הט"ז סק"ג. אבל שם לכאן מיירי ללא פירש"י).

והארכנו בכלללות הענין, בקובץ הארבעים.

(326) וכבר נתחבטו רבים ושלמים בהחלוק בין חת"ת לרמב"ם. ונאמרו בזה כמה ביאורים. וראה בארוכה אצלנו בקובץ הארבעים. ודרך בכע"ז בהתקשרות גל' לו.

(327) ספר היחיות הנש"א ח"ב ע' 691 ובהערה 87.

ובפירוש וכוונת הדברים – ראה לעיל בסדר תפלת מנחה בהערה בנוגע "שיעורים השייכים לשחרית".

בכמה פוסקים³²⁸ הובא שמנהג העולם לומר פסוקי נחמה בערב, ו"אין למנוע אמירתה כדי לקבוע בלב ההמון כי יגאלנו ה' ברחמיו ויקיים לנו כל נחמות נביאיו בקרוב".

בת"ב יש לומדים (אף שמעטים הם ביותר – ולא נתפרסם כלל וכלל) בתורה (בנביאים³²⁹) פרשת היום ע"ד... "צום החמישי" (ע"ד שבכל יום אומרים שירו של יום וכיו"ב). ויתירה מזה – התורה היא נצחית גם לע"ל, כולל לקיים אלו בנביאים המדברים ע"ד הצומות; אלא **שבתורת אמת** ותורה **אור** – מאיר בגלוי הטוב שבכל דבר (כמבואר במ"א בענין יעקב ועשו האמורים בפרשה³³⁰), היינו הטוב שבצומות אלו, כפי שיהפכו לששון ולשמחה ולמועדים **טובים** לע"ל, ואדרבה – ע"י הלימוד בנוגע להירידה לפי שעה, ה"ז מגדיל השמחה והיום טוב³³¹.

בספר המנהגים, מנהגי בין המצרים: דער צ"צ פלעגט רופן דעם רוזינער "דער הייליגער רוזינער", וסיפר: דער הייליגער רוזינער האט מרחק געווען עצבות ואפילו מרירות, איז בא חסידים געווארען – שטיפעריי. תשעה באב האט מען זיך געשפילט אין בערעלאך³³². דערנאך איז געבליבען אז מען זאל עפענען דעם דאך פון בית המדרש אראפלאזען א פערטליע און ווער עס וועט אריינגיין זאל מען ארויפוארפען אף עם די פעטליע און אויפהייבען עם אפן דאך, וכן עשו. דערווייל איז אריין דער רוזינער. די וואס זיינען געווען אפן דאך האבען דאך ניט געזען גענוי האט מען עם אויך אנגעהייבען אויפהייבען אז מען האט עם דערקענט – האט מען עם אראפגעלאזען צוריק. האט דער רוזינער געזאגט: רבוננו של עולם, אויב דייע קינדער האלטען ניט דיין יום טוב, טא נעם עם צו פון זיי.

בר"ד משיחת ש"פ ויגש תשכ"ה: וזהו מה שבליובאוויטש היו שעות בת"ב אשר היו בשמחה, ולכאורה ווי איז דאס אויסגעהאלטן דהרי גם תורה שהוא למעלה מזמן ומקום מותר רק ללמוד איזה הלכות (מצד אבילות), ואיך שייך לומר שיהי' שמחה? אלא הוא כנ"ל שאין העיקר הבכיל, אלא צ"ל העבודה בפועל ממש, שדוקא עי"ז בונים את הביהמ"ק הפרטי, וכמ"ש באגה"ק שע"י הגאולה הפרטית באים לגאולה הכללית כו'.

כתב בברכי יוסף (להחיד"א)³³³: כי במנחת ת"ב נולד משיח הנקרא מנחם כו' ומצאתי כתוב דמזה הטעם לא מיחו חכמים על רבות בנות דאחר חצות מתעסקות בכל כחן לכבד הבית ולתקן המטות וכיוצא מתקוני הבית וזה מנהג קדום בערי איטאליא לנשים. ויען שדעתן קצרה וחלושי אמונה אדרבא חיזקו ידיהם לקבוע אמונת הגאולה ולא יתיאשו ח". וראה בספרו מורה באצבע³³⁴ שכתב: כל מה שאסרו רז"ל בט"ב הוא עד הלילה ואין להקל אחר תצות בשום דבר רק שמקילים לנשים לסדר הבית קצת וזה לקבוע בלבם אמונת הגאולה.

בשער הכוונות ענין תשעה באב: מה שנהגו ביום ט' באב במנחה לומר פסוקים של נחמות וגם לקום ולשבת על הספסלים למעלה, ואדרבא נראה מן התלמוד בבלי כי לעת ערב הציתו אש בהיכל ביום ט' באב ונשרף בעת המנחה, וכפי זה היה ראוי להחמיר במנחה יותר מבשחר, אבל הענין יובן

328 ראה ברב"י או"ח סתקנ"ט סק"ז שהביא מכמה פוסקים לכאן ולכאן. וכתב ששור"ר שכ"ה בס' הכוונות להאריז"ל (הועתק לעיל). והלשון שבפנים – בספרו מורה באצבע ס"ח סרל"ח.

329 מלכים ב, כה, ח-כד. ירמיה לט, ח-י. זכריה ח, יח-יט.

330 לקו"ש ח"ב ע' 341 ואילך לקו"ש ח"ל ע' 145. (ועוד)

331 סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 547 הערה 63.

332 להעיר מר"ד משיחת כ' מג"א תשי"א, עיי"ש.

ובש"ת דברי ישראל (וועלץ) ח"א סי' קנה, מביא מה שהתריעו הפוסקים, ומסיים שמ"מ אין לבטל מה שנהגו התינוקות כי לא לחנם נהגו כן.

333 סתקנ"ט סק"ז.

ומצינו כדוגמתו כבר בכלבו הל' ת"ב סס"ב (וכ"ה בארחות חיים הל' ת"ב ס"ה א) (בשינויים קלים). והובא בב"י דלקמן (הביאו במג"א סתקנ"ב סק"א), וביוסף אומץ (האן) סתקנ"ג. (ועוד), שאחרי שהביא איסור הרחיצה בת"ב כל היום, ושמי שמיקל לרחוץ מן המנחה ולמעלה עובר על דברי חכמים, כתב: "אבל מנהג קדום שהנשים רוחצות ראשן מהמנחה ולמעלה בתשעה באב והזקנים הראשונים הנהיגו זה ולטובה נתכוונו ועשו סמך לדבר על מה שאמרו באגדה כי המשיח נולד ביום תשעה באב. וכמו שעשינו זכר לחורבן ולאבילות כל צורך לעשות לגואל ולמנחם כדי שלא יתייאשו מן הגאולה. וזה האות לא הוצרך רק לנשים ולכיוצא בהן שהן חלושי כח אבל אנו כולנו מאמינים ובטוחים בנחמות הכתובות שנויות ומשולשות בספרי הנביאים אך הנשים שאינן יודעות ספר צריכות חיזוק". ועי"ז הוא במכתם תענית ל, א. ועוד. ובמאירי תענית ל, א: על שאמרו במדרש שהמשיח נולד בו ביום ורמז לנחמה וגאולה. ושם ל, ב: שלא מיחו בידם חכמים ולא עוד אלא שסועדים בידם וכו' ואין הדבר נאה. וראה הנסמך בהגהות המהדיר לכלבו שם.

וכבר כתב על זה הבית יוסף סוסי' תקנ"ד: ואני אומר כי המנהג ההוא נשתקע ולא נאמר וכל הבא להקל בדבר בין איש בין אשה כופין אותו שלא יעבור על דברי חכמים. וראה גם ד"מ שם.

334 ס"ח סרל"ז.

במה שדרשו בגמרא על פסוק³³⁵ מזמור לאסף אלקים באו גוים כו', והקשו מזמור קינה מבעי לי', ותיצרו כי בתחילה התחילו האויבים להרוג את בני', ואז חשבו ישראל שלא תהי' תקומה למפלתם ויכלו ח"ו בחרב האויבים, ובראותם שהציתו אש בהיכל לעת ערב שהוא זמן המנחה אז אמרו מזמור ושמחו שמחה גדולה וקיבלו נחמה, כי אם ח"ו לא הי' משליך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים לא היתה תקומה לשונאי ישראל, וכמשז"ל כלה את חמתו ויצת אש בציון כו', ונלע"ד ששמעתי ממורי ז"ל טעם אחר והוא כי אז במנחת ט"ב³³⁶ נולד המשיח הנקרא מנחם, כנזכר במדרש איכה רבתי.

בר"ד משיחת ט"ו מנחם-אב תשד"מ (מסרט הקלטה): שטייט אין ספר הכוונות א' דבר נפלא, און ברענגט דאָרטן אויך אַראָפּ, אַז וואָס איז דער ענין וואָס מ'זאָגט תשעה באב לאחרי חצות זאָגט מען "נחם", מיט נאָך כמה ענינים של נחמה, "יושבים על הספסלים" – ווי ער ברענגט דאָרטן אַראָפּ – לאחרי חצות היום; לכאורה – ווי ער פרעגט דאָרט די שאלה – האָט דאָך געדאַרפֿט זיין איפּכא מסתברא, אַז וויבאַלד אַז לערב הציתו אש במקדש – האָט דאָך דעמאָלט געדאַרפֿט זיין דער חומר בענינים אלו, און דאָ זאָגט מען אַז דוקא דעמאָלט איז יושבין על הספסלים און מ'זאָגט "נחם"? זאָגט ער, אַז דעמאָלט ווען הציתו אש במקדש איז געווען ביי אידן אַ שמחה גדולה! אַזוי איז דער לשון אין ספר הכוונות. ניט ער זאָגט אַז ס'איז געווען איבער-א-יָאָר אַדער בזמן הארזי"ל וכיוצא בזה; ער זאָגט "באותו היום" איז געווען ביי אידן אַ שמחה גדולה. און איז ער מבאר אין וואָס ס'איז באַשטאנען די שמחה, אַז מצד דעם מצב הענינים דעמאָלט איז געווען רחמנא ליצלן די אפשריות פון "כילה חמתו" אויף "שונאי ישראל"; בשעת זיי האָבן געזען ערב, וואָס ערב איז געווען דער חומר הילה, דער חומר העונש, איז וואָס איז געוואָרן? "הציתו אש בהיכל", "כילה חמתו על העצים ועל האבנים" – אַט דעמאָלט איז געווען "מזמור לאסף", ווי ער פרעגט אין מדרש תהלים: "בכי לאסף מיבעי ליה"? וואָס איז געווען דער "מזמור לאסף" – איז געווען וואָס "כילה חמתו על העצים ועל האבנים", זיינען אידן געווען בטוח אַז עס ישראל חי לעד ולעולמי עולמים! אפילו אין אַזאַ מעמד ומצב האָט זיך דאָס אויסגעלאָזט צו עצים ואבנים. און כאמור, דער חידוש אין ספר הכוונות איז, אַז ער שרייבט אַז דעמאָלט איז געווען אַ שמחה גדולה ביי אידן, אין דעם תשעה באב פון חורבן בית שני, לאחרי חצות היום! און ס'איז ניט געווען אַ דבר לשעתו – דערנאָך איז דערפאַר געווארן מידי שנה בשנה, אַז לאחרי חצות היום איז "יושבין על הספסלים ואומרים נחם", און דערפאַר איז אויך גלייך אַז ס'ווערט נאָכט, וואָס דעמאָלט אין זמן קידוש הלבנה – לייגט מען דאָס ניט אַפּ אויף שפּעטער, נאָר מ'איז גלייך מקדש את הלבנה במוצאי תשעה באב.

בכמה מאמרי דא"ח ושיחות קודש³³⁷ נזכר מה שאמרו בגמרא ובמדרש³³⁸ על הפסוק³³⁹ "כמעד איש ולויתו", ש"בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים³⁴⁰ המעורין זה בזה", "כאיש המעורה בלווי' שלו". וידועה הקושיא³⁴¹, שהרי "כרובים מעורין זב"ז" מורה על גודל החיבה בין הקב"ה ובני', שהוא "בזמן שישאל עושיין רצונן של מקום" (ב"ב צט, א), והלא זמן החורבן הוא ההיפך ממש מזה. ונתבאר, ע"פ המבואר בחסידות בכ"מ שככל שגדול ההעלם, זה עצמו מורה על גודל הגילוי, והיינו הגם שבחיצינות נראה כגלות וחורבן, בפנימיות הוא תכלית הגילוי ביותר, הגילוי דגאולה העתידה. (ולכן, כדאי החורבן והגלות לפי שעה בחיצינות, בכדי שישו"ס יגיעו להגילוי דגאולה העתידה). וזהו

335) ובר"ד ש"פ עקב, כ"ף מנ"א תשד"מ: ולהעיר מ"ש בגמרא ש"תשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור", קאי על חורבן בית שני. אמנם מכיון שבשער הכוונות מקשו ענין זה עם מ"ש בספר תהלים "מזמור לאסף גו" דקאי על בית ראשון, מובן, שגם בבית ראשון "תשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור".

336) וראה לקו"ש ח"ט ע' 229 ד"ה במנחת, במש"כ בכ"מ (בבאה"ט סתקנ"א סקכ"ה ובפמ"ג שם במ"ז סק"ח ועוד) "במוצאי ת"ב שצ"ל "במנחת ת"ב". (ובלקו"ש שם נזכר גם שצ"ל בא"ר. אבל בא"ר לפנינו סתקנ"א סקמ"ו כתב בסתמא "בט"ב". ואולי גם בזה צ"ל "במנחת ת"ב").

337) ראה בכ"ז: לקו"ש ח"ב ע' 360 ואילך. סה"מ מלוקט ח"ב ע' רסט. ח"ד ע' ש. ח"ה ע' רה. ר"ד משיחת ש"פ פינחס תשכ"א. ש"פ ראה תשכ"ג. ש"פ דברים תשמ"א. יום ב' דחה"ש תשד"מ. ש"פ עקב תשד"מ. ליל שמח"ת תשמ"ז. ובכ"מ.

וכבר הביאו שבע"ז מצינו בכ"מ בספרי חסידות הקדומים, ואף קודם לזה – ראה הנסמן היכל הבעש"ט גל' יט. ויש להוסיף לשם: ס' עבודת ישראל להר"י קמחי (קסא, א). ולהעיר מפלח הרמון להרמ"ע (שער ח מהות והנהגה פ"ט – כג, א).

338) יומא גז, ב. פתיחתא דאיכ"ר ט.

339) מ"א ז, לו.

340) במדות הכרובים שנו' כאן – האריכו בכ"מ. וראה בארוכה מש"כ הרה"ג הר"ש ש' קראוס בקובץ לשמוע בקול דברו. וש"נ.

341) ראה רמב"ן ב"ב צט, א וריטב"א שם וביומא שם בשם הר"י מיגאש. (ושם, שנעשה להם נס שלא לטובה. ועוד ביאורים – במפרשים).

הסיבה שכשנכנסו לקדש הקדשים ראו הכרובים כמעט איש ולויות, "כאיש המעורה בלווי' שלו", שזה מורה על הקירוב והאחדות דהקב"ה וכנס"י בתכלית, עד למעמד ומצב ד' והיו לבשר אחד", כי בקדש הקדשים נמצא ה"פנימיות" בתכלית הגילוי, ובפנימיות – זמן החורבן הוא עת רצון, שתוקף האהבה הוא בגילוי, ולעין כל, עד לאוה"ע ("בשעה שנכנסו נכרים")³⁴². וע"ד המבואר במה שבשעת שריפת ביהמ"ק "שמחו שמחה גדולה", לפי שהקב"ה כילה חמתו על עצים ואבנים, שבזה מתבטאת אהבתו העצמית של הקב"ה לכנס"י, שגם כאשר נמצאים בתכלית הירידה, מציאותם קיימת לעד ולעולמי עולמים (אלא, שבזמן החורבן היתה הפנימיות בגילוי רק בקדה"ק, ובעולם כולו ה' חורבן וגלות). ומכיון שבאותו זמן היתה תכלית אהבתו העצמית של הקב"ה לבנ"י בגלוי, לכן ה' אז זמן הכי מתאים ומוכשר ומסוגל לעשות תשובה.

ובעומק יותר, שהוא ע"ד מארז"ל חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך, דמכיון שבזמן הגלות כנסת ישראל היא כאשה שהלך בעלה למדינת הים, לכן, לפני יציאתו של הבעל (הקב"ה) לדרך היתה הפקידה³⁴³, ולכן היו אז הכרובים כמעט איש ולויות (אלא שהפקידה שהיתה אז היתה בהעלם, ובגילוי ה' החורבן והגלות, והכוונה בזה היא, שע"י העבודה שזמן הגלות, ובפרט ע"י עבודת התשובה, תהי' הפקידה בגילוי בבנין ביהמ"ק השלישי). ויתרה מזו, שגם כשכבר יצא הבעל לדרך, ה"ז רק בחיצוניות, אבל בפנימיות הענין לא הלך הבעל למדינת הים, אלא נמצא ביחד עם אשתו. ויובן ע"פ תורת הבעש"ט שב"מקום שמחשבתו של אדם שם הוא נמצא", וממילא אפילו בשעה שבנ"י נמצאים בגלות, נמצאת מחשבתו ית' כביכול עם בנ"י, וכן גם אצל בנ"י שבפנימיותם "לבי ער" להקב"ה (ולכן "היתה כאלמנה" בכ"ף הדמיון, ולא אלמנה ממש חו"). ומכיון שכן הוא בפנימיות, ה"ז פועל על החיצוניות ג"כ (ולא שמבטלת את החיצוניות, כ"א שהפנימיות היא העיקר, והחיצוניות טלה אליו), באופן שהחיצוניות נגזרת אחרי הפנימיות, שבלות (חיצוניות) גופא נגזשת הפנימיות (גאולה). וההסברה בזה: ע"פ הידוע שהגלות נמשלה לעיבור והגאולה ללידה, וכמו שלמטה, לאחר הפקידה נעשה יצירת הולד, אלא שבתחילה הוא בעיבור בבטן אמו (בהעלם), ובמשך זמן העיבור הולך וגדל עד שמגיע זמן הלידה שאז יוצא לאויר העולם (בגילוי) – עד"ז הוא למעלה, שבשעת הפקידה שברגע שלפני התחלת הגלות נעשה מיד המשכת האור (יצירת הולד) גם למטה, אלא שהמשכה היא בהעלם, באופן דגלות (עיבור), ובמשך זמן הגלות הולך וגדל מיום ליום, עד שבקרוב ממש תהי' הלידה והגילוי בגאולה העתידה.

בכ"מ בשיחות קודש³⁴⁴ הובא הסיפור שבירושלמי ומדרש³⁴⁵ בקשר ללידת³⁴⁶ משיח בתשעה באב

(342) להעיר משמ"ט ב"ב שם שרצה להראות לגויס חבתן של ישראל. ובפרשת דרכים דרוש כג, שנעשה להם נס לטובה שרצה הקב"ה להורות לנו, דאכתי חביבותי' גבן והשרה שכנינו בינינו להורות שהוא מצטער בצרותינו. ואפשר שכדי שידעו הגויס שהקב"ה נרצה לישראל הוצרך להראות להם שהשכינה עמנו. וביערת ח"ב דרוש יג כתב, שלפי הירושלמי (תענית פ"ד ה"ה) החורבן ה' ב"ר"ח אב, וכל בשבת, וא"כ היתה השכינה שורה בנו.

(343) ומכיון שהפקידה היתה לפני יציאתו של הבעל (הקב"ה) לדרך, נעשה יצירת הולד לפני החורבן, וברגע שלאחרי החורבן נולד מושיעו של ישראל.

(344) ראה בלק"ש ח"ה ע' 149 הנ' ח"ט ע' 51. חכ"ז ע' 364. חכ"ט ע' 14. סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 574 ואילך. תשמ"ט ח"ב ע' 611 ובהערה 27. תנש"א ח"ב ע' 721 ואילך. שם ע' 744 ובהע"י. סה"ש תשנ"ב ע' 237 הנ' 114. ר"ד משיחת אחש"פ תשי"ב. ש"פ צו תשי"ד. כ' מנ"א תשכ"א. מטו"מ תשכ"א. מוצש"ק י"ד שבט תש"ל. ד"ה ושנתם תשל"ח. אחש"פ תשמ"ב. וראה אנ"ק ח"ג ע' קסו. חט"ז ע' עט. ועוד.

(345) ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד. איכ"ר פ"א, נ"א. וראה במדב"ר יג, ה" בכל מקום שנאמר ויהי צרה והיה שמחה אתיכון ליה . . והכתיב (וימיה לח) והיה כאשר נלכדה ירושלים אמר להם אף היא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נולד מנחם".

(346) בנצח ישראל למהר"ל פכ"ו: לידה זאת אינה לידה ממש גשמית כמו שהיה ענין כל לידה, כי אין החכמים מדברים מענין הגשמי כלל, רק מופשט מן הגשמי. ורצונם לומר שנוול המשיח, דהיינו מצד עצם כח המשיח שהוא נמצא בעולם. וזה כי קודם שחרב הבית לא שייך משיח בעולם כלל . . וכאשר חרב הבית, אז יש בעולם כח מה שלא היה קודם . . סוף סוף נולד שם משיח, שלא היה דבר זה קודם, כי קודם אין ראוי שיהיה המשיח כלל בעולם. ועד"ז כתב האברבנאל בספרו ישועות משיח ח"ב פ"א: שלא נולד משיח בפועל כשחורבן בהמ"ק אבל עלה במחשבה ית' להולידו ולהביאו בזמנו שהיתה לידתו בכח לא בפועל. והובאו בסה"ש תנש"א ח"ב ע' 744 בהע"י 93. וראה גם בספר בית אלקים להמב"ט שער היסודות פנ"ב.

אבל בכ"מ שנוול כפשוטו. וראה יפה מראה ליר' שם (ועד"ז ביפה ענף השלם לאיכ"ר שם – נסמן בלק"ש ח"ב ע' 8 הנ' 12 ובסה"ש תנש"א ח"ב ע' 722 הנ' 13) שצ"ל שנוול ממש (ודחה שם הפ"י שנוול היינו במחשבה, או שר"ל שמן היום הוא בכל דור ודור נולד אדם ראוי להיות משיח אם יהיו ראויים). וראה זכר דוד מ"ג פנ"ג שהשיג על האברבנאל והוכיח שהדברים כפשוטן.

ובלק"ש חכ"ט שם הנ' 62: ואף שאומר "דאטייליד פריקהון דיהודאי" (ואיך שייך שיהי' מוכן תיכף לגאול את ישראל) – הרי מצינו דוגמתו קודם המבול דביום שנוול עזר לאמו וכו' עיי"ש. ועד"ז הוא בסה"ש שם בשו"ג. וראה גם יפ"מ לירושלמי שם. ובר"י משיחת אחש"פ תשמ"ב: לכאורה אינו מובן – איך יכולה להיות הגאולה מיד לאחר החורבן, והרי מושיעם של ישראל היה אז תינוק בן יומו?! אך הענין הוא, דכיוון שעניינו של משיח הוא יחידה הכללית – למעלה ממדידה והגבלה לגמרי, הרי כאשר מדובר אודות משיח, אפילו

מיד לאחר החורבן³⁴⁷, שהי' יהודי שחרש שדהו וגעתה פרתו³⁴⁸, ועבר לפניו ערבי שהי' מבין שיחת בהמות, ואמר לו שמצעקת הפרה יודע הוא שעתה חרב ביהמ"ק, וכאשר מיד לאח"ז געתה פרתו פעם שני', אמר לו הערבי שעתה נולד מושיעין של ישראל ("ליד מלכא משיחא" דאיתייליד פריקהון דיהודאי"), ואמר לו ומה שמו, א"ל מנחם שמו. ונקודת הענין, שכבר ברגע שלאחרי החורבן³⁴⁹ מוכן וממתין המשיח לגאול את עם ישראל. ואחד הטעמים, שכשמאיזה טעם שיהי' יש ענין בלתי רצוי הקב"ה מביא בהקדם עיבוד חזק שלא יפלו ח"ו ברוחם וכו'. ויתירה מזו, שמכיון שלידת משיח היתה ברגע שאחר החורבן, מובן שהתחלת העיבוד שלו היתה תשעה חודשים לפני החורבן, וכמרוז"ל שהקב"ה מקדים רפואה למכה. ומאז בכל דור ודור³⁵⁰ ישנו המשיח שבדור שממתין ומצפה לגאול את עם ישראל. ובפנימיות הענין: ידועים דברי הילקוט שמעוני "עלה אריה במזל אריה והחריב את אריאל". על מנת שיבא אריה במזל אריה ויבנה אריאל", שמטרת החורבן אינה אלא הכנה ועל מנת לבנות ביהמ"ק השלישי (סותר על מנת לבנות), ולכן, לא רק שברגע שלאחרי החורבן מוכן משיח לגאול את ישראל, שביחד עם החורבן ישנה הכנה, התחלה ואפשריות הגאולה (וכמובן ההכרח לזה בפשטות³⁵¹). כיון שכששני' עושין תשובה מיד הן נגאלין מוכרח שמשיהו יהא מוכן מיד ברגע שלאחרי החורבן בכדי שתוכל להיות הגאולה³⁵²), אלא יותר מזה, שהחורבן והגאולה אינם בהפסק זמן, בהפסק רגע ביניהם, שותיכך ממש החורבן היתה למטה התחלת הגאולה, נולד מושיעין. כלומר: כלומר אצל בני' לא שייך ענין של חורבן בפני עצמו, כי התורה היא תורת חסד, וא"כ כאשר ישנו ענין של חורבן הרי יחד עם זה באה מיד גאולה וזוהי הכוונה הפנימית של החורבן והגלות – בכדי שעל ידו יוכלו לבוא לענין הגאולה. וזמן לידת משיח הוא דוקא בשעת תכלית הירידה, בשעה שהציתו הנכרים אש בהיכל, כי כשהחושך גדול ביותר ה"ז גופא ראי' לגודל הגילוי, ולכן דוקא בשעה זו נולד משיח הנקרא מנחם, ונתגלה פנימיות האהבה והחיבה דהקב"ה לישראל, ועד ש"אז אמרו מזמור ושמחו שמחה גדולה וקבלו נחמה".

ו"בכל ט"ב נולד משיח, כמ"ש בו אני היום ילדתיך, היום אם בקולו תשמעו כו', אך זהו למעלה מעלה בבחי' הרוחני' דנשמו' באבי"ע עד ג"ע התחתון דעשי', אבל לא בא נמשך למטה בגילוי בגשמי³⁵³. וכן מבואר בשיחות קודש, שענין זה – לידת משיח – חוזר מחדש בכל שנה (ובכל שנה באופן נעלה יותר) בתשעה באב, וכיון שביום הולדת של אדם מזלו גובר³⁵⁴, הרי שבתשעה באב גובר מזלו של משיח צדקנו, וזהו יום מסוגל לגאולה האמיתית והשלימה. וכל זה נוגע להלכה למעשה, כמבואר בכתבי האריז"ל שהסיבה לאמירת תפלת נחם במנחת תשעה באב – "כי אז במנחת ט"ב

אם הוא תינשן בן יומו – א"ז סתירה לענין הגאולה כו' מאחר שזהו ענין שלמעלה לגמרי מכללות המדידה והגבלה דזמן ומקום! אמנם, בסה"ש תנש"א שם: "נולד מושיעין וגואלן של ישראל, ולא עוד אלא שגם לאחרי שנעשה גדול, כולל ובמיוחד גדלות רוחנית". ובהערה שם: "ומסתבר יותר לומר שגם זה נכלל ב"נולד מושיעין של ישראל" – שאין הכוונה להציאה לאוויר העולם, שאז בפועל אינו "מושיעין של ישראל" אלא **התגלות** (דוגמת לידה כפשוטה) ד"מושיעין של ישראל", שכבר ראוי ומוכן לגאול את ישראל בפועל ממש". וראה רשימה קצרה משיחת ש"פ דברים תשל" – בס' משבחי רבי ע' 164.

(347) בית שני – כ"ה ביפה ענף למדרש ויפה מראה לירושלמי. וכ"כ באור יקר לרמ"ק דלקמן.

(348) בר"ד משיחת הושע"ר תנש"א שהיתה פרתו של הערבי, עיי"ש הביאור. (והוא לפי הגי' בילקוט מכייר משלי בסופו).

ומה שגרמו ע"י צעקת שור דוקא, לרמז גם על משיח בן יוסף שנא' בו בכור שורו הדר לו, שמשיח בן יוסף יקדים להרוח כל העולם (אגדת אליהו לירושלמי שם).

(349) ובפיה ענף לאיכ"ר שם, מה שלא נולד לפני החורבן, דמינכרא מילתא שנוולד לגאולה משא"כ אילו נולד מתחילה.

(350) וראה פרי צדיק (ר"ח אב): וכן כל דור נולד בחינת משיח בת"ב ותיכף ביום החורבן כשנכבשו בבוקר מיד עלה הרהור תשובה בלבם ואחר כך לעת ערב כשנשרף ההיכל מזה נולד בחינת משיח.

(351) עוד טעמים שנוולד מיד: כדי להודיע לו שהוא המשיח ועל ידו נגאלים ישראל, וצווקע על צרתם של ישראל בגלותם והקב"ה רואה בצרתו ובעבורו מרחם על ישראל. ועוד, שכיון שקדם מלך המשיח לצאת לאויר העולם ביום החורבן כבר ניתן מתנה גמורה לעם ישראל וצריך לגאולם, דמשמא מיהב יהיבי מישקל לא שיקל, וצריך לפדותם אף שיהיו דור שכולן חייב. ועוד, שיראו שיהי' אה"ע שכבר הכין והזמין משיח לישראל לגאולם, ולכן מקילים השעבוד, באומרים למחר כשיפדו מידינו מה תהא עלינו, זה לטובתם של ישראל – אגדת אליהו לירו' שם.

(352) וכ"כ באור יקר להרמ"ק פ' לך ש"ב ס"ד (ע' קלט) שלא הי' ראוי שישלטו אה"ע בישראל אלא יום אחד ולכן נולד גואלנו מיד כדי שאם יזכו ויגאלנו מיד. ועיי"ש בארוכה בפ' המדרש. ובסי' יעב"ץ הל' ת"ב: שמיד הי' ראוי לחזור ולהבנות ביהמ"ק אם היו ראויים.

(353) מאמרי אדמ"ר האמצעי דברים ח"א ע' קב – נסמן בלקו"ש חל"ט ע' 8 ה' 12 ובסה"ש תנש"א ח"ב ע' 722 הע' 13. וראה גם מאמרי אדמ"ר צ' קונטרסים ריש' ע' רלו.

(354) כולל מזל מלשון "ונזלים", שממזלו של משיח (שישנו בכל דור ודור במצב שראוי לגאול את ישראל תיכף ומיד) נולד נמשך לכל ישראל (ובפרט בניצוץ משיח שבכ"א מישוראל). וזה צריך לעורר אצלו התגברות בעבודתו להוסיף מצוה אחת שתכריע הכף "גורם לו ולהם תשועה והצלה".

נולד המשיח הנקרא מנחם", ומטעם הנ"ל אומרים ברכת הלבנה (הקשורה במיוחד לגאולה) במוצאי ת"ב דוקא "כי בט' באב נולד משיח".

בר"ד מליל ב' דחה"ס תשנ"ב: בתשעה באב מחפשים עצות כיצד להפטר מכל עניני תשעה באב, ועד להפיכתו "לששון ושמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו" כפי שהי' בתשעה באב האחרון [תנש"א].

בשיחת יום א', עשירי באב – תשעה באב נדחה (לפני תפלת ערבית) ה'תנש"א, נדפסה בספר השיחות תנש"א³⁵⁵, בהערות המו"ל: בשעה 8:35 בערב נכנס כ"ק אדמו"ר שליט"א לבית הכנסת ואמר שיחה. ואח"כ נתן לכאו"א שטר של דולר ע"מ לתת אותו או (חילופו) לצדקה ובהוספה מדילי'. ואח"כ התפללו תפלת ערבית. ולאחרי התפלה התחיל כ"ק אדמו"ר שליט"א לנגן ניגון הקפות דאביו ז"ל.

מיומן עשירי באב (ת"ב נדחה) תנש"א (כפי שנכתב בשעתו): על תפילת ערבית הכריזו שתהי' ב-8:50. בשעה 8:37 יצא כ"ק אדמו"ר שליט"א בפתאומיות מחדרו ויצא מג"ע התחתון וניגש לבדו למעלית. א' שנכח שם רץ מיד ופתח את דלת המעלית וכ"ק אדמו"ר שליט"א נכנס ובינתיים הצטרפו גם המזכירים, ונכנסו אחרי הרבי למעלית. למטה, בפרוודור הכניסה ל'זאל' אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א להריל"ג בזה הלשון בערך: "איך וועל זאגן אפאר ווערטער דערפאר בין איך אראפ פריער". בינתיים קמה מהומה דקדושה, כל הת' מהזאל למעלה הגיעו במהירות למטה וכל הקהל הלך אחרי כ"ק אדמו"ר שליט"א לעבר בימת התפילה (כאשר לרוב הקהל שלא שמע שהרבי מתכוון לומר שיחה עדיין לא היה ברור מה קורה בדיוק, וכל זה הוסיף לדריכות מה הולך להיות). כ"ק אדמו"ר שליט"א הגיע למדריות ובמקביל סידרו את הסטנדר שעמד מוכן לתפילה, והעבירוהו למקום אמירת השיחה. כ"ק אדמו"ר שליט"א המתין מעט, עלה וניגש לסטנדר ופתח בשיחה. השיחה ארכה כ-17 דקות. ומיד בסיומה (8:56) – כפי שהזכיר בשיחה שיש ענינים ששייכים עוד לפני מעריב – ירד לחלק שטרות לצדקה. לאחר שהמבדיל גמר ברכה אחרונה, התחיל כ"ק אדמו"ר שליט"א במפתיע לנגן את הניגון דשמחת תורה (המיוחס לאביו ר' לוי יצחק זצ"ל), וכל הקהל הצטרף בהתלהבות עצומה. כשקרב למדריות עודד בידו בתנועה של שמחה גדולה מאוד וכו', וכן עודד בדרכו. (לא קידשו את הלבנה, כיון שהיתה מכוסה בעננים). מאליו מובן, שגם לאחר צאת כ"ק אדמו"ר שליט"א לא פסקה השירה, ואדרבה הלכה וגברה. הקהל יצא בריקודים סוערים מתוך שמחה רבה גלויה ופנימית, בהמשך לשיחה וכו' והניגון דשמח"ת. רק כעבור זמן ארוך ניגש הקהל לאכול סעודה לאחר הצום.

מתוך מאמר שכתב אחד התמימים לאחר מכן: כתמימים הנמצאים אצל הרבי שליט"א וחיים עם השיחות והאווירה הגאולתית המיוחדת שהוא משרה עלינו, הרגשנו שכל הענין הזה של תשעה באב (שנדחה ליום ראשון) לא כל כך 'משתלב' פה... הרבה יותר הרגשנו את שבת חזון – בה הרבי מעורר תמיד לשלול כל ענין של היפך השמחה. אבל בשנה הזו ראינו את זה בצורה מיוחדת, כשבמשך ההתוועדות הרבי חזר שוב ושוב על הווארט (שבמוגה הוא מופיע רק פעם אחת, אבל בהתוועדות זה היה הציר המרכזי) "כל האוכל בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי", כשהרבי מדיש כי בשנה זו זכינו לאכול בתשיעי, ובמילא נזכה ל"כאילו התענה" שיתבטל כל הענין של הצום וכו'. הרבי האריך אז גם במעלה של חמשה עשר באב והשמחה הגדולה שצריכה להיות בו, כשהוא מקשר זאת לשמחת סיומי המסכתות של ימים אלו. ראו כיצד הרבי מחפש לעסוק רק בענינים של טוב ושמחה. זכורני שלאחר מכן, ישבנו בסעודה מפסקת בשבת קודש ב-770 ובאווירת ההתוועדות כולם החלו לעשות כמה שיותר סיומים (מי על מסכת משניות ומי על פרקי אבות, העיקר לערוך עוד ועוד 'סיום' ולהוסיף בשמחה...). כשהגיעה שעת השקיעה, כבר לא יכלו עוד לאכול – אבל עדיין המשיכה השמחה והריקודים הסוערים, ממש כמעט עד כניסת הצום... גם בצום עצמו ראינו הנהגה מיוחדת שלא היתה מעולם, כשמיד אחרי איכה הרבי סימן על חלוקת דולרים, ובעוד שבכל פעם, היו מוכנים הדולרים מראש, כעת רק יצאה השבת והרבי עמד וחיכה (כשכמובן בינתיים אי אפשר לשיר...) עד שילכו להביא את הדולרים לחלוקה. למחרת אחרי שחרית, התקיימה חלוקת הדולרים הרגילה של יום ראשון. אני זוכר כיצד אנחנו יושבים בזאל הקטן, בשעת אחר-צהריים של תשעה באב, ופתאום מתקבלת הידיעה שהרבי ירד למטה, אנחנו מסתכלים בשעון ורואים שעוד לא הגיע

הזמן לתפילת מעריב. כמובן אנו רוצים מהר למטה ורואים את הרבי עולה לבימת התפילה ומסמן על רצונו לומר שיחה – גם זה היה הלם גדול, לא היה תקדים להנהגה זו. בשיחה עצמה שוב הרעיש הרבי אודות הענין של משיח, שיום זה הוא "יום לידתו". אם חשבנו שבכך תמו ההפתעות, נכונה לנו הפתעה נוספת – כשאחרי השיחה, שוב סימן הרבי על רצונו לחלק דולרים, כשחלוקה זו היתה **השלישית באותו יום!** דבר שעד אז, לא קרה מעולם... אחרי מעריב והבדלה החל הרבי במפתיע בשירת "ניגון ההקפות" לאביו רלוי"צ, כשהקהל כולו נסחף בריקודים סוערים במשך שעה ארוכה, כשזמן רב לקח להיזכר כי בעצם צמנו היום וצריכים ללכת לאכול משהו... ראינו איך הרבי משתדל לצמצם את העניינים הבלתי רצויים של הצום (אך כמובן, בגבולות הברורים של השולחן-ערוך) למינימום האפשרי..."

מוצאי תשעה באב, אור ליו"ד מנחם-אב

צאת הצום³⁵⁶ [וזמן תפלת ערבית] בשעה: 8:25.

אין לאחר תפלת ערבית משום טירחת הציבור שהרבה אנשים שהתענית קשה להם ובפרט מעוברות ומניקות, ותענית ציבור אין צריך תוספת.

זמן קריאת שמע בלילה הוא משעת יציאת שלשה כוכבים **קטנים**. ואף שמן הדין די בכוכבים בינונים³⁵⁷ – לפי שאין אנו בקיאים בהם³⁵⁸ צריך להחמיר ולהמתין עד שיראו קטנים³⁵⁹. ולכן, נכון לחזור ולקרוא קריאת שמע כמה דקות אחר כך³⁶⁰.

נוטלים ידים ג"פ בסירוגין בלי ברכה [ונועל מנעליו³⁶¹ ורוחץ פניו ופיו³⁶²] לפני קידוש לבנה כמו במוצאי יו"כ³⁶³.

בספר סדר היום: ילך לביתו ויקבל תנחומין על אבלותו ויאמין באמונה שלימה שאלקינו יתברך ויתעלה ינחמנו מאבלנו כאשר הבטיח ע"י נביאיו.

אחרי מעריב, קידוש לבנה³⁶⁴ – בחגירת אבנט ובסידור. [בנוגע אכילה לפני קידוש לבנה – ראה בהערה³⁶⁵].

בפרי עץ חיים³⁶⁶ בהגהת צמח: שמעתי בדמשק ששאלו להרח"ו ז"ל למה אומרים ברכת הלבנה במוצאי תשעה באב והשיב לי לברוך ללבנה ולישראל כי כשנחרבה הבית וגלו הרי הם עתידין להתחדש כמותה הרי ישראל והשכינה עתידין להתחדש וזהו בשורה אז וגם כי בט' באב נולד משיח.

ממכתב מוצאי ת"ב תשד"מ³⁶⁷: מנהג ישראל תורה היא לקדש את הלבנה **דוקא** במוצאי תשעה באב, ומפורש הטעם בכ"מ, כי בשר"ט היא כי ישראל והשכינה עתידין להתחדש כמותה, וגם כי

356 זמן כוכבים בינונים לאדה"ז.

357 שפסקו בגמרא הלכה כר' יוסי לחומר א כמו בקריאת של ערבית שאינו ודאי לילה עד צאת הכוכבים הבינונים בגודל גופם ברקיע ובאורם.

358 והארכנו בזה בקובץ אה"ת ג' תמוז תשנ"ו. וראה משלחן הבד"צ שבועות תשע"ה.

359 ובסדר הכנסת שבת כתב אדה"ז "להחמיר בקיץ [במדינות אלו] לענין ק"ש של ערבית עד שעה שלימה אחר השקיעה". ונתבאר שם אצלנו.

360 והעני המזכיר הריל"ג ע"ה, שבפעם הראשונה שהרבי רצה שיתפללו בתענית ציבור מוקדם, אמר לי לגשת להרה"ח ר' שמואל הלוי לויטין, באמרו שהרי הוא רב פוסק דינים, ולבקש שישכים להתיר להתפלל ערבית, ולהכריז שאח"כ לאחרי שיהי' 36 דקות אחרי השקיעה לקרוא ק"ש שנית (ולא הזכיר שיכולים לסמוך על ק"ש שקוראים בק"ש שעל המטה), ושכן ה' – ואולי יותר מפעם אחד – שהורה להכריז הנ"ל.

וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ג' רג. ושנ"ת.

361 ((הלכות ומנהגי מהר"ש מנוישטט סת"ג. וכו"ה בפמ"ג סתקנ"ד בא"א סק"א לענין קדוש לבנה.

362 ((בנוגע לקדוש לבנה: פניו – בעבודת הקדש להחיד"א במורה באצבע סר"ט. ופיו – בלוח כולל חב"ד.

363 ((אנ"ק ח"כ ע' רפד.

364 ואין לדחות קידוש לבנה ליום אחר (נוסף על הטעם שבכתהאריז"ל כדלקמן בפנים) דשהווי מצוה לא משהינן.

365 פשוט הלשון בס' המנהגים אודות מוצאי יו"כ משמע כהדעות שיש להדר לאכול לפני קידוש לבנה. וראה גם ר"ד דיוס א' חתמה"ס תשל"ו. וכן נהגו במוצאי יו"ה"כ עד תשל"א. אבל בפועל נוהגים כעת דלא כנ"ל. ולהעיר גם מאנ"ק מוהרי"צ ח"ג ע' רכח.

366 שכ"ג – כוונת ט"ב ובין המצרים בסופו. וכ"ה במשנת חסידים סוף מס' תמוז.

367 לק"ש הל"ט ע' 229.

במנחת ט"ב נולד המשיח.

ובספר השיחות תש"כ³⁶⁸: ולהעיר ממנהג ישראל לקדש הלבנה במוצאי תשעה באב, ד"ל שלאחרי שנתברר בט"ו באב שבטלה הגזירה בתשעה באב, יש מקום לקדש הלבנה תיכף במוצאי תשעה באב, שקידוש לבנה מורה על קידוש ועל לבנה, ובישראל הדומין ומונין ללבנה. ולהעיר מהמובא בספרים שקידוש לבנה הוא סגולה לאריכות ימים ולנסיעות כו' (וי"ל הטעם ע"פ מ"ש בפנים בנוגע להוספה באריכות ימים הבאה ע"י הוספה בלימוד התורה מט"ב באב ואילך).

בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בהיכל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי. ומפני כך מנהג כשר שלא לאכול בשר³⁶⁹ ולשתות יין בליל עשירי ויום עשירי עד חצות היום. ומכ"ש שלא יהיה

(368) ח"ב ע' 614 הערה 66.

(369) בתבשיל של בשר - לפענ"ד מקום להרוצה להחמיר שלא לאכול תבשיל ש"ב.

ואפרש שיחה: הנה, במאמ"ר סתקנ"ח סק"א (הו"ד במשנ"ב בה"ל שם ד"ה שלא לאכול וכן בכה"ח סק"ד) - כתב להתיר במוצאי ת"ב בתבשיל ש"ב. אבל למעשה לדין צע"ק לומר כן, שהמאמ"ר מתבסס על פס"ד המחבר בשר"ע סתקנ"א ס"י שמתיר בתבשיל ש"ב בט' הימים, וממילא כש"ב במוצאי ת"ב. אבל לדין גם בט' הימים אסור וכפס"ד המג"א שם סק"ט. ועוד, דאנן קייל"ן גם בנדרים לאסור בתבשיל, כמ"ש בש"ך יו"ד סר"ז סק"א, ודלא כמחבר שם ס"ט, כמ"ש במג"א שם (אף שלאכ"א בש"ך שם קאי ברובט, ואילו דין תבשיל ש"ב נתפרש שם ביו"ד סר"ט ס"ט ולא העיר בזה הש"ך מאומה. אבל כ"כ שם בפרישה סר"ט סק"ט), ובמג"א קאתי עלה הן מחמת לשון בנ"א, והן שבאומ"ר קונם בשר שאני אוכל אסור גם למחבר בתבשיל ש"ב (ראה במחה"ש. ובשמן המאור למג"א שם כתב כוונת המג"א דדמי לגבינה אחר בשר, שהמנהג גם בתבשיל ש"ב. וראה עד"ז באמרי דוד לט"ז סתקנ"א סק"ט). ואין טעם לחלק בין מנהג כשר דמוצאי ת"ב למנהג שבט' הימים לענין ד"ז, שהרי ג"ו מנהג טוב שבכלל בל יחל, עכ"פ מדרבנן. (והנה, נחלקו במחמיר ע"ע אם אסור גם בתבשיל וכלים ב"י. ואכ"מ. ולכאז"ל תיקשי למקילים מדין נדר, לדין שגם תבשיל ש"ב בכלל. וכה"ק בתורת זבח לבעל קיצצוע"ע ס"מ בהעלה שלמה סק"ג. וראה גם שו"ת אבני צדק מהר"ח יו"ד סצ"א. וצ"ל, דהוא רק במקום שמעיקרא כך המנהג). ועד"ז במש"כ במאמ"ר שם בנוגע לכוש"ס"ב - ומ' שתלוי זב"ז - ג"ז רק ע"פ פס"ד השו"ע. אבל אנו בדין, היוצאים ביד רמ"א, זיהרים בכוש"ס"ב - ואפי' בהבדלה - ליתנו לתניוק.

ומזה מובן שאין להוכיח גם מכה"ח, שהוא למנהגם. (אמנם, ראה שם שהציב ציו"ן לסתקנ"א סק"ב, והוסיף "דוק", והרי שם הביא גם דעת המחמירים), אבל על המשנ"ב קשיא טובא.

והוכחתו משו"ת מהרי"ל - כמובן אין בזה כדי הוכחה, יעו"ש.

ואדרבה, מקושיית האחרונים שהביא בנוגע לסכין של שחיטה בת"ב אחר חצות - י"ל דמוכח שלא שמייעא להו לתירוצו. וראה מג"א סתקנ"א סק"ח ופמ"ג ויא"ש שם. סתקנ"ט סק"ד וט"ז סק"ח ועוד. פמ"ג בא"א סתקנ"ד סק"א. ולא עמידו הדברים דקאי באופן שמבשל הבשר בכדי לאכול תבשיל ש"ב. ואדרבה מזה שנקטו הפוסקים שלמנהג כשר מצניעים סכין של שחיטה גם בעשירי, מוכח שגם תבשיל ש"ב אסור (ראה עד"ז אמרי דוד שם לענין גוף האיסור בתבשיל ש"ב מר"ח עד התענית. ושם לענין רובט). אבל יל"ד בקל, שהרי המנהג להצניע סכין של שחיטה מר"ח קאי גם לתמרים בתבשיל ש"ב.

[ובמוצאי ת"ב נדחה - י"ל דתליא בפלוגתא באם מותר לשתות בעצמו מכוס הבדלה. והנה, בדגו"מ ר"ל ולהוכיח ממנהג"ל הנ"ל להתיר. והמשנ"ב לשי' - אכן מקל בזה ג"כ. אבל כו"כ כ' להחמיר. וראה במקומו אצלנו בלוח בקביעות שית"ב חל בשבת. אמנם, היינו בדרך ק"ו, שאם אסרו אפי' בכוש"ס ובשת"י של חובה - כש"כ בתבשיל ש"ב. אבל אין ראי' להיפך, שלמתירים יין הבדלה בת"ב נדחה - וכן הקת"ר בתבשיל ש"ב. ופשוט. וכשול עשירי ש"ב. מקום להקל יותר, שאם יל"ש שלכבוד שבת מותר גם בבשר ויין, ראה שו"ת מור ומהלכות פוסק באהל ברכות והודאות סל"ט (לו, ג) בשם הרה"צ הרלו"צ מצבארדיטשוב, הובא באר"ח ספינקא סתקנ"ח סק"א. אבל שאר הפוסקים לא כ"כ].

ואף שלא מצינו מי שחולק על המשנ"ב - כבר נת' שכל דבריו מבוססים על המאמ"ר, ומכיון שד' המאמ"ר הם ע"פ פס"ד השו"ע - נפל היסוד ונפל הבנין (בשגם שגם המחבר גופא כ"כ רק בשם יש מי שאומר. אלא שבהו י"ל שהוא לפי שלא מצאה במק"א - ראה שמן המאור) ושם, וכן בשמן המאור דלקמן. וראה גם הפסקת הרש"ש למג"א סתקנ"א סק"ט. וכ"כ בכה"ח שם ס"ק קמא. השומר אמת אדאדי קונט' מקום שנהגו דיני ת"צ ט"ד).

ובדוחק י"ל, שכיזן שמוצאי ת"ב קיל טפי (ראה מג"א סתקנ"ח סק"א ובפמ"ג בא"א שם) לא לחמירו עד כדי כך. ואכתו צ"ב, דליסתר מדיני נדרים עכ"פ, וכנ"ל. ובפרט, בליל מוצאי התענית גופא דאיכא גם משום אבלות ועיניו של יום, לענין בשר ויין עכ"פ (ראה לענין ת"ב נדחה, ברמ"א סתקנ"ח ס"א ובמג"א סק"ג. ושם שהוא כמוצאי תענית של תשובה. ובמחז"ל רס"ו' וסידור רש"י תת"ח: משום אנינות הלב ותוקפו של צום. והז"ע דעת הפוסקים שאסרו בעשירי רק בבשר ויין והתירו כיבוס ותספורת, ונימוקם שאף שהאבלות נגמרה בליל עשירי, בשר ויין לאו משום אבלות נגעו בה, שהרי אבל גופא מותר בבשר ויין, וטעם האיסור בבשר ויין, שבו בוטל התמיד ונסוך היין, וגם שאין שמחה אלא בבשר ויין, וכדי להרבות אבל שאם יאכל או ישתה ייטב וישן וישן ומצוה שיזכור חורבן הבית ויצטער, וכז"ל שייך גם בעשירי. וחלק מהטעמים - גם בתבשיל ש"ב. וראה שעת"ס סק"ח).

ומצינו בשו"ת מהרי"ל סצ"ב: מאחר שקיבלו עליהם כל ישראל נעשה חובה וכו' בעשירי שהוא בעל מיצרא דט"ב ובו נשרף עיקר הבית כש"ב, דלא גרע מהני ימי דהן מר"ח שנהגו בו איסור אע"פ שאינם בשבוע שחל ט"ב וכו' א"כ כש"כ בעשירי. (והרי נהגו כמהרש"ל לאסור גם ברחיצה וכיבוס ותספורת, ומה"ט גופא). ולדבריו ק"ו פריכא הוא, שאין ללמוד מהיתר תבשיל ש"ב מר"ח, דהא בעשירי גרע טפי. ועכ"פ, גם לדין דמוצאי ת"ב קיל טפי, ליכא ק"ו, דדיו לבא מן הדין להיות כנידון, ואנן קייל"ן להחמיר מר"ח בתבשיל ש"ב. (ולהעיר ממה"ט' עיינא סתקנ"א סק"ג שבסעודה מפסקת אסור בתבשיל ש"ב מדינא).

ומריש הו"א, דתליא בפלוגתא אם תבשיל ש"ב אסור לגבי אונן (ראה ברכ"י יו"ד ששמ"א סק"ב. הגהות רע"א שם. יד שאול שם. פת"ש שם סק"ג. והביא שם שו"ת נוב"י תנינא יו"ד סר"ב. תשובה מאהבה ח"ג בהערות ליו"ד ששמ"א (ע, ד). שמן המאור או"ח סע"א למג"א לאסור גם ברחיצה וכיבוס ותספורת, ומה"ט גופא). ולדבריו ק"ו פריכא הוא, שאין ללמוד מהיתר תבשיל ש"ב מר"ח, דהא בעשירי גרע טפי. ועכ"פ, גם לדין דמוצאי ת"ב קיל טפי, ליכא ק"ו, דדיו לבא מן הדין להיות כנידון, ואנן קייל"ן להחמיר מר"ח בתבשיל ש"ב. (ולהעיר ממה"ט' עיינא סתקנ"א סק"ג שבסעודה מפסקת אסור בתבשיל ש"ב מדינא).

ומריש הו"א, דתליא בפלוגתא אם תבשיל ש"ב אסור לגבי אונן (ראה ברכ"י יו"ד ששמ"א סק"ב. הגהות רע"א שם. יד שאול שם. פת"ש שם סק"ג. והביא שם שו"ת נוב"י תנינא יו"ד סר"ב. תשובה מאהבה ח"ג בהערות ליו"ד ששמ"א (ע, ד). שמן המאור או"ח סע"א למג"א לאסור גם ברחיצה וכיבוס ותספורת, ומה"ט גופא). ולדבריו ק"ו פריכא הוא, שאין ללמוד מהיתר תבשיל ש"ב מר"ח, דהא בעשירי גרע טפי. ועכ"פ, גם לדין דמוצאי ת"ב קיל טפי, ליכא ק"ו, דדיו לבא מן הדין להיות כנידון, ואנן קייל"ן להחמיר מר"ח בתבשיל ש"ב. (ולהעיר ממה"ט' עיינא סתקנ"א סק"ג שבסעודה מפסקת אסור בתבשיל ש"ב מדינא).

שם כלי שיר עד אחר חצות יום עשירי (מחר בשעה 1:01). וה"ה שלא לרחוץ במרחץ ולספר ולכבס עד חצות.

קטן שהגיע לגיל שלש שנים בימי בין המצרים: הנה, גזיזת השערות יש לדחותה לאחר בין המצרים. והיינו, בעשירי באב אחר חצות היום.

האחרונים קיבלו "מקומי עד שכבי קומי" – פירוש מזמן אמירת קומי רוני בלילה (במגילת איכה) בט' באב³⁷⁰ ועד זמן שכבי עד הבוקר (במגילת רות) בשבועות, צריך להיות קומי רוני בלילה – להוסיף בלימוד התורה בלילות.

בק"ש שעל המטה (לפני חצות) אין אומרים תחנון.

יום רביעי, יו"ד מנחם-אב

פרטי הדינים עד חצות – ראה לעיל במוצאי הצום. חצות היום בשעה: 1:01.

בשיחת ש"פ דברים תנש"א: היות אז די ימים שלאחרי תשעה באב – ביז חמשה עשר באב – זיינען א המשך צו תשעה באב – איז טאמער משיח וועט זיך ח"ו פארהאלטן אין די הימים הבאים – איז מען מציע אז מ'זאל ממשיך זיין מאכן "סיומים" ביז חמשה עשר באב, ועד בכלל.

ביוסף אומץ (האן)³⁷¹: אחר שעבר תשיעי ועשירי יסיח אדם דעתו מן החורבן ויזכור לנחמה וכו' שהאבלות אחר זמנה היא איסור.

משחרב בית המקדש תקנו חז"ל שבכל שמחה יהא בה זכר לחורבן³⁷², כמו שכתוב: "אם אשכחך ירושלים וגו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי".

משחרב בית המקדש תיקנו חכמים שבאותו הדור וגזרו שלא יבנה לו ישראל בניין מסוייד ומצוייר כבנין המלכים, ולא יסייד את כל ביתו בסיד, אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומניח בו אמה על אמה כנגד הפתח³⁷³ בלא סיד, כדי לזכור החורבן. ומה שלא נהגו כן עתה לא ידענו טעם ברור³⁷⁴. דין זה חל גם על המשפץ בית דירתו, שישירי מקום בגודל אמה על אמה, במקום גלוי מול דלת הכניסה לבית, בלי סיד, צבע או טפט³⁷⁵. וכן הצובע ביתו – ישייר אמה על אמה. ונחלקו הפוסקים האם מותר לכסות מקום זה.

בכל מנהג איסור, ונאסר בבשר רק כדי שלא ימשך באכילתו וימנע מלהתעסק בצרכי המת (ראה נוב"י שם), אבל כאן ה"ז כשאר דברים המותרים ונהגו בהם איסור, ודומה ממש לאיסור מר"ח עד התענית, וכנ"ל, אין בבשר ויין דין אבלות, שהרי אבל מותר בזה. ולאידך, במוצאי תענית של תשובה לא מצינו להחמיר בתבשיל של בשר, רק בבשר ויין גופא. ועד"ז לא אישתמיט בשום דוכתא שהמחמירים בבשר ויין מ"ז תמוז יחמירו גם בתבשיל ש"ב (אף שפשטות המג"א סתקנ"א סק"ט דאכולו קאי, שבמש"כ בשו"ע שם סי' להקל בתבשיל ש"ב ב"ב היטעים שובמצי"ת, דקאי אמש"כ בס"ט שם, למר כדאית ל' ולמר כדאית ל'), כתב דלמעשה נהיגי להחמיר בכולהו. אלא שתלוי בג' הבעמים שובמצי"ת, שם שמוש מנהג המקום, הרי לא נתפשט המנהג להחמיר מ"ז תמוז בכלל). ואיכא למימר נמי, דשאני תענית של תשובה שהוא בדרך עינוי ולצעורי נפשי קמכוון והא אצטער (כבאר"ח הל' ת"ב ס"ד בכלכו הל' ת"ב ס"ב, ונעתק במג"א שם), ונימא דשאני מנהג כשר במוצאי ת"ב, שהוא עד"ז, ול"ד למר"ח עד התענית שהוא בגדר מיעוט שמחה. אלא שכל עיקר חילוק זה לא נתפרש בפוסקים, ומסתבר דכי אהדדי יניחו, ועכ"פ לענין דין נדרים. ועד"ז, יש מקום בראש לחלק, בין מנהג מר"ח, שהוא מנהג הרבים, למנהג כשר במוצאי ת"ב, שאינו נחלת הכלל. אלא שלמעשה נתפשט המנהג גם בזה (ראה בט"ז סתקנ"ח סק"א: כבר נתפשט בכל המדינות האלו והיינו לערך ארבעים שנה). ול' הב"ח שגזרו על הציבור לנהוג כן. (אבל בשכנה"ג בהגה"ט סק"ב כתב שלא ראיתי שגזרו כן על הצבור, ומנהג פשוט בכל העולם מלבד קצת יחידי סגולה שאוכלים בשר ושותים יין בליל עשירי. ובפשטות תלוי במנהג המדינות – ראה גם במח"ב סק"ד). ומסתבר דלא מהני התרה למנהג כשר דעשירי, אחרי שכבר קיבולם עליהם.

ועוד זאת, שבמקו"ח בקיצור הלכות רס"י תקנח הביא מתורת חיים שאין לאכול בליל עשירי רק פת פירורים. וכבר כתב בטור סתקנ"ח שאוכלים רק להשיב הנפש שיהא קרוב לעינוי. ומקורו מראב"ה סתתפ"ו (ובב"ח שם דיינונו שגם בשאר מאכלים יאכל רק להשיב הנפש. אבל בט"ז סק"א שא"צ למעט באכילת שאר דברים. וכ"מ בראב"ה שם). ואף שלא נהגו כן, מסתיין להחמיר בדאפשר בתבשיל ש"ב.

(370) אבל פשטות הגמ' סוף תענית שמו"ט באב מוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה. ובמג"א סרל"ח סק"א הביא מהעולת שבת (מט"ו) באב עד ט"ו באייר. וראה לקו"ש ח"ד ע' 206 וח"ט ע' 447 ד"ה בתננם, דלא פליגי ומוסיפים על הש"ס, עיי"ש דוגמא לדבר.

(371) סתתפ"ג ואילך.

(372) וראה שו"ת באתרא דרב סי'א'רכו במה שלא נהגו ליתן אפר על ראש החתן, וכן לא באמירת אם אשכחך.

(373) יש שכתבו שצריך לשייר בכל חדר וחדר. אך לדעת רוב הפוסקים, די שיהא כנגד הפתח בכניסה לבית.

(374) וכתבו הפוסקים, שמה שלא נהגו כן עתה לא ידענו טעם ברור. וראה גם משנ"ב סי' תקס סק"ב. דע"ת שם. ועוד.

וראה אצלנו בהלכה יומית אות שמד. שו"ת באתרא דרב סי' ה'תצח.

(375) ואינו מועיל להחמיר משלימות היפי של החדר באופן אחר, וצריך להיות דוקא אמה על אמה ללא סיד בקיר כנגד הדלת.

וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר אסור לשמח בהן ואסור לשומען מפני החורבן. ומכל מקום, לצורך מצוה מותר. וכן כתבו הפוסקים להתיר כשהמטרה לעורר הלבבות לעבודת השם. ויש שהתירו גם אם שומעים בכדי להפיג עצבות. והרבה נוהגים להקל לנגן ולשמוע מוזיקה גם לשם תענוג והנאה. ומצינו שכתבו הפוסקים ללמד זכות עליהם בכמה אופנים. אמנם, שורת הדין היא כנ"ל³⁷⁶.

אמרו חז"ל שאסור³⁷⁷ לאדם שימלא שחוק³⁷⁸ פיו בעולם הזה³⁷⁹ שנאמר: "אז ימלא שחוק פינו". ומכל מקום, כשהיו החכמים מסתכלים בביורר נחמת ירושלים היו שמחים ושוחקים.

בספר השיחות תנש"א³⁸⁰: לפרסם בכל מקום ומקום שעומדים בסיום וחותם דמעשינו ועבודתינו ובהתחלת התקופה דתשלום השכר, ובהתאם לכך צריכה להיות העבודה גם בעניינים השייכים לימות המשיח, החל מלימוד התורה בעניני משיח וגאולה וביהמ"ק, ועוד ועיקר – מתוך מנוחה והתיישבות, שמחה וטוב לבב, כולל גם ע"י עריכת התוועדות של שמחה, ובמיוחד בשייכות לשמחת נישואין ושבעת ימי המשתה, מעין ודוגמא והכנה לקיום היעוד "אז (לעתיד לבוא) ימלא שחוק פינו", אשר, בדורנו זה שנשיא הדור, כ"ק מו"ח אדמו"ר, ששמו השני יצחק, ע"ש הצחוק והשמחה, הוא נשיא השמיני ("אז" בגימטריא שמונה) להבעש"ט, נעשה הענין ד"ימלא שחוק פינו" (לא בלשון עתיד, "אז", אלא) בלשון הנה.

כתב השל"ה³⁸¹ בביאור דברי המדרש "עתידין ישראל לומר שירה לע"ל": "כלומר עתידין כשיתבשרו להגאולה יאמרו שירה על מה שעתידי לבוא דהיינו על הנסים שיבואו שיתבשרו עליהם יקדימו לשורר מיד ויהיו בחוק אמנתם כאילו נעשה כו".

בספר השיחות תשנ"ב³⁸²: כשם שביציאת מצרים "מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב"ה עושה להם נסים והוציאו תופים ממצרים", כך גם בהגאולה מגלות זה האחרון, שנשי ישראל הצדקניות צריכות להיות מובטחות ובודאי מובטחות הן שתיכף ומיד ממש באה הגאולה האמיתית והשלימה, ועד שמתחילות תיכף (ברגעי הגלות האחרונים) בהשירה [ובהערה שם: בתכלית הצניעות, כמובן וכו'] ובתופים ובמחולות, על בוא הגאולה האמיתית והשלימה! ובפרטיות יותר: ביחד עם התפלה, הבקשה והדרשה מהקב"ה שיביא את הגאולה תיכף ומיד ממש, שהיא מתוך רגש של צער ומרירות ("מרים על שם המירור") על אריכות הגלות, שבאה לידי ביטוי בהצעקה מקרב ולב עמוק "עד מתי, עד מתי, עד מתי!" ... חדרות הן (גם ובעיקר) ברגש השמחה, ושמחה גדולה ביותר שבאה לידי ביטוי בהשירה, מצד גודל הבטחון ש"הנה זה (המלך המשיח) בא", וכבר בא!

בספר השיחות שם³⁸³: בנוגע להתפלה על הגאולה האמיתית והשלימה (ובפרט לאחר שכתב "כלו כל הקיצין" ונשלמו כל עניני העבודה, כדברי כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו) – שנוסף על רגש הכוסף והתשוקה והגעגועים להגאולה (עד עתה), צ"ל עכשיו גם ובעיקר רגש השמחה מזה שהגאולה באה בפועל ממש ברגע זה ממש.

הרואה [המקומות בהם היו מקודם] ערי יהודה בחורבן [שבודאי כמה מהם נמצאים בין לוד

(376) ראה בכ"ז בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' טז' תקמ"ד.

(377) והוא ממדת חסידות – ראה הנסמן בשו"ת באתרא דרב סי' ב' תשצט.

(378) האיטור רק ב"שחוק", הרגשת השמחה ביותר, ולא בשמחה גרידא, ובזה גופא – רק בממלא פיו שחוק. וראה לקו"ת במדבר יח, ד. מאמרי אדה"ז תקס"ה ח"א ע' תקח. אוה"ת שה"ש ח"ב ע' תשט. ד"ה אלפים שנה תשי"א. ובשיחת אחש"פ תשי"ז, ז' שלמלא פיו שחוק היינו שמחה בל"ג. וכע"ז באוה"ת בראשית ח"א ע' מ. שם ח"ד ע' תשצד.

(379) ונחלקו הפוסקים בנוגע לשמחה של מצוה – ראה אצלנו שם. וראה שיחת יום ב' דחה"ש תשמ"ח. ובשיחת פורים תשכ"ח – באו"א.

(380) ח"ב ע' 808. ונעתק כאן בקיצור. ונת' אצלנו שם.

(381) חלק תושב"כ פרשת בשלח (נעתק בסה"ש תנש"א ח"א ע' 300 הע' 153) בביאור דברי המדרש "עתידין ישראל לומר שירה לע"ל".

(382) ע' 307.

(383) ע' 320. ובהערה 142 שם, בנוגע לשמחה: שפורצת גדר – לא רק פריצת גדר הגלות, אלא גם ובעיקר פריצת גדר הגאולה, שהגאולה עצמה היא באופן ד"נחלה בלי מצרים" כו' עיי"ש.

ירושלים] מברך "ברוך דיין האמת" בלא שם ומלכות³⁸⁴, ואומר: "ערי קדשך היו מדבר" וקורע³⁸⁵.
 הרואה ירושלים³⁸⁶ בחורבנה מברך "ברוך דיין האמת" בלא שם ומלכות, ואומר: "ציון מדבר
 היתה ירושלים שממה"³⁸⁷ וקורע [עוד הפעם]. ראה ירושלים תחילה וקרע, אינו קורע עוה"פ
 על ערי יהודה.

כשרואה [מקום] בית המקדש [היינו כיפת הסלע או כותל המערבי – מה שרואה תחילה], מברך
 "ברוך דיין האמת" בלא שם ומלכות, ואומר: "בית קדשנו ותפארתנו אשר הללך בו אבותינו
 היה לשרפת אש וכל מחמדנו היה לחרבה", וקורע [שוב פעם].

צריך לקרוע צד שמאל של בגדו העליון ושל חולצתו, אבל לא יקרע את הטלית קטן או בגד
 התחתון (גופיה). הקרע צ"ל בגודל טפח. הקריעה צ"ל מעומד. יכול לקרוע אותו הבגד כמה
 פעמים, ויבדיל בין קרע לקרע כשיעור ג' אצבעות.

כל הקרעים האלו – בידו (ויכול להתחיל ע"י סכין) ומעומד.

גם בימים שא"א בהם תחנון – קורעים. אבל לא בשבת ויו"ט.

היה הולך ובא לירושלים, הולך ובא – תוך שלושים יום, אינו קורע קרע אחר. ואם לאחר שלושים
 יום, חוזר וקורע (והוא הדין בערי יהודה ובמקדש).

אחד האיש ואחד האשה שוים לענין קריעה, אלא שהאשה קורעת התחתון ומחזירתו לאחריה,
 וחזרת וקורעת העליון, כדי שלא תגלה את לבה ויבואו האנשים העומדים שם לבוא ליד
 הרהור.

אין להקל בימינו בדינים אלו. ואדרבה – ראה באגרות קודש³⁸⁸ "ועתה נוגע עוד יותר להוציא
 מדעת האומרים שהחלטת U.N. בשנת 1948 ביטלה ברכות אלו"³⁸⁹.

בספר השיחות תשמ"ח³⁹⁰: ענין השמחה קשור ושייך להגאולה: שמחה בתכלית השלימות –
 תהי' בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, שאז יבטלו כל הענינים הבלתי רצויים, ועד
 כמ"ש "ומחה ה' אלקים דמעה מעל כל פנים", ואדרבה, הענינים הבלתי-רצויים עצמם יתפכו לטוב,
 שעל"ז יתוסף בענין השמחה ביתר שאת וביתר עוז, בתכלית השלימות, "שמחת עולם על ראשם".
 ואולי י"ל שענין זה מרומז בתיבת "שמחה" – ששרש התיבה היא "שמח", והרי ג' אותיות אלו
 הם גם השרש דתיבת "משיח" . . . ובהמשך לזה באה הצעה ובקשה מיוחדת – (להוסיף בענין ה)
שמחה כדי להביא את משיח צדקנו והגאולה האמיתית והשלימה בפועל ממש. ובהקדמה: במשך
 כל הדורות דזמן הגלות ציפו בני' והתפללו בכל יום ויום לביאת המשיח, ועאכו"כ צדיקי ונשיאי

384 כ"כ בב"ח א"ח סתקס"ד ה"ה מצאתי בשם ליקוטים, והב"ד במשנ"ב שם סק"ו וכה"ח סק"ה. שערי צדק שער משפטי ארץ פ"א
 ס"ז. פאה"ש פ"ג ס"ב. וכה"ה ביומן כ"ק אדמור"ם מוהרי"צ נ"י ב' מנ"א תרפ"ט: קרענו את בגדינו ובירכנו ברכת דיין אמת. אלא שלא נתפרש
 שם שהוא ללא שם"מ. וראה שו"ת אג"מ יו"ד ח"ג ס' קכט סק"ה. ולהעיר מאג"ק דלקמן: ברכות אלו.

385 ראה שו"ת באתרא דרב סי' בתקנא.

386 קאי על ירושלים העיר העתיקה. בנוגע לעיר החדשה – פלוגתא בדבר.

387 כ"ה בלשון הפסוק (ושע"י סד, ט). וכלה"כ – כ"ה במ"ק כו, א ובפיר"ח שם ור"ף (ושם: ירושלים מדבר שממה) ורא"ש ומרדכי
 שם, וכן גם בטור (אבל בדפוס ונציא ש"י – כבשו"ע). וכ"ה בשאילתות פ' ויחי שאילתא לה. וכן בתורת האדם לרמב"ן (וכ"כ בתפלה על
 חרבות ירושלים שלו, נעתק בסוף פירושו עה"ת, שכך עשה), הל' שמחות למהר"ם (אבל בכמה דפוסים: ירושלים), אשכול, ר"ץ גיאת
 הל' אבל, המאורות (ושם: ירושלים. וכ"ה במאירי וס' הבתים שערי תענית ש"ז), פסקי רי"ד (ושם חסר תיבת ירושלים) וריא"ז, כפתור
 ופרח פ"ו, רי"ו נ"ח ח"ב (ושם נעתק רק ציון מדבר היתה).

אבל בשו"ע א"ח סתקס"א ס"ב: "ציון היתה מדבר שממה". וכ"ה בבלבוש שם. וכן העתיק באבל השטים דיני קריעה ס"ז ועוד.

וברמב"ם תענית פ"ה הט"ז בנוסחת הדפוסים שלפנינו: ירושלים מדבר וגו'. אבל בדפוס ונציא ש"י"א ושל"ב הובא כלה"כ. ובכמה כת"י
 דפוסים יש שם דילוג בכלל. וראה קרית מלך שם שהג"ר ברמב"ם כבפסוק.

וכן תיקן בהגהות לבר"ש על השו"ע. וכ"ה בגליון המשנ"ב. וכן העתיק בטור ברקת וערוה"ש שם ועוד.

388 חט"ו ע' תנב (משנת תש"ז).

389 וראה גם שיחת שבת הגדול תש"ל.

ובאג"ק כ"ק אדמור"ם מוהרי"צ נ"ע ח"ב ע' רה: עס שטייט אז מיא דער זעהט ירושלים דארפמען רייסין קריעה (און איצטערדיקין
 ירושלים ואס מיא האט דארטין אנגיבויט די טיטערס און זא וייטער מאגמען 2 מאהל רייסין). [כתוב שכשרואים ירושלים צריכים
 לקרוע. ועל ירושלים העכשווי, שבנו שם התיאטרונים וכדומה מותר לקרוע פעמים].

ישראל שאצלם היתה התשוקה והגעגועים כו' לביאת המשיח בתוקף הכי גדול, וכמה מהם מסרו נפשם לדחוק הקץ (למרות האזהרה שלא לדחוק את הקץ), כידוע בדברי ימי ישראל: אבל אעפ"כ, אין זה מגיע לה"שטורעם" ע"ד ביאת המשיח שהתחיל כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו בהכרזתו הידועה ב"קול קורא" שנדפס בשעתו (לפני יותר מארבעים שנה) בהקריאה והקדושה – "לאלתר לתשובה לאלתר לגאולה" – לאלתר דייקא, תיכף ומיד ממש . . אמנם, מאז ההכרזה "לאלתר לתשובה לאלתר לגאולה" וה"שטורעם" להביא את המשיח – עברו כבר עשרות שנים, ומשיח צדקנו עדיין לא בא... א"כ נשאלת השאלה: מה עוד לעשות שלא עשו עדיין?!... ויש לומר, שהדבר שעדיין לא עשו בשביל להביא את המשיח הוא – **עבודת השמחה הרצויה בשביל להביא את המשיח**: נוסף לכך ששמחה פורצת כל הגדרים, גם גדרי הגלות, יש בשמחה סגולה מיוחדת להביא את הגאולה – כמבואר בהמשך שמח תשמח . . שהשמחה של המצוה מגעת למעלה יותר מהמצוה עצמה, ועל ידה דוקא מעוררים השמחה העצמית דלעתיד לבוא. ואף שבודאי היתה שמחה של מצוה בכל הדורות שלפנ"ז . . מ"מ, בשמחה של מצוה עיקר ההדגשה היא על (אופן) **העבודה**, שהעבודה צריכה להיות בשמחה, ואילו המדובר כאן אודות השמחה להביא את המשיח – הוא על **השמחה כשלעצמה**, שמחה בטהרתה, **עבודה של שמחה** לשם מטרה ותכלית **דביאת המשיח** . . והעיקר – שבמקום אריכות הדיבור והשקו"ט כו', יתחילו במעשה בפועל: **לצאת בקריאה והכרזה ע"ד הוספה מיוחדת בשמחה כדי להביא את המשיח**, ובודאי שעני"ז יביאו את המשיח בפועל ממש, ובזריות הכי גדולה, "לא עיכבן כהרף עין", ואדרבה – **ינסו ויוכחו!!**

יום ועש"ק פרשת ואתחנן, י"ב מנחם-אב

העברת הסדרה שמו"ת – פ' ואתחנן.

הדלקת נרות שבת קודש בשעה: 7:33 (18 דקות לפני השקיעה).

שבת קודש פרשת ואתחנן, שבת נחמו, י"ג מנחם-אב

בשעת קריאת עשרת הדברות עומדים ופניהם אל הספר תורה.

"שבת שאחר תשעה באב מפטירין נחמו נחמו עמי . . מפטירין בנחמות ישעיהו באחר תשעה באב עד ראש השנה", "שבע דנחמתא" – שאז מתחילה הנחמה ("נחמה בכפלים") על החורבן והגלות ע"י (ההפטרה בדברי הנביאים ע"ד הבטחת הקב"ה על) הגאולה האמיתית והשלימה.

הסדר ד"שבע דנחמתא" הוא באופן שהולך וניתוסף בענין הנחמה מצד בקשתם של ישראל שאינם מסתפקים בנחמה שלפני זה, כידוע מה שכתוב באבודרהם שההפטרות ד"שבע דנחמתא" הם באופן של שקו"ט בין הקב"ה לכנסי, שלאחרי ההפטרה הראשונה "נחמו נחמו עמי", ש"הקב"ה אומר לנביאים נחמו נחמו עמי", משיבה כנסי "ותאמר ציון עזבני ה'", כלומר, "איני מתפייסת מנחמת הנביאים", ו"הנביאים חוזרין ואומרים לפני הקב"ה הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו", "עני' סוערה לא נוחמה", ו"על זה חוזר הקב"ה ואומר אנכי אנכי הוא מנחמכם וכו'".

שבת נחמו היא השבת הסמוך לתשעה באב וישמחו כל העם ויבטחו לנחמת ביאת הגואל³⁹¹.

נהגו לעשות סעודה בשבת שלאחר תשעה באב. ועושים אותו כיום טוב והיא מצוה גדולה שהוא יום נחמה. וראוי להתענג בו יותר מבשאר שבתות השנה. וכל השמח בו זוכה בנחמת בנין בית המקדש³⁹².

בר"ד משיחת שבת נחמו, ט"ו באב, תשל"ז: מ'האט דאך גערעדט פריער וועגן דעם עילוי פון שבת נחמו אז דאס איז די נחמה בכפלים שלאחרי הירידה דת"ב, און אויך וועגן דעם עילוי פון ט"ו באב, וואס דאס קומט גלייך נאך די ירידה פון ת"ב, און אויף דערויף זאגט די משנה לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב . . און איצטער איז דא מערניט ווי דער מנהג ישראל אז בט"ו באב זאגט מען ניט קיין תחנון . . איז דאך אבער פארשטאנדיק גודל הענין פון מנהג ישראל דוקא, דערפון וואס ס'איז מבואר גודל מעלת ההקפות (אז) מצד דערויף וואס דאס איז א מנהג ישראל . . וואס דערפון איז

(391) מהרי"ל.

(392) ריטב"א תענית ל, ב. ב. דרשות ר"י אבן שויעב (תל' הרשב"א) פ' ואתחנן. יוסף אומץ (האן) סתתצ"ד.

אויך פארשטאנדיק בנוגע צו דעם ענין פון ט"ו באב ווי דאס איז בזמן הזה, אז מצד דערויף וואס איצטער איז דאס מערניט ווי א מנהג ישראל, איז דאס אן ענין נעלה ביותר ע"ד מעלת ההקפות. און דער ענין פון ט"ו באב איז דאך פארבונדן מיט א שמחה גדולה ביותר, ביז אז דאס קומט אראפ אין א ענין של ריקוד, "בנות ישראל יוצאות וחולות כו", וואס דער ענין פון ריקוד באווייזט אויף גודל מעלת השמחה. . א גרעסערע שמחה וואס קומט אראפ אין ריקוד דוקא. און אין ריקוד גופא קען זיין א ריקוד וואס איז במדידה והגבלה, און ס'איז דא א ריקוד וואס ער איז אין אן אופן פון בל"ג. וואס לכאורה איז ניט פארשטאנדיק ווי אזוי קען זיין ביי אן אדם מוגבל אן ענין של ריקוד אין אן אופן פון בל"ג? איז דער סימן אויף דערויף – דער ענין העיגול א מחול, וואס דאס באווייזט אויף אן ענין של בל"ג. . און אזוי ווי ביי חסידים האט מען דאך מתיר געווען זינגען און אפי' טאנצן בשבת – זאל מען איצטער זינגען א ניגון, צי "לכתחילה אריבער" אדער "ופרצת" אדער אן אנדער ניגון אן ווערטער, און זינגען דאס אין אן אופן פון בל"ג כו'. און ניט אז מ'זאל דאס זינגען אין אן אופן פון "ויפתוהו בפייהם ובלשונם וגו' ולבם לא נכון עמו", אז בשעת מעשה טראכט מען וועגן דעם עסק און וועגן דאלארן און וועגן דרייעריי וכו', נאר מ'זאל זיך אריינלייגן אין דעם ניגון עכ"פ אין די פאר מינוט וואס מ'זינגט אים און ניט טראכטן וועגן אנדערע זאכן. און יעדערער זאל ארויסגיין פון זיין גלות פנימי, וואס מ'איז שקוע אין דעם בוץ און מ'האט דערפון הנאה, כידוע דער משל פון כ"ק מו"ח אדמו"ר. און פון דעם "אם לא תדעי לך היפה בנשים" (המדובר לעיל) בהמאמר זאל מען קומען צו דעם ענין פון "עד דלא ידע", אז ס'זאל זיין א שמחה למעלה ממדידה והגבלה. (חסר הסיום).

בספר השיחות תשמ"ח³⁹³ בעמדנו בשבת נחמו, בסמיכות ממש ליום טוב דחמשה עשר באב, זמן המוכשר ומסוגל ביותר לתיקון כללות ענין החורבן והגלות – יש להוסיף ("דמוסיף יוסיף") ביתר שאת וביתר עוז ב"מעשינו ועבודתינו" הממהרים ומזרזים את הגאולה, להוסיף עוד פעולה ועוד פעולה כדי להחיש ביאת משיח צדקנו בפועל ממש.

ובפרטיות יותר – להוסיף בלימוד התורה ("מוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה"), נגלה דתורה ופנימיות התורה ו"גדול תלמוד שמביא לידי מעשה" – תוספת הידור בקיום המצוות, כולל ובמיוחד – מצוות הצדקה, השקולה כנגד כל המצוות. . ובאותיות פשוטות: לכל לראש – וממלא צריך כאו"א לעשות חשבון צדק בנפשו בנוגע ללימוד התורה, נתינת הצדקה וכללות המצוות, האם עבודתו היתה כדבעי, כפי החיוב על פי דין, ללא חסרון. וגם לאחרי שמשלים את החסר ובאופן של שלימות – אין להסתפק בזה, אלא צריך להוסיף עוד יותר, הן בכמות והן באיכות [ובהערה: ולדוגמא: בלימוד התורה – להוסיף הן בכמות זמן הלימוד, והן באיכות הלימוד, באורך רוחב ועומק כו'. ובצדקה – להוסיף הן בכמות הממון, והן בענין דסבר פנים יפות, ובכמות הממון גופא – לא רק לפי ערך ההוספה בעשירות שלו שסכום ה"מעשר" גדול יותר, אלא גם הוספה מ"מעשר" ל"חומש", להוספה יתירה מ"חומש" כו']. . והוספה זו הולכת ונמשכת (ואדרבה – בעילוי אחר עילוי) במשך כל התקופה ד"שבע דנחמתא" (עד ראש השנה, שבו יומשך חיות חדש ונעלה יותר כו'), כלומר, אין זו הוספה חד-פעמית, אלא הוספה באופן של קביעות, מיום ליום, במשך כל ה"שבע דנחמתא". . דבר ברור הוא שדורנו זה הוא דור האחרון של הגלות ודור הראשון של הגאולה – דוגמת הדור שנכנס לארץ לאחר חמשה עשר באב שבו "כלו מתי מדבר", ואז נעשו "כולם שלמים ועומדים להכנס לארץ מאותן שכתוב בהן (בפרשתנו) חיים כולכם היום". ולכן בעמדנו בסמיכות ממש לחמשה עשר באב, שבו מודגש ביותר שנמצאים בסיום הגלות ד"מדבר העמים" ו"עומדים להכנס לארץ" באופן של גאולה נצחית שאין אחר גלות – צריכה להיות הדגשה והוספה מיוחדת בכל הקשור לקירוב הגאולה, כולל ובמיוחד – הצפי', הבקשה והתפלה על הגאולה (ע"ד ובדוגמת תפלת משה, **תקט"ו תפלות**, כדי לפעול הכניסה לארץ באופן של גאולה נצחית). על כל אחד ואחת לעשות חשבון צדק בנפשו: מה עשה עד עתה לקירוב הגאולה?... ובפרט על ידי התבוננות שמישיח צדקנו עומד ומצפה בקוצר רוח לגאול את ישראל. . לאחרי שכאו"א ואחת ישלים את התלוי בו להחיש את ביאת המשיח, ומכיון שמישיח צדקנו בכבודו ובעצמו עומד וממתין לפעולה שלו, הרי מובן גודל האחריות המוטלת עליו, ביחד עם גודל הזכות כו'.

בספר השיחות תשמ"ט³⁹⁴: ה"נחמה בכפלים" שבהתחלה ו"ראש ה"שבע דנחמתא" הו"ע

(393) ח"ב ע' 581 ואילך.

(394) ח"ב ע' 629 ואילך.

כללי שלמעלה מכל פרטי הדרגות ד"שבע דנחמתא", ונמשכת בכלן, שבכאו"א מהן הנחמה היא "בכפלים". . בנחמה בכפלים נכללת גם הנחמה הכי נעלית שאין למעלה ממנה – נחמה ממהותו ועצמותו ית'. . מובן שה"כללי" לקבל נחמה זו, שתומשך ותתגלה ותחדור בפועל ממש, הוא, על ידי עבודה דוגמתה באופן ד"כפלים לתושי", הן בנוגע לעצמו, והן בפעולה על הזולת, היינו, שעבודתו בעצמו היא באופן ד"כפלים", ועבודתו עם הזולת היא באופן ד"כפלים".

פרקי אבות פרק ד'.

מוצאי שבת קודש בשעה 8:34.

יום ראשון, י"ד מנחם-אב

במנחה אין אומרים תחנון

יום שני, חמשה עשר באב

אין אומרים תחנון

"לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב כו"

מהטעמים לכך בגמרא: א. יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה. ב. יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל. ג. יום שכלו בו מתי מדבר. ד. יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל ואמר לאיזה שירצו יעלו. ה. יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה. ו. יום שפסקו מלכרות עצים למערכה.

בגמרא³⁹⁵, ש"מחמשה עשר באב ואילך תשש כחה של חמה כו' מכאן ואילך דמוסיף יוסיף", ופרש"י: "מחמשה עשר באב ואילך דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו". וענין זה מובא גם להלכה³⁹⁶: "ויש לאדם להתחיל ללמוד בלילה מט"ו באב ואילך", ו"מט"ו באב ואילך יוסיף מעט מעט".

בביאור הענין "שבהן בנות ירושלים (וי"ג: ישראל) יוצאות וחולות בכרמים" – ראה בהערה³⁹⁷.

בספר השיחות תנש"א³⁹⁸: "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב", גרעסער פאר דער שמחה פון "מועדים לשמחה" אין די שלש רגלים. . און גרעסער אפילו פון דער שמחה "עד דלא ידע" פון פורים און די שמחה פון שמחת תורה בשנים שעברו.

נוהגין שמחמשה עשר באב ואילך מברכים ומאחלים "כתיבה וחתימה טובה" (שהיא גם הגמטריא ד"חמשה עשר באב").

בשלשלת היחס (בתחילת לוח "היום יום") תש"נ: "מורה לפרסם הוראת חז"ל דמט"ו באב ואילך דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו".

בפע"ח (דרוש על ט"ו באב): "ט"ו באב . . שהוא [שלימות] מילוי הלבנה". ובמאמרי חסידות נתבאר שעיקר היו"ט הוא כי אז הוא שלימות מילוי הלבנה. והענינים שאירעו בחמשה עשר באב הם כמו תוצאות מענינו העיקרי של יום זה – שלימות מילוי הלבנה.

ברשימות הצ"צ למגילת איכה ש"בט"ו הוא עיקר שלימות הלבנה, וט"ו באב בפרט יש לו בחי' גבוה יותר משאר ט"ו בחודש. . כל שהירידה למטה יותר. . עי"ז העלי' יותר. . ולכן עד"ז לפי שבת"ב עיקר ירידת המל', פני לבנה כו', ע"כ העלי' שלה בט"ו באב גבוה יותר כו". ונתבאר בכמה מאמרי דא"ח.

משיחת ש"פ דברים תנש"א³⁹⁹: בקשר מיט חמשה עשר באב. . איז כדאי אז מ'זאל מאכן בכל

(395) סוף מס' תענית.

(396) רמ"א יו"ד סרמ"ו סכ"ג. הל' ת"ת לאדה"ז פ"ד ה"ח.

(397) ראה לקו"ש ח"ד ע' 1336. ח"ט ע' 261. ח"י"ט ע' 80. חכ"ד ע' 57.

בהשאלה בההיתר מצד צניעות וכו' – ראה בשו"ת באתרא דרב סי' ה'תו וסי'אקסו. וש"נ.

(398) ח"ב ע' 735.

(399) סה"ש ע' 721 ואילך.

מקום ומקום א התוועדות גדולה בשמחה גדולה, צוזאמענקלייבן אידן, אנשים נשים וטף, און רעדן דברי תורה, ומה טוב – מאכן א "סיום" מסכת, און געבן א נתינה לצדקה, און אנגעמען החלטות טובות צו מוסיף זיין בכל עניני תורה ומצוות ובכל ענינים טובים. . ובהדגשה – א התוועדות מתוך שמחה וטוב לבב, בהתאם צו דעם וואס "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב", ביז מיט א שמחה הכי גדולה, בדוגמא ווי שמחת נישואין, וואס דערמיט איז פארבונדן די שמחה ויר"ט גדול פון ט"ו באב (שבהן בנות ירושלים ווי"ג: בנות ישראל) יוצאות כו' וחולות בכרמים כו').

בריבי שיחות קודש נתבאר מעלת חמשה עשר באב וההוראות מזה בעבודת ה'. כאן הובאו כמה נקודות:

יום טוב גדול ביותר: כל אחד מישראל צריך לעשות כל התלוי בו שמיד בתחילת ובראשית היום של ט"ו באב יהי ניכר ש"לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב כו'" כמבואר ענינו גם בהלכה שמט"ו ואילך צריך להיות הוספה בלימוד התורה וכו' (תשמ"ט).

מעלת היום: בכ"מ הובאו דברי המהרש"א ש"ביום שמחת לבו – זה בנין בית המקדש" אחמשה עשר באב קאי, שטעמי שמחתו תלויים בבנין המקדש; מעלת היום טוב דחמשה עשר באב לגבי שאר ימים טובים – להיותו לאחרי גדול הירידה דתשעה באב, ענין החורבן והגלות, אשר, ירידה זו היא צורך עלי, עד לעלי' הכי גדולה – גאולה האמתית והשלמה על ידי משיח צדקנו, ובחמשה עשר באב מאיר מעין הגילוי דלעתיד (ביטול הירידה דתשעה באב, ויתירה מזה – שנהפך לששון ולשמחה וליום טוב), ולכן נעשה יום טוב גדול יותר מכל שאר הימים טובים (תשמ"ח); הטעמים שבגמרא שלא היו יו"ט כחמשה עשר באב הם ענינים שבניגוד והיפך הדברים שאירעו בתשעה באב (חכ"ד; תשמ"ז); יש בו עילוי לגבי ט"ו באב שבשנים שעברו, מכיון שבינתיים ניתוסף במעשינו ועבודתינו (תשמ"ט); מתחילה ההכנה לחודש אלול, שמתחילין לברך ברכת כתיבה וחתימה טובה (ש"פ עקב תש"נ); מאיר בו הגילוי דפנימיות עתיק, והמעבר מתכלית הירידה דת"ב לתכלית העילוי דפנימיות עתיק הוא ענין שבאין ערוך כלל, ללא סדר והדרגה כלל, וגם יהודי פשוט שאין לו ידיעה כלל אודות פנימיות עתיק, מבין בפשטות ש"ארי שאג" קאי על עצמות ומהות, וא"כ יודע הוא בפשיטות שישנו הגילוי דעצמות ומהות, למעלה מהגילוי דבחי' פנימיות עתיק (ש"פ ראה תשמ"ב); עבודת התשובה שבדרך דילוג דט"ו באב היא בתכלית העילוי, שלא ע"פ סדר והדרגה כלל, זוהי הנתינת כח לעבודת התשובה דחודש אלול שהיא עבודת התשובה ע"ד הרגיל ע"פ סדר והדרגה (שם).

עריכת התוועדות: כדאי שיעשו בכל מקום ומקום, לאנשים נשים וטף, התוועדות גדולה בשמחה גדולה, בהתאם לכך ש"לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב", עד לשמחה הכי גדולה, בדוגמת שמחת נישואין (תנש"א); מן הראוי שהתוועדות תהיה באופן של "משתה ושמחה" על ידי אכילה ושתי' ועד לסעודה ממש (תשמ"ט); מובן ופשוט שהשתי' צריכה להיות מתוך זהירות שלא תביא לבלבול הדעת והמוחין, אבל לאידך גיסא, צריכים לשתות משקה "המשמח אלקים ואנשים", רק שהשתי' היא בכמות קטנה ביותר, עם כל ההגבלות בזה (שם); בהתוועדות ידברו דברי תורה, ומה טוב – לערוך "סיום" מסכת, לתת נתינה לצדקה, ולקבל החלטות טובות להוסיף בכל עניני תורה ומצוות ובכל ענינים טובים (תנש"א); להוסיף ולהרבות בהתוועדויות של שמחה בהתחלת היום, במשך היום, כסיום היום ובמוצאי היום, כולל גם ההמשך וההשלמות בימים הסמוכים, ובאם יהי צורך – אפשר להשלים לערוך התוועדות בשבת שלאחרי זה (תשמ"ט); אפילו אלו שעשו התוועדות רק שהם מסופקים אם זה הי' כדרוש או שהי' אפשר לעשות יותר, יש לפשוט את הספק בפשטות, על ידי שעושים מיד עוד התוועדות באופן של כפליים לתושי' (שם).

הוספה בתורה ובאריכות ימים ושנים טובות: בהתוועדות יש לעודד ולחזק איש את רעהו להוסיף בלימוד התורה, "מכאן ואילך דמוסיף יוסיף", "מוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו" – להוסיף הן בנגלה דתורה והן בפנימיות התורה (תשמ"ט); ההוספה בלימוד התורה שייכת גם אצל נשים (בפרט בהלכות הצריכות להם) וגם אצל טף, תינוקות של בית רבן ובפרט בימי הקיץ בהן הם שוהים במחנות קיץ (תש"ג); כדאי ונכון לפרסם ולהכריז בכל מקום ומקום את הוראת חז"ל ש"מחמשה עשר באב ואילך דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו". (שם); ובפשטות – שגם כשהגיע לגיל ק"כ שנה, הרי, ע"י ההוספה בלימוד התורה ניתוסף אצלו אריכות ימים ושנים טובות – עד ק"פ שנה, כשנות חייו של יצחק, שזהו מספר השנים הראוי להאבות (ועל ידם – לכל בני ישראל) (שם); ה"הכרזה והפרסום" צריכים להתחיל בו בעצמו, ובכך

יתעורר כל אחד להוסיף בלימוד התורה, בכמות ובאיכות, וכמו כן יפרסם ויעורר את בני ביתו, ואת כל יהודי שיכול להשפיע ולעורר אותו (שם); ההכרזה והפרסום בנוגע להוספה בלימוד התורה צריכה להיות מתוך הדגשת המשך הענין – שעל ידי זה "יוסיף חיים על חייו", הדבר יחזק יהודים להתמסר ללימוד התורה באופן של "כל עצמותי תאמרנה" בהתעמקות ונעימות ("געשמאק")! (שם); נוסף לכך שגם עד עתה יש לכל אחת ואחת קביעות עתים בלימוד התורה, בודאי שהקדוש ברוך הוא נותן את היכולת והכח להוסיף בלימוד התורה, ועבודתו של האדם היא להמשיך ולגלות היכולת והכח בפועל ממש (תשמ"ט); כדאי לנצל את ההוראה מחמשה עשר באב – להוסיף במיוחד בשיעורי תורה **ברבים**, על ידי יסוד שיעורים חדשים במקומות שעדיין לא קיים בהם שיעור, ולחזק ולהרחיב השיעורים שכבר קיימים (תש"נ);⁴⁰⁰ ובחוספה גופא – כמה וכמה דרגות בעילוי אחר עילוי: כללות העבודה על דרך הרגיל צריכה להיות באופן של הליכה, ועד להוספה באופן של חידוש. ומזה מובן, שכאשר מדגישים ענין של הוספה בזמן מיוחד – הרי זו הוספה שלא על דרך הרגיל, באופן **שבאין-ערוך!** (תשמ"ח); גם אם יש לאדם דאגות הפרנסה וכיוצא בזה הרי הוא מקבל החלטה שהדבר לא יפריע לו להוספה בלימוד התורה, ועל ידי עצם ההחלטה בזה – הקדוש ברוך הוא מברך אותו, שמלכתחילה לא יהי' לו דאגות ולומד תורה במנוחת הנפש ומנוחת בגוף, ובפרט שכך צ"ל ע"פ דין שכל יהודי ראוי לקבל ע"פ דין והלכה "כסעודת שלמה בשעתו", ואף יותר מכן באריכות ימים ושנים טובות, מתוך בריאות הגוף והנשמה (תש"נ).

בספר השיחות תשמ"ח⁴⁰⁰: על ענין עיקרי זה – שגם "מי שאינו מחכה לביאתו . . . הוא כופר . . . בתורה ובמשה רבינו" – לא שמים לב (כראוי), ולכן, יש צורך "להרעיש" ע"ד החיוב וההכרח **לחכות לביאתו**, "אחכה לו בכל יום שביבוא", ו**כהודעת** כל אחד ואחד בתפלתו לפני השם "לישועתך קויו **כל היום**", לא רק בכל יום אלא גם כל היום". ופשוט, שכיון שמפורש הדבר בתורה, אין כל תועלת להתעלם מזה, ר"ל, כי "דבר אלקינו יקום לעולם".

בספר השיחות תנש"א⁴⁰¹: ע"פ האמור לעיל ע"ד הדגשת ענין הגאולה (במיוחד) בזמן זה – מתעוררת תמיהה הכי גדולה: **היתכן שמבלי הבט על כל הענינים – עדיין לא פעלו ביאת משיח צדקנו בפועל ממש!?! ... דבר שאינו מובן כלל וכלל!** ותמיהה נוספת – שמתאספים עשרה (וכמה וכמה עשיריות) מישראל ביחד, ובזמן זכאי בנוגע להגאולה, ואעפ"כ, אינם מרעישים לפעול ביאת המשיח תכף ומיד, ולא מופרך אצלם, רחמנא ליצלן, שמשיח לא יבוא בלילה זה, וגם מחר לא יבוא משיח צדקנו, וגם מחרתיים לא יבוא משיח צדקנו, רחמנא ליצלן!! גם כשצועקים "עד מתי" – הרי זה מפני הציווי כו', ואילו היו מתכוונים ומבקשים וצועקים **באמת**, בוודאי ובוודאי שמשיח כבר היה בא!! מה עוד יכולני לעשות כדי שכל בני ירעישו ויצעקו באמת ויפעלו להביא את המשיח בפועל, לאחר שכל מה שנעשה עד עתה **לא הועיל**, והראי', שנמצאים עדיין בגלות, ועוד ועיקר – בגלות פנימי בעיני עבודת השם. הדבר היחידי שיכולני לעשות – למסור הענין אליכם: **עשו כל אשר ביכלתכם – ענינים שהם באופן דאורות דתוהו, אבל, בכלים דתיקון – להביא בפועל את משיח צדקנו תיכף ומיד ממש!** ויה"ר שסוכ"ס ימצאו עשרה מישראל ש"יתעקשו" שהם מוכרחים לפעול אצל הקב"ה, ובוודאי יפעלו אצל הקב"ה – כמ"ש "כי עם קשה עורף הוא (למעליותא, ולכן) וסלחת לעווננו ולחטאתנו ונחלתנו" – להביא בפועל את הגאולה האמיתית והשלמה תכף ומיד ממש.

בספר השיחות תשנ"ב⁴⁰²: בלשון חז"ל "כל ימי חייד להביא לימות המשיח": "כל ימי חייד" – פירושו בכל רגע ורגע שהאדם חי, הן ביום והן בלילה, הן ער והן ישן, שגם אז הוא חי ע"י נשימת האויר ("כל הנשמה תהלל י-ה", "על כל נשימה ונשימה שאדם נושם כו") שמוכרח להיות בכל רגע ורגע (משא"כ אכילה ושת'). ו"כל ימי חייד להביא לימות המשיח" – פירושו שהחיות שלו (בכל רגע ורגע) הוא בהבאת ימות המשיח, כלומר, לא רק בשעה שחושב ומדבר ועושה פעולות להבאת המשיח, אלא עצם חיותו ("חייד") הוא להביא לימות המשיח.

(400) ח"ב ע' 534.

(401) ע' 474.

(402) ע' 131.

קיצור דיני שכחה וטעות

ר"ח מנחם-אב ותשעה באב תשפ"ד

טעות	נזכרה	הדין
ראש חודש אב – תפלת העמידה • ערבית, שחרית, ומנחה		
שכח ¹ ולא אמר יעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"יעלה ויבוא" וממשיך "ותחזינה"
	לאחר "המחזיר שכינתו לציון" קודם "מודים"	אומר יעלה ויבוא קודם מודים ערבית: אינו חוזר ²
	קודם ססיים ³ "יהיו לרצון" השני ³	חוזר ⁴ לרצה ⁵
		ערבית: אינו חוזר ⁵
	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁶	חוזר ⁷ לראש התפילה ⁶
	בשחרית: לאחר שהתפלל מוסף	ערבית: אינו חוזר ⁷
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ובנה ירושלים" ¹	קודם שאמר "ברוך אתה השם"	אינו חוזר
	לאחר שאמר "ברוך אתה השם"	חוזר ל"ותחזינה"
	לאחר שחתם "בונה ברחמי", קודם ססיים ³ "יהיו לרצון" השני ³	מסיים "המחזיר שכינתו לציון" חוזר ל"רצה" ⁵
	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁶	חוזר ⁷ לראש התפילה ⁶
תפלת העמידה – מוסף		
אמר "אתה יצרת"	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	חוזר ל"ראשי חדשים"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	אומר "למדני חוקיך" וחוזר ל"ראשי חדשים"
	לאחר ססיים ברכה אמצעית	אינו חוזר ⁸

הערות

1. וכן הדין אם מסופק¹.
2. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צור") פוסק באמצע הפסוק וחוזר לרצה².
3. והמתחיל אלקי נצור ושמע קדושה עונה. ועכ"ז אח"כ חוזר לרצה³.
4. טעה ואמר יעו"י וסיים ותחזינה עינינו וכו' יצא⁴.
5. אם נזכר לאחר שאמר השם לפני חתימת "הטוב שמך" או "המברך את עמו ישראל בשלום", אומר "למדני חוקיך", וחוזר ל"רצה".
6. והסיח דעתו מלומר תחנונים.
7. וצריך להמתין כדי הילוך ד' אמות לאחר שאמר "יהי רצון .. שיבנה וכו'".
8. בשחרית אם כבר סילק התפילין – נכון שיניחם שוב⁸.
9. אם נזכר כשהגיע זמן תפילה שלאחריה מתפלל פעמיים שמונה עשרה, ראשונה לחובה ושנייה לתשלומין (ואפילו במוצאי ר"ח). אבל אם שכח יעלה ויבוא בשחרית וכבר התפלל מוסף, אינו מתפלל תשלומין. ואין תשלומין אלא בזמן תפילה הסמוכה לה אבל לא בשעה שאינה זמן תפילה. ראה פרטי דין זה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כה'תשנ.
9. ולפני שמתפלל שנית מותר להפסיק⁹.
9. אם חתם "מקדש ישראל וראשי חדשים". וכדאי שיכוון וישמע מהש"ן ויוצא ידי חובתו. ואם חתם "מקדש השבת וישראל וראשי חדשים", אם נזכר תוך כדי דיבור – אומר "מקדש ישראל וראשי חדשים" ויצא. אבל אם נזכר לאחר כדי דיבור – חוזר ל"ראשי

הדין	נזכר/ה	טעות
חוזר ל"ראשי חדשים"	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	התפלל מוסף לשלש רגלים
אומר "למדני חוקיך" וחוזר ל"ראשי חדשים"	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	
חוזר ל"ראשי חדשים" ¹²	לאחר שסיים ברכה אמצעית, קודם שסיים ^{10, 11} "יהיו לרצון" השני ¹¹	
חוזר ⁷ לראש התפלה	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁶	
חוזר ל"ראשי חדשים"	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכת "חונן הדעת"	התפלל ברכות אמצעיות של חול ¹⁵
אם לא הגיע עדיין זמן מנחה: חוזר ל"ראשי חדשים"	לאחר שסיים ברכה אמצעית, קודם שסיים ^{13, 14} "יהיו לרצון" השני ¹⁴	
אם הגיע כבר זמן מנחה: מסיים התפילה ¹⁵		
חוזר ⁷ לראש התפילה ¹⁶	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁶	
אומר "מקדש ישראל וראשי חדשים" ויצא	תוך כדי דיבור	חתם "מקדש השבת" וישראל וראשי חדשים"
חוזר ל"ראשי חדשים" ¹²	לאחר כדי דיבור, קודם שסיים ^{10, 11} "יהיו לרצון" השני ¹¹	
חוזר ⁷ לראש התפלה ³	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁶	
אומר "מקדש ישראל וראשי חדשים"	תוך כדי דיבור	חתם "מקדש ישראל והזמנים"
חוזר ל"ראשי חדשים" ¹²	לאחר כדי דיבור, קודם שסיים ^{10, 11} "יהיו לרצון" השני ¹¹	
חוזר ⁷ לראש התפלה	לאחר "יהיו לרצון" השני ⁶	
ברכת המזון		
חוזר לתחילת ברכה שלישית	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	אמר רצה
אינו חוזר ¹⁸	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	

הערות

חדשים".

13. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צורי")².

10. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צורי") פוסק באמצע הפסוק וחוזר ל"ראשי חדשים"³.

11. ואם התחיל אלקי נצור ושמע קדושה עונה. ועכ"ז אח"כ חוזר ל"ראשי חדשים"⁴.

15. ועלתה לו למנחה. ויחזור ויתפלל מוסף.

*15. ואם מסופק אם התפלל של חול או מוסף של ר"ח יש להסתפק אם יחזור ויתפלל. ולמעשה יכוון וישמע מהש"ץ ויצא ידי חובתו¹¹.

12. אם נזכר לאחרי שאמר השם לפני חתימת "הטוב שמך" או "המברך את עמו ישראל בשלום", אומר "למדני חוקיך", וחוזר ל"ראשי חדשים".

16. ואם הגיע כבר זמן מנחה, עלתה לו למנחה.

17. כנוסח שבסידור: "ברוך אתה השם אלוהינו מלך העולם שנתן

הדין	נזכר/ה	טעות
חוזר ליעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	שכח יעלה ויבוא
חותם הברכה ומברך "שנתן ראשי חדשים" ¹⁷	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	
לאחר שקיעה: חותם הברכה ואינו מברך "שנתן ראשי חדשים" ¹⁸		
אינו חוזר ¹⁸	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	הזכיר חג ביעלה ויבוא
חוזר לתחילת ברכה שלישית	קודם שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	
חותם הברכה ומברך "שנתן ראשי חדשים" ¹⁷	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	
לאחר שקיעה: חותם הברכה ואינו מברך "שנתן ראשי חדשים" ¹⁸		
אינו חוזר ¹⁸	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	אחר "יעלה ויבוא" אמר "ותחזינה עינינו" (כבנוסח התפילה)
חוזר ואומר "ובנה ירושלים" ¹⁹	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	
מסיים "למדני חקיך" וחוזר ל"ובנה ירושלים" ¹⁹	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	
חוזר לתחילת ברכה שלישית ¹⁹	לאחר שסיים "המחזיר שכנינו לציון"	
מעין שלש		
חוזר ל"וזכרנו לטובה"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	שכח ולא אמר "וזכרנו לטובה"
יצא ואינו חוזר ¹⁹	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	

הערות

הברכה.

ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון". ואינו חותם.

19. אם סיים ואמר "בונה ברחמיו ירושלים" יצא.

18. אם טעה וסבר שע"פ דין צריך לחזור ולברך ונזכר באמצע ברכת המזון שאינו צריך לחזור ולברך, מפסיק אפילו באמצע

טעות	נזכרה/ה	הדין
תשעה באב • תפלת העמידה – ערבית ושחרית		
טעה ואמר נחם	-	אינו חוזר ²⁰
תשעה באב • תפלת העמידה – שחרית ומנחה		
שכח השליח ציבור ההוסיף עננו	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכת "רפאנו"	חוזר ואומר עננו ומתחיל שוב ברכת רפאנו
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "רפאנו"	אומרה ב"שמע קולנו" כיחיד המתפלל, וחותרם "העונה לעמו ישראל" בעת צרה ושומע תפלה ²¹ .
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "שומע תפילה"	אומרה כברכה בפני עצמה לאחר ברכת "שים שלום"
	לאחר שסיים חזרת הש"ץ	אינו חוזר
שכח היחיד ולא אמר עננו	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "שומע תפלה"	אומרה (ללא חתימת הברכה) אחר "אלקי נצור", לפני "יהיו לרצון" השני
	לאחר שסיים ²² "יהיו לרצון" השני ²²	אינו חוזר
אחר שאמר "בכל עת צרה וצוקה" לא חזר לומר "כי אתה שומע תפלת וכו'"	לאחר שאמר "ברוך אתה ה'"	חותם "שומע תפלה" ויצא ²³
סיים "בא"י העונה לעמו ישראל"	תוך כדי דיבור	אומר "שומע תפלה"
	לאחרי כדי דיבור	חוזר ומתפלל ברכת "שמע קולנו" ²⁴
אמר עננו בין גואל לרופא בברכה בפני עצמו כש"ץ	-	אינו חוזר ואומר בשמע קולנו
לא התפלל שחרית	-	מתפלל מנחה שתים, הראשונה לשם מנחה והשני' לתשלומין ²⁵

הערות

20. וכן בשאר ימות השנה.
21. ואם חתם ב"שומע תפילה" בלבד יצא.
22. והסיח דעתו מלומר תחנונים.
23. ואומר "עננו" ו"נחם" בשניהם.
24. ואם חתם ב"שומע תפילה" בלבד יצא.
25. ואם חתם ב"שומע תפילה" בלבד יצא.

טעות	נזכרה/ה	הדין
תפלת העמידה – מנחה		
שכח ולא אמר "נחם"	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ירושלים"	אומרו (ללא חתימת הברכה) קודם "ותחזינה" ²⁴
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "המחזיר שכינתו לציון"	אומרו (ללא חתימת הברכה) קודם "ועל כולם"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "הטוב שמך ולך נאה להודות"	אומרו (ללא חתימת הברכה) קודם "יהיו לרצון" השני
	לאחר שסיים ¹ "יהיו לרצון" השני ²²	אינו חוזר
חתם "בונה ירושלים"	תוך כדי דיבור	חותם "מנחם ציון ובונה ירושלים"
	לאחרי כדי דיבור	אינו חוזר
לא התפלל מנחה	-	מתפלל מעריב שתיים, הראשונה לשם מעריב והשני לתשלומין ²⁵
תפלת ערבית		
לא אמר קדיש תקבל לאחר תפילת י"ח	קודם קריאת איכה	אומר פרק תהלים ואח"כ קדיש תקבל
	לאחר קריאת איכה	אינו אומר קדיש תקבל
קריאת התורה		
שחרית		
לא אמר קדיש אחר קריאת התורה	-	אומר קדיש לאחר ההפטורה וברכותי'
מנחה		
אמר קדיש אחר קריאת התורה או אחר ההפטרה	-	אינו אומר קדיש קודם העמידה
החזירו בטעות הספר תורה לפני ההפטרה	-	אומר ההפטרה כשהס"ת בארון

הערות

24. ואם אמרו קודם "את צמח" ובברכה בפני עצמה, לא הוי **25.** ואינו אומר "עננו" ו"נחם" בשניהם²⁶. הפסק ולא ברכה לבטלה.

הערות וציונים להטבלא

להתנות שאם לא הזכרתי יעו"י תהא לחובתי ואם הזכרתי תהא לנדבה]. ונפק"מ מזה, בשו"ט שאין מתפללים נדבה, שבדאי צריך לחזור.

ולמעשה, כ"ה גם בלוח כולל חב"ד בידינו חוה"מ סוכות. קצות השלחן סמ"ז ס"ה (לענין ברכת המזון ביו"ט שחזור). וכ"ה בפשיטות בסידור תהילת ה' במקומו, והוא מהדה"ח. ולא הובא שם כלל מש"כ בנתיב החיים להעיר על הדה"ח.

ג. ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ביתשכד.

ג. כ"מ במג"א סתכ"ב סק"ג. ועוד יותר בפמ"ג בא"א שם ובמשנ"ב שם סק"ז ובשעה"צ סק"ח. וה"ט שגמר התפלה הוא אחרי סיום הפסוק, וכל שלא סיים מכלל תחנונים הוא. וכן נקטו כמה אחרוני זמננו. ואף למש"כ בירושלמי ברכות פ"ה ה"ג, שהסיח דעת כמי שעקר את רגליו, והובא ברשב"א ברכות כט, ב ובמג"א שם, וכ"כ בשו"ע אדה"ז סק"ז ס"ה "שבאמירת פסוק זה עשה היסח הדעת מלומר עוד תחנונים ונשלמה תפלתו" - אין לומר שההיסח"ד הוא בהתחלת הפסוק, וממילא בתחילתו דינו כבר כעקר רגליו, אלא מוסיף שם דלא סגי בגוף סיום התפלה אלא צ"ל גם היסח"ד, אבל ודאי שגם הפסוק גופא הוא מכלל התחנונים. וכ"ה גם משמעות המג"א שם, לאידך גיסא, דלא סגי בהיסח"ד וצ"ל גם אמירת הפסוק. אמנם, אפשר שההיסח"ד הוא כבר בתחילת הפסוק, וממילא אין לומר שכל שלא סיים הפסוק אכתיו לא הסיח דעתו, ונימא שיכול לחזור לתפלתו. ועכ"פ, הא ברירא לן שאחרי שהסיח דעתו אין לומר שיכול לחזור בו מהיסח"ד.

ומה שכתבנו שכ"ה גם באמר שם ה' - ה"ט שמעיקר הדין א"צ לסיים הפסוק אפילו אחרי שאמר שם ה', הן מצד ש"ש לבטלה (ראה חסל"א סרט"ו סק"י. חיי"א כלל ה ס"ב. שו"ת צ"א ח"י"ב ס"מ. וכבר העירו שמש"כ בכונת החיי"א - צ"ע, ורצונו שם בחיי"א כדברי החסל"א. וראה גם אצלנו בבירור הלכה בענין מי משכח וענה"נ בשוה"ג הא' להע' ד. וש"נ), והן מצד כל פסוק דל"פ משה (ראה בכל ה"ל, ומשמע מחמת שכוונתו להשלים הפסוק, ואף גם בנדו"ד בפעם הב' ישרים. ואם נפשך לחלק - עוד טעמי אחריתי איכא לחלק, בסדליק ענינא וביחיד ובאקראי, ובפרט בתהלים (ראה כלבו הובא מג"א סתכ"ב סק"ח. מור וקציעה סנ"א. אבל ראה

א. כך נקטו רוה"פ. וכ"ה הכרעה למעשה במג"א סי' תכב סק"ד. ועוד. וכן המנהג פשוט. ודלא כמי שכתב שלדעת אדה"ז בסי' רסח ס"ט שגם בספק אם אמר יעלה יבוא יש להסתפק אם צריך לחזור (ויתפלל בתורת נדבה ובשו"ט אינו חוזר).. ואינו דומה, דהנה, בשו"ע אדה"ז שם הביא מש"כ בכלבו סי' יא שאם הוא מסופק אם הזכיר של שבת יש להסתפק אם צריך לחזור ולהתפלל. אבל אדה"ז מחלק שם גופא בין אם התפלל י"ח ברכות ומסופק אם הזכיר שבת שאין ספק שצריך לחזור ולהתפלל שכן הסתם לא הזכיר כיון שאין כן הרגלו של אדם, למי שמסופק אם התפלל י"ח ברכות של חול או ז' ברכות של שבת שיש להסתפק אם צריך לחזור ולהתפלל. ולכן אין להביא ראי' משם לנדו"ד במסופק אם אמר יעו"י, שהרי ההרגל הוא שאין אומרים יעו"י בתפלת י"ח וחזקה מה שהוא למוד מזכיר. ואף שיש לפקפק בסברא זו, כמ"ש המג"א בתחילת דבריו שם בשם הד"מ דלא אמרינן חזקה שאמר כמו שהוא רגיל אלא בדבר שנתרגל בו הרבה משא"כ ביעו"י דלעולם לא מצינו ל' יום שאינו מזכיר יעו"י לא מקרי הרגל, מ"מ למעשה המסקנא במג"א שם ושאר הפוסקים שחוזר, לפי שענינו רואות שההרגל להתפלל בלא יעו"י. וכן האריך בשו"ת צ"צ או"ח סי' ג סק"ז, ולא רק מטעם שחזקה מה שהוא למוד מזכיר, אלא גם שמצד הספק גופא חוזר ומתפלל, עיי"ש בארוכה.

וראי' לזה, שהרי במג"א סתכ"ב שם העלה שחוזר, כנ"ל, ועכ"ז איהו גופי' הביא בסי' רסח סק"ה הביא הספק שבכלבו. ועיי"ש שציינ' גם למש"כ בסתכ"ב. ואף שיש מקום לפרש בדברי המג"א במה שמציין לדבריו בסתכ"ב שכוונתו לומר שלמעשה גם בשבת חוזר, אבל בדעת אדה"ז ודאי אאפ"ל כן, שהרי העלה הדבר בספק בסרס"ח. ועכצ"ל בדעת אדה"ז שיש לחלק בין ר"ח שפסק המג"א לדינא שחוזר לדין שבת שנשאר בספק. וגם בכלבו גופא מוכרח שיש חילוק בין שויו"ט לר"ח, שכתב שם בנוגע לשויו"ט שאין מקום לספק לפי שהוא ברכה בפנ"ע. וראה בב"ח סתכ"ב מה שפירש בדבריו. (ואכ"מ)

וצל"ע במש"כ בנתיב החיים סל"ג סקט"ו לדה"ח שם ספ"ב, שיתפלל בתורת נדבה, ולא הביא מקור לדבריו, אף שסתימת רוה"פ שחוזר ומתפלל בתורת חובה. [וגם לדעת נתיב החיים פשוט שצריך

מקום, וכן לא אישתמיט בשום מקום לומר שאחרי עניית קדושה מותר לענות אמן על כל הברכות. ואדרבה, קייל'ן דבהיסה"ד לא סגי וצ"ל גם אמירת פסוק יהיו לרצון. וראה באר יעקב קרויזר סק"ב סק"ג. לקט הקמח החדש שם סק"ט.

ומפורש מצינו בשו"ת הרשב"א ח"ז סת"ה בביאור ד"ז שברגיל לומר תחנונים עונה קדושה ועכ"ז דינו כאילו לא גמר תפלתו לגבי דין מי שטעה בתפלתו ד"ה, ה"תם הוא שהקלו דכיון שרגיל לומר תחנונים הרי הוא כמתפלל עדיין ואין צריך לתזור לראש אבל שניתן לתחנונים אלו דין חומר עיקר תפלה שלא להפסיק לקדיש ולמודים לא" - הרי לנו דלאו מילי סתראי נינהו (אף שברשב"א אינו מוכרח דקאי בחד גוונא, במי שטעה וגם ענה קדושה. וראה שו"ת שבה"ל ח"י ס"ז). ועוד ראינו, שאפי' בטעה ודינו לחזור לא אמרין שהוא עדיין כעומד לפני המלך, ושאסור להפסיק. ומה"ט נראה שמותר אפי' לענות קדושה לכתחילה אחרי שנזכר שטעה. ושו"ר מה שהאריך בזה בקובץ ששערי ציון (כולל אמרי יושר) חו' ו (ירושלים, תשפ"ד) ע' קע ואילך שהאריך בכע"ז. (אלא שנוטה להחמיר בטעות המקלקת, כגון ששאל מטר בימות החמה שאין לו להפסיק לענות קדושה. והנלפענ"ד כתבנו. וראה שם מה שהשיג עליו שם ע' קפט. ואין דבריו מוכרחים).

ה. שאין התחלת הברכה בנוסח רצה מעכבת. וגם אם התחיל מ"ותחזינה", שם ברכה עלה. וכ"מ בשו"ע אדה"ז סי' קיד סוס"ח. וכש"כ בנדו"ז שהתחיל מיעו", שגם אם נאמר שהזכרת הקרבנות מעכבת בברכת רצה (ראה הליכות שלמה ר"ח פ"א ס"ב. תפלה פט"ו ס"ה). וראה שו"ת דברי שלום מזרחי ח"ה בהערות והנהגות סג"ג ע' תלו - ע"פ תשוה"ג ס"ג) - הרי ביעו"ז מזכיר גם שירצה וישמע זכרון ירושלים. וראה פירש"י שבת כד, א ד"ה ואומר. אבודרהם סדר תפלות הפסח. ובכלל, עיקר תוכן הברכה קבלת התפלות שג"ז נכלל ביעו"י.

ויש שנהגו שהתחילו מואשי ישראל - ראה טור או"ח קכ. וראה הנסמן בסידור רע"ג מהדורת ש"ן נספח לתפלת חול ע' 674. ובמשנ"ב שם סק"א שגם בדילג רצה אי"ז שינוי מטבע. וכ"כ בתורת חיים סופר שם סק"א, הביאו בכה"ח סק"ג. וכ"ה בבני ציון סק"א. וגם לפמ"ג במ"ז שם סק"א - הרי בנדו"ז כבר אמר רצה בפעם הראשונה. ומסתבר בכוננת הפמ"ג שהוא ע"ד הקורא שלא כפי המסורה (ראה שו"ע או"ח סי' קמג ס"ח) ולא שמעכב מצ"ע,

נשמ"א שם משה"ק. וגם לדבריו בנדו"ד ה"ז דרך בקשה ושאני, ועיקר הדין בקריה"ת, וכן כשיש סיבה וליכא למיטעי - ראה שו"ת שבט הקהתי ח"א שס"ח סק"ט, וכש"כ בנדו"ז שטעם גדול בדבר, והיכי דלא אפשר פסקינן - ראה שו"ת חלק"י או"ח סק"א).

ויש שהטעימו וכתבו שכל שלא סיים הפסוק ה"ז כאילו עומד עדיין במקום שהוא צריך לחזור. ולדעתנו בלאו האי טעמא, הכי הוא. ובמכש"כ מזה שלכמה דעות אסור לענות קדושה וחייב לחזור לתקן תפלתו. ואף להחולקים - יש לחלק טובא.

ד. בכ"מ נסתפקו אם לענות מאחר שעי"ז מופסקת תפלתו ויצטרך לחזור לראש. אבל בפשטות אין טעם שיצטרך לחזור לראש, דלא שנא מאמירת תחנונים שאין תפלתו מופסקת ע"ז. וכן נקטו כמה אחרונים - ראה א"א מבוטשאטש סת"כ ס"א (ונשמט בשו"ע מהדו"ח) שאף שנסתפק בדבר, לזה דעתו נוטה. וכן הביא בשו"ת מתת ידו ח"ב סט"ו בשם האור גדול ממינסק (אלא שחלק). וכ"כ ביריעות האהל על האהל מועד ח"א סא, א. שו"ת יגל יעקב או"ח ס"ב. אג"מ ח"ג סנ"ו. הליכות שלמה תפלה פ"ח סל"ט. ועוד. [וכבר כתבו שבשו"ת שו"מ קמא ח"ג סס"ט - קאי בע"א, במי שנוהג שאומר יהיו לרצון רק פ"א, ואמרו בכדי שיוכל לענות קדושה, וסברתו שגוף אמירת יהיו לרצון הוא כהיסה"ד. וראה כה"ח סי' קכב סקי"ג].

והסברא שהוא כאילו עומד במקום שהוא צריך לחזור, שכיון שדינו לחזור ה"ז עדיין כעומד לפני המלך (כ"מ שנקט בשו"ת מתת ידו שם. וראה עמק ברכה פומרנציק תפלה ס"א) - לא מצינו לזה מקור. ולדבריהם יצטרך להפסיק באמצע אלקי נצור ואסור לו לסיים פסוק וכו', ולא מצינו כן בשום מקום. (אבל ראה אפיקי מגינים סקי"ז בביאורים סק"ג). ואם נאמר שבטעה הוי כמאן דלא צלי (למאן דס"ל הכי), ונימא דמה"ט הו"ל כעומד במקום שהוא צריך לחזור (ראה שו"ת אר"צ ח"א סכ"ד ד"ה עוד יש) - פשוט דלאו לכל מילי איתמר, ובודאי שם תפלה עלה. ואדרבה, י"א שכיון שטעה הו"ל כאילו תפלתו מופסקת כבר מחמת שצריך לחזור לתקן תפלתו, ומותר גם לענות קדושה. (ובכ"מ הנדו"ז בזה. וראה קובץ כינוס תורה חו' כ ע' קט ואילך בדעת אדה"ז בהנ"ל).

ומה שי"א דאמירת קדושה הו"ל כהסיח דעתו (וראה תהל"ד סי' קכב סוסק"ד) - לא מציינו כן בשום

יג. כבשח באמצע ברכת המזון שחוזר למקום שפסק. ועד"ז כתב בקצוה"ש סמ"ז סקכ"ה מטעם אחר, עיי"ש.

יד. וראה חשוקי חמד בכורות נ, א בארוכה.

טו. מג"א סר"ח, סקי"ז. משנ"ב שם סקנ"ח. כפה"ח שם סקס"ז. וראה בארוכה בבירור הלכה בענין השוכח ועל הניסים ס"ט.

טז. בשו"ע אדה"ז סי' קיט ס"ה: העונה בעת צרה ושומע תפלה. אבל נראה פשוט שהוא לפי הנוסח שבעננו חותמים רק "העונה בעת צרה". אבל לנוסח אדה"ז בסידור, כדעת הטושו"ע רס"י תקסו, שגם בעננו חותמים בהוספת "לעמו ישראל" (וראה בארוכה בענין זה ביוצבור יוסף בר ח"ג פי"ד) פשוט שכצ"ל גם בזה. ולית דין צריך בושש. ושו"ר שהעיר בזה על לוח כולל חב"ד בס' בצאתי לירושלים שלזינגר בחלק השו"ת ס"ד במכתב לכ"ק אד"ט. (והמענה אליו נדפס באג"ק ח"כ ע' רפג, ודן רק בפרטים אחרים שבמכתבו).

יז. שג"ז בכלל מעין חתימה סמוך לחתימה, שהרי אמר "כי אתה ה' העונה לעמו" שהוא מעין חתימה. ואף שאינו אותו הענין, עכ"פ ה"ז מעין דומה לחתימה. וראי' פשוטה, מברכת הבינו לגי' רמב"ם רי"ף מחז"ו ועוד. וראה שו"ת אבני זכרון ח"ג סי"ז. וראה יתר על כן בשו"ת שו"מ מהדו"ק ח"ג סי' קע.

יח. וה"ט, לפי ששינה ממטבע שטבעו חכמים, וכדמוכח בל' הרמ"א סתקס"ה ס"א. וקאי אנוסח חתימת הברכה (וכ"ה להדיא בלבוש ס"ב). וראה גם בביהגר"א שם שהוכיח שהוא שינוי מטבע. ודלא כא"ז סק"ג וערוה"ש ס"ב שפי' בד' הרמ"א דקאי אגוף אמירת ענונו ביחיד המתענה). ובחי"א כלל קלב סי"ד שהחותמים בהעונה וכו' טועים טעות גדול. וכ"פ בשו"ת מעט מים סע"ח, שאין העונה בעת צרה בכלל ש"ת, עיי"ש.

וכן נקטו גדולי ההוראה - ראה שו"ת משנ"ה חי"א ספ"ח. הליכות שלמה פי"ג ס"ח. שמעתתא דמשה סתקס"ה ס"א. ובשם הגריש"א - שערי שמחה יזדי ס"א. ובשם הגר"ח - ק - אשי ישראל פי"ד ס"י. וראה גם מפי השמועה בחיזוק למשכני יעקב פי"ג ס"א. שו"ת שבה"ל ח"ח סי' קלב. רבבות אפרים ח"א ט"ז.

אבל בשו"ת עין אליעזר סמ"ט פסק שיצא, מתרי טעמי, חדא שסמך אמ"ד שגם המשנה ממטבע שטבעו יצא. ועוד שכתב חדא מילתא היא, וה"ר

וכדמוכח ממש"כ כן דוקא בעשה במזיד. אלא שהתחילת דבריו משמע שגם בשוגג צריך לחזור לראש הברכה עכ"פ. אבל ראה תו"ח ועוד שם. וראה ספר הבינו (נתי) אות ז (ע' כו ואילך). וכ"כ בעובדות והנהגות לבית בריסק ח"ג ע' ש בשם הגר"ח שיעו"י במקום רצה. וראה עמק ברכה תפלה ס"ד. שו"ת שאלת רב ח"א ע' שדמ. מבית לוי ח"ו ע' כה. קובץ בית אהרן וישראל גל' קעג סיון תשע"ד. קול התורה תשרי תשע"ג ע' קפו. משברי ים תפלה סוסי"ג. גנת אגוז אלטמאן ע' צד. מגדל צופים ח"ח סל"ז. וחזי לאצטרופי הדעות דמהני הזכרת יעו"י בהודאה. ולצל"ח ברכות כט, ב, גם בשכח בעבודה ונזכר קודם חתימה חוזר לותחזינה.

וראה מרדכי ואגודה ברכות ספ"ד בשם ראבי"ה שבלא התחיל ברכה שלאחרי ס"ל לומר יעו"י ותחזינה ויסיים וא"צ לחזור לרצה. ומשמע שבלא"ה מוכרח לחזור לרצה. ויל"ד דהתם מיירי לכתחילה. אבל אין אין רא' שמעכב. (ובכלל, ראה בראבי"ה השלם ספ"ה בהערת המהדיר שהוכיח שנשמטו מפני הדילוג כמה שורות בדברי ראבי"ה). ומה שמצינו בכ"מ דלא מהני הזכרת טל ומטר אחרי שהתחיל רצה, התם שאני שכיון שהתחיל ברכה שלאחרי אף שאינו מעכב נעקר כבר משומע תפלה. וראה שו"ת אבני זכרון ח"ב סי"ד בנידון דידל'.

ג. ראה מקור חיים לחו"י סי' קה סק"א ד"ה כדי הילוך שנסתפק בדבר.

ז. ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' יתשלו.

ח. ראה שו"ת באתרא דרב סי' כה'תתקסח וש"נ.

ח* ע"פ שווע"ר סי' רסח ס"ט. משא"כ אם מסופק אם אמר יעלה ויבוא שחוזר - ראה לעיל הערה א.

ט. ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כ'רלח (לענין יעו"י). לא'רנו (לענין ש"צ שטעה במעריב).

י. ראה קצוה"ש סכ"ח סק"ב, ובהערות שבסוה"ס.

יא. ה"ז בגדר מזכיר מאורע שלא בזמנו שנחלקו הפוסקים. ולמעשה, גומר תפלתו ומתפלל תפלת נדבה. אבל בתפלת מוסף שאין מתפללים נדבה בהכרח שיגמור תפלתו. אמנם, בנזכר קודם חתימת הברכה ודאי יחזור לראש הברכה לאפוקי נפשי מפלוגתא ושתהא תפלתו כהוגן אליבא דכו"ע. וגם באמר כבר שם השם - כיון שי"א שמחזירין אותו, חותם למדני חוקיך.

יב. ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כג'שיב.

והזכיר רק אחד מהן - שאמר מטבע הברכה ליום זה, אלא שלא הזכיר שבת, אבל הכא אי"ז מטבע ברכתו שמחוייב בכך.

וגם צ"ע, דמאי שיאטי' דדיני חתימה בשתים לדין משנה ממטבע, שלא הרי זה כהרי זה, שבדיני חתימה בשתים, "חדא מילתא" היינו שהענינים קרובים זל"ז (ראה ברכות מט, א ובראשונים, וראה מאירי שם לגבי ברכת הנפרע לעמו וכו' אחרי המגילה), וע"ד דין מעין חתימה סמוך לחתימה שהוא רק מעין ודוגמת החתימה, אבל בדין שינוי מטבע, גדר חדא מילתא (ראה ט"ז או"ח רס"ו רצד) היינו שהוא אותו הענין ממש, ואפ"ל אם הוא מעין הענין לא די בכך.

ודוגמא לדבר: בחתימת מקדש השבת ביו"ט אף שיו"ט איקרי שבת. וכן גם בחתם מעין שלש על הגפן במקום על המח' דודאי לא מהני, אף שבחותרם בשניהם אי"ז חתימה בשתים (אבל התם ה"ט דארץ היא דמפקא מזון ופירות וכו'. ועכ"ז, פשוט שגם בחותרם על הארץ לחוד לא יצא). וה"נ לא סגי במקדש ישראל לחוד, עכ"פ בקידוש (ראה מג"א סתפ"ז סוסק"ב), אף שאי"ז חתימה בשתים דישראל הוא דקדשינהו לזמנים. וכן גם למש"כ הלבוש סי' קיד ס"ו בטעם שמהני להזכיר מוריד הגשם אחר מח' המתים, שכחתימה אריכתא דמיא ואי"ז חתימה בשתים דחדא מילתא היא - שבודאי לא מהני כשיחתום מוריד הגשם במקום מח' המתים. [ובאמת, גם בחתימת מנחם ירושלים בברכה שלישית דברהמ"ז, דחדא מילתא היא עם בנין ירושלים, לא הביאו הפוסקים ד' הירושלמי ברכות פ"א ה"ו שיצא (וראה פני משה למהר"ם חביב ומגיד תעלומה לשם), וברמב"ם כתב בשינוי שאומר "בונה ירושלים או מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים", וכבר העירו שגרס בירושלמי באו"א (ראה עלי תמר ירושלמי שם). וכמה מפרשים פ"ל בירו' שר"ל שלא הזכיר מלכות ב"ד, ולא ששינה המטבע, והיינו שגרסו כן בחתימת הברכה. ואיך שיהי', שאני התם שבאמת חדא מילתא היא, שנחמת ירושלים היינו בנינה. ודוגמא קרובה לנדוד' שמושיע ישראל ובונה ירושלים הוא בגדר חתימה בשתים - ראה ברכות שם. ובאמת, ברא"ש ברכות פ"ז סכ"ב כתב בשם יש מתרצים, שמנחם עמו ובונה ירושלים הי חתימנה בשתים, ורק מנחם עמו בבנין ירושלים חדא מילתא. ובשם רבינו יונה שג"ז חתימה בשתים

ממש"כ המג"א סי' קיט סק"ז שש"צ ששכח לומר עננו אומרנו בש"ת וחותרם בשניהם.

אלא, שאין ראי' משם, דהתם טעמא מאי שש"ת כולל גם תפלת תענית (ע"פ פירש"י תענית יג, ב ד"ה בשומע), ויש בכלל מאתים מנה (וראה גם א"א מבוטשטאטש או"ח סי' תקסו. ולפלא שלא הביא ד' המג"א. ועיקרי דבריו אינם מובנים שלא מצינו כה"ג בטוש"ע), ומה"ט אם חתם הש"צ בש"ת לחוד נמי יצא. אבל איפכא לא שמעינו, שאין בכלל מנה מאתים. וכע"ז כתב בשו"ת מעט מים שם. (ולהעיר שכמה פוסקים חלקו על המג"א. אבל אדה"ז פסק כוותי' שם ס"ה). והעיקר, שדברי הרמ"א ברור מללו שהוא בגדר שינוי מטבע.

ובאמת מצינו בס' רבינו שלמה הנדמ"ח בשם הגאונים שגם היחיד חותרם בשתים. אבל בשו"ת מהרי"ל החדשות סנה"ה לגבי אלו החותרים בשתים ד"רובא דעלמא טועים", ושם שהחותרים בשתים דס"ל דחד ענינא הוא. ואיך שיהי', אין ראי' משם כנ"ל.

ובשו"ת יבי"א ח"ז סי"ג דרך אחרי ד' שו"ת עין אליעזר בסברות כעין הנ"ל, והוסיף להטעים שאי"ז שינוי לפי שכך מטבע חתימת הברכה לש"צ. וכסברתו כ"כ בשו"ת ר' עקיבה יוסף או"ח סי' קעט (ומש"כ המהדיר שם בשם א"א מבוטשטאטש הנ"ל - אינו, דהתם מיירי בחתם בשתים).

אבל לכא' אינו, שהש"צ חותרם כן על ברכה אחרת, ברכת עננו, וכאן איירינן מדין ברכת ש"ת, שלא מצינו מטבע כזה בש"ת. ובשגם, שגם הש"צ לא יצא אם חתם ש"ת בנוסח "העונה וכו'", כמשמעות המג"א הנ"ל (והרי הוכיח המג"א כן מזה שש"ת כולל גם מילי דתענית, ומינה איכא למישמע שבהיפך לא יצא. אבל יל"ד, שעיקר דבריו לגבי ברכת עננו ולא מחמת ברכת ש"ת. וראה הגהות לבו"ש שם. ולהעיר גם שכ"כ כתבו הפוסקים להשיג על המג"א, וכתבו שיחתום בש"ת לחוד לפי שגם למג"א יצא בדיעבד ככה"ג, ומשמע מדבריהם שבהעונה לחוד ודאי לא יצא. וכ"מ באפיקי מגינים סי' קיט סק"ב. ומש"כ בסידור יעב"ן לפני עננו שאם חתם באחת יצא, וקאי על הש"צ - יל"ד שכונתו בחתם רק בש"ת ולא איפכא).

ובלא"ה, גוף הסברא צ"ב, שמה יועיל שהוא מטבע הברכה לש"צ, אבל ליחיד אינו ממטבע הברכה, ול"ד לפלוגתא הפר"ח וכנה"ג בטעה ביו"ט שחל בשבת

נתקן רק בדרך בקשה, וכשאר בקשות שכוללן בש"ת, ולא שחל על היחיד חובת ברכה, וחתימת הברכה היא ש"ת. או כלך לדרך זה, שבאמת ברכת ש"ת כוללת ב' ברכות וחתימת ש"ת מהני אתרווייהו, אבל חתימת העונה ה"ז ברכה אחרת לגמרי). וגם למ"ד שהיחיד יכול לקבוע ברכה בפ"ע בין גואל לרופא, שדחוה הראשונים (ראה ר"ו נ"ח ח"א), אבל אכתי מחוייב בתפלת העמידה ולומר ברכת ש"ת.

אמנם, מצינו בלקט יושר ע' 113 שהביא קס"ד לחתום רק בהעונה גם ליחיד. אבל גם הוא סיים אח"כ בנוסח דין, ושכן עיקר. ועוד ועיקר, שאא"פ לסמוך ע"ז בהיפך מד' כל הפוסקים. ובכלל קשה לסמוך על לקט יושר להלכה למעשה, דלאו מר בר רב אשי חתים עלה, ואין למדין הלכה מפי מעשה (ובמכ"ש ממה שהנדזו בכ"מ מלסמוך לגמרי על מנהגי מהרי"ל, שנכתבו ע"י מי ששימשו וכו' - ראה הסכמת הגר"ח מוואלוזין למעשה רב. שו"ת חוט השני סל"א. ואכ"מ). וכן בשו"ת מהרש"ל סס"ד הביא שכ"ה בסידורים. אבל לא כתב לעשות כן. ואדרבה.

יט. ראה טהרת השולחן סתקס"ה ס"ג.

כ. שהרי מן הדין אומר בכל התפלות, אלא שנהגו לאומרו רק במנחה מחמת שהוא זמן נחמה. שו"ע סי' תקנ"ז ובנו"כ שם.

כא. שו"ת מגידות סצ"ה.

ורק מנחם ציון בבנין ירושלים חד היא. וראה בשו"ת שואל ונשאל ח"ה סי' קיד שיש שהקפידו דוקא מה"ט לחתום מנחם ציון בבנין ירושלים, ולא מנחם ציון ובונה ירושלים].

וכמה נתחבטו הפוסקים בחתם גאל ישראל במקום גואל ישראל, וכן להיפך, או מקדש ישראל והמועדים במקום והזמנים, ובר"ה מקדש ישראל והזמנים ולא יום הזכרון, ובר"ח מקדש ישראל והזמנים או ויום הזכרון, וכן גם בהזכרת חגה"ס במקום שמע"צ, וכמה מהם החמירו טובא דלא יצא יד"ח, אף שבכולם ודאי חד ענינא הוא. (ול"ד לחתימת "שאותך לבדך ביראה נעבוד", שג"ז מטבע שטבעו, ויסודה ביר' יומא פ"ז ה"א, ונז' בכמה דוכתי. ובאמת בפאה"ש הל' א"י ס"ב סי"ז כתב גם בזה ששינה ממטבע שטבעו חכמים ולא יצא. וראה בית ישראל שם. וכן גם חתימת הפורס סוכת שלום בשבת, שג"ז מטבע שטבעו, וג"ז מירושלמי, הביאו הראב"ה סל"ג וסוסי' קצו, והטור או"ח סרס"ז ועוד. וכל עיקרו תלוי במנהג, ולכן הטועה בזה יצא יד"ח).

ועוד זאת, דהכא גרע טפי, ולא יצא גם מטעם שאין ליחיד לקבוע ברכה לעצמו כמ"ש התוס' תענית יג, ב ד"ה אלא. ובאמת, ה"ט גופא שהיחיד אינו קובע ברכה לעצמו, לפי שמשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכת ש"ת - ראה שו"ת בנימין זאב ח"ב סי' קפה. (ומקום לומר יתירה מזו, בגדר תפלת עננו דהיחיד, שלא רק שאינו חותם בנוסח ברכה, אלא שמעיקרא

ב"ה

KEREN

ANASH

Supporting Crown Heights Families in Need

ענני עירך קודמים

The Rebbe: You cannot be perfectly happy,
if you do not know that your neighbor is not happy.

KerenAnash.net

Zelle: KerenAnash@770shul.org

PayPal: MaosChitim@770shul.com

